

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 55

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2022

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань сучасної економіки, національної економіки України, економічної теорії, фінансів, бухгалтерського обліку, управління, маркетингу, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи і соціальної сфери, теорії і практики досліджень у галузі сучасних навчально-методичних технологій підготовки фахівців.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Марченко О. А., докт. екон. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Язлюк Б. О., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рibaкова Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнасяк-Шульц докт. екон. наук (Польща); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); М. Піотровська-Трибулл докт. екон. наук (Польща); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); В. Юшчіус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Протокол № 5 від 29 грудня 2022 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної комісії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Рibaкова Т.О.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 30 грудня, 2022 року. Формат 60x84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 17,90.

Обл.-вид. арк. 15,25. Наклад 100 примірників.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи (реєстрація: серія KB, №12268-1152 P від 01.02.2007; перереєстрація: серія KB, №21383-11183 PP від 17.06.2015; перереєстрація: серія KB, №25325-15265 PP від 26.10.2022.)

Тел./факс +38(044) 293-11-17; +38 (068) 355-83-20; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 55

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55>

Established in 2006
Issued quarterly

Pereiaslav
2022

The collection contains the scientific articles on actual issues of the modern economics, national economy of Ukraine, economic theory, finance, accounting, management, marketing, entrepreneurship development, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere, theory and practice of research in the field of modern teaching and methodological technologies for training specialists.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **L. O. Marmul**, Doctor of Economics (chief editor);

O. D. Hordei Doctor of Economics; **L. A. Goroshkova** Doctor of Economics; **M. M. Ignatenko**, Doctor of Economics; **Y. V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O. P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M. O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **I. G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O. A. Marchenko**, Doctor of Economics; **M. D. Pasichnyi**, Doctor of Economics; **V. B. Tropina**, Doctor of Economics; **A. V. Cherep**, Doctor of Economics; **I. Y. Chugunov**, Doctor of Economics; **B. O. Yazlyuk**, Doctor of Economics; **L. Y. Levaieva**, Candidate of Economics; **V. V. Malyshko**, Candidate of Economics; **I. M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O. M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **T. O. Rybakova**, Candidate of Economics; **S. T. Sliusar**, Candidate of Economics, **G. V. Chaban**, Candidate of Economics, **S. Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Voronov**, Doctor of Sociology (Latvia); **A. Ignasiak-Szulc**, Doctor of Economics (Poland); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov**, Doctor of Sociology (Latvia); **M. Piotrowska-Trybull**, Doctor of Economics (Poland); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **V. Juščius**, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Protocol No 5 dated December 29, 2022.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: T.O. Rybakova

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on December 30, 2022. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 17,90.

Issued sheets 15,25. 100 copies.

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015; re-registration: series KB, No 25325-15265 PR dated 26.10.2022).

Tel./fax +38 (044) 293-11-17; +38 (068) 355-83-20; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo.

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals. © UHSP, 2022.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 351/354

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-5-12>

АДМІНІСТРУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПОНЕНТИ НАУКОВОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Кирилов Ю. Є.
Ігнатенко М. М.
Грановська В. Г.

Предметом дослідження є висвітлення суспільно-економічної значимості соціальної компоненти підготовки студентів та діяльності викладачів як конкурентоспроможних учасників ринку праці, навчально-освітнього простору, висококваліфікованого та патріотичного потенціалу української нації.

Метою роботи є виявлення нових можливостей для посилення соціальних складників підготовки й підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців в аграрних університетах та їх реалізації засобами управління й адміністрування.

Методологічною основою статті стали історичний, монографічний, діалектичний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні методи.

Результати роботи. Визначено, що соціальні складові можуть і мають бути посилені у процесі фахової підготовки студентів (відповідальність за свої дії відносно майбутніх підлеглих, колег, партнерів, споживачів, бізнесу та екології довкілля; патріотизм; вихована та інтелігентна поведінка, емпатія до оточуючих; любов до природи як чинник конкурентоспроможної аграрної діяльності та ін.); виробничих та навчально-виробничих практик (дорадча, фахова й цифрова та ін. допомога сільським територіальним громадам, окремим людям, підприємствам); у розвитку студентського самоврядування; культурно-масової та суспільно-корисної роботи в університеті (участь у культурно-мистецьких та суспільних заходах різних рівнів організації й управління – гуртках, конкурсах, тренінгах, днях поля, круглих столах, олімпіадах, презентаціях тощо); в організації студентського дозвілля, харчування і спорту; у забезпеченні особистісного росту кожного викладача і студента; у вигляді волонтерської діяльності викладачів та студентів; у процесі взаємодії університету з органами місцевої та державної влади тощо. У сукупності, ці напрями можна охарактеризувати як соціальну відповідальність університетів та її управління й адміністрування.

Галузь застосування результатів. Результати статті можуть бути використані аграрними університетами, громадськими організаціями, студентами, аспірантами, викладачами; органами місцевого самоврядування та управління сільськими територіальними громадами.

Висновки. Отже, соціальні складники підготовки студентів аграрних університетів як майбутніх конкурентоспроможних фахівців на ринку праці має величезне значення. Нами визначено чітку періодизацію соціальної роботи у часі (до війни (з виокремленням часів пандемії), під час війни, після неї); за локаціями ведення (внутрішньоуніверситетські, зовнішнього середовища, комбіновані заходи); суб'єктами впливу, функціями, місією – серед студентів, для студентів, силами студентів; термінами здійснення – постійні, періодичні, разові заходи; відносно освітньо-навчального процесу та методів

здійснення – як частина навчальних програм, спеціальні у додатковий час, комбіновані та ін. В сучасних умовах, поряд з традиційними та усталеними соціальними заходами стратегічні пріоритети мають: адміністрування та забезпечення здорового харчування й фізичної культури та спорту для студентів; підтримки сільських громад студентами у т.ч. під час навчально-виробничих та комплексних виробничих і переддипломних практик. Також це розвиток на засадах соціальної відповідальності викладачів і студентів волонтерської діяльності. Нарешті, це постійна підтримка постійного особистісного росту, самоосвіти, самовдосконалення, вироблення активної громадянської позиції у т.ч. через участь в органах студентського та місцевого самоврядування.

Ключові слова: аграрні університети, соціальна компонента, підготовка, студенти, фахівці, конкурентоспроможність, харчування, спорт, особистісний ріст, волонтерська діяльність, соціальна відповідальність, управління, адміністрування.

ADMINISTRATION AND MANAGEMENT OF THE SOCIAL COMPONENT OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL ACTIVITIES IN AGRARIAN UNIVERSITIES

Kyrylov Yurii,
Ihnatenko Mykola,
Hranovska Viktoriia

The subject of the study is to highlight the socio-economic significance of the social component of student training and teachers' activities as competitive participants in the labor market, educational space, highly qualified and patriotic potential of the Ukrainian nation.

The purpose of the article is to identify new opportunities for strengthening the social components of training and increasing the competitiveness of future specialists in agricultural universities and their implementation by means of management and administration.

The methodological basis of the article is historical, monographic, dialectical, system-structural analysis and synthesis, statistical-economic methods.

Results of the article. It was determined that social components can and should be strengthened in the process of professional training of students (responsibility for one's actions in relation to future subordinates, colleagues, partners, consumers, business and environmental ecology; patriotism; educated and intelligent behavior, empathy for others; love for nature as factor of competitive agricultural activity, etc.); industrial and educational and industrial practices (advisory, professional and digital, etc. assistance to rural territorial communities, individuals, enterprises); in the development of student self-government; cultural-mass and socially useful work at the university (participation in cultural-artistic and social events at various levels of organization and management – clubs, competitions, trainings, field days, round tables, Olympiads, presentations, etc.); in the organization of student leisure, food and sports; in ensuring the personal growth of each teacher and student; in the form of volunteer activities of teachers and students; in the process of interaction of the university with local and state authorities, etc. Collectively, these directions can be characterized as the social responsibility of universities and their management and administration.

Field of application of results. The results of the article can be used by agricultural universities, public organizations, students, graduate students, teachers; bodies of local self-government and management of rural territorial communities.

Conclusions. Therefore, the social components of training students of agricultural universities as future competitive specialists in the labor market are of great importance. We have determined a clear periodization of social work in time (before the war (with the exception of the times of the pandemic), during the war, after it); by locations of conduct (intra-university, external environment, combined events); by subjects of influence, functions, mission - among students, for students, by the forces of students; terms of implementation - permanent, periodic, one-time measures; regarding the educational process and methods of implementation - as part of educational programs, special in additional time, combined, etc. In modern conditions, along with traditional and established social measures, strategic priorities include: administration and provision of healthy nutrition and physical culture and sports for students; support of rural communities by students, including during educational and industrial and complex industrial and pre-diploma practices. It is also development on the basis of social responsibility of teachers and students of volunteer activities. Finally, it is constant support for constant personal growth, self-education, self-improvement, development of an active civic position, including through participation in student and local self-government bodies.

Key words: agricultural universities, social component, training, students, specialists, competitiveness, nutrition, sports, personal growth, volunteering, social responsibility, management, administration.

JEL Classification: H52, I28, O15, O32

Постановка проблеми. Підготовка фахівців вищої кваліфікації, інноваційних та конкурентоспроможних на ринку аграрної праці, є основною місією аграрних університетів. Вони мають бути готовими вирішувати складні управлінські, виробничі та бізнесові завдання; сприяти розвитку сільських громад і територій; використовувати сучасні новітні технологічні й технічні та інші засоби для модернізації аграрного виробництва, підвищення його ефективності й продуктивності, збереження довкілля. Це спонукає до більших витрат часу на навчання студентів; поглиблення зв'язків з виробництвом, впровадження системи дуального навчання;

здійснення міжнародних обмінів та цифровізації навчально-освітньої діяльності загалом з метою економії часу і фінансових ресурсів.

Крім безумовних позитивних результатів, це значно зменшує увагу керівництва університетів, освітянської громадськості та студентства до соціальних аспектів навчально-освітньої діяльності, а саме умов життя, забезпечення здоровим харчуванням, можливостями для спорту й саморозвитку; відпочинку й змістовного дозвілля; суспільно-корисної праці на благо сільських громад й територій, участі в альтернативній діяльності, волонтерстві на добродійних засадах; розбудові студентського та місцевого самоврядування. Тому названі соціальні чинники та складники праці освітян і навчання студентів потребують всілякої підтримки в закладах вищої освіти (ЗВО) аграрного спрямування на рівні управління та адміністрування їх розвитку. Актуальність вирішення цього поставленого питання підтверджують Закон України «Про вищу освіту», концептуальні засади національної освітньої та аграрної політики, положення Болонської угоди

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно національних освітніх стандартів, освітніх вимог передових країн Європи та світу, сучасний фахівець з вищою освітою повинен володіти не тільки необхідними професійними навичками й компетенціями, але й бути всебічно розвинутою, активною суспільною особистістю, з чіткою громадянською позицією, патріотом своєї країни. Крім цього, він має бути прихильником здорового способу життя, спорту, мати широкий світогляд, емоційний інтелект, що допоможе виконувати фахові завдання якомога краще. Тому всебічне дослідження соціальних аспектів навчання студентів й роботи викладачів, соціальної відповідальності ЗВО аграрного спрямування має велике теоретичне та практичне значення. Це тим більш переконливо, що на рівні аграрних університетів цій проблемі приділено не достатньо уваги. Наявні праці присвячені, переважно, фінансуванню ЗВО (Т. Боголіб, З. Варналій), ефективності міжнародних обмінів для підвищення ефективності навчально-освітнього процесу (Ю. Кирилов, М. Ігнатенко, В. Грановська), впровадженню цифровізації та інших інноваційних чинників навчання (В. Коцур, М. Ігнатенко, С. Захарін).

Мета статті – виявлення нових можливостей для посилення соціальних складників підготовки й підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців в аграрних університетах та їх реалізації засобами управління й адміністрування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна аграрна освіта та навчання в аграрних університетах ґрунтується на принципах демократичного централізму, відкритості, послідовності, ступеневості, дуальності, інноваційності, розвитку студентського самоврядування, ініціативності викладачів і студентів. Вона передбачає всебічне заохочення зацікавленості у навчанні, формування активної громадянської позиції, гармонійний розвиток особистості й студентських колективів. З цією метою використовуються різні засоби та форми, досягнуто вражаючих результатів, але є й значні проблеми та вузькі місця. Вони пов'язані як з недавньою COVID-19, так і безпрецедентною за жорстокістю варварською війною, яку росія розв'язала і тривалий час веде проти України, загарбуючи наші території і масово вбиваючи людей, стираючи з лиця землі міста і села, університети, школи і лікарні.

Внаслідок 2-х річної пандемії аграрні університети, як і інші освітні заклади, змушені були перейти на навчання у форматі онлайн. Звичайно, це кардинально змінило порядок та ритм студентської життєдіяльності. Практично всі культурно-масові заходи було заборонено або скасовано, як і живе спілкування. Проте масові ізоляційні заходи, безперечно, дали позитивний результат у вигляді спаду пандемії та збереження життя людей [1, с. 118]. З іншої, сторони, значно прискорилися та набули поширення у форматі онлайн та віртуальній діяльності навчання, ділова активність, доступ до культурно-мистецьких цінностей, продажі й купівлі, фінансові операції. Багато з них виявилися дуже зручними, економічно доцільними й зберегли та активізують свої позиції.

Однак з кінця лютого 2022 р. Україна зіткнулася з жорстокою, людинобивною та руйнівною війною. В результаті сотні тисяч людей загинуло, мільйони людей стали емігрантами або внутрішньо переміщеними особами. На тимчасово окупованих територіях це призвело до переміщення освітніх установ, у т.ч. двох аграрних університетів – Херсонського й Таврійського (м. Мелітополь) та розміщення їх в інших освітніх закладах країни. Звичайно, це негативно позначилося на навчальному процесі, вже не тільки через прояви пандемії, але через інтенсивні російські обстріли, килимові бомбардування, руйнування енергетичної інфраструктури, житлових і громадських будівель, постійні багатогодинні повітряні тривоги. Через це мільйони людей, у т.ч. студенти залишаються без світла, води, тепла, зв'язку та доступу до мережі Інтернет.

Тому про соціальні аспекти студентської життєдіяльності, на наш погляд, доцільно писати у трьох періодах: 1 – до 24 лютого 2022 р.; 2 – з 24 лютого 2022 р. по теперішній час; 3 – прогнозований після війни з визначенням стратегічних планів та перспектив у соціальній площині. Звичайно, треба враховувати й об'єктивну реальність, прояви якої прискорила пандемія. Мова йде про те, що в інтернеті люди (студенти) довідуються або можуть довідатися про будь-які події і будь-де. Тут можна відвідати виставку або музей, оцінити архітектуру міст і столиць, не виходячи з кімнати, замилуватися прекрасною природою, почути лекцію чи поради відомих спікерів. Це роз'єднує людей і студентську молодь в їх числі.

З іншої сторони, соціальні віртуальні мережі й об'єднують студентів у спільноти за інтересами; забезпечують доступ до матеріальних, культурних та освітніх благ; дають змогу навчатися, робити покупки, отримувати адміністративні послуги, раціонально та красиво організувати побут і своє життя загалом. Тому ці обставини й тенденції треба брати до уваги й розвивати як певні стратегічні напрями у перспективі [2-5]. На нашу думку, гармонізація соціальних складових підготовки студентів має здійснюватися у відповідності до середовища і змісту їх проявів засобами індивідуальних та групових ініціатив, студентського самоврядування,

адміністрування та управління. При цьому соціальні компоненти імплементовані в навчально-освітній процес як окремі питання, компетенції чи змістовні складники окремих дисциплін, виробничих практик, бакалаврських і магістерських програм, аспірантських та докторських наукових досліджень.

Йдеться про формування моральних якостей, у т.ч. на засадах етики й естетики, ділового спілкування, вимог співпраці у колективах, керівництва нами тощо. Наступна сукупність соціальних складників проявляється у відносинах університетів з батьками, школами, де вчилися теперішні студенти. Вони несуть відповідальність за свої знання та поведінку, є прикладом для своїх земляків, для школи. Через інститут кураторів керівництво університетів таким чином може краще знати обставини своїх студентів, забезпечувати зворотні зв'язки з середовищем їх минулої й майбутньої життєдіяльності, адже у більшості випадків мова йде про сільські території. Взагалі куратори виконують значні соціальні функції у навчально-освітньому процесі. Будучи найбільш близькими до студентів, вони сприяють їх адаптації до університетських правил, вимог, порядків та життєдіяльності в цілому; проводять щотижневі кураторські години з невідкладних питань; є організаторами корисних зустрічей з цікавими та відомими людьми; суспільних заходів тощо.

Наступний аспект соціальної роботи з студентами забезпечують окремі підрозділи у позанавчальний час. Це факультети або центри культури і мистецтв, дозвілля, студентські клуби й будинки культури, художні колективи, гуртки і студії, газети, театр тощо. Також це спортивно-фізкультурні зали, кафедри, клуби. За бажанням кожен студент може проявити свої здібності, здобути нові, всіляко розвивати себе, брати участь в університетських, місцевих, регіональних та державних заходах. Така робота надзвичайно мотивує студентів, сприяє проявам творчої сторони їх особистостей, дозволяє відчувати себе відомими, цікавими і корисними людьми. Інколи навіть йдеться про зміну обраної професії на творчу. Вітчизняна та зарубіжна історія знає багато подібних прикладів, коли відомі артисти, письменники, гумористи, моделі починали свою кар'єру в студентській художній самодіяльності: Н. Яремчук, А. Євдокименко, В. Зінкевич та ін.

Справжньою школою життя, розвитку лідерських якостей є студентські профспілки, студентське самоврядування, вчені ради факультетів та університетів, де є студентські представництва за певними квотами. В останні роки можливою стала участь студентів у роботі експертних рад з акредитації спеціальностей та їх освітніх рівнів [6, с. 79]. Це дозволяє висловлювати свої вимоги до тих або інших явищ і процесів, відстоювати свої інтереси, формувати активну громадянську позицію, проявляти соціальну зрілість та відповідальність. Окремим напрямом соціальної діяльності є зустрічі з роботодавцями, представниками сільських громад, передових підприємств, державними й партійними діячами. Це допомагає не тільки визначити свої професійні пріоритети, але й сформуватися як активістам.

Історія свідчить, що студенти були й залишаються найбільш прогресивною частиною суспільства. Часто саме вони очолюють протестні рухи проти загарбників, корупційних і злочинних правлячих еліт, за справедливості і краще життя. Так, київські студенти захищали і віддали своє життя за Батьківщину на початку минулого століття. Вони ввійшли в історію України як Герої Крут. Завдяки протестам студентів пішов у відставку Уряд В. Фокіна у кінці 90-х років. Студенти всієї країни боролися за Україну й на початку XXI ст. – були на Майдані під час Помаранчевої революції та революції Гідності. На початку російської навали студенти Києва зі зброєю в руках, не маючи жодного досвіду, самовіддано стали на захист столиці і в наші дні. Це підводить до думки, що ядром соціальної роботи серед студентської молоді є виховання почуття патріотизму, любові до рідного краю і свого народу.

Це має відбуватися не якимись шаблонами гаслами й формальними заходами, а живими яскравими прикладами в університеті, сім'ї, громаді; особливо серед керівництва, моральних та духовних авторитетів нації; зверненням до витоків вітчизняної історії. Такими прикладами є національні й релігійні свята та обряди, як от День соборності, День державного прапора, День українського козацтва, Національний день вишиванки, День української хустки, День працівника сільського господарства, День учителя, День матері, Новий рік, Різдво, День Святого Миколая тощо. Також це Дні міст, студентські міжуніверситетські навчально-освітні та культурно мистецькі конкурси, олімпіади й інші заходи; університетські свята (День першокурсника, Зустрічі з випускниками, Новорічні бали тощо); туристичні поїздки до визначних місць свого регіону, країни і навіть за кордон. Це також об'єднує студентські та викладацькі колективи ЗВО на засадах демократичного централізму, спільності інтересів.

Але в соціальному забезпеченні майбутніх фахівців є складники, які напевне потребують адміністрування та управління зі сторони ректоратів та керівництва університетів. На нашу думку, це організація щоденного студентського харчування й щоденної спортивно-масової роботи. Якщо нормативи освітлення, тепла, наявності навчальних площ в розрахунку на одного студента суворо дотримуються і є ліцензійними вимогами, то названі два складники певним чином можуть бути пущені на самоплин. Що маєтись на увазі? Попри наявність студентських їдалень та кафе, часто на поверхах та у вестибюлях навчальних корпусів, гуртожитків розміщуються автомати або невеликі кіоски чи навіть прилавки з чаєм, кавою, соками, іншими солодкими напоями та водою, перекусами та снеками у вигляді чіпсів, смажених піржіжків, булочок, сухариків, солодоців.

Це пояснюється прагненням молоді зберегти час, відносно дешево поїсти, певною байдужістю до свого здоров'я, поки нічого не турбує. На самосвідомість і самоконтроль розраховувати досить складно [8, с. 206]. На жаль, у ЗВО не передбачені фізкультурні паузи між заняттями або у їх процесі, а викладання фізкультури у розкладі вкрай не достатньо. Як наслідок, студенти годинами проводять за ноутбуками, що теж погано впливає на зір, поставу, увагу тощо. Важливість названих проблем розуміється на державному рівні. Так, завдяки зусиллям О. Зеленської та команди фахівців розробляється та впроваджується програма здорового

харчування у школах країни. Звичайно, в університетах інші механізми фінансування та управління, контингент учнів, але було б позитивним поширення такої ініціативи й на університети.

Тому у цих випадках провідну роль має відігравати адміністрування. Його напрями повинні охоплювати всебічну популяризацію здорового способу життя; чітку регламентацію відкриття та роботи малих форм швидкого харчування, включаючи дотримання санітарно-гігієнічних норм, постійний перегляд асортименту їжі та напоїв, їх складу, якості та цін; забезпечення перекусів постановкою станцій (апаратів) свіжих соків, фруктів, овочів, салатів з них; перегляд меню та його здешевлення у їдальнях і кафе завдяки наявності власних виробництв, співпраці з аграрними підприємствами щодо цільових поставок, спонсорами та шефами. Щодо фізичної культури, то доцільно більш активно використовувати можливості спортзалів і кафедр фізкультури, розвивати сучасні види масового спорту, тренувань, здійснювати щоденні руханки або фізкультурні паузи для викладачів і студентів.

Тільки в такому випадку після 4-5 років і більше інтенсивного навчання аграрна сфера, суспільство загалом може отримати не тільки висококваліфікованих фахівців, але й фізично здорових та активних. Це не просто економічно вигідно, але і вкрай необхідно, бо не можна захищати, відбудовувати й будувати нову Україну із фізично слабкими, не досить здоровими та щасливими людьми [9, с. 165]. На цей висновок вказують опитування та дослідження, проведені ще в довоєнний період. Згідно них, у 2006 р. тільки 13% населення займалося спортом, 80% спортивних майданчиків для дорослих не відповідали вимогам, спортзалів та клубів в розрахунку на 10000 осіб було в 3-4 разів менше, ніж у розвинутих країнах, а в бюджеті на розвиток спорту виділялося лише 0,5% його обсягу.

Тоді навіть було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України для виправлення ситуації. У 2019 р. ситуація дещо поліпшилася – вже 14,7% людей займалися спортом, але за тривалістю життя населення Україна посідала все ще 93 місце серед 169 країн, які досліджувались. У коментарях знову зазначалося, що люди ведуть малорухливий спосіб життя, спорт не достатньо популяризується, а його матеріально-технічна база є недостатньою. У «Всесвітньому звіті щастя 2021 р.» Україна посіла 110 місце у рейтингу щасливості країн, між Алжиром та Іраком. Сусідні Польща та Румунія мали, відповідно, 44 й 46 місця. Цілком очевидно, що війна могла тільки поглибити ці тенденції через постійні стреси та страх смерті, скорочення доходів, переміщення в інші регіони, відсутність власного житла й нормальних комунально-побутових умов.

У вересні 2021 р. вже Офіс Президента України зазначав, що спортом займаються лише 27% людей. Тоді ж було прийнято державну програму «Здорова Україна». Нею передбачено будівництво «активних парків з спортивними локаціями, інклюзивних спортмайданчиків та маршрутів здоров'я. Популяризувати їх були готові відомі спортсмени, відомі люди і навіть сам Президент.

З цією метою для реабілітації викладачів і студентів, відновлення та підтримки їх здоров'я доцільно було б обладнати стаціонарні медичні профілакторії, пункти психологічної допомоги, кімнати соляної та кольорової терапії, інгаляторії. Також виходом було б будівництво відкритих майданчиків з вуличними тренажерами. Ними могли б скористатися й жителі навколишніх будинків та вулиць. Позитивний досвід у цьому відношенні накопичили Китай, Австралія, Іспанія та інші країни. Так, у провінції Малага (Іспанія) після встановлення 400 таких майданчиків ними протягом тижня користується понад 50 тис. осіб. Це становить 10% жителів цього регіону.

Звичайно, це може звучати навіть фантастично у країні, де через масовані ракетні удари, килимові бомбардування й атаки дронів цілі міста-мільйонери за кількістю жителів залишаються без світла, води й тепла, будь-які цивільні об'єкти можуть бути миттєво знищені разом з людьми, а урядові організації та місцева влада намагається встановити елементарні пункти обігріву, підзарядки гаджетів, питної води [10-12]. Проте це жодним чином не має виправдовувати можливе згорання спортивно-масової та соціальної роботи в університетах за цими найбільш проблемними напрямками.

Навпаки, патріотичні почуття та соціальна відповідальність спонукала до розвитку нового виду соціальної роботи серед студентів і викладачів – волонтерської та спонсорської діяльності. Якщо у довоєнний період вона була представлена шефською допомогою дитячим будинкам, школам-інтернатам, звичайним школам (у т.ч. і з метою професійної орієнтації), виробництву, то у військовий час це значна робота для підтримки збройних сил України, цивільного населення, власне студентів та викладачів, які опинилися у складних умовах на тимчасово окупованих територіях або у зоні військових дій. Це збір коштів та речей; формування продуктових наборів, купівля спорядження захисникам; їх моральна підтримка вдячними листами, флешмобами тощо. Таким чином, дисципліна «Соціальна відповідальність» знаходить практичне втілення.

Крім цього, на студентів та викладачів, наприклад, Херсонського державного аграрно-економічного університету чекає участь у відбудові пошкоджених навчальних і лабораторних корпусів та гуртожитків, інших приміщень. Також йдеться про відновлення високовартісного обладнання, яке було вкрадене та вивезене окупаційною владою і військами. Масштаби шкоди настільки значні, що знадобляться звернення не тільки до регіональних та державних бюджетних джерел, але й до міжнародних партнерів, у т.ч. й на засадах студентських молодіжних комунікацій. Приклади такої співпраці уже є. Так, це відновлення середньої школи ім. Ф. Алієвої Республікою Азербайджан у м. Ірпінь під Києвом.

Звичайно, до завдань чи функцій викладачів, ректоратів входять відзнаки та заохочення найбільш активних учасників відновлення, подяки їм. Всілякої підтримки заслуговує й співпраця аграрних університетів з територіальними сільськими громадами [13]. Оскільки вільний час, транспорт для цього не завжди можна виділити, то ж доцільно включити таку соціальну діяльність як окремий розділ навчально-виробничих чи комплексних

переддипломних практик. Можливо, у їх форматі доцільно сформувати студентські групи або десанти з представників різного фаху. Одні б з них могли брати участь у підвищенні цифрової грамотності сільського населення, керівництва громад та фахівців, у т.ч. проводити відповідні тренінги, консультації, надавати допомогу у роботі з цифровими фінансовими інструментами; інші – здійснювати маркетинговий аналіз аграрних ринків, пропонувати нові канали збуту готової продукції, формувати кооперативний та інтеграційний рух.

Також старшокурсники мають потенціал для облаштування автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера та цифровізації роботи бухгалтерії загалом; дорадництва у різних галузях та видах аграрного виробництва; для розвитку його диверсифікації та альтернативних видів, як от відновлювальної енергетики, сільського зеленого туризму, декоративно-прикладного та ужиткового мистецтва; для аналізу ринків збуту тощо. Це може бути допомога сільським громадам в оптимізації документообігу та створенні масивів і банків даних; у плануванні та прогнозуванні діяльності, розробці бюджетів розвитку, визначення його стратегічних пріоритетів.

Висновки. Отже, соціальні складники підготовки студентів аграрних університетів як майбутніх конкурентоспроможних фахівців на ринку праці має величезне значення. Нами визначено чітку періодизацію соціальної роботи у часі (до війни (з виокремленням часів пандемії), під час війни, після неї); за локаціями ведення (внутрішньоуніверситетські, зовнішнього середовища, комбіновані заходи); суб'єктами впливу, функціями, місією – серед студентів, для студентів, силами студентів; термінами здійснення – постійні, періодичні, разові заходи; відносно освітньо-навчального процесу та методів здійснення – як частина навчальних програм, спеціальні у додатковий час, комбіновані та ін.

В сучасних умовах, поряд з традиційними та усталеними соціальними заходами стратегічні пріоритети мають: адміністрування та забезпечення здорового харчування й фізичної культури та спорту для студентів; підтримки сільських громад студентами у т.ч. під час навчально-виробничих та комплексних виробничих і переддипломних практик. Також це розвиток на засадах соціальної відповідальності викладачів і студентів волонтерської діяльності. Нарешті, це постійна підтримка постійного особистісного росту, самоосвіти, самовдосконалення, вироблення активної громадянської позиції у т.ч. через участь в органах студентського та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Вітренко Ю. М. Державне фінансування закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Фінанси України*. 2019. № 10. С. 102-123.
2. Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. № 18. 2015. С. 7-10.
3. Коцур В. В., Ігнатенко М. М. Стратегічні напрями використання криптовалюти як новітніх фінансових інструментів. *Економічний вісник університету*, Вип. 53, 2022. С. 7-13.
4. Луценко Т. А. Міжнародний досвід державного регулювання науки та інноваційної діяльності. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 311-316.
5. Ігнатенко М. М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 78-83.
6. Мармуть Л. О., Жучинський О. Ю. Напрями підвищення ефективності розвитку підприємств соціальної інфраструктури у сільських громадах в умовах децентралізації. *Економічний вісник університету*, Вип. 53, 2022. С. 75-82.
7. Назименко О. В. Міжнародно-правові стандарти регулювання трудових відносин у сфері наукової, дослідницької та викладацької діяльності. *Право. ua*. 2016. № 1. С. 132-138.
8. Романюк І. А. Вплив конкурентної боротьби на управління маркетинговою діяльністю сучасних підприємств. *Молодь і сільськогосподарська техніка у XXI сторіччі: 36. матер. XVI-ї Міжнар. форум молоді*. Харків: ХНТУСГ. 2020. С. 206.
9. Ігнатенко М. М. Становлення стратегічного управління соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету: наук. жур.* Серія «Економіка і менеджмент». Вип. 12(66). Суми: СНАУ. 2015. С. 163-168.
10. Котикова О. І., Скора Л. Р. Наукова діяльність України у європейському вимірі. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6159>
11. Кирилов Ю. Є., Ігнатенко М. М., Грановська В. Г. Соціально-економічні чинники академічної мобільності у формуванні конкурентоспроможності представників науково-освітньої спільноти. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 73-80.
12. Котикова О. І. Фінансування системи освіти в Україні: стан та тенденції. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. Вип. 4 (68). С. 18-25.
13. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Agribusiness Companies. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Volume-8 Issue-3, September 2019. P. 7124-7132.

References

1. Vitrenko, Yu. M. (2019). *Derzhavne finansuvannya zakladiv vyshchoyi osvity Ukrayiny yak sub'yektiv suchasnoyi rynkovoyi ekonomiky* [State financing of higher education institutions of Ukraine as subjects of the modern market economy]. *Finansy Ukrayiny*, 10, 102-123.

2. Yermakov, O. Yu., Ihnatenko M. M. (2015). *Finansovo-investytsiynе zabezpechennya vyrobnychykh innovatsiy ta sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv* [Financial and investment support for production innovations and social responsibility of agricultural enterprises]. *Investytsiyni : praktyka ta dosvid*, 18, 7-10.
3. Kotsur, V. V., Ihnatenko, M. M. (2022). *Stratehichni napryamy vykorystannya kryptovalyut yak novitnykh finansovykh instrumentiv* [Strategic directions of using cryptocurrencies as the latest financial instruments]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 53, 7-13.
4. Lutsenko, T. A. (2015). *Mizhnarodnyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya nauky ta innovatsiynoi diyal'nosti* [International experience of state regulation of science and innovative activity]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya*, 2, 311-316.
5. Ihnatenko, M. M. (2015). *Teoretychni zasady ta praktychni napryamy formuvannya korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh i kharchovykh pidpryyemstv* [Theoretical principles and practical directions of formation of corporate social responsibility of agricultural and food enterprises]. *Ekonomika APK*, 1, 78-83.
6. Marmul', L. O., Zhuchyns'kyi, O. Yu. (2022). *Napryamy pidvyshchennya efektyvnosti rozvytku pidpryyemstv sotsial'noyi infrastruktury u sil's'kykh hromadakh v umovakh detsentralizatsiyi* [Directions for improving the efficiency of the development of social infrastructure enterprises in rural communities in conditions of decentralization]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 53, 75-82.
7. Nazymenko, O. V. (2016). *Mizhnarodno-pravovi standarty rehulyuvannya trudovykh vidnosyn u sferi naukovoї, doslidnyts'koyi ta vykladats'koyi diyal'nosti* [International legal standards for the regulation of labor relations in the field of scientific, research and teaching activities]. *Pravo.ua*, 1, 132-138.
8. Romaniuk, I. A. (2020). *Vplyv konkurentnoyi boro'by na upravlinnya marketynhovoyu diyal'nistyu suchasnykh pidpryyemstv* [The influence of competition on the management of marketing activities of modern enterprises]. *Molod' i sil's'kohospodars'ka tekhnika u KHKHI storichchi: Zb. mater. KHVI-y Mizhnar. forum molodi. Kharkiv: KHNTUSH*, 206.
9. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stanovlennya stratehichnoho upravlinnya sotsial'noyu vidpovidal'nistyu sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Formation of strategic management of social responsibility of economic entities in the agrarian sphere of economy]. *Visnyk Sums'koho natsional'nogo ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, 12(66), 163-168.
10. Kotykova, O. I., Skora, L. R. (2018). *Naukova diyal'nist' Ukrainy u yevropeys'komu vymiri* [Scientific activity of Ukraine in the European dimension]. *Efektyvna ekonomika*, 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6159>
11. Kyrylov, Yu. Ye., Ihnatenko, M. M., Hranovs'ka, V. H. (2021). *Sotsial'no-ekonomichni chynnyky akademichnoyi mobil'nosti u formuvanni konkurentospromozhnosti predstavnykiv naukovo-osvitn'oyi spil'noty* [Socio-economic factors of academic mobility in the formation of competitiveness of representatives of the scientific and educational community]. *Ekonomika APK*, 12, 73-80.
12. Kotykova, O. I. (2012). *Finansuvannya systemy osvity v Ukraini: stan ta tendentsiyi* [Funding of the education system in Ukraine: state and trends]. *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*, 4 (68), 18-25.
13. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malysheko, V., Marmul', L. (2019). *Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Agribusiness Companies*. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8, 3, 7124-7132.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кирилов Юрій Євгенович, доктор економічних наук, професор, в.о. ректора
Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна
e-mail: kirilov_ye@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>

Грановська Вікторія Григорівна, доктор економічних наук, професор, перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи
Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна
e-mail: vgranovska@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kyrylov Yurii, Doctor of Economics, Professor, Acting rector
Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine

e-mail: kirilov_je@ukr.net

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine

e-mail: professorignatenko@ukr.net

Hranovska Viktoriia, Doctor of Economics, Professor, first vice-rector, vice-rector for scientific and pedagogical work

Kherson State Agrarian and Economic University

ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine

e-mail: vgranovska@ukr.net

УДК 658:631.15

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-12-17>

ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА РЕІНЖІНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Леваєва Л. Ю.
Красножон А. С.
Захарін І. С.

Предметом дослідження є удосконалення стратегій розвитку аграрних підприємств та управління ними з допомогою інновацій – цифровізації та реінжинірингу.

Метою статті є обґрунтування програмування та реінжинірингу бізнес-процесів як основи інноваційного забезпечення стратегій розвитку аграрних підприємств в умовах цифрової економіки.

Методологічною основою статті є методи й підходи економічної, інституціональної та теорії стійкого розвитку. Зокрема, використано історичний, монографічний, економічних порівнянь, статистико-економічні, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати статті. Було визначено концепції програмування бізнес-процесів, необхідність реінжинірингу, процесного підходу й контролінгу та їх переваги для стратегій розвитку аграрних підприємств як інноваційних інструментів організації та управління.

Галузь застосування результатів. Висновки статті можуть бути використані в аграрних та ІТ підприємствах, закладах вищої освіти, науково-дослідних установах, дорадчих організаціях.

Висновки. Діяльність аграрних підприємств супроводжується певними труднощами при оцінці ефективності їх функціонування та управління. Це пояснюється наявністю бізнесових та виробничих процесів з ризиками або/та потенційно невизначеними побічними ефектами. Розуміння та аналіз цих ризиків і невизначеностей є особливо важливим в ефективній управлінській діяльності, обґрунтуванні стратегій їх подальшого перспективного розвитку. Цьому сприятимуть засоби автоматизації та програмного забезпечення систем управління стратегіями розвитку аграрних підприємств з використанням процесного підходу (контролінгу), реструктуризації та реінжинірингу; використання програмних описів на основі їх моделювання, шаблонів, маршрутизації господарських операцій, їх оптимізації.

Ключові слова: підприємства, аграрні, інновації, виробничі та бізнесові процеси, цифровізація, автоматизація, програмування, реінжиніринг, процесний підхід, контролінг, розвиток, стратегії, управління.

INNOVATIVE PROVISION OF DEVELOPMENT STRATEGIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES BASED ON DIGITALIZATION AND REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES

Levaieva Liudmyla,
Krasnozhon Anastasiya,
Zakharin Ivan

The subject of the study is the improvement of strategies for the development of agricultural enterprises and their management with the help of innovations - digitalization and reengineering.

The purpose of the article is to substantiate the programming and reengineering of business processes as a basis for innovative support of strategies for the development of agrarian enterprises in the conditions of the digital economy.

The methodological basis of the article is the methods and approaches of economic, institutional and theory of sustainable development. In particular, historical, monographic, economic comparisons, statistical-economic, systemic-structural analysis and synthesis were used.

Results of the article. The concepts of programming business processes, the need for reengineering, process approach and controlling and their advantages for the development strategies of agricultural enterprises as innovative tools of organization and management were defined.

Field of application of results. The conclusions of the article can be used in agricultural and IT enterprises, institutions of higher education, research institutions, consulting organizations.

Conclusions. *The activity of agricultural enterprises is accompanied by certain difficulties in assessing the effectiveness of their functioning and management. This is due to the presence of business and production processes with risks and/or potentially uncertain side effects. Understanding and analysis of these risks and uncertainties is particularly important in effective management activities, substantiating strategies for their further prospective development. This will be facilitated by means of automation and software for managing strategies for the development of agrarian enterprises using a process approach (controlling), restructuring and reengineering; use of software descriptions based on their modeling, templates, routing of business operations, their optimization.*

Key words: *enterprises, agricultural, innovations, production and business processes, digitalization, automation, programming, reengineering, process approach, controlling, development, strategies, management.*

JEL Classification: *M11, O12, O33, F10, L86*

Постановка проблеми. У процесі реалізації стратегій розвитку аграрних підприємств важливим інструментом досягнення їх ефективності та конкурентоспроможності є наявність швидкого способу змін та пристосування до нових бізнес-режимів з мінімальним негативним впливом на існуючу інфраструктуру та довкілля. Можливі пристосування існуючих ресурсів та матеріально-речовинних потоків включають питання реорганізації бізнес-процесів, перерозподілу ресурсів та встановлення нових ділових угод між різними сторонами.

Тому методи й механізми їх вирішення на рівні управління є актуальними та своєчасними. Вказані підприємства прагнуть забезпечити зниження накладних витрат та високої вартості транзакцій, щоб підвищити конкурентоспроможність власної продукції на аграрних ринках. Проте це означає, що виникають додаткові вимоги у т.ч. й до автоматизованих систем та цифрових інструментів, які підтримують цю гнучку ділову практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми стратегій розвитку аграрних підприємств та управління ними були і залишаються предметом досліджень провідних зарубіжних та вітчизняних науковців. Вагомі висновки та пропозиції з цього приводу викладені у працях М. Хаммера, М. Ігнатенка, Ю. Лупенка, М. Маліка, Л. Мармуль, В. Петренко, А. Постола, І. Романюк, Б. Язлюка. Однак, наприклад, система транзакцій аграрних підприємств може потребувати підтримки кількох платіжних систем, таких як рахунки, кредитна картка або електронна готівка. Програмне забезпечення збуту продовольчої продукції, каналів маркетингу може бути необхідним для підтримки процесів взаємовідносин із оплатою логістики. Зазвичай, передбачення всіх функціональних можливостей або послуг робить вимоги до системи програмного забезпечення управління ще більш принциповими.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування програмування та реінжинірингу бізнес-процесів як основи інноваційного забезпечення стратегій розвитку аграрних підприємств в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автоматизована система управління діяльністю аграрних підприємств спеціально призначена для забезпечення постійної підтримки їх адаптації до обставин невизначеності без істотних витрат, які значною мірою пов'язані з традиційними інформаційними системами – обліком, аудитом, контролем, аналізом. Порівняно з ними, важливою вимогою для автоматизованих або програмних систем управління виробничими процесами є здатність оперативно реагувати на нові зміни та динамічно адаптуватися до нових викликів [1-4]. Наразі, існують дві класичні концепції адаптації виробничих процесів до ринкових змін на засадах програмного управління:

1. Еволюція дизайну виробничих та бізнесових процесів аграрних підприємств. Вона охоплює переробку їх структури або зміщення етапів та внаслідок перетворень яких виникає необхідність перегляду логічних схем організації діяльності.

2. Динамічна адаптація виробничих та бізнесових процесів. Вона поділяється на адаптацію часу виконання, за допомогою комбінування часу розробки виключень, та адаптацію часу виконання через динамічну реструктуризацію графіка робіт з виробництва при збереженні графіка залежності.

Дані підходи надзвичайно добре працюють для виняткових ситуацій, які зрозумілі та передбачувані. Іншими словами, деякі умови сприяють динамічній реструктуризації виробничих процесів аграрних підприємств у режимі виконання завдяки відокремленню та об'єднанню господарських операцій, які не пов'язані безпосередньо з виробництвом [5, с. 96]. Основна мотивація цього підходу полягає в тому, щоб забезпечити обробку виключень за допомогою реструктуризації. Вони здатні генерувати код адаптації під час виконання, щоб внести зміни в плани виконання виробничих процесів за їх допомогою.

Ключовою мотивацією цього підходу є спостереження, щоб схеми або програмні моделі виробництва були правильними. Однак деякі випадки вимагали певних змін у плануванні для виконання термінів при нестачі ресурсів або у разі несподіваних затримок. Існує кілька варіантів залучення методів адаптації виробничих процесів, які не потребують на етапі проектування, планування або програмування чітко визначеної специфікації. Загалом цифрові інструменти адаптації виробничих процесів мають ряд переваг з точки зору просторовості та надійності для управління та розвитку виробничих процесів в аграрних підприємствах з іноземними інвестиціями.

Велике значення в автоматизованому управлінні розвитку аграрних підприємств мають програмні технології, що сприяють покращенню ефективної діяльності та продуктивності працівників у них. Вони, забезпечуючи чітке визначення взаємодії між завданнями у процесах виробництва, обмінюють або модифікують їх для формування нових адаптованих виробничих процесів. Також існує кілька методів для підтримки статичної та динамічної адаптації виробничих процесів при збереженні правильності ділових правил [6-9]. Допоміжні

інструменти, такі як інструменти моделювання та моніторингу в роботі з еталонними структурами, надають ефективну допомогу здійсненню адаптації трудових ресурсів до нових вимог виробництва або інновацій.

Адаптивна діяльність належить до тих структурних зрушень, які відображаються на ланках виробничих процесів або продовжують їх із додатковою функціональністю. Процес, який зазнає фундаментальних змін, називається реінжинірингом функціонування аграрних підприємств. Він спрямований на оптимізацію витрат, якості та сервісу. Це характеризується також як «фундаментальне переосмислення та радикальна перебудова виробничих процесів для покращення існуючих кількісних та якісних показників ефективності й конкурентоспроможності» [10, с. 86]. Можливість управління виробничими ресурсами, у т.ч. й трудовими під час адаптації, робить їх важливою складовою реінжинірингу. Для реконструкції виробничих процесів у контексті тотального реінжинірингу необхідно дотримуватися кількох важливих принципів:

По-перше, цілі реінжинірингу повинні бути чітко сформульовані, щоб зменшити ризик їх перегляду на пізньому етапі його впровадження. Обсяг завдань, рівень спеціалізації та узагальнення повинні бути ретельно розглянуті, для того щоб мати суттєвий вплив на платоспроможність та ліквідність, а також фінансово-економічну стійкість агроформувань. Одним із принципів, який потрібно брати до уваги, є природне прагнення до найпростішого процесу з усіх наявних, щоб уникнути непередбачуваних ситуацій. По-друге, це ефективне управління ресурсами. Процес розробки повинен бути відносно незалежним від наявності ресурсів. Це може допомогти керівникам не відволікатись на вимоги старої структури щодо організації виробництва та інших напрямів діяльності.

Реінжиніринг виробничих процесів зазвичай вимагає ретельного аналізу. Для встановлення якісних та кількісних показників його ефективності існують різні аналітичні методи, що використовують модельовані виробничі процеси, такі як «Petri-nets» та « π -calculus». Метод управління заключним етапом робіт – це формування нової концепції діяльності та об'єднання й використання облікових й інших програмних даних [11, с. 265]. Оскільки значення управлінського процесу збільшується, аграрне підприємство може використати свої масиви даних щодо моделей виробничих процесів як ресурсів програмних продуктів. Наприклад, йдеться про скорочення часу та зменшення вартості нових виробничих процесів шляхом посилання на існуючі аналоги.

Автоматична система управління виробництвом або його програмування може враховувати діючі законодавчі акти про працю, з метою збирання відповідної статистичної інформації та заповнення робочих журналів для використання на етапі діагностики. Аналізуючи ці дані за допомогою технологій контролю продуктивності праці, аналітик з економіки праці може виявити неефективність поточного використання трудових ресурсів, дублювання різних господарських операцій та іншої критичної інформації про роботу. Звичайно, аналіз продуктивності праці та ресурсів її підвищення може призвести до змін у структурі та характері виробництва під час інтерактивної фази реструктуризації його життєвого циклу.

Один з відомих видів відтворення трудових ресурсів ґрунтується на аналізі робочих журналів для автоматичного структурованого опису процесів виробництва, що лежить в основі перевірки [12-15]. Це особливо доцільно, коли діяльність, яка вимагає виключення з експлуатації, не потребує спеціальних розробок «з нуля». Основна ідея полягає в тому, щоб побудувати специфікацію виробничого процесу з робочих журналів. Ці специфікації можуть бути використані для діагностики існуючих виробничих процесів або редизайну їх моделей.

Існує кілька основних припущень, необхідних для цього виду роботи, - загалом, що кожна господарська операція в журналі посилається на визначене завдання у виробничому процесі. Це відповідає його певному екземпляру, а господарські операції або події упорядковані в журналі для розуміння відносного часу виконання завдань. Виходячи з нього, можна зрозуміти структуру основної діяльності, щоб програмувати відносно упорядкування завдань та взаємозв'язок між ними. Так, навіть працюючий тракторист або інший виконавець може спостерігати, що всі справи починаються з виконання завдання А (передпосівною оранкою) і закінчуються виконанням завдання D (збором урожаю).

Основна модель процесу складається з початкового (стадія постачання) та кінцевого етапів (стадія реалізації та збуту готової продукції) як основи програмування завдань А та D. Процес виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки на продовольчу означає автоматичну реалізацію етапів та виконання завдань B, C та інших проміжних у ньому. Таким чином, продовжуючи цей ряд, можна побудувати основну модель процесу. Звичайно, на практиці вона може бути реконструйована частково або повністю залежно від наявності певних операторів у процесі та припущень щодо журналу перевірок.

Інформація про структуру виробничих процесів, отже, й основної діяльності агроформувань включає такі облікові елементи, як кількісні показники компонентів процесу; дані про його перебіг та інтенсивність; способи підключення компонентів та можливості переходу на інші рівні організації. Наприклад, два аграрні підприємства з аналогічними ресурсами та перекриваючими можливостями об'єднуються для створення одного. Тому в новоствореному підприємстві основним завданням програмування є виявлення відмінних виробничих процесів для зменшення вивільнення працівників, створення нових можливостей для працевлаштування на основі впровадження нових видів діяльності тощо.

Управління бізнесовими та виробничими процесами аграрних підприємств може, таким чином, повністю адаптуватися до проблем, ризиків та вимог стратегій їх розвитку, отже, й аграрних ринків [16]. У світовому, європейському та національному сільському господарстві стратегії їх розвитку на засадах трансформації структури є не тільки широко визнаною потребою, а й реальністю, яка відбувається постійно. Тому передбачуваними є розробки нових методів моделювання виробничих процесів та нових автоматизованих

(програмних) інструментів управління ними, які безпосередньо вирішуватимуть специфічні проблеми трансформації структури й діяльності аграрних підприємств загалом.

Однією з критичних проблем управління виробничими процесами на засадах автоматизації та програмування з метою реалізації стратегій розвитку та реструктуризації підприємств є природне включення знань виробництва в автоматичну систему управління ресурсами. Додатковим напрямом розвитку АСУ є удосконалення розробок з врахування та оцінки невизначеностей та ризиків у процесах сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Діяльність аграрних підприємств супроводжується певними труднощами при оцінці ефективності їх функціонування та управління. Це пояснюється наявністю бізнесових та виробничих процесів з ризиками або/та потенційно невизначеними побічними ефектами. Розуміння та аналіз цих ризиків і невизначеностей є особливо важливим в ефективній управлінській діяльності, обґрунтуванні стратегій їх подальшого перспективного розвитку.

Цьому сприятимуть засоби автоматизації та програмного забезпечення систем управління стратегіями розвитку аграрних підприємств з використанням процесного підходу (контролінгу), реструктуризації та реінжинірингу; використання програмних описів на основі їх моделювання, шаблонів, маршрутизації господарських операцій, їх оптимізації.

Список використаних джерел:

1. Бреус А. А., Лобза А. В. Побудова системи HR-інжинірингу на сучасному підприємстві. Молодий вчений. 2018. № 10(62). С. 304-307.
2. Мармуль Л. О., Гальцова О. Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 204 с.
3. Тугай О. А., Власенко Т. В. Загальні основи інжинірингової діяльності та її сучасний стан в Україні. Нові технології в будівництві. 2018. №34. С. 15-20.
4. Єрмаков О. Ю., Ігнатенко М. М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. № 18. 2015. С. 7–10.
5. Мармуль Л. О., Романюк І. А., Полегенько А. С. Конкурентоспроможність плодоовочевої продукції та маркетингові стратегії розвитку її ринку. Причорноморські економічні студії. Вип. 1. 2016. С. 95-98
6. Соколюк С. Ю. Організаційно-економічні аспекти державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. Т. 29(68), № 6. С. 88–92.
7. Коваль С. В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93–96.
8. Ігнатенко М. М. Становлення стратегічного управління соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Вісник Сумського національного аграрного університету: наук. жур. Серія «Економіка і менеджмент». Вип. 12(66). Суми: СНАУ. 2015. С. 163-168.
9. Шаманська О. І. Формування системи інноваційно-орієнтованого розвитку аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 19. С. 17–23.
10. Мармуль Л. О., Радєва М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.
11. Ларіна Я. С. Інноваційні стратегії розвитку підприємств аграрного сектора економіки України. Економічні інновації. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2015. Вип. 60, т. 1. С. 260-269.
12. Романюк І. А. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах необхідності диверсифікації сільської економіки. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України: колективна монографія. За заг. ред. А. В. Руснак. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. С. 299–307.
13. Ігнатенко М. М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності. Економіка і фінанси. 2015. № 12. С. 4-11.
14. Петренко В. С. Методологічні основи стратегічного менеджменту спільних аграрних підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. Вип. 27 (2), 2017. С. 53-57.
15. Ігнатенко М. М., Романюк І. А., Яценко Я. І. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. Економічний вісник університету. Вип. 51. 2021. С. 7-13.
16. Hutorov A., Lupenko Y., Sherstiuk S., Ponomarenko Y., Hutorova O., Yermolenko O. Innovative Potential of the Agrarian Sector of Ukraine: Forming and Efficiency of Realization. TEM Journal, 10(3), 2021. Pp. 1228-1238.

References

1. Breus, A. A., Lobza, A. V. (2018). Pobudova systemy HR-inzhynirynhu na suchasnomu pidpriyemstvi [Building an HR engineering system at a modern enterprise]. Molodyy vchenyy, 10(62), 304-307.
2. Marmul', L. O., Hal'tsova, O. L. (2006). Efektyvnist' pidpriyemnyts'koyi diyal'nosti fermers'kykh hospodarstv [Effectiveness of entrepreneurial activity of farms]. Kyiv: NNTS IAE.
3. Tuhay, O. A., Vlasenko, T. V. (2018). Zahal'ni osnovy inzhynirynhovoyi diyal'nosti ta yiyi suchasnyy stan v Ukraini [General basics of engineering activity and its current state in Ukraine]. Novi tekhnolohiyi v budivnytstvi, 34, 15-20.

4. Yermakov, O. Yu., Ihnatenko, M. M. (2015). *Finansovo-investytsiyne zabezpechennya vyrobnychykh innovatsiy ta sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv* [Financial and investment support of production innovations and social responsibility of agrarian enterprises]. *Investytsiyi : praktyka ta dosvid*, 18, 7-10.
5. Marmul', L. O., Romaniuk, I. A., Polehen'ko, A. S. (2016). *Konkurentospromozhnist' plodoovochevoyi produktsiyi ta marketynhovi stratehiyi rozvytku yiyi rynku* [Competitiveness of fruit and vegetable products and marketing strategies for the development of its market]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, 1, 95-98
6. Sokoliuk, S. Yu. (2018). *Orhanizatsiyno-ekonomichni aspekty derzhavnoho rehulyuvannya ta pidtrymky innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv ahrarnoho sektoru* [Organizational and economic aspects of state regulation and support for innovative development of enterprises in the agrarian sector]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Seriya : Ekonomika i upravlinnya*, 29(68), 6, 88-92.
7. Koval', S. V. (2016). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoskonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 7, 2, 93-96.
8. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stanovlennya stratehichnoho upravlinnya sotsial'noyi vidpovidal'nisty sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Formation of strategic management of social responsibility of economic entities in the agrarian sphere of economy]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, 12(66), 163-168.
9. Shamans'ka, O. I. (2018). *Formuvannya systemy innovatsiyno-oriyentovanoho rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv* [Formation of a system of innovation-oriented development of agricultural enterprises]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 19, 17-23.
10. Marmul', L. O., Radyeva, M. M. (2006). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiynoyi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky* [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformation economy]. Kyiv: NNTS IAE.
11. Larina, Ya. S. (2015). *Innovatsiyni stratehiyi rozvytku pidpryyemstv ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Innovative strategies for the development of enterprises in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Ekonomichni innovatsiyi*, 60, 1, 260-269.
12. Romaniuk, I. A. (2017). *Rozvytok sil's'koho zelenoho turyzmu v umovakh neobkhidnosti dyversyfikatsiyi sil's'koyi ekonomiky* [Development of rural green tourism in the context of the need to diversify the rural economy. Strategic directions of socio-economic development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Stratehichni napryamy sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy : kolektyvna monohrafiya. Za zah. red. A. V. Rusnak. Kherson : TOV «VKF «STAR» LTD»*, 299–307.
13. Ihnatenko, M. M. (2015). *Upravlinnya orhanichnym vyrobnytstvom ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh zdiysnennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti* [Management of organic production of agricultural enterprises on the basis of social responsibility]. *Ekonomika i finansy*, 12, 4-11.
14. Petrenko, V. S. (2017). *Metodolohichni osnovy stratehichnoho menedzhmentu spil'nykh ahrarnykh pidpryyemstv* [Methodological foundations of strategic management of joint agricultural enterprise]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, 27 (2), 53-57.
15. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. (2021). *Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state*. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7-13.
16. Hutorov, A., Lupenko, Y., Sherstiuk, S., Ponomarenko, Y., Hutorova, O., Yermolenko, O. (2021). *Innovative Potential of the Agrarian Sector of Ukraine: Forming and Efficiency of Realization*. *TEM Journal*, 10(3), 1228-1238

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: lluda85@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>

Красножон Анастасія Сергіївна, аспірантка,

Університет Григорія Сковороди у Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: neonila.krasnozhon@gmail.com

Захарін Іван Сергійович, аспірант

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

бульвар Дружби народів, 38, м. Київ, 01014, Україна

e-mail: info@dndiime.org.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1233-1777>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Levaieva Liudmyla, Ph.D., Assistant Professor of Economics Department

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

УДК 658.3.007:331.108.43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-17-23>

МОТИВУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ УПРАВЛІННЯ НА ПІДВИЩЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Чабан Г. В.

Чабан В. Г.

На даний час в суспільстві особлива увага приділяється застосуванню та впровадженню інновації в управлінні персоналом для економічного зростання конкурентоспроможність окремих працівників і підприємства в цілому, Крім зазначених умов найму, кожен працівник має свої особистісні вимоги до стимулювання праці і підприємства також мають свої особисті мотиви та спонукання, які призводять до щоденного виконання покладених завдань. Тому потрібно здійснювати аналіз поведінки співробітників з необхідністю поєднання досвіду, професійних навичок, рівня освіти для застосування знань, психологічним та матеріальним станом працівників умови праці тощо.

Стаття присвячена актуальним питанням природи мотивації та стимулювання за умови ефективного управління та підвищення інноваційної здатності персоналу на підприємствах.

***Метою дослідження** є подальший розвиток теорії мотивації, еволюція наукових уявлень про форму та розвиток методи стимулювання. Вимоги до мотивації та стимулу для ефективного управління на підприємствах та покращення інноваційної діяльності.*

***Результати роботи.** У статті обумовлено взаємозв'язок становлення системи управління підприємства та значення мотивації персоналу в професійній діяльності, також проаналізовано різні підходи до стратегічного управління мотивацією працівників апарату управління підприємством. Узагальнено методи, використані багатьма вченими в країні та за кордоном для визначення понять «мотивація», «стимул» та «система управління». Запропоновано наукові методи до розробки мотиваційної та інноваційної стратегій на підприємстві.*

***Галузь застосування.** Результати даного дослідження можуть застосовуватись на підприємствах України для мотивування працівників апарату управління, застосування інноваційних факторів для підвищення інноваційної діяльності на підприємстві, також у начальному процесі при викладанні дисципліни «Управління персоналом», «Інноваційний розвиток підприємств».*

***Ключові слова:** потреба, стимул, персонал, менеджмент, адміністрування, управлінський процес.*

MOTIVATING EMPLOYEES OF THE MANAGEMENT APPARATUS TO INCREASE THE INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Chaban Galina,

Chaban Vitaliy

Currently, in society, special attention is paid to the application and implementation of innovation in personnel management for economic growth, the competitiveness of individual employees and the enterprise as a whole. In addition to the specified employment conditions, each employee has his own personal requirements for work stimulation and enterprises also have their own personal motives and incentives. which lead to the daily performance of assigned tasks. Therefore, it is necessary to analyze the behavior of employees with the need to combine experience, professional skills, the level of education for the application of knowledge, the psychological and material condition of employees, working conditions, etc.

The article is devoted to topical issues of the nature of motivation and stimulation under the condition of effective management and improvement of the innovative ability of personnel at enterprises.

***The purpose of the research** is the further development of the theory of motivation, the evolution of scientific ideas about the form and development of methods of stimulation. Requirements for motivation and incentive for effective management at enterprises and improvement of innovative activities.*

Work results. *The article stipulates the relationship between the formation of the enterprise management system and the importance of personnel motivation in professional activity, and also analyzes various approaches to the strategic management of the motivation of employees of the enterprise management apparatus. The methods used by many scientists in the country and abroad to define the concepts of «motivation», «stimulus» and «management system» are summarized. Scientific methods for the development of motivational and innovative strategies at the enterprise are proposed.*

Field of application. *The results of this study can be applied at enterprises of Ukraine to motivate employees of the management apparatus, use innovative factors to increase innovative activity at the enterprise, as well as in the initial process of teaching the discipline «Personnel Management», «Innovative Development of Enterprises».*

Key words: *need, incentive, personnel, management, administration, management process.*

JEL Classification: *E62, H20, H61, M40, J30*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На даний час в суспільстві особлива увага приділяється застосуванню та впровадженню інновації в управлінні персоналом для економічного зростання конкурентоспроможності окремих працівників і підприємства в цілому, Крім зазначених умов найму, кожен працівник має свої особистісні вимоги до стимулювання праці і підприємства також мають свої особисті мотиви та спонукання, які призводять до щоденного виконання покладених завдань. Тому потрібно здійснювати аналіз поведінки співробітників з необхідністю поєднання досвіду, професійних навичок, рівня освіти для застосування знань, психологічним та матеріальним станом працівників умови праці тощо.

Досвід високорозвинутих країн світу свідчить, що менеджмент і реалізація інноваційної діяльності в будь-якій сфері діяльності невіддільна від зацікавленість співробітників в їх рішеннях. Це можна пояснити тим, що існує ефективний спосіб пошуку мотивації та збільшення стимулювання працівників, тому це є актуальним завданням будь-якого керівника підприємства.

Тому керівнику потрібно знати, на що потрібно звернути увагу в першу чергу, щоб покращити мотивацію праці. Перш за все, необхідно визначити, що це таке такі поняття, як мотивація та стимулювання, які можна застосувати для здійснення ефективно керування на підприємстві та активізації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам мотивації та стимулювання управління персоналу присвятили свої праці видатні як зарубіжні вчені, так і вітчизняні науковці: Дж. Бентхем, В. Врум, Г. Ф. Сініок, П. В. Круш, Л. Я. Колдіної, А. М. Фомічова, Д. Смітбурга, В. Томпсона, А. В. Райченка, Г. І. Дібніса, Л. Фестінгер, О. Р. Шарка та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у детальному вивченні та аналізу значення, стимулювання та мотивації персоналу, аналізу існуючих підходів до формування поняття «адміністративний менеджмент», демонстрація сутності поняття «стимул» з точки зору розгляду його як ефективного інструменту в управлінні підприємством та підвищення інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важлива передумова сучасного розвитку суспільства в особливих умовах, які максимально використовують інновації та займаються їх впровадженням надавайте значення персоналу та його талант. Це створює умови для економічного зростання конкурентоспроможності окремих працівників і підприємства в цілому що гарантує його фінансову забезпеченість. Крім заявлених умов найму, кожен працівник має свої особисті мотиви та спонукання, що призводять до щоденного виконання покладених на нього завдань. Тому потрібно постійно проводити аналіз поведінки співробітників, необхідно поєднання досвіду, професійних навичок, рівня освіти для застосування знань, психічні та матеріальні умови тощо.

Крім того, як показав досвід високорозвинених країн світу, менеджмент і реалізація інноваційної діяльності в будь-якій сфері діяльності невіддільна від зацікавленості співробітників в їх рішеннях. Це можна пояснити тим, що існує ефективний спосіб пошуку мотивації тому мотивація людей – є актуальним завданням будь-якого керівника підприємства.

Керівнику перш за все потрібно звернути увагу і необхідно визначити, що це таке такі поняття, як мотивація та стимулювання людей до праці, які можна застосувати в ефективному управлінні підприємством та активізувати інноваційну діяльність підприємства.

Мотивація – це складний процес, що включає різні методи. Авторське тлумачення змісту цього поняття визначає його як сукупність мотивацій, спонукань Або внутрішні та зовнішні чинники, або як процес, що спонукає людей до певних дій.

Водночас процес стимулювання, під яким зазвичай розуміють вплив на трудову діяльність працівника за рахунок створення індивідуально-значущих умов трудової ситуації, містить у собі спонукання зовні та структурні компоненти трудової ситуації [1]. Отже, з одного боку, відбувається створення сприятливих умов з метою задоволення потреб працівників, а з іншого, – забезпечення трудової поведінки, що є необхідною для успішного функціонування та розвитку підприємства, тобто здійснюється своєрідний обмін діяльністю. При цьому деякі вчені ототожнюють поняття «стимул» та «заохочення», розуміють як синоніми ці два поняття [5], категорії стимулювання та заохочення співвідносять як єдине ціле та як частину складної системи: заохочення, як окремий напрям у загальному процесі стимулювання [8]. Також, розглядаючи питання стимулювання в аспекті забезпечення виконання поставлених обов'язків, варто відмітити, що його головним призначенням є підвищення трудової активності, продуктивності та якості праці, стимулювання до добросовісного виконання трудових обов'язків [2].

Тому заохочення та стимулювання праці, як правило, спрямоване на окремих працівників або кожної групи працівників. При цьому на практиці поєднують індивідуальне та групове стимулювання найчастіше виникає під час дії винагороди за працю, тобто матеріального задоволення.

Розберемося в існуючих методиках визначення понять стимулу і мотивації, неабияка частка цих категорій визначається тому, що раніше, незважаючи ні на що Радянські вчені під мотивацією і стимулюванням розуміли «спонукання до певних дій працівників», мотивацію відносять до психології, стимул відносять до економічного вчення.

Враховуючи, що визначення стимулювання через мотивацію або стимулювання через фінансову винагороду сьогодні досить поширене, деякі вчені вважають, що між ними існує чітка різниця. Мотивація та стимул (фінансова винагорода): категорію «мотивація» слід визначати як процес мотивувати себе чи інших, брати участь у діяльності, головною метою якої є досягнення в підвищенні продуктивності праці, особисті та загальні цілі бізнесу, термін «стимул» визначається як зовнішні фактори які призводять до дії, мотиваційні причини, рушійні сили, стимули, що впливають на дію органи чуття, тобто це зовнішнє по відношенню до людини. Через це принципове розрізнення категорій «мотивація» і «стимул» можуть означати, що стимулювання є одним із засобів завдяки чому може відбуватися мотиваційний процес.

Процес мотивації багато в чому визначається необхідністю його ініціювати, якщо потреби людей і підприємств збігаються, і співробітники будуть докладати зусиль для них покращення трудової діяльності, що забезпечить підвищення продуктивності праці, зниження собівартості та покращення якості продуктів, що в цілому призведе до збільшення прибутку, покращення конкурентної позиції підприємства на ринку.

Крім того, потреба проявляється в мотивації, яка спонукає людину до дії задовольнити попит. Мотивація, як усвідомлена або спонукальна причина, основа або допоміжна дія або поведінка базується на суб'єктивному явищі, основною метою якого є свідомість формувати цілепокладання дії, які спонукають людину до дії в результаті мотиваційний фактор, що виникає ззовні, стимул і сприйняття людиною цього. Тобто мотивація охоплює набір спонукань, обов'язків і бажань виконувати поставлені завдання.

Зв'язок потреб та мотивів визначається тим, що потреби реалізуються у діяльності працівника за допомогою мотивів, котрі, в свою чергу, визначаються ступенем актуальності тієї або іншої потреби працівника, можуть бути різними за змістом і зумовлюватись як спрямованою, так і неспрямованою активністю людини [1]. Так яке бажання працівника отримати те чи інше за працю, чим якісніший є товар, тим ширший попит на нього, і тим більш працівники є мотивовані, тим скоріш вони починають діяти.

Водночас існують широкі погляди на тотожність природи категорії «мотивація» і «стимул». Однак це питання є дещо дискусійним. Так, стимули - це певні вигоди, мотивація - люди жадають їх. Стимул, як зовнішній стимул, має мету напрямок, мотивація також є рушійною силою для дії, але вона може базуватись на тому, як заохочення у вигляді нагород, підвищення по службі, наказів тощо особисті причини (відповідальність, обов'язок, страх). Враховуючи реакцію людини на багато подразників може бути неусвідомленою та неконтрольованою стимули змінюються лише після того, як люди усвідомлюють і приймають стимул у вигляді винагороди.

Аналіз теоретичних положень, наведених в економічній літературі, дає підстави припустити: найбільш активну роль у мотиваційному процесі відіграє та роль, яка ініціює його потреби, стимули до дій, спрямованих на усунення потреб і зовнішніх факторів-стимули, тому розуміння правильного способу управління підприємством створює необхідні умови, що забезпечують ентузіазм персоналу п, надають можливості керівникам мотивувати співробітників на досягнення високих результатів у діяльності.

Таким чином, із проведеного аналізу стає зрозуміло, що основні чинники впливу працівники – це мотивація, а головна мета мотивації - задоволення потреб людей і водночас бізнес. Тому слід зазначити, що в даному випадку стимулювання є подразником та ефективним інструментом вирішального фактору впливу на людей ззовні в процесі розвитку мотивації, при цьому використовують різні способи впливу на людей типів мотивації.

Разом з тим, мотивація та стимулювання є протилежними за спрямованістю – перше спрямоване на зміну існуючого положення, а друге – на його закріплення, хоча вони доповнюють один одного [3]; за своєю природою мотивація та стимулювання є різними процесами, де перший спрямований на зміну комплексу мотивів людини під дією цілеспрямованих стимулів, а другий – на вибір та застосування стимулів, направлених на формування у людини системи мотивів до дій, що є очікуваними – отже, спостерігається тісний зв'язок між даними поняттями [2]; якщо проблемами стимулювання є формування внутрішнього спонукання, то сутність мотивації потребує зовнішнього спонукання та елементів трудової ситуації термін «мотивація» більш тісно пов'язаний з потребами працівника, в той час як стимулювання – із матеріальними.

Тому, методи наведені провідними економістами, підтверджують правильність судження з цього питання. Стимулювання є ефективним засобом і зовнішнім фактором розвитку мотивації, призначений для задоволення потреб персоналу, що спонукає їх до здійснення корисних дій, спрямованих на задоволення потреб бізнесу.

Разом із тим, проблеми, пов'язані із мотивацією персоналу підприємства, досліджувалися вченими різних часів, котрі у своїх працях розглядали причини людської активності [10].

У свою чергу, вивчення наукової літератури дало змогу визначити наступне про існуючі теорії мотивації: взаємозв'язок процесу, змісту та поведінки працівників (табл. 1, 2, 3).

Таблиця 1. Існуючі теорії мотивації за процесуальним підходом

Вчені, які займались дослідженням	Основне бачення теорії мотивації
Теорія справедливості С. Адамса [12]	Співробітники підприємства порівнюють свою винагороду та витрати на отримання винагороду від інших співробітників, які виконують те саме завдання.
Теорія очікувань В. Врума [5]	Людина певною мірою концентрується для досягнення поставленої мети, вона оцінює ймовірність отримати за неї винагороду
Модель паралельної мотивації Л. С. Виготського [5]	Враховуючи паралельне існування вищих і нижчих вимог, їх механізм щастя теж формується паралельно і незалежно
Теорія виклику С.А. Суркова [5]	Висока впевненість у собі відіграє важливу роль у мотивації співробітників грати в складні завдання для них є «викликом».
Теорія підкріплення Б. Ф. Скіннера [21]	Мотивація працівника залежить від минулого досвіду та наслідків його дій раніше визначальним фактором була оцінка його результату діяльність із співвідношенням морального і матеріального стимулювання
Теорія «типових перемінних» та індивідуального вибору Т. Парсонса [5]	Відповідно до конкретної ситуації на підприємстві вибирають індивіда відповідного типу поведінки. На вибір впливає як працівник оцінить ситуацію і його бажання в ситуації і його вплив на неї

Таблиця 2. Існуючі теорії мотивації за змістовним підходом працівників

Вчені, які займались дослідженням	Основне бачення теорії мотивації
Теорія «батога і пряника» Дж. Бентхема [5]	Визначається простотою мотивації та стимулів, спрямованих на досягнення визначити цілі, але більше підходить у крайніх випадках. Неефективність у виконанні складних проектів, які виконуються тривалий термін і задіяна велика кількість працівників
Соціальна теорія Е. Мейо [20]	Раціональний підхід, згідно з яким метод має вирішальний вплив на робочу силу. Зростання активності і виробництва зумовлюється не стільки матеріальними чинниками, скільки морально-психологічними
Теорія потреб А. Маслоу [18]	Потреби поділяються на первинні і вторинні, а поведінка людини визначається потребами нижчого рівня та після їх отримання дія зупиняється
Структура ідеального управління Р. Лайкерта [17]	Основні характеристики ідеальної структури управління організації виділяє: довіра керівництва та впевненість у підлеглих, налагодження комунікаційних зв'язків, Мотивація співробітників використання групових форм діяльності, можливість приймати рішення за участю всіх учасників підприємства; встановлення цілей підприємства на основі групових обговорень; розподіляє контроль між великою кількістю учасників
Теорія потреб «Х» та «У» Д. МакГрегора [5]	Відповідно до теорії, працівники «Х» прагнуть уникати роботи, тому що щоб контролювати та мати змогу погрожувати, їх потрібно стимулювати. Теорія «У» лежить в тому що працівники за своєю природою несуть відповідальність за продуктивність працювати, мати самосвідомість і самовираження
Теорія «Z» В. Оучі [5]	Визначальними факторами забезпечення продуктивної діяльності компанії є дотримання принципу змови, що включає встановлення демократичного стилю керівництва, довіра, залучення працівників до приймання рішення, які відображають почуття такту, відкритості та прозорості

Таблиця 3. Існуючі теорії мотивації за поведінковим підходом працівників

Вчені, які займались дослідженням	Основне бачення теорії мотивації
Теорія набутих потреб Д. Мак-Клеланда [7]	Сутність теорії полягає у вивченні та описі впливу досягнення (своє бажання досягти поставленої мети), влада (формується під впливом виховання та життєвого досвіду, проявляється в контролі людини над іншими, ресурсами та процес) і співучасть (сподіваючись на дружні стосунки з іншими) вчинки людини, які спонукали її діяти
R-теорія Н.Ю. Подольчака [10]	Поведінку та мотивацію людей можна пояснити їхньою схильністю до ризику
Концепції людини Е. Шейна [11]	Відповідно до концепції раціонального ведення господарства, суспільна людина та складна людина, підтримувати мотивацію співробітників відповідні фактори (економічні, соціальні тощо)
Теорія поля К. Левіна [16]	Поведінка людини визначається особистими факторами та чинниками середовища

Це довели дослідження вчених різних періодів щодо різних теорій мотивації незаперечний факт – розвиток підприємства відбувається за умови розвитку наявних здібностей персоналу, мотивація для досягнення цілей, які стоять перед бізнесом, і задоволення його потреб за допомогою відповідних форм і методів стимулювання. На додаток до вищезазначеного у наведених дослідженнях ми відзначаємо еволюцію наукової думки щодо розвитку форм і методів, стимулювання виникає під впливом різноманітних концептуальних змін мотивації, найбільш було заявлено на рубежі XX-XI століть (постіндустріальне), в якому вони відіграють важливу роль використовують знання, інновації та мудрості.

Сьогодні мають вирішальне значення для формування мотивації людини стимули, основною складовою яких є не тільки винагорода, а й можливість ефективної реалізації на ринку товарів і послуг, у формуванні матеріалів для мотивації необхідні: наявність рівня заробітної плати та вивчення її динаміки, зв'язок рівня заробітної плати з кількістю і якістю продукції праці мають пряму залежність, наявність структури особистого доходу, матеріальне забезпечення. Важливі принципи для розгляду організації нарахування заробітної плати, такі як доступний грошовий дохід, відносячи внесок кожного працівника у підвищення продуктивності праці, сьогодні достатньо уваги приділяється системам стимуляції за методом Скенлона.

Основою формування системи є забезпечення житлом, автомобілем, гідна заробітна плата, премії та надбавки, доплати, комісійні, надання додаткових соціально-медичних послуг страхування, створення сприятливих умов для відпочинку, гарантування гідних умов праці, участь у спільному управлінні, контроль працівників, самоуправління, самовдосконалення та самореалізація. До негативних методів віднесемо: невдоволення, покарання, загроза безробіття.

Особливу увагу потрібно звертати на можливості відповідальності працівника, маючи хист працівника до професійного зростання, його бажання задовольнити різноманітні потреби, не тільки матеріальні, а й нематеріальний зміст.

Виходячи з цього, людей заохочують до роботи на підприємствах, крім матеріальних стимулів слід відносити також комплекс прийомів морального заохочення працівників, що призведе до значного збільшення обсягу виробництва.

У змісті нематеріального стимулювання персоналу підприємств в сформульовано концепцію підвищення якості праці та життя, участі працівників у розподілі прибутку, плануванні кар'єри, інформованості працівників. Це невидимі компоненти стимулювання надаються для подолання розгубленості, переживань серед співробітників нервозність, образи, відчай, злість і т.д. Тому потрібно дотримуватись зобов'язань щодо виконання матеріальні та нематеріальні методів мотивації людей сприятиме вдосконаленню впевненість працівника у своїй роботі, що сприяє його процесу самонавчання та самореалізації, підтримування дружніх стосунків в колективі.

Водночас, досліджуючи найбільш ефективні форми та методи мотивації працівників, необхідно звернути увагу на психологічний аспект цієї проблеми. Відповідно до рівня кваліфікації, такі фактори, як досвід роботи, стать, вік, рівень освіти тощо, можуть відрізнитися ставлення працівників до тих форм стимулювання, які необхідно застосовувати на підприємствах. Адекватні реакції на зміну оцінки роботи починаються лише після оцінки змін самими співробітниками. Крім того, дієвість матеріального стимулювання спостерігатиметься лише тоді, коли буде досягнуто певне значення та певна межа. Через це виходить, що ефективно поєднання благ, забезпечення соціального захисту, задоволення потреби співробітників у спілкуванні та самореалізації поза традиційними потребами матеріальне заохочення, щоб роботодавці приділяли більше уваги конкретному персоналу.

Тому у формуванні мотивації та спонукання людей, як ефективної складової удосконалення в управлінні бізнесом та інноваційною діяльністю необхідно враховувати деякі вимоги, головні з них наступні: комплексність мотивації та стимулювання до праці, обізнаність щодо чинної системи заохочення, справедливості оплати праці та заохочувальних виплат; диференціація та захист стимулів; публічність; гнучкість, ефективність і частота використання, розробка методів залучення співробітників стимулювання праці; рівність можливостей; поступовість змін, відчутність застосування.

Проаналізувавши сутність понять «мотивація» і «стимул», виявлення їх однакових та відмінні рис, про що свідчить їх історія та еволюція незаперечним фактом є те, що розвиток підприємства, в тому числі розвиток інноваційних підприємств, відбувається за певних умов, персонал має бути мотивованим для досягнення корпоративних цілей, і задовольняти їх потреби шляхом використання відповідних форм і методів стимулювання.

Завдяки правильній взаємодії мотивації та стимулів загальний процес формування механізму стимулювання вкладу працівників ефективно впливають на керування підприємствами та покращують їхній інноваційний потенціал і діяльність.

Висновки з цього дослідження. Провівши дане дослідження, ми можемо зробити висновок, поняття «мотивація», «стимул» відноситься до більшого зовнішнього впливу на працівників, різниця між ними полягає в атрибуції категорія «мотивація» відноситься до внутрішнього бажання щось зробити, «стимул» неможливий без зовнішнього впливу. Однак між поняттями «мотивація» і «стимул» спільним для них є те, що кінцевою метою є досягнення певного результату, який може включати ефективне управління підприємствами та вдосконалення інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Біліченко О. С. Класичні і сучасні моделі мотивації трудової діяльності. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. № 4. С. 119-125.
2. Гриньова В. М., Грузіна І. А. Проблеми мотивації праці персоналу підприємства. Харків. ІНЖЕК, 2007. 184 с.
3. Дубчак І. В. Мотивація персоналу як складова ефективного функціонування транснаціональних корпорацій в сучасному економічному середовищі. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 7 (37). С. 170-176.
4. Дороніна М. С. Протиріччя в мотивації управлінського персоналу промислових підприємств. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2013. № 1. С. 4-15.
5. Климчук А. О., Михайлов А. М. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищення інноваційної діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 223-225.
6. Мазур Н. О. Роль стимулів у системі мотивації персоналу. *Формування ринкової економіки : зб. наук. праць Київського національного економічного університету. Спецвип. до 100-річчя КНЕУ та 40-річчя кафедри управління персоналом. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики*. Київ. КНЕУ. 2005, Т. 2. С. 173-182.
7. Дмитриченко Л. І., Чунихина Т. С., Дмитриченко Л. А., Химченко А. Н. Корпорація в системі общественного виробництва. Монографія. Донець: ООО «Східний видавничий дім», 2010. 220 с.
8. Машков К. Є. Права та обов'язки працівників, що виникають внаслідок отримання заохочення за трудові досягнення. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 193-196.
9. Назарова Г. В. Методика формування трудового потенціалу акціонерного товариства. *Економіка розвитку*. 2005. № 2 (34). С. 21-25.
10. Подольчак Н. Ю. Розробка R-теорії мотивації та механізмів її реалізації за допомогою поєднувального аналізу. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 11. С. 134-144.
11. *Organizational culture and leadership / Edgar H. Schein*. 3rd ed. p. cm. (The Jossey-Bass business & management series)
12. Adams J. S. Inequity in social exchange. *Advances in experimental social psychology*. 1965. Vol. 2. P. 267-299. URL: [http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2).
13. Alderfer C. P. *Existence, Relatedness and Growth: Human Needs in Organizational Settings*. New York : The Free Press, 1972. 200 p.
14. Festinger L. A. *Theory of Social Comparison Process*. *Human Relations*. 1954. № 7(1). P. 117-140.
15. Galli E. B. *Das strategische Programm personell besetzen. Strategische Initiativen und Programme*. Gabler Verlag, 2011. P. 143-167.
16. Lewin K. *Group Decision and Social Change*. In G.E. Swanson, I.N. Newcomb and E.L. Hartley (Eds.). *Readings in Social Psychology*. (Rev. ed.). New York : Holt, Rinehart and Winston, 1952.
17. Likert R. *The Human Organization*. New York : Mc Graw-Hill, 1967. 258 p.
18. Maslow A. *A Theory of Human Motivation*. *Psychological Review*. 1943. Vol. 50. № 4. P. 370-396.
19. McGregor D. *The Human Side of Enterprise*. N.Y. : McGraw-Hill, 1960. 256 p.
20. Mayo E. *The Human Problems of an Industrial Civilization*. Boston : Graduate School Administration, Harvard University, 1946. 318 p.
21. Skinner B. F. *Beyond Freedom and Dignity*. New York : Alfred A. Knopf, 1971. 320 p.

References

1. Bilichenko O. S. (2012). *Klasychni i suchasni modeli motyvatsii trudovoi diialnosti [Classical and modern models of work motivation]*. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria – Herald of Agrarian Science of the Black Sea Region*, 4. 119-125.
2. Hrynova V. M., Hruzina I. A. (2007). *Problemy motyvatsii pratsi personalu pidpriemstva [Georgia Problems of labor motivation of the company's personnel]*. Kharkiv. INZhEK.
3. Dubchak I. V. (2004). *Motyvatsiia personalu yak skladova efektyvnoho funktsionuvannia transnatsionalnykh korporatsii v suchasnomu ekonomichnomu seredovishchi [Personnel motivation as a component of the effective functioning of transnational corporations in the modern economic environment]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 7 (37). 170-176.
4. Doronina M. S. (2013). *Protyrichchia v motyvatsii upravlinskoho personalu promyslovykh pidpriemstv [Contradictions in the motivation of management personnel of industrial enterprises]*. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi – Economics and management of machine-building enterprises*, 1. 4-15.
5. Klymchuk A. O., Mykhailov A. M. (2018). *Motyvatsiia ta stymuliuvannia personalu v efektyvnomu upravlinni pidpriemstvom ta pidvyshchennia innovatsiinoi diialnosti [Motivation and stimulation of personnel in effective management of the enterprise and improvement of innovative activity]*. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and management of innovations*, 1. 223-225.
6. Mazur N. O. (2005). *Rol stymuliv u systemi motyvatsii personal [The role of incentives in the personnel motivation system]*. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky : zb. nauk. prats Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Formation of the market economy: coll. of science works of the Kyiv National University of Economics*. Kyiv. KNEU. T. 2. S. 173-182.

7. Dmytrychenko L. Y., Chynykhyna T. S., Dmytrychenko L. A., Khymchenko A. N. (2010). *Korporatsyia v systeme obshchestvennogo proyzvodstva : monohrafiya [Corporation in the system of public production : monograph]*. Donetsk: OOO «Skhidnyi vydavnychiy dim».
8. Mashkov K. Ye. (2011). *Prava ta oboviazky pratsivnykiv, shcho vynykaiut vnaslidok otrymannia zaokhochennia za trudovi dosiahnennia [Rights and obligations of employees arising as a result of receiving incentives for labor achievements]*. Chasopys Kyivskoho universytetu prava – *Journal of the Kyiv University of Law*, 1. 193-196.
9. Nazarova H. V. (2005). *Metodyka formuvannia trudovoho potentsialu aktsionernoho tovarystva [The method of forming the labor potential of a joint-stock company]*. *Ekonomika rozvytku – Development economics*, 2 (34). 21-25.
10. Podolchak N. Yu. (2004). *Rozrobka R-teorii motyvatsii ta mekhanizmiv yii realizatsii za dopomohoiu poiednuvalnogo analizu [Development of the R-theory of motivation and mechanisms of its implementation by means of conjunctive analysis]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 11. 134-144.
11. *Organizational culture and leadership / Edgar H. Schein. 3rd ed. p. cm. (The Jossey-Bass business & management series)*
12. Adams J. S. (1965). *Inequity in social exchange. Advances in experimental social psychology*, 2. 267-299.
URL: [http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2).
13. Alderfer C. P. (1972). *Existence, Relatedness and Growth: Human Needs in Organizational Settings*. New York : The Free Press, 200 p.
14. Festinger L. A. (1954). *Theory of Social Comparison Process. Human Relations*. № 7(1). P. 117-140.
15. Galli E. B. (2011). *Das strategische Programm personell besetzen. Strategische Initiativen und Programme*. Gabler Verlag, 143-167.
16. Lewin K. (1952). *Group Decision and Social Change. In G. E. Swanson, I. N. Newcomb and E. L. Hartley (Eds.). Readings in Social Psychology. (Rev. ed.)*. New York : Holt, Rinehart and Winston.
17. Likert R. (1967). *The Human Organization*. New York : Mc Graw-Hill, 258 p.
18. Maslow A. (1943). *A Theory of Human Motivation. Psychological Review*, 50/4. 370-396.
19. McGregor D. (1960). *The Human Side of Enterprise*. N.Y. : McGraw-Hill, 256 p.
20. Mayo E. (1946). *The Human Problems of an Industrial Civilization*. Boston : Graduate School Administration, Harvard University, 318 p.
21. Skinner B. F. (1971). *Beyond Freedom and Dignity*. New York : Alfred A. Knopf, 320 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Чайковського, 7, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: halynachaban2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5359-316X>

Чабан Віталій Григорович, кандидат економічних наук, професор кафедри, бізнес-економіки та підприємництва, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна
e-mail: pokeragro3@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4353-4374>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Chaban Galina, PhD, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Business Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
7, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: halynachaban2@gmail.com

Chaban Vitaliy, PhD, Professor of the Department, Business Economics and Entrepreneurship
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Victory Avenue, 54/1 Kyiv, 03057, Ukraine
e-mail: pokeragro3@gmail.com

УДК 658.13

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-24-29>

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Виноградня В. М.
Черняєв О. С.
Стеценко В. І.

В сучасних умовах розвитку ринкових відносин основою ефективного розвитку та конкурентоспроможності підприємств України є управління конкурентоспроможністю їх продукції. Це дає можливість створити міцні позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Враховуючи всі стадії життєвого циклу продукції правильно обрана стратегія керування якістю продукції дасть змогу забезпечити ефективність розвитку підприємства, його конкурентоспроможності та досягти збільшення рівня прибутку на всіх етапах розвитку.

Актуальність теми зумовлена зацікавленістю підприємств результатами своєї діяльності та необхідністю підвищення якості продукції або послуг, що в свою чергу вимагає вдосконалення роботи всіх служб і підрозділів підприємства.

***Метою статті** є вивчення сутності конкурентоспроможності продукції підприємства, класифікації її параметрів та методів оцінки, визначення факторів, що впливають на конкурентоспроможність продукції в сучасних умовах.*

***Методи, що були використані в процесі дослідження:** у роботі використано метод аналізу, узагальнення, дедукції.*

***Результати роботи:** У статті розглянуто суть та особливості управління конкурентоспроможністю продукції підприємства, її складові та структурні елементи, а також проведено аналіз методів підвищення конкурентоспроможності продукції в сучасних умовах. Встановлено головні завдання та напрямки підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства в сучасних умовах. Проаналізовано причини та наслідки зниження конкурентоспроможності продукції на сучасному етапі розвитку економіки країни.*

***Ключові слова:** конкурентоспроможність, конкурентоспроможність продукції, конкурентоспроможність підприємства, конкуренція, якість продукції, конкурентне середовище.*

MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE PRODUCTS IN MODERN CONDITIONS

Vynogradnya Vita,
Chernyaev Oleksandr,
Stetsenko Volodymyr

In the modern conditions of the development of market relations, the basis of the effective development and competitiveness of Ukrainian enterprises is the management of the competitiveness of their products. This makes

it possible to create strong positions in the domestic and foreign markets. Taking into account all stages of the product life cycle, a correctly chosen product quality management strategy will make it possible to ensure the efficiency of the enterprise's development, its competitiveness, and to achieve an increase in the level of profit at all stages of development.

The topicality of the topic is determined by the interest of enterprises in the results of their activities and the need to improve the quality of products or services, which in turn requires the improvement of the work of all services and divisions of the enterprise.

The purpose of the article. *Study of the essence of the competitiveness of the company's products, classification of its parameters and evaluation methods, determination of factors affecting the competitiveness of products in modern conditions.*

The methods used in the research process: *the work uses the method of analysis, generalization, and deduction.*

Results of the work: *The article examines the essence and features of managing the competitiveness of the company's products, its components and structural elements, as well as an analysis of methods of increasing the competitiveness of products in modern conditions. The main tasks and directions for increasing the competitiveness of the company's products in modern conditions have been established. The reasons and consequences of the decrease in the competitiveness of products at the current stage of the country's economic development are analyzed.*

Key words: *competitiveness, product competitiveness, enterprise competitiveness, competition, product quality, competitive environment.*

JEL Classification: *M21, L26, D41*

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсивність розвитку світового ринку, розширення ринків збуту та ускладнення взаємозв'язків між підприємствами вимагають забезпечення високої конкурентоспроможності продукції, а також використання новітніх підходів до формування унікальних і стійких конкурентних переваг продукції. Тому розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства стає основним завданням підприємств України. Конкурентоспроможність продукції являється найважливішим критерієм ефективності підприємства, умовою результативного здійснення торгових операцій, вибору засобів і методів підприємницької діяльності, гарантією успіху ринкових відносин. Конкуренція примушує суб'єктів підприємницької діяльності постійно вивчати зміни попиту та пропозиції, зменшувати витрати виробництва, а також удосконалювати якість своєї продукції та послуг, підвищувати свою конкурентоспроможність.

Проблемам конкурентоспроможності продукції підприємств та питанням оцінки конкурентної позиції та вибору адекватної конкурентної стратегії займалися багато вчених: Арнаут І. П., Булах І. В., Герасимчук В. Г., Крутік А. Б., Подвірна Т. В., Радченко О. Р., Решетняк О. І., Савицька Г. В., Сіренко К., Смирнов Є. М., Сокол П. М., Химич І. Г. Однак, дане питання потребує постійного вивчення та вдосконалення.

Конкурентоспроможність – це стан зумовлений політичними, економічними та соціальними факторами окремого товаровиробника на зовнішньому та внутрішньому ринках [3; 13; 17; 18].

Управління конкурентоспроможністю продукції підприємств в сучасних умовах розвитку ринкових відносин відіграє важливу роль в системі управління підприємством. Перехід концепцій від маркетингового підходу в управлінні до концепції управління конкурентоспроможністю продукції являється найважливішим для менеджменту підприємства. Цей процес складається із декількох взаємопов'язаних складових. Від нього залежить конкурентоспроможність підприємства.

Управління конкурентоспроможністю продукції – це сукупність заходів, що проводяться в процесі розробки, проектування, виробництва, просування, реалізації, а також після продажного обслуговування товару для створення його привабливості для кінцевого споживача. Це передбачає збалансовану дію на економічні показники функціонування підприємства виходячи з його прибутку.

В даний час кожне підприємство повинно мати свою стратегію, а також знайти головну ланку щоб перемоги в конкурентній боротьбі.

Основою конкурентоспроможності підприємств в Україні є якість продукції. Саме тому правильно вибрана стратегія управління якістю продукції дасть змогу забезпечити ефективність розвитку підприємства та збільшення його конкурентоспроможності [16].

Виробництво високоякісної продукції дає можливість підприємству забезпечувати самофінансування його розвитку в майбутньому, тому у виробників все частіше виникає потреба у необхідності виробництва все більш якісної продукції.

Підвищення якості є однією із форм конкурентної боротьби та утримання позицій на ринку. Високий рівень якості продукції збільшує попит на товар та сам прибуток за рахунок обсягів продажів та вищих цін.

До таких факторів, що роблять якість продукції важливою умовою виживання товаровиробників, мірою результативності її господарської діяльності та економічного розвитку країни відносяться: стратегічне планування, удосконалення мотиваційних стимулів; використання сучасних та інноваційних методів контролю, створення системи навчання робітників усіх категорій, стимулювання робітників та інше.

Конкурентоспроможна продукція повинна виконувати свої функції краще, ніж аналогічна і бути ще надійнішою або мати інші важливі для споживача функції, ніж та, що пропонується іншими виробниками.

Оцінка конкурентоспроможності товару здійснюється на основі порівняння даної продукції з відповідною продукцією інших товаровиробників. Показник конкурентоспроможності продукції – це відношення корисного

ефекту до ціни споживання. За корисний ефект приймаються інтегральні показники характеристик товару – його якість.

Конкурентоспроможність товару характеризується трьома групами показників [4]:

- корисністю (якість, ефективність використання);
- витратами споживача на задоволення його потреб за допомогою даного виробу (витрати на придбання, використання, технічне обслуговування та ремонт, утилізацію);
- конкурентоспроможністю пропозиції (спосіб, яким продукція просувається на ринок, канали збуту, умови платежу та поставки, сервісне обслуговування).

Проблема якості продукції є основним елементом стратегії розвитку підприємств. Якість і конкурентоспроможність продукції знаходяться у залежності від якості і режиму постачання матеріалів та комплектуючих. Це вказує на потребу в стратегії взаємодії підприємства із постачальниками. Для планування заходів покращення якості і вбирання причин виробництва неякісної продукції, виділення коштів і людського ресурсу потрібні оцінка і аналіз витрат пов'язаних з якістю та ефектом від покращень. Тому значною складовою стратегії підприємства є система прозорого бухгалтерського і управлінського обліку.

Формування комплексу функціональних стратегій підприємства, а також його загальної стратегії передбачає розробку системи стратегічних планів та формування загального стратегічного підходу щодо довгострокових перспектив підприємства і прийняття рішень орієнтованих на них.

На конкурентному ринку в даний час швидко зростають вимоги споживачів. Це свідчить про посилення конкурентної боротьби і скорочення строків впровадження інноваційних технологій, а також про потребу чітко визначеної програми підвищення конкурентоспроможності. Ця програма являє собою організований комплекс робіт, спрямований на вирішення завдань підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства, виконання якого обмежене в часі. Воно пов'язане із використанням конкретних фінансових, трудових і матеріальних ресурсів.

Основні способи підвищення конкурентоспроможності продукції [10]:

- методи попиту споживачів і аналіз конкурентів;
- покращення якісних характеристик продукції;
- зниження собівартості продукції;
- створення нової продукції;
- модернізація обладнання;
- обґрунтована рекламна політика;
- удосконалення обслуговування у процесі купівлі та після продажного сервісу тощо.

Методи попиту споживачів ґрунтуються на таких підходах: вибірки і групування, складання та обробки анкетних даних, психоаналіз та математичне моделювання. Поведінка споживачів на ринку, характер їх покупок напряму залежать від їх особистісних, культурних, соціальних та психологічних чинників. Їх вивчення є найважливішим завданням маркетингових досліджень [12].

Уміння вірно та вчасно аналізувати ринок конкурентів, врахування власних можливостей та продумування стратегії на майбутнє є запорукою успіху просування товару. При цьому аналіз варто починати з визначення головних і потенційних конкурентів, потім перейти до більш глибокого вивчення різних аспектів їх діяльності. Такими аспектами можуть бути місії, цілі, стратегії розвитку, слабкі сторони конкурентів тощо.

Зниження собівартості продукції є вигідним для кожного підприємства, окремого його підрозділу і для всього суспільства. Низька собівартість дає змогу підприємству привласнення додаткового продукту. Його розміри залежать від обсягів зниження індивідуальної собівартості порівняно з суспільною [5].

Підприємства повинні побудувати таку систему підвищення якості продукції, яка б забезпечила її високий рівень і дозволила б враховувати вимоги споживачів, створювати конкурентні переваги та сприяти загальному розвитку підприємства в цілому [1].

Щоб тривалий час зберігати свій ринок збуту і бути прибутковим, підприємство повинне постійно оновлювати пропозицію. Тобто – створення нової продукції. Оновлення пропозиції включає: вдосконалення існуючих товарів, створення нових і розширення асортименту торговельних марок або збільшення їх кількості [11].

Для підвищення конкурентоспроможності товарів необхідним є технологічна перевага підприємства, володіння сучасним обладнанням та ноу-хау, дають змогу створювати якісні товари з високими характеристиками. Керівництво підприємства повинне забезпечити безперебійну роботу наявного обладнання, шукати можливості для оновлення основних засобів

На ринку товарів також необхідно постійно заявляти про себе за допомогою реклами. Для того, щоб при мінімальних витратах одержати максимально високий результат, необхідно продумувати та вдосконалювати свою рекламну політику відповідно до вимог часу. Важливу роль для просування товару грають засоби масової інформації, інтернет ресурси, банерні системи, телевізійне зображення тощо.

Висока конкурентоспроможність товару визначається високоякісним сервісом. Реакція споживачів може бути як негайною, так і виявитися через певний час. Споживач виходить при цьому з власних суб'єктивних оцінок і міркувань. У разі задоволеного попиту на товари чи послуги споживач стає постійним клієнтом підприємства-виробника та його торгових посередників. Якщо ж споживач незадоволений сервісним обслуговуванням, то він надалі не купуватиме товари цього виробника або не користуватиметься певними послугами у сфері обслуговування. Тому потрібно залишити приємні враження, щоб споживач хотів і далі користуватися тим чи іншим товаром чи послугою [15].

Питання конкурентоспроможності українського бізнесу завжди залишається актуальним, але на даний момент, важливим є чи, взагалі, підприємці зможуть продовжувати свою діяльність в умовах воєнного стану.

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України було пошкоджено або зруйновано велику кількість підприємств, значно впливає на економічний розвиток країни та призводить до збільшення дефіциту бюджету.

Багато підприємств змушені були евакуюватися в більш спокійні регіони України, або зовсім покинути територію країни для збереження своєї діяльності. Урядом України було розроблено програму, яка допомагає перемістити підприємства у безпечні місця.

Для українського бізнесу все більше виникає питання щодо збереження конкурентоспроможності в умовах воєнного стану. В сучасній діяльності підприємства мають ряд важливих проблем: підвищення цінової політики, відтік робочої сили, зниження купівельної спроможності, проблеми з логістикою та постачальниками, нестабільність та підвищення курсу валют. Проте, більшість підприємців не припиняють свою діяльність.

Верховною Радою України за останній рік було прийнято низку законопроектів котрі передбачають зниження адміністративного та податкового тиску на підприємства, що дозволить збільшити об'єми ресурсів і дасть можливість реагувати на зміни в сучасних умовах. Для збереження та відновлення українського бізнесу створюються також державні програми та залучаються закордонні партнери.

Висновки. У статті розглянуто особливості управління конкурентоспроможністю продукції, способи підвищення її якості у сучасних умовах. Це є запорукою успішного функціонування підприємства в конкурентному середовищі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту. Також це дає можливість створення конкурентних переваг відносно інших підприємств певної галузі.

Отже, управління конкурентоспроможністю продукції являє собою комплекс процесів ідентифікації, планування, формування, утримання та нарощування конкурентних переваг продукції з метою підвищення рівня конкурентоспроможності продукції або втримання його на запланованому рівні.

Список використаних джерел

1. Агеев Є. Я. *Управління якістю*. Львів : «Новий Світ-2010», 2010.
2. Арнаут І. П. *Дослідження підходів щодо дефініції конкурентоспроможності підприємства*. Інноваційна економіка. 2012. № 3. С. 111-114.
3. Булах І. В., Надтока Т. Б. *Оцінка конкурентоспроможності підприємства сфери телекомунікацій: Монографія*. Донецьк : ДРУК-ІНФО, 2010. 244 с.
4. Воронов А. *Конкурентоспроможність промислової продукції. Стандарти та якість*. 2009. № 5. С. 59-65.
5. Герасимчук В. Г., Розенплентер А. Е. *Економіка та організація виробництва, підручник*. К. : Знання, 2001.
6. Довгань Л. Є., Мохонько Г. А. *Стратегічна стійкість у системі стратегічного управління підприємством*. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 11. С. 115–122.
7. Житна І. П., Єфременко О. В. *Методи оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств*. URL : http://www.chteiknteu.cv.ua/herald_ru/content/download/archive/2010/v4/NV-2010-V4_34.pdf
8. Жукевич С. М. *Конкурентний аналіз в контексті стратегічного управління підприємством*. Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. 2012. Вип. 9 (2). С. 175-182. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9%282%29_27
9. Корягіна С. В., Корягін М. В. *Маркетинговий аудит*. К. : Центр учбової літератури, 2014. 320 с.
10. Кошелупов І. Ф. *Програми підвищення конкурентоспроможності організацій*. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 1 (44).
11. Кубах П. С. *Маркетинг інновацій або нових продуктів*. Маркетинг. 2004.
12. Муравйов А. І., Ігнат'єв А. М., Крутік А. Б. *Підприємництво: підручник*. 2001.
13. Нижник І. В. *Управління конкурентоспроможністю промислових підприємств: методи та механізми підвищення* : монографія ; за наук. ред. д-ра екон. наук М.П. Войнаренка. Хмельницький : ХНУ, 2012. 219 с.
14. Радченко К. І. *Стратегічний аналіз у бізнесі : навчальний посібник*. Видання 2-ге, доповнене. Львів : «Новий світ-2000», 2013. 272 с.
15. Решетняк О. І. *Планування та контроль на підприємстві: навчальний посібник для студентів*. Харків : «НУА», 2012.
16. Савицька Г. В. *Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. - 2-е вид., випр. і доп.* К. : Знання, 2005. 662с.
17. Сіренко К. *Управління конкурентоспроможністю підприємства*. URL: <http://conference.spkneu.org/2012/12/sirenko-k/>
18. Смирнов Є. М. *Теоретичні та методичні основи оцінки конкурентоспроможності підприємства*. Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. 2009. № 4. Т.2. С.130–135. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vchnu/Ekon/2009_4_2/pdf/130-135.pdf
19. Сокол П. М., Радченко О. Р. *Формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання*. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент», 2016. Вип. 4 (68). С. 123-127.
20. Стіволос Н. Б. *Модель формування загальнодержавної системи виробництва органічної продукції*. Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки. № 4 (70). 2014. С. 98-102.

21. Ульянко К. В. Основні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності діяльності підприємств. URL : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1456/1/.pdf>
22. Химич І. Г., Тимошик Н. С., Подвірня Т. В. Підприємницькі ризики як можливість забезпечення конкурентоспроможності. Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів розвитку територіальної системи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Харків. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 451-453. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32940/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%A5%D0%9D%D0%A3_31102020.pdf
23. Чуприна М. О., Андрійчук Б. А. Проблеми стратегічного управління на малих підприємствах в умовах нестабільного середовища. Сучасні підходи до управління підприємством. Збірник наукових праць, 2017. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/issue/archive>
24. Шершньова З. Є. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. для студ. екон. спец. усіх форм навч. ; заг. ред. З.Є. Шершньова; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. К. : КНЕУ, 2007. 676 с.

References

- Ahieiev Ye. Ia. (2010). *Upravlinnia yakistiu [Quality management]*. Lviv : «Novyi Svit-2010».
- Arnaut I. P. (2012). *Doslidzhennia pidkhodiv shchodo definitsii konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Research approaches to the definition of enterprise competitiveness]*. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 3. 111-114.
- Bulakh I. V., Nadtoka T. B. (2010). *Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva sfery telekomunikatsii [Evaluation of the competitiveness of enterprises in the field of telecommunications]* : Monohrafiia. Donetsk : DRUK-INFO.
- Voronov A. (2009). *Konkurentospromozhnist promyslovoi produktsii [Competitiveness of industrial products]*. *Standarty ta yakist - Standards and quality*, 5. 59-65.
- Herasymchuk V. H., Rozenplenter A. E. (2001). *Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnytstva [Economics and production organization] pidruchnyk*. K. : Znannia.
- Dovhan L. Ye. (2010). *Stratehichna stiikist u systemi stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [Strategic sustainability in the system of strategic enterprise management]*. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of the economy*, 11. 115–122.
- Zhytna I. P., Yefremenko O. V. (2010). *Metody otsiniuvannia rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Methods of assessing the level of competitiveness of enterprises]*. URL : http://www.chteiknteu.cv.ua/herald_ru/content/download/archive/2010/v4/NV-2010-V4_34.pdf
- Zhukevych S. M. (2012). *Konkurentnyi analiz v konteksti stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [Competitive analysis in the context of strategic enterprise management]*. *Ekonomichni nauky. Ser.: Ekonomika ta menedzhment*, 9 (2). 175-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9%282%29_27
- Koriahina S. V., Koriahin M. V. (2014). *Marketynhovyi audit [Marketing audit]*. K. : Tsentru uchbovoi literatury.
- Koshelupov I. F. (2012). *Prohramy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti orhanizatsii [Programs to increase the competitiveness of organizations]*. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Herald of socio-economic research*, 1 (44).
- Kubakh P. S. (2004). *Marketynh innovatsii abo novykh produktiv [Marketing of innovations or new products]*. *Marketynh – Marketing*.
- Muraviov A. I., Ihnatiev A. M., Krutik A. B. (2001). *Pidpriemnytstvo [Entrepreneurship]* : pidruchnyk.
- Nyzhnyk I. V. (2012). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu promyslovykh pidpriemstv: metody ta mekhanizmy pidvyshchennia [Managing the competitiveness of industrial enterprises: methods and mechanisms of improvement]* : monohrafiia ; za nauk. red. d-ra ekon. nauk M.P. Voinarenka. Khmelnytskyi : KhNU.
- Radchenko K. I. (2013). *Stratehichnyi analiz u biznesi [Strategic analysis in business]* : navchalnyi posibnyk. Vydannia 2-he, dopovnene. Lviv : «Novyi svit-2000».
- Reshetniak O. I. (2012). *Planuvannia ta kontrol na pidpriemstvi [Planning and control at the enterprise]* : navchalnyi posibnyk dlia studentiv. Kharkiv : «NUA».
- Savytska H. V. (2005). *Ekonomichniy analiz diialnosti pidpriemstva [Economic analysis of enterprise activity]* : Navch. posib. K. : Znannia.
- Sirenko K. (2012). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Economic analysis of enterprise activity]*. URL : <http://conference.spkneu.org/2012/12/sirenko-k/>
- Smyrnov Ye. M. (2009). *Teoretychni ta metodychni osnovy otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Theoretical and methodical basis for assessing the competitiveness of an enterprise]*. *Visn. Khmelnytskoho nats. un-tu*, 4/2. 130–135. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vchnu/Ekon/2009_4_2/pdf/130-135.pdf
- Sokol P. M., Radchenko O. R. (2016). *Formuvannia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Formation of competitiveness of agricultural enterprises in modern economic conditions]*. *Visnyk Sumskoho natsionalnogo ahramoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment» - Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series «Economics and Management»*, 4 (68). 123-127.
- Stovolos N. B. (2014). *Model formuvannia zahalnodержavnoi systemy vyrobnytstva orhanichnoi produktsii [The model of formation of the nationwide system of production of organic products]*. *Visnyk ZhDTU. Seriya : Ekonomichni nauky – Bulletin of ZHTU. Series: Economic sciences*, 4 (70). 98-102.

21. Ulianko K. V. *Osnovni pidkhody shchodo otsinky konkurentospromozhnosti diialnosti pidpriemstv* [Basic approaches to assessing the competitiveness of enterprises]. URL : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1456/1/.pdf>

22. Khymych I. H., Tymoshyk N. S., Podvirna T. V. (2020). *Pidpriemnytski ryzyk yiak mozhlyvist zabezpechennia konkurentospromozhnosti* [Entrepreneurial risks as an opportunity to ensure competitiveness]. *Teoretychni ta praktychni pytannia uzghodzhennia interesiv rozvytku terytorialnoi systemy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*. Kharkiv. KhNU imeni V. N. Karazina, 2020. S.451-453. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32940/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%A5%D0%9D%D0%A3_31102020.pdf

23. Chuprina M. O., Andriichuk B.A. (2017). *Problemy stratehichnoho upravlinnia na malykh pidpriemstvakh v umovakh nestabilnoho seredovyscha* [Problems of strategic management at small enterprises in an unstable environment]. *Suchasni pidkhody do upravlinnia pidpriemstvom. Zbirnyk naukovykh prats*. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/issue/archive>

24. Shershynova Z. Ie. (2007). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom* [Anti-crisis management of the enterprise: training] : navch. posib. dlia stud. ekon. spets. usikh form navch. ; zah. red. Z.Ie. Shershynova; Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi un-t im. Vadyrna Hetmana. K. : KNEU.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. М. Грушевського, буд. 57, кв.7, м. Переяслав, 08400, Україна

e-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

Черняєв Олександр Сергійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна

e-mail: uristksd2@gmail.com

Стеценко Володимир Іванович, старший викладач кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Пасічна, 14, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна

e-mail: vovusyka@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Vita Vynogradnya, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Practical Psychology and Inclusive Education

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

57 M. Grushevskyy St., apt.7, Pereyaslav, 08401, Ukraine

E-mail: vinogradniy_roma@ukr.net

Oleksandr Chernyaev, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Practical Psychology and Inclusive Education

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

St. Sukhomlynskoho, 30, Pereyaslav 08401, Ukraine

e-mail: uristksd2@gmail.com

Volodymyr Stetsenko, senior lecturer at the Department of Management, Practical Psychology and Inclusive Education

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

St. Pasichna, 14, Pereyaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: vovusyka@ukr.net

УДК 330.33.012:669(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-29-40>

ПРОГРАМНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Горошкова Л. А.

Карбівничий І. О.

Маслова О. В.

Актуальність теми дослідження. Об'єктивна необхідність та актуальність розробки концептуальних системних засад управління реформами житлово-комунального господарства як

програмою обумовлена тим, що сучасний стан галузі характеризується збитковістю, потребує дотаційності, ресурсного забезпечення при високому рівні енергоспоживання. Серед проблем житлово-комунального господарства країни, що потребують оперативного вирішення, є управління фінансово-економічним станом, умовами та рівнем державної підтримки галузі, збереженням і утриманням житлового фонду, енергозощадженням та ін.

Основні положення програмних засад реформування дозволять визначити основні напрями розвитку житлово-комунального господарства з подальшим виходом галузі із системної кризи та забезпечать умови ефективного функціонування. При цьому слід врахувати, що підвищення ефективності господарювання житлово-комунального комплексу країни має одночасно зростати за рівнем добробуту споживачів та якістю життя населення.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації влади в Україні потребують особливої уваги проблеми управління житлово-комунальним господарством, оскільки його утримання забезпечують місцеві органи державної влади та створені у процесі реформування об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами розв'язання проблем розвитку ЖКГ займаються Запатріна І.В., Качала Т.М., Кизим М.О., Тищенко О.М., Поважний О.С. та ін. [1-3].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сучасних умовах залишається актуальною проблема управління реформуванням житлово-комунального господарства. У зв'язку з цим виникає необхідність моделювання процесу управління регіональними програмами житлово-комунального господарства.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад, розроблення практичних заходів щодо управління програмою управління житлово-комунальним господарством з використанням можливостей моделювання. Досягнення поставленої мети роботи обумовило необхідність визначення і розв'язання таких завдань: сформуувати та обґрунтувати модель управління програмою реформування та економічним розвитком житлово-комунального господарства ОТГ в умовах децентралізації влади в Україні; сконструувати системний фінансово стійкий алгоритм управління наданням житлово-комунальних послуг в ОТГ.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, економіко-математичне моделювання і т. ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Програма реформування ЖКГ (Програма) в ОТГ повинна передбачати удосконалення чинної системи управління підприємствами житлово-комунального господарства, розвиток ринкових відносин у галузі, зменшення витрат та втрат енергоносіїв у житлово-комунальному господарстві, проведення ефективної енергозберігаючої політики, підтримку розвитку різних форм самоорганізації населення (ОСББ, громадські об'єднання), як партнерів у реалізації Програми.

Загальне управління та фінансування ЖКГ покладене на місцеві органи виконавчої влади, яким підпорядкована більшість комунальних підприємств та житлово-експлуатаційних організацій, а в умовах реформування адміністративно-територіального устрою країни – на ОТГ, змоделюємо фінансовий механізм Програми реформування ЖКГ в ОТГ

Фінансування ЖКГ в ОТГ здійснюється за умови самофінансування за рахунок коштів бюджету громади. Податки з доходів підприємств ЖКГ зараховуються до місцевих бюджетів. В той же час, за рахунок коштів місцевих бюджетів покриваються збитки підприємств ЖКГ та за потреби фінансування будівництва нових об'єктів.

У короткостроковій перспективі можливі такі варіанти розвитку бюджету ОТГ, а саме: збільшення боргів ЖКГ може призвести до стану стагнації (незмінності) або зниження дохідності бюджету; прибутковість або зменшення боргів ЖКГ забезпечить зростання дохідної частини бюджету. У довготривалій перспективі подальше зростання боргів ЖКГ може призвести до стану стагнації (незмінності доходів), потім до зменшення доходів та стану банкрутства ОТГ.

Висновки. На основі досліджених проблем сформульовані основні цілі сучасного етапу реформаційного процесу: вдосконалення якості послуг і системи управління ЖКГ та створення ефективної системи ринкової взаємодії надавачів та споживачів ЖК послуг; оптимізація використання ресурсів, нерухомості та інфраструктури ЖКГ; оптимізація системи ціноутворення у ЖКГ. З метою досягнення поставлених цілей запропоноване дерево моделей: модель створення олігополії надавачів ЖК послуг; модель олігополії споживачів ЖК послуг; модель управління фінансуванням ЖКГ з використанням механізму ДПП; модель інформаційної системи управління ресурсами; модель оптимальної системи ціноутворення у ЖКГ. Проведене моделювання параметрів Програми реформування житлово-комунального господарства в різнорозмірних ОТГ. Запропонована модель фінансового механізму здійснення реформ ЖКГ в ОТГ.

Ключові слова: реформування об'єднані територіальні громади (ОТГ), самоорганізації населення (ОСББ, громадські об'єднання), програма реформування, економічний розвиток.

A PROGRAMMATIC APPROACH TO THE INFRASTRUCTURE MANAGEMENT OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Horoshkova Lidiia,
Karbivnychyi Ivan,
Maslova Oksana

Relevance in the research topic. *The objective necessity and relevance to develop conceptual system principles for the reforms management in housing and community amenities as a programme is explained by the current sphere`s position. It is unprofitable, needs subsidies, and resource support having high energy consumption rate. Among national housing and community amenities` hot button problems we should admit its financial and economic management, management of the conditions and state support line, preservation and maintenance of the housing stock, energy saving, etc.*

The main provisions of the reform`s programme principles will allow to determine the main development trends in housing and community amenities, sector`s further recovery and will provide the conditions for its effective functioning. At the same time, one should take into account that higher management efficiency in housing and community amenities should simultaneously correspond to the higher level of consumer welfare and the quality of life.

Problem statement. *Problems of housing and community amenities management require special attention amid current reforms of administrative-territorial system and decentralization of power in Ukraine, since its maintenance is provided by local state authorities and united territorial communities (UTC) formed as a result of reforms.*

Analysis of recent research and publications. *Zapatrina I., Kachala T., Kyzym M., Tyshchenko O., Povazhnyi O. and others dealt with the modern aspects of solving housing and community amenities` development problems [1-3].*

Unsolved parts of the general problem. Nowadays the problem of housing and community amenities` management reform is still relevant. Thus, there is a need to model the management process of housing and community amenities` regional programmes.

Study task and objective. *The study objective is to develop theoretical and methodological principles, and practical measures for housing and community amenities management programme using modelling. To achieve the study objective we defined and solved the following tasks: to form and substantiate the management model of the reform programme and economic development of UTC housing and community amenities amid decentralization of power in Ukraine; to build a systemic financially stable management algorithm for the provision of UTC housing and community amenities services.*

Research method and methodology. *General scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, and group analysis) and special (abstraction, economic and mathematical modelling, etc.) methods of studying economic phenomena and processes were used in the study.*

The main material. *The housing and community amenities reform programme (the Programme) for UTCs should include improvement of current management system of housing and community amenities enterprises, development of market relations in the sector, reduction of costs and losses of energy carriers in housing and community amenities enterprises, implementation of effective energy-saving policy, support for self-organization types (homeowner associations, public associations) as partners of the Programme implementation.*

General management and funding of housing and community amenities are delegated to local executive bodies, which govern the majority of communal enterprises and housing and community amenities organizations. Amid national administrative and territorial system reform – to UTCs. Let us model the financial mechanism of housing and community amenities reform Programme in UTCs.

Financing of housing and community amenities in UTCs is provided in case of self-financing at the expense of community budget funds. Income taxes of housing and community amenities enterprises are put to local budgets. At the same time, local budget funds cover the losses of housing and community amenities enterprises and, if necessary, fund the construction of new facilities.

In the short run, the following options for the UTC budget are possible, namely: higher housing and community amenities debts may lead to stagnation (invariance) or lower budget profitability; profitability or reduction of housing and community amenities debts will ensure the budget revenue growth. In the long run, the further debts growth of housing and community amenities may lead to stagnation (revenue invariance), then to UTC incomes shortage and their bankruptcy.

Conclusions. *Based on the studied problems, the main goals of the current stage of the reformation process were set: to improve the quality of housing and community amenities services and management system, to build an effective system of market interaction between providers and consumers of housing and community amenities; to optimize the use of resources, real estate and housing infrastructure; to optimize price-making system for housing and community amenities services. In order to achieve the set goals, tree-based models were proposed: an oligopoly model of housing and community amenities providers; an oligopoly model of housing and community amenities consumers; finance management model for housing and community amenities using PPP mechanism; a model of the resource management information system; a model of the optimal price-making system in housing and community amenities. Parameters modelling of the reform Programme in housing and community amenities*

for different-sized local UTCs was made. The model of financial mechanism for the implementation of housing and community amenities reforms in UTC was proposed.

Keywords: reforms, united territorial communities (UTC), population self-organization (homeowner associations, public associations), reform programme, economic development.

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

Актуальність теми дослідження. Об'єктивна необхідність та актуальність розробки концептуальних системних засад управління реформами житлово-комунального господарства як програмою обумовлена тим, що сучасний стан галузі характеризується збитковістю, потребує дотаційності, ресурсного забезпечення при високому рівні енергоспоживання. Серед проблем житлово-комунального господарства країни, що потребують оперативного вирішення, є управління фінансово-економічним станом, умовами і рівнем державної підтримки галузі, збереженням і утриманням житлового фонду, енергозаощадженням та ін.

Основні положення програмних засад реформування дозволять визначити основні напрями розвитку житлово-комунального господарства з подальшим виходом галузі із системної кризи та забезпечать умови ефективного функціонування. При цьому слід врахувати, що підвищення ефективності господарювання житлово-комунального комплексу країни має одночасно зростати за рівнем добробуту споживачів та якістю життя населення.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації влади в Україні потребують особливої уваги проблеми управління житлово-комунальним господарством, оскільки його утримання забезпечують місцеві органи державної влади та створені у процесі реформування об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку ЖКГ займаються Запатріна І. В., Качала Т. М., Кизим М. О., Тищенко О. М., Поважний О. С. та ін. [1-3].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сучасних умовах залишається актуальною проблема управління реформуванням житлово-комунального господарства. У зв'язку з цим виникає необхідність моделювання процесу управління регіональними програмами житлово-комунального господарства.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад, розроблення практичних заходів щодо управління програмою управління житлово-комунальним господарством з використанням можливостей моделювання. Досягнення поставленої мети роботи обумовило необхідність визначення і розв'язання таких завдань: сформулювати та обґрунтувати модель управління програмою реформування та економічним розвитком житлово-комунального господарства ОТГ в умовах децентралізації влади в Україні; сконструювати системний фінансово стійкий алгоритм управління наданням житлово-комунальних послуг в ОТГ.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, економіко-математичне моделювання і т. ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах децентралізації формування програми реформування ЖКГ необхідно здійснювати з урахуванням реалізації процесу децентралізації управління в Україні, започаткованого у 2014 році, що передбачає побудову нової моделі територіальної організації влади й адміністративно-територіального устрою. Базовою ланкою нового адміністративно-територіального устрою повинні стати об'єднані територіальні громади, які за нових умов організації влади, повинні будуть забезпечувати надання їх мешканцям житлово-комунальних послуг. Саме тому доцільно використати програмний підхід у процесі реформування ЖКГ на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Програма реформування ЖКГ (Програма) в ОТГ повинна передбачати удосконалення чинної системи управління підприємствами житлово-комунального господарства, розвиток ринкових відносин у галузі, зменшення витрат та втрат енергоносіїв у житлово-комунальному господарстві, проведення ефективної енергозберігаючої політики, підтримку розвитку різних форм самоорганізації населення (ОСББ, громадські об'єднання), як партнерів у реалізації Програми.

Мета Програми буде полягати у реалізації державної політики реформування житлово-комунального господарства на рівні ОТГ, здійснення заходів щодо підвищення ефективності та надійності його функціонування, забезпечення сталого розвитку для задоволення потреб населення і господарського комплексу в житлово-комунальних послугах відповідно до встановлених нормативів та стандартів, забезпечення стабільності роботи комунальних підприємств населених пунктів відповідно до їх функціональних призначень, виконання зобов'язань з виплати заробітної плати працівникам, забезпечення надійності та безпеки експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж шляхом фінансової підтримки господарських суб'єктів які перебувають у комунальній власності територіальної громади.

Для виконання поставлених завдань необхідно розробити механізми стимулювання створення ОСББ, сприяти розвитку конкурентного середовища на ринку ЖКГ, залученню у житлово-комунальне господарство ОТГ інвестиційних надходжень, зокрема на засадах публічно-приватного партнерства для вирішення проблемних питань.

Доцільним є здійснення заходів Програми в таких сферах:

– утримання будинків, споруд і прибудинкових територій, у тому числі проведення реконструкції застарілого житлового фонду;

- надання послуг з вивезення побутових відходів;
 - надання послуг у сфері обслуговування вуличного освітлення;
 - надання послуг із централізованого водопостачання та водовідведення;
 - ремонт приміщень, будинків, споруд;
 - благоустрій населених пунктів;
 - утримання й ремонт автомобільних доріг;
 - утримання та ремонт внутрішніх та зовнішніх мереж;
 - покращення благоустрою та поліпшення умов проживання громадян в приватному секторі;
 - створення цивілізованої інфраструктури об'єктів комунального та соціального призначення;
 - соціальна рівноправність мешканців приватного сектору та задоволення їх потреб у якісних послугах.
- Основними завданнями Програми є:
- узгодження економічних інтересів держави та суб'єктів господарювання;
 - стимулювання створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;
 - створення умов для надійного і безпечного надання житлово-комунальних послуг за доступними цінами, які стимулюють енергозбереження;
 - підвищення ефективності використання енергоносіїв та інших ресурсів, радикального зниження енергоємності виробництва, підвищення енергоефективності будинків, створення стимулів та умов для переходу економіки на раціональне використання та економне витрачання енергоресурсів;
 - мінімізація техногенного впливу на навколишнє середовище і людину загалом;
 - поліпшення якості управління житлом та комунальною інфраструктурою;
 - стимулювання інноваційної, інвестиційної та енергозберігаючої активності суб'єктів господарювання;
 - будівництво, ремонт, реконструкція вулично-дорожньої мережі;
 - розроблення прозорого механізму формування цін і тарифів на продукцію та послуги підприємств, що проводять діяльність у житлово-комунальній сфері;
 - стимулювання інвестиційного процесу та ефективного використання енергетичних і матеріальних ресурсів виробниками та споживачами послуг;
 - залучення громадськості до процесів формування житлової політики та реформування житлово-комунального господарства;
 - реалізація існуючих та розробка нових проектів з комплексного благоустрою територій населених пунктів в ОТГ.

Реалізація Програми дозволить:

- підвищити рівень і якість житлово-комунальних послуг, забезпечити надійну роботу інженерних систем життєзабезпечення;
- забезпечити господарську самостійність підприємств житлово-комунального господарства, їх відповідальність за якість обслуговування населення;
- зменшити нераціональні витрати матеріальних і енергетичних ресурсів, створити економічний механізм стимуляції економії паливно-енергетичних ресурсів;
- мінімізувати технологічний вплив ЖКГ на навколишнє середовище і людину загалом;
- залучити додаткові інвестиційні надходження на вирішення проблемних питань у житлово-комунальному господарстві;
- стимулювати розвиток ОСББ, створення ОСББ в будинках комунальної власності;
- розвивати конкурентне середовище на ринку житлово-комунальних послуг.

Конкретизувати Програму доцільно з урахуванням того, що ОТГ прийнято розподіляти на чотири основні групи за критерієм чисельності населення громади:

Група 1 – ОТГ з чисельністю населення понад 15 тис жителів;

Група 2 – ОТГ з чисельністю населення від 10 до 15 тис жителів;

Група 3 – ОТГ з чисельністю населення від 5 до 10 тис жителів;

Група 4 – ОТГ з чисельністю населення менше 5 тис жителів.

На рисунку 1 наведено модель системи управління ЖКГ різнорозмірних ОТГ.

У запропонованій моделі вважається, що на території ОТГ Групи 1 (з чисельністю населення до 5 тис осіб) наявні індивідуальні будинки та об'єкти комунальної власності. З урахуванням чисельності населення та того, що площа території таких ОТГ складає від 27 до 447 кв км доцільним буде створити одне комунальне підприємство з надання усіх ЖК послуг (благ): приватних (вододопостачання та водовідведення; тепло-; газо-; електропостачання; вивіз сміття та ТПВ) та публічних (зовнішнє освітлення; благоустрій та озеленення; утримання шляхів). Така монопольна структура управління наданням ЖК послуг може бути обґрунтована тим, що за такої незначної чисельності населення та обмеженості площі території створення додаткових підприємств непродуктивно збільшить управлінські витрати.

На території ОТГ Групи 2 та Групи 3 (з чисельністю населення від 5 до 10 тис осіб та від 10 до 15 тис осіб відповідно) наявні багатоквартирні будинки, індивідуальні будинки та об'єкти комунальної власності. З урахуванням більшої чисельності населення та того, що площа їх території складає від 35 до 1285 кв км доцільним буде забезпечити надання приватних благ окремими підприємствами (вододопостачання та водовідведення; тепло-; газо-; електропостачання; утримання будинків, прибудинкових територій та

внутрішньобудинкових мереж; вивіз сміття та ТПВ), а приватних (зовнішнє освітлення; благоустрій та озеленення; утримання шляхів; громадський транспорт) – одним комунальним підприємством. У таких ОТГ доцільність переваг створення монополії у наданні публічних благ зумовлене такими причинами: мінімізація витрат на апарат управління; централізація фінансових ресурсів ОТГ щодо надання послуг, що фінансують за рахунок бюджету ОТГ; оперативність у прийнятті рішень.

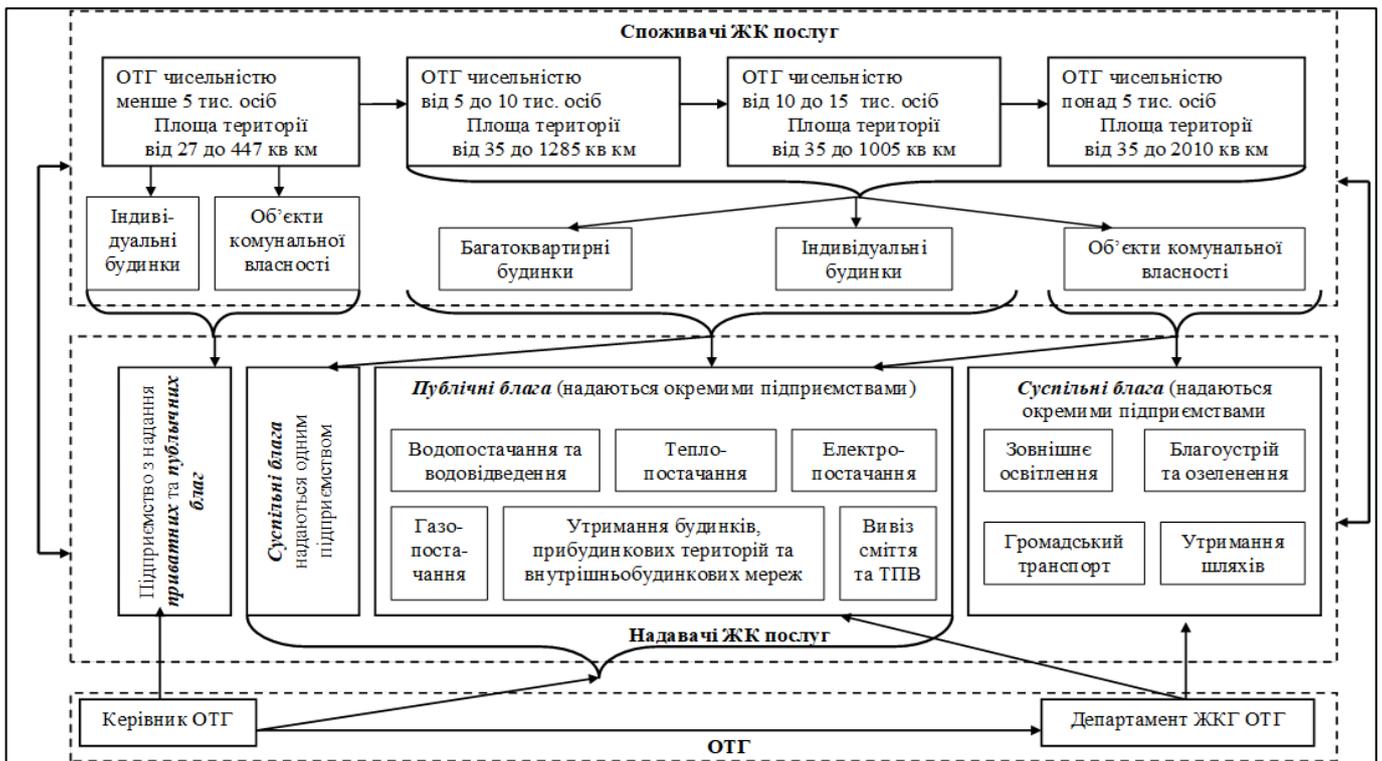

Рисунок 1. Модель системи управління ЖКГ різнорозмірних ОТГ

Щодо надання приватних благ, то внаслідок наявності багаточисельних різноманітних об'єктів (багатоквартирних будинків, об'єктів комунальної власності) для більшої чисельності населення та охоплюваної території, доцільним є створення окремих підприємств.

На території ОТГ Групи 1 (з чисельністю населення понад 15 тис осіб) та площею території від 35 до 2010 кв км доцільним буде створення окремих підприємств із надання кожного з видів як публічних, так і приватних благ.

Щодо системи управління комунальними підприємствами, то у ОТГ Групи 4 доцільно, щоб здійснювалось безпосереднє підпорядкування керівника комунального підприємства керівникові ОТГ (дворівнева структура управління). У ОТГ Груп 1, 2 та 3 доцільно створити відповідний департамент ЖКГ, керівник якого буде підпорядковуватись керівникові ОТГ (трирівнева структура управління).

Відповідно до офіційних статистичних даних станом на II півріччя 2018 року населення 665 ОТГ України за групами розподіляється таким чином: Група 1 – 33,4% від всього населення ОТГ; Група 2 – 22,7%; Група 3 – 28,5%; Група 4 – 15,4%. Отже переважна більшість населення ОТГ країни мешкає у ОТГ другої та третьої груп. Аналіз динаміки середньої чисельності населення однієї ОТГ показав, що у 2015 році це було 8720 осіб, у 2016 році – 8344 осіб; у 2017 – 8384 осіб; у 2018 році – 11334 осіб. Отже середня чисельність відповідає кількісним критеріям другої та третьої груп ОТГ. Саме тому у подальшому доцільно зосередити увагу на розробці програми реформування ЖКГ ОТГ Групи 2 та Групи 3.

На рисунку 2 наведена концептуальна еволюційна модель реформування ЖКГ в умовах ОТГ Груп 2 та 3.

У таких ОТГ наявні як централізовані, так і децентралізовані схеми надання ЖК послуг. Різними є розміри централізованих та децентралізованих мереж. Так, у водопостачанні та водовідведенні переважає централізоване надання послуг; у теплопостачанні – децентралізоване; у газо- та електропостачанні домінує централізоване. Різні рівні централізації надання послуг можливо вважати джерелом переходу від монополії у наданні цих послуг до дуополії.

У наданні послуг з утримання будинків, прибудинкових територій та внутрішньобудинкових мереж із самого початку можливо створити дуополію, оскільки на ринку надавачів цих послуг за чинним законодавством можуть функціонувати одночасно комунальні підприємства, управляючі компанії й управителі, а також ОСББ.

Щодо вивозу сміття та ТПВ, то надання цих послуг можливо здійснювати за двома варіантами. Перший – вивозити на сміттєзвалище або полігон ТПВ. Другий варіант – створення власних потужностей з переробки відходів. Отже наявні передумови створення олігополії у наданні цих послуг.

На рисунку 3 наведена концептуальна еволюційна модель реформування ЖКГ в ОТГ з чисельністю населення понад 15 тис осіб. У таких ОТГ доцільним є створення окремих підприємств з надання публічних та приватних благ з одночасним олігопольним характером надання цих послуг.

Для того, щоб забезпечити мешканців ОТГ водо-, тепло-, газо-, електропостачанням та водовідведенням необхідно утримувати як відповідні мережі на території ОТГ, так і мережі або розподільчі пункти, що забезпечують підведення відповідних ресурсів до території ОТГ.

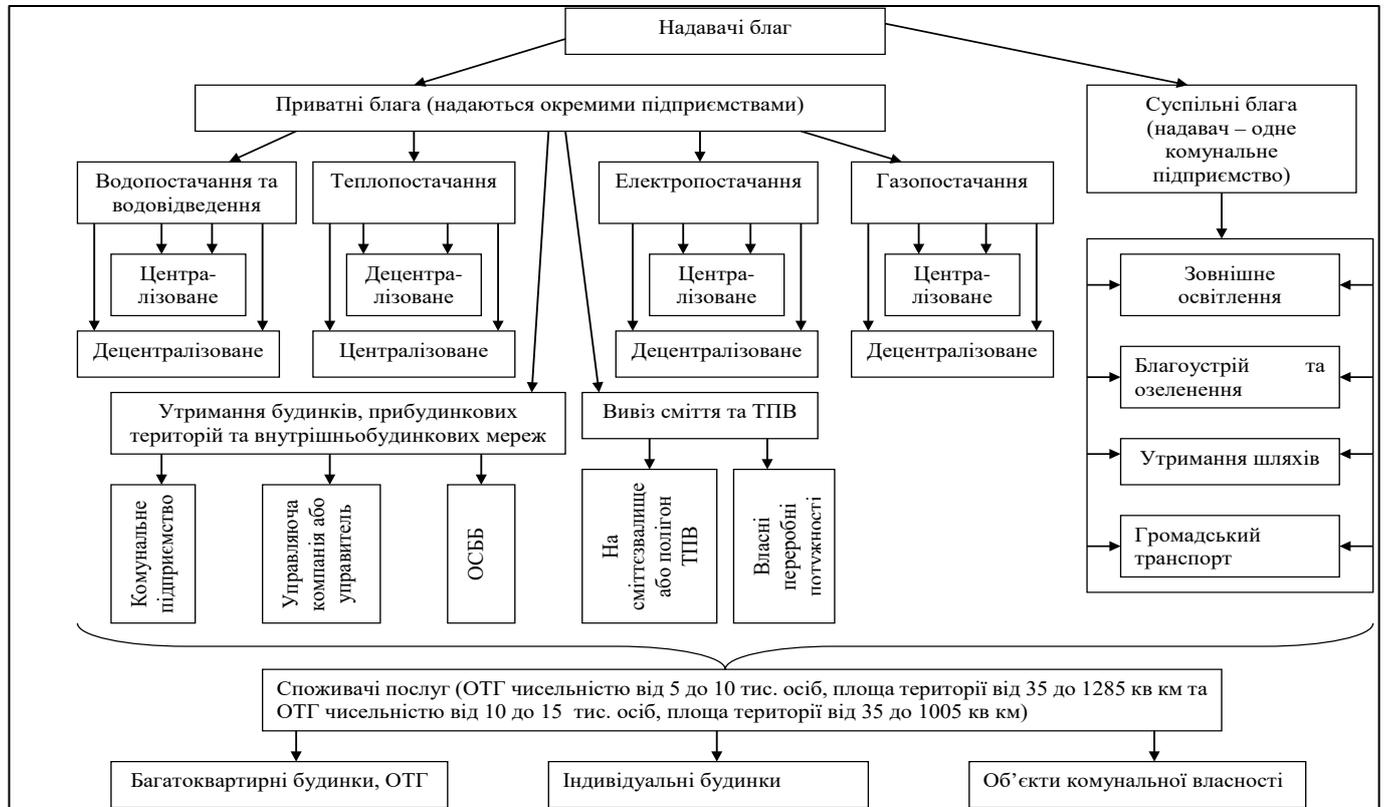

Рисунок 2. Концептуальна еволюційна модель реформування ЖКГ (дуополія)

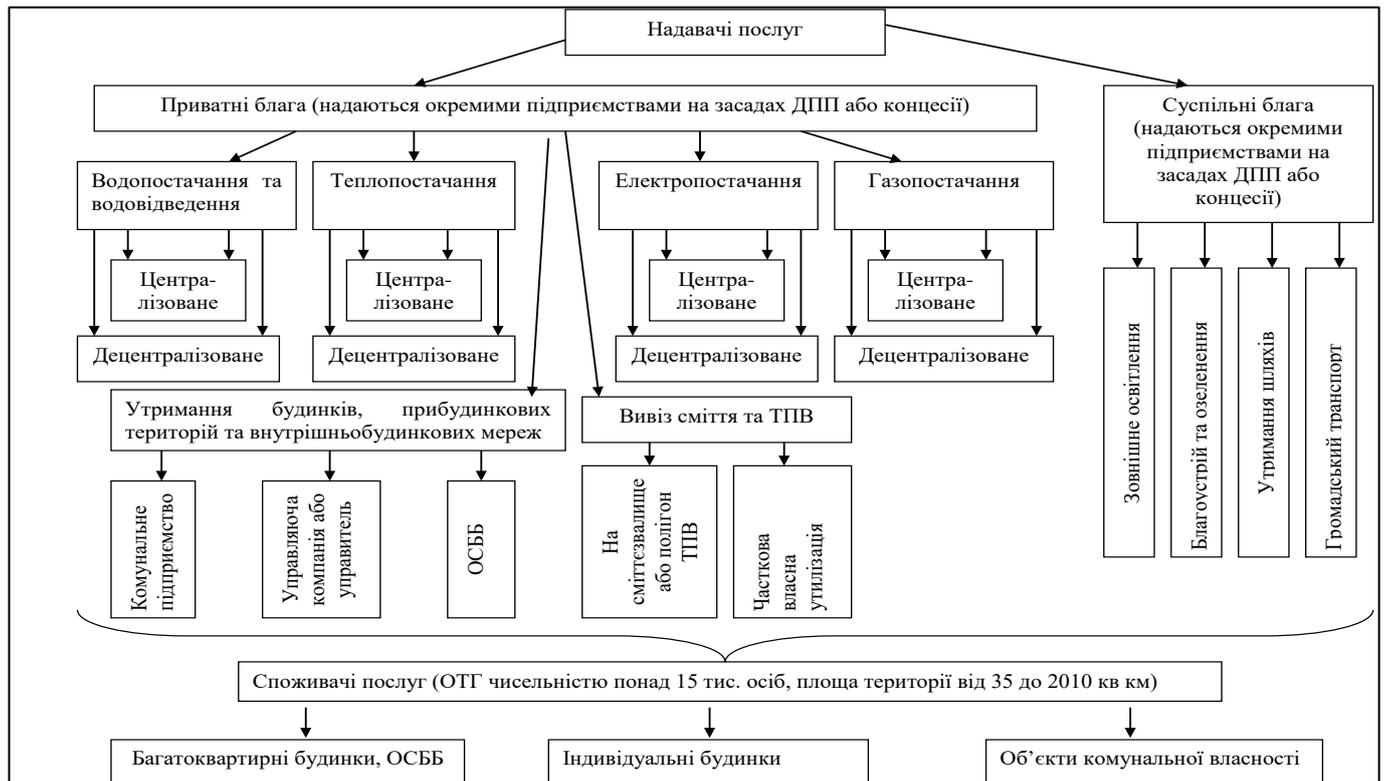

Рисунок 3. Концептуальна еволюційна модель реформування ЖКГ в ОТГ (олігополія)

На рисунках 4 та 5 наведені концептуальні моделі фінансування утримання мереж з надання основних ЖК послуг у ОТГ Групи 3 та 2.

Рисунок 4. Концептуальна модель фінансування утримання мереж з надання основних ЖК послуг у ОТГ Групи 3

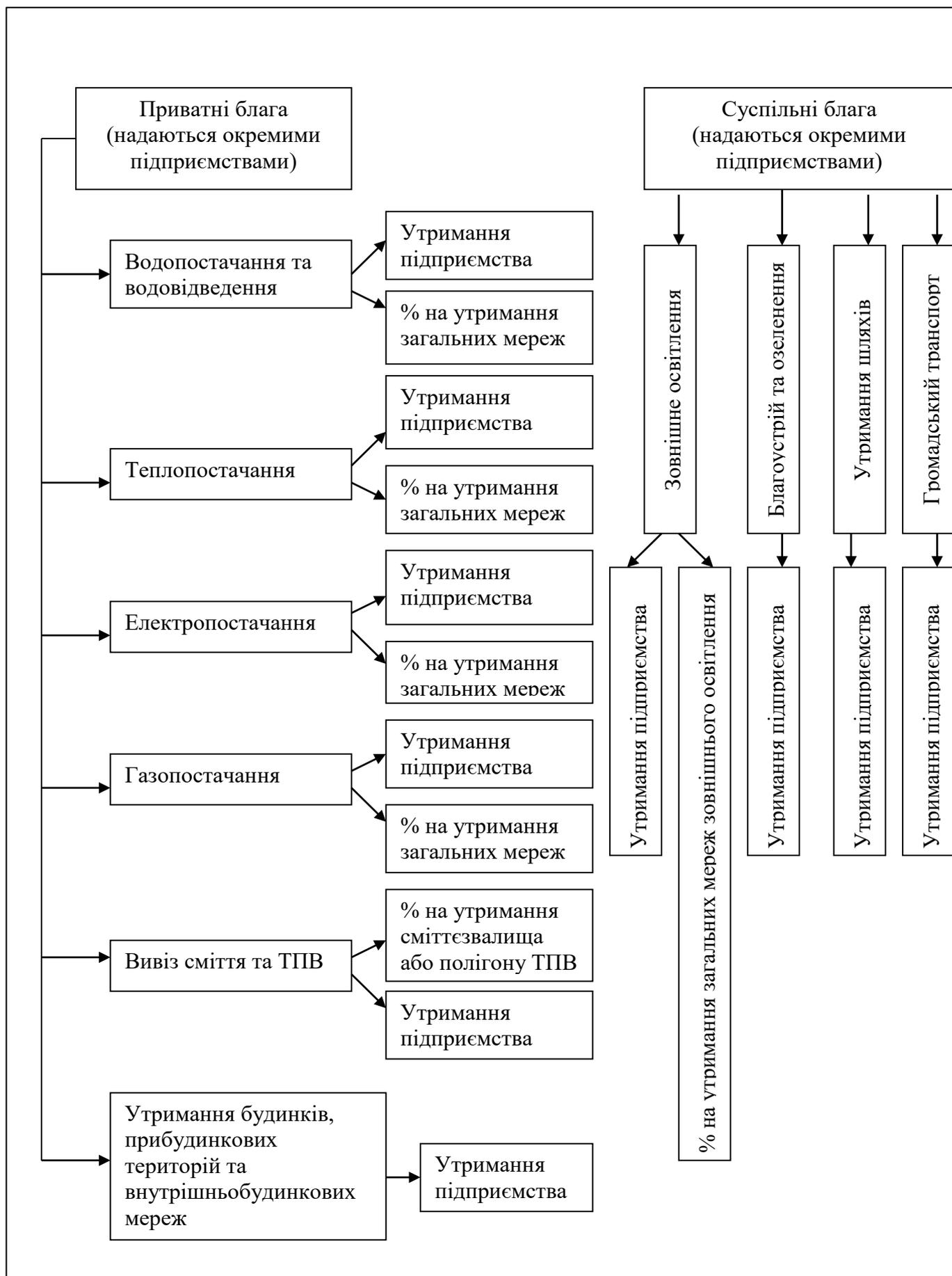

Рисунок 5. Концептуальна модель фінансування утримання мереж з надання основних ЖК послуг у ОТГ Групи 2

З урахуванням того, що загальне управління та фінансування ЖКГ покладене на місцеві органи виконавчої влади, яким підпорядкована більшість комунальних підприємств та житлово-експлуатаційних організацій, а в умовах реформування адміністративно-територіального устрою країни – на ОТГ, змодельюємо фінансовий механізм Програми реформування ЖКГ в ОТГ (рисунок 6).

Фінансування ЖКГ в ОТГ здійснюється за умови самофінансування за рахунок коштів бюджету громади. Податки з доходів підприємств ЖКГ зараховуються до місцевих бюджетів. В той же час, за рахунок коштів місцевих бюджетів покриваються збитки підприємств ЖКГ та за потреби фінансування будівництва нових об'єктів.

Проаналізуємо джерела формування фінансових ресурсів ОТГ та особливості механізму фінансування ЖКГ у ОТГ.

Бюджет ОТГ формується за рахунок власних, залучених та запозичених ресурсів.

Власні фінансові ресурси бюджетів ОТГ формуються за рахунок доходів. Основним джерелом доходів є фінансовий результат від основної (операційної) діяльності. Додатковий дохід (від неосновної діяльності) можливо отримати від використання нерухомості та інфраструктурних об'єктів на умовах концесії. В разі, якщо індекс податкоспроможності ОТГ вищий за середній по країні, передбачене вилучення коштів у вигляді реверсної дотації.

Запозичені ресурси – фінансові ресурси, отримані на оплатній основі. Ними можуть бути кредити, ресурси, отримані на фондовому ринку (цінні папери) і т. ін.

Залучені ресурси – фінансові ресурси, отримані на певний час на безоплатній основі. В якості таких ресурсів для ОТГ можливо вважати кошти у вигляді субсидій, субвенцій, дотацій (зокрема на розвиток інфраструктури), а також кошти державних та приватних інвесторів. Крім того, можливим є отримання базової дотації в разі, якщо індекс податкоспроможності ОТГ менший за середнє значення у країні.

Фінанси ОТГ можуть перебувати у трьох станах: приріст бюджету, його стагнація або від'ємна динаміка.

В разі приросту доходів ОТГ існує три джерела фінансових ресурсів: власні, залучені та запозичені. Вони можуть бути використані для фінансування процесу реформування ЖКГ у ОТГ. Загрозу для ОТГ (внутрішні виклики), у цьому випадку, створюють можливі збитки ЖКГ та вилучення у Державний бюджет реверсної дотації.

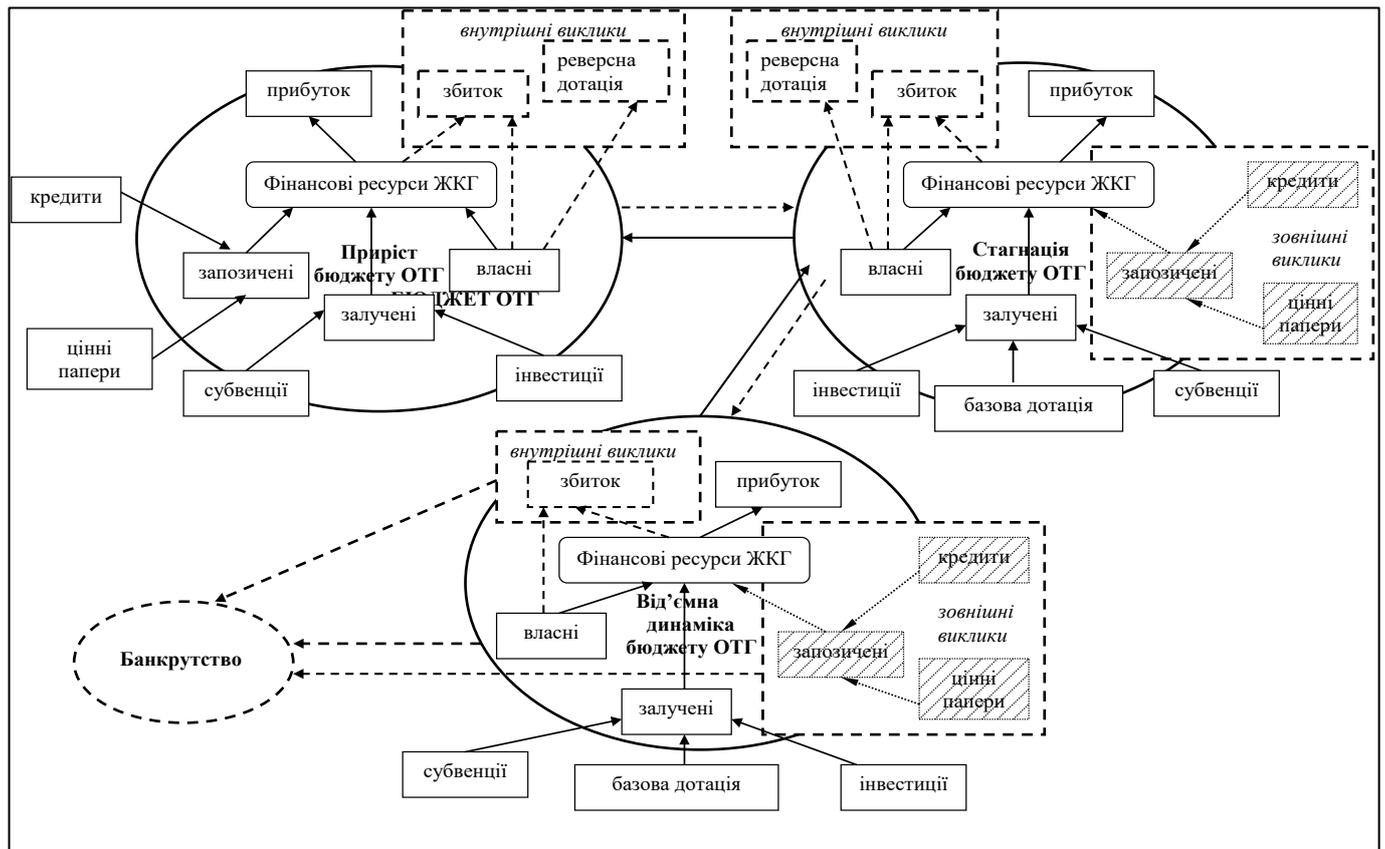

Рисунок 6. Моделювання фінансового механізму управління Програмою реформування ЖКГ в ОТГ

У короткостроковій перспективі можливі такі варіанти розвитку бюджету ОТГ, а саме: збільшення боргів ЖКГ може призвести до стану стагнації (незмінності) або зниження дохідності бюджету; прибутковість або зменшення боргів ЖКГ забезпечить зростання дохідної частини бюджету. У довготривалій перспективі подальше зростання боргів ЖКГ може призвести до стану стагнації (незмінності доходів), потім до зменшення доходів та стану банкрутства ОТГ.

В разі управління стагнующим бюджетом ОТГ доцільним є використання двох джерел фінансових ресурсів: власних та залучених. У цьому випадку ОТГ з однаковою ймовірністю можуть отримувати як базову дотацію, так і віддавати до Державного бюджету власні ресурси у вигляді реверсної дотації. Усі зазначені ресурси ОТГ можуть бути використані для фінансування процесу реформування ЖКГ у ОТГ. Загрозу для ОТГ (внутрішні виклики), у цьому випадку, створюють можливі збитки ЖКГ та вилучення у Державний бюджет реверсної дотації. За стагнующого бюджету ОТГ недоцільно використовувати запозичені ресурси, оскільки вони є додатковими витратами у вигляді відсотків за користування. В умовах стагнующого бюджету додаткові витрати можуть негативно вплинути на фінансовий стан ОТГ – погіршити його у бік від'ємної динаміки.

При стагнующому (незмінному) рівні зростання доходів бюджету у короткотривалому періоді можливі два варіанти результатів: за умови збільшення боргів ЖКГ знижується дохідна частина бюджету, за умови зменшення боргів ЖКГ – збільшується дохідна частина бюджету. У довготривалій перспективі подальше зростання боргів ЖКГ може призвести до зменшення доходів та стану банкрутства ОТГ.

В разі від'ємної динаміки доходів ОТГ доцільним є використання двох джерел фінансових ресурсів: власних та залучених. Але слід зауважити, що на певному етапі розвитку власних ресурсів можлива їх нестача для фінансування ЖКГ. Додатковим джерелом доходів, у цьому випадку, може бути базова дотація. Залучені ресурси ОТГ можуть бути використані для фінансування процесу реформування ЖКГ у ОТГ, але недостатній рівень забезпеченості власними ресурсами створює загрозу для успішності реформ, оскільки, як правило, залучених ресурсів виявляється недостатньо. Загрозу для ОТГ (внутрішні виклики), у цьому випадку, створюють можливі збитки ЖКГ. За від'ємної динаміки доходів бюджету ОТГ недоцільно використовувати запозичені ресурси, оскільки це пов'язано із додатковими витратами у вигляді відсотків за користування. Додаткові витрати можуть бути критичними для бюджету, що зменшується.

Найбільш нестабільною є ситуація бюджету у стані від'ємної динаміки доходів, оскільки вже у короткостроковій перспективі в разі збільшення боргів ЖКГ високим є ризик настання банкрутства ОТГ. В разі зменшення боргів ЖКГ можливим є перехід у стан стагнації подальшою перспективою переходу до стану зростання доходів бюджету ОТГ.

У ситуації наявності збитків підприємств ЖКГ, фактично зростають борги цих підприємств перед бюджетом ОТГ. Це, у свою чергу, створює загрозу для фінансової стійкості ОТГ, та процесу децентралізації, оскільки кожного року з їх дохідної частини вилучаються кошти, які витрачаються непродуктивно – на покриття збитків ЖКГ. У разі системного характеру такі непродуктивні витрати коштів місцевих бюджетів та бюджетів ОТГ можуть призвести до бюджетного дефіциту.

Таким чином, модель динаміки боргу ЖКГ одночасно є моделлю додаткового боргового фінансового навантаження на бюджет ОТГ.

Розмір боргу підприємств ЖКГ, що не створює загрози фінансовій стабільності органів місцевого самоврядування, залежить від динаміки реальних доходів бюджету.

Запропонована модель програми реформування ЖКГ в ОТГ передбачає наявність боргів підприємств ЖКГ. Саме тому модель управління фінансовими ресурсами ЖКГ має враховувати, що власних ресурсів підприємствам ЖКГ недостатньо для покриття існуючих боргів і фінансова підтримка реформ за рахунок зовнішніх джерел фінансування необхідна.

Висновки. На основі досліджених проблем сформульовані основні цілі сучасного етапу реформаційного процесу: вдосконалення якості послуг і системи управління ЖКГ та створення ефективної системи ринкової взаємодії надавачів та споживачів ЖК послуг; оптимізація використання ресурсів, нерухомості та інфраструктури ЖКГ; оптимізація системи ціноутворення у ЖКГ. З метою досягнення поставлених цілей запропоноване дерево моделей: модель створення олігополії надавачів ЖК послуг; модель олігополії споживачів ЖК послуг; модель управління фінансуванням ЖКГ з використанням механізму ДПП; модель інформаційної системи управління ресурсами; модель оптимальної системи ціноутворення у ЖКГ. Проведене моделювання параметрів Програми реформування житлово-комунального господарства в різномірних ОТГ. Запропонована модель фінансового механізму здійснення реформ ЖКГ в ОТГ.

Список використаних джерел

1. Запатрина И. В. *Жилищно-коммунальная инфраструктура: реформы и система их финансового обеспечения: монография.* Киев.: Ин-т эк-ки и прогнозир., 2010. 336 с.
2. *Реформування житлово-комунального господарства: теорія, практика, перспективи: монографія* / О. М. Тищенко та ін. Харків, ВД «ІНЖЕК», 2008. 368 с.
3. *Наукові засади реформування і розвитку житлово-комунального господарства: монографія* / О. С. Поважний та ін. Черкаси: Брама-Україна, ЧДТУ, 2011. 436 с.

References

1. Zapatryna Y. V. (2010). *Zhylyshchno-kommunalnaiay infrastruktura: reformy u systemay fynansovoho obespecheniya [Housing and communal infrastructure: reforms and the system of their financial support]: monohrafiya.* Kyev.: Yn-t ek-ky u prohnozyr., 336 s.
2. Tyshchenkotain O. M. (2008). *Reformuvannia zhytlovo-komunalnoho hospodarstva: teoriia, praktyka, perspektyvy [Reforming the housing and communal economy: theory, practice, perspectives]: monohrafiia.* Kharkiv, VD «INZhEK», 368 s.

3. Povazhnyitain O. S. (2011). *Naukovi zasady reformuvannia i rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva [Scientific planting of the reformation and development of the housing and communal state]: monohrafiia*. Cherkasy: Brama-Ukraina, ChDTU, 436 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна, e-mail: goroshkova69@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>

Researcher ID: D-6527-2019

Карбівничий Іван Олексійович, м.н.с. Науково-дослідної лабораторії «Науки про Землю» Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна, e-mail: ivan.karbivnichi@gmail.com

Маслова Оксана Володимирівна, к.ф.-м.н., доцент, доцент кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти, вул. Леваневського, 52/4, Біла Церква, Київська обл., 09100, Україна

e-mail: maslovaoksana899@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. In Economics, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorodyvul., Kyiv 04070, Ukraine, e-mail: goroshkova69@gmail.com

Karbivnychy Ivan, junior researcher of the Scientific Research Laboratory «Earth Sciences», National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorodyvul., Kyiv 04070, Ukraine, e-mail: roman.karbivnichi@gmail.com

Maslova Oksana, Ph.D.-M.Sc., associate professor, head of the Department of Learning Technologies, Occupational Safety and Design of the Belotserk Institute of Continuing Professional Education, str. Levanevsky, 52/4, BilaTserkva, Kyiv region, 09100, Ukraine,

e-mail: maslovaoksana899@gmail.com

УДК 658.5

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-40-47>

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ОЦІНКА ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Качан Т. В.

Мисюра О. М.

Актуальність теми дослідження. Кризові та швидкозмінні умови зовнішнього середовища створюють перед підприємствами нові виклики та завдання. Конкурентоспроможність підприємства на будь-якому ринку напряду залежить від ресурсного забезпечення його діяльності та створеної системи управління. Актуалізація проблеми ресурсного забезпечення діяльності підприємства визначається обмеженістю ресурсів та їх великою вартістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ресурсного забезпечення діяльності підприємства досліджувало багато науковців, зокрема Л. Абалкін, Т. Безверхнюк, Н. Богацька, І. Вовк, Р. Грант, Ю. Дерев'яноко, Р. Квасницька, О. Кремінь, К. Кузнєцова, А. Мельник, Л. Мельник, В. Новицький, А. Полянська, К. Прохалада, І. Стец, М. Французова, А. Чорна, О. Шаманська та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень теоретичні аспекти ресурсного забезпечення діяльності підприємства є дискусійними і потребують подальшого дослідження. Щоб забезпечити планові фінансові результати підприємство має мати у наявності відповідне ресурсне забезпечення його діяльності. Тому підприємства в повному обсязі використовують власні ресурси і разом з тим шукають альтернативні ресурси, які в кінцевому результаті забезпечать досягнення економічного, соціального, екологічного, інноваційного ефекту.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: поглибити розуміння теоретичних основ ресурсного забезпечення виробництва; узагальнивши наявні підходи виділити існуючі види ресурсів; узагальнивши наявні підходи запропонувати класифікацію видів ресурсів; запропонувати систему оцінки ефективності управління забезпечення підприємства ресурсами.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, структурування, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу. У статті розглянуто теоретичні підходи щодо визначення ресурсного потенціалу соціально-економічних систем. Подано еволюцію наукових поглядів на категорію

«ресурсний потенціал» стосовно різних об'єктів дослідження. Узагальнивши наявні підходи ми виділили наступні види ресурсів. Запропоновано систему оцінки ефективності управління забезпечення підприємства ресурсами.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я.

Висновки відповідно до статті. Проаналізувавши наукові праці дослідників, можна зробити висновок, що сучасні умови розвитку господарських суб'єктів, в значній мірі визначаються станом, рівнем і масштабом використання їх ресурсного забезпечення, що забезпечує необхідний рівень конкурентоспроможності та підтримання ділової активності в умовах невизначеного зовнішнього середовища. Важливо приділяти увагу забезпеченню ресурсами, що за думками науковців є сукупністю внутрішніх і зовнішніх ресурсів і умов, що потрібні для становлення та постійного функціонування інноваційної сфери і складових її елементів.

Ключові слова: ресурси, ресурсний потенціал, види потенціалів, ресурсозабезпеченість, система оцінки.

RESOURCE PROVISION FOR PRODUCTION AND EVALUATION OF ITS EFFICIENCY

Kachan Tymofii,
Mysiura Oleksandr

Relevance of the research topic. Crisis and rapidly changing conditions of the external environment create new challenges and tasks for enterprises. The competitiveness of the enterprise in any market directly depends on the resource provision of its activities and the created management system. Actualization of the problem of resource provision of the enterprise's activity is determined by the limitation of resources and their high cost.

Analysis of recent research and publications. The problem of resource provision of the enterprise was studied by many scientists, in particular L. Abalkin, T. Bezverhnyuk, N. Bogatska, I. Vovk, R. Grant, Yu. Derevyanko, R. Kvasnytska, O. Kremin, K. Kuznetsova, A. Melnyk, L. Melnyk, V. Novytskyi, A. Polyanska, K. Prohalada, I. Stets, M. Frantzova, A. Chorna, O. Shamanska and other.

Highlighting unexplored parts of the general problem. Despite the large number of studies, the theoretical aspects of resource provision of the enterprise are debatable and require further research. In order to ensure the planned financial results, the enterprise must have the appropriate resource support for its activities. Therefore, enterprises fully use their own resources and, at the same time, look for alternative resources that will ultimately ensure the achievement of an economic, social, ecological, and innovative effect.

Setting the task, the goal of the research. The tasks of the research are: to deepen the understanding of the theoretical foundations of resource provision of production; after summarizing the existing approaches, highlight the existing types of resources; after summarizing the existing approaches, propose a classification of types of resources; to propose a system for evaluating the effectiveness of the enterprise's provision of resources.

Method or methodology of research. The article uses a set of scientific research methods: system approach, structuring, synthesis, etc.

Presentation of the main material. The article examines theoretical approaches to determining the resource potential of socio-economic systems. The evolution of scientific views on the category «resource potential» in relation to various research objects is presented. Summarizing the available approaches, we identified the following types of resources. A system for evaluating the effectiveness of management of enterprise resource provision is proposed.

Field of application of results. The results of the research can be used in the process of formation and implementation of state policy in the field of health care.

Conclusions according to the article. Having analyzed the scientific works of researchers, it can be concluded that the modern conditions of development of economic entities are largely determined by the state, level and scale of their resource provision, which ensures the necessary level of competitiveness and maintenance of business activity in the conditions of an uncertain external environment. It is important to pay attention to the provision of resources, which, according to scientists, is a set of internal and external resources and conditions necessary for the formation and continuous functioning of the innovative sphere and its constituent elements.

Key words: resources, resource potential, types of potential, resource availability, evaluation system.

JEL Classification: O13, J22, C52, L60, M11

Для ефективного функціонування будь-якої економічної системи необхідні ресурси. Одні ресурси повинні відповідати своєю якістю іншим, рівню розвитку, щоб мати можливість поєднуватися у виробничому процесі та приносити економічний ефект.

Якість та рівень їх використання мають відповідати потребам розвитку. Ресурси, у свою чергу, визначають рівень розвитку. Сукупність ресурсів економічної системи формує ресурсний потенціал. У цілях державної економічної політики необхідне наукове обґрунтування методів та механізмів її проведення, формування теоретичних засад функціонування об'єктів управління. Ресурсний потенціал є об'єктом для дослідження можливостей економічної системи вирішувати поставлені перед нею завдання.

Теоретичне обґрунтування цього потенціалу дозволяє визначити повну сукупність ресурсів, необхідні здійснення виробництва, виявити дефіцит, недолік чи надлишок за кожним їх виду, знайти резерви зростання з допомогою ресурсних чинників.

Проблема ресурсного забезпечення діяльності підприємства досліджувало багато науковців, зокрема Л. Абалкін, Т. Безверхнюк, Н. Богацька, І. Вовк, Р. Грант, Ю. Дерев'янку, Р. Квасницька, О. Кремень, К. Кузнєцова, А. Мельник, Л. Мельник, В. Новицький, А. Полянська, К. Прохалада, І. Стец, М. Французова, А. Чорна, О. Шаманська та інші.

Кризові та швидкозмінні умови зовнішнього середовища створюють перед підприємствами нові виклики та завдання. Конкурентоспроможність підприємства на будь-якому ринку напряму залежить від ресурсного забезпечення його діяльності та створеної системи управління. Актуалізація проблеми ресурсного забезпечення діяльності підприємства визначається обмеженістю ресурсів та їх великою вартістю.

Незважаючи на велику кількість досліджень теоретичні аспекти ресурсного забезпечення діяльності підприємства є дискусійними і потребують подальшого дослідження. Щоб забезпечити планові фінансові результати підприємство має мати у наявності відповідне ресурсне забезпечення його діяльності. Тому підприємства в повному обсязі використовують власні ресурси і разом з тим шукають альтернативні ресурси, які в кінцевому результаті забезпечать досягнення економічного, соціального, екологічного, інноваційного ефекту. Наявність достатньої кількості ресурсів для підприємства значить мати необхідні можливості та певні умови для розвитку і нормального функціонування згідно поставлених цілей [1, с. 77].

Термін «ресурси» за етимологічною суттю (фр. ressource – допоміжний засіб) розуміємо як основні складові виробничого потенціалу, які є у розпорядженні системи та які можуть використовуватися для звершення конкретних цілей економічного розвитку [2]. З латині термін ресурси перекладається («добре бути») і трактуємо як засіб запуску процесу будь-якої діяльності [3].

Інтерпретують ресурси як джерела коштів (доходів), запаси, кошти, можливості, цінності. З економічної точки зору ресурсами є сукупність факторів, які безпосередньо чи опосередковано беруть участь у процесі виробництва або надання послуг. У широкому розумінні ресурсами вважають матеріальні та інформаційні об'єкти, джерела і передумови одержання неодмінних людям духовних і матеріальних благ, які можна використовувати при існуючих технологіях та соціально-економічних відносинах [4, с. 268]. Дерев'янку Ю. М. вважає, що «під категорією «ресурс» слід розуміти будь-яку субстанцію, що здатна завдяки своєму енергоінформаційному потенціалу задовольняти потреби людства (у тому числі будь-яких відкритих стаціонарних систем)» [5, с. 164]. Французова М. А. розуміє ресурси як «все те, що використовують економічні суб'єкти для досягнення поставлених цілей і завдань та задоволення власних потреб та потреб зовнішнього середовища» [6]. Б. Вернерфельт трактує ресурси як матеріальні і нематеріальні активи, які на відносно постійній основі пов'язані з даним підприємством [7]. Також, ресурси виступають фактором внутрішніх резервів економічного розвитку підприємства при ефективному їх використанні. Це дозволяє забезпечувати не тільки потреби підприємства, але й суспільні потреби в цілому. Узагальнимо процес перетворення ресурсів на рис. 1.

Як бачимо, процесу виробництва завжди передують необхідність наявності великої кількості ресурсів. В процесі господарської діяльності ресурси використовуються під час виробництва, щоб створити прибуток, задовольнити потреби споживачів.

Значення ресурсного забезпечення полягає у своєчасному задоволенні потреб виробництва та забезпеченні його ритмічності протягом усього операційного циклу. А. Полянська наголошує на тому, що «значення та вплив ресурсів на ефективність роботи підприємства визначається роллю, яку відіграє ресурс для досягнення цілей підприємства, можливостями його заміни, рівнем впливу ціни на окремі ресурси та оцінюється системою показників, що характеризують ефективність використання ресурсів підприємства та визначають їх вплив на кінцеві результати діяльності» [9].

Рисунок 1. Процес перетворення ресурсів у процесі господарської діяльності

Джерело: [8]

Термін «забезпечення» можна визначити як постачання чогось у достатній кількості, задоволення певних потреб, створення умов для здійснення чого-небудь, гарантування чогось, захист, охорона чого-небудь, чого-небудь від небезпеки. В літературі існує безліч підходів до розуміння ресурсного забезпечення.

Здійснення ресурсного забезпечення має ґрунтуватися на наступних принципах:

1. Автономність – можливість повністю забезпечити виробництво ресурсами або звести залежність від постачальників до мінімуму.
2. Безперервність – забезпечення ритмічності виробництва та зменшення простоїв.
3. Відповідність – наявні ресурси мають забезпечити виконання поставлених цілей і мети.
4. Адаптивність (гнучкість) – реагування на зміни і вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.
5. Плановість – має здійснюватися з урахуванням певної складеної програми розвитку на підприємстві.
6. Цілеспрямованість – ресурси мають залучатися тільки на досягнення поставлених завдань і виконання поставлених цілей і задач функціонування.
7. Ресурсозбереження – ощадливе використання ресурсів, які не підлягають відтворенню, використання енергозберігаючих технологій.

Важливим при розгляді питання ресурсного забезпечення є дослідження структури забезпечення ресурсами підприємства. За праці А. Чорної це «сукупність видів ресурсів, що є специфічними способами їх взаємозв'язку і взаємодії, направленими на досягнення поставлених цілей підприємства» [10].

Існує багато класифікацій видів ресурсів. Узагальнивши наявні підходи виділимо наступні види ресурсів:

- матеріальні ресурси – включає основні фонди та обігові активи підприємства;
- технологічні ресурси – особливості організації виробництва, використовувані технології, динамічність технологічних змін та інновацій, наявність конкурентоспроможних ідей і наукових розробок;
- трудові ресурси – здатні до праці люди, що становлять ключовий елемент продуктивних сил суспільства, адже саме вони з'єднують засоби та предмети праці, в результаті діяльності створюється готова продукція;
- фінансові ресурси – грошові кошти, які знаходяться у розпорядженні підприємства;
- інвестиційні ресурси – сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, що використовуються у процесі їх вкладання інвестором в об'єкти інвестування з ціллю отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту [11, с. 75];

- нематеріальні ресурси – частина потенціалу підприємства, що дає економічний ефект протягом довготривалого періоду й має нематеріальну основу одержання доходів, до яких відносяться об'єкти промислової й інтелектуальної власності, а також інші ресурси нематеріального походження;

- просторові ресурси – територія підприємства й виробничі приміщення, стан і наявність комунікацій, можливість їх збільшення, місцезнаходження та розташування підприємства, відстань від споживачів і постачальників, наближеність до транспортних маршрутів;

- інформаційні ресурси – інформація і доступ до неї, перспектива розширення інформації та підвищення її ймовірності тощо;

- час – є специфічним і, на відміну від інших, не відновлюваним ресурсом, якого не можна відновити, купити, повернути. Ефективність використання потенціалу залежить від використання часу;

- природні ресурси – ті елементи природи, що використовуються або можуть бути використані як предмети споживання та знаряддя праці;

- правові ресурси – розроблені законодавчі акти, видані органами державної влади, нормативно-правові та науково-методичні документи (правила, положення, норми, рекомендації, інструкції, характеристики тощо);

- ресурси організаційної структури управління – характер і гнучкість системи управління, способи приєднання, обсяг повноважень і відповідальності, швидкість впливу керівництва.

Структура ресурсного забезпечення кожної організації індивідуальна, виходячи зі специфіки галузі, в якій вона працює, рівня економічного розвитку, стану потенціалу розвитку, обраної стратегії подальшого розвитку [12].

З метою формування ефективної системи ресурсного забезпечення на підприємстві в межах загальної системи менеджменту має бути створена дієва підсистема управління ресурсним забезпеченням діяльності підприємства, яка в кінцевому результаті забезпечить ефективність господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Будь-яка нестача бізнес-ресурсів може уповільнити процес розвитку бізнесу. Така ситуація призводить до відтермінування впровадження інноваційних розробок.

Управління процесом формування інвестиційних ресурсів включає стандартні функції управління і здійснюється відповідно до інвестиційної стратегії організації, яка є невід'ємною частиною стратегії ресурсного забезпечення, і створює умови для реалізації наступних основних цілей:

- оцінити потреби організації в оборотних коштах і трудових ресурсах на прогностичний період виходячи з внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування й соціальної місії;

- збалансувати потреби з власними ресурсами організації для їх забезпечення;

- обґрунтовується оптимальна структура інвестиційних ресурсів організації, виходячи з вартості власного та позикового капіталу;

- акумулювати кошти на інвестиційні цілі щоб забезпечити розширене відтворення;

- забезпечити формування й оптимізацію матеріально-вартісної структури основних і оборотних засобів;

- активно впливати на підвищення ефективності використання інвестиційних коштів;

- забезпечити довгострокову фінансову стабільність організації та реалізацію її соціальної місії.

Повна оцінка стану ресурсозабезпеченості компаній та фінансових результатів їх діяльності є передумовою для визначення позитивного чи негативного впливу загальної ресурсозабезпеченості на

результати господарської діяльності компаній та визначення необхідності зміни її структура, коли змінюються зовнішні умови діяльності компаній. Тому необхідно запропонувати набір показників для оцінки ресурсної забезпеченості інноваційної діяльності компаній.

Важливою є методика оцінювання ресурсного забезпечення О. Шаманської, яка запропонувала групувати ресурсів наступим чином:

- «матеріально-технічні ресурси, оцінювання яких включає аналіз потенційних можливостей предметів і засобів праці, технічних та технологічних ресурсів підприємства;
- фінансові ресурси, оцінювання яких полягає в аналізі фінансових показників, показників прибутковості, ліквідності та платоспроможності;
- трудові ресурси, оцінка яких включає аналіз показників плинності кадрів, рівня продуктивності праці трудових ресурсів;
- інформаційні ресурси, оцінювання яких включає аналіз технічного забезпечення інформаційними системами та аналіз кадрового забезпечення та рівня їх кваліфікації у галузі інформаційних систем» [13].

На основі даних методики оцінки створимо таблицю показників, їх формули та значення для оцінки ресурсозабезпеченості в таблиці.

Таблиця. Система оцінки ефективності управління ресурсного забезпечення підприємства

Показник та формула розрахунку	Характеристика показника	Нормативне значення
Показники оцінювання рівня забезпечення матеріально-технічними ресурсами		
Матеріаловіддача = обсяг реалізованої продукції / розмір матеріальних витрат	Характеризує, скільки продукції виготовлено на 1 грн матеріальних ресурсів.	Зростання
Матеріаломісткість = розмір матеріальних витрат / обсяг реалізованої продукції	Показує скільки матеріальних витрат припадає на кожну гривню виготовленої продукції	Зниження
Фондовіддача = обсяг виготовленої продукції / середньорічна вартість основних засобів	Показує, скільки виробляється готової продукції на одиницю основних виробничих фондів	Зростання
Питома вага матеріальних витрат в операційних витратах = сума матеріальних витрат / сума операційних витрат	Дозволяє зробити висновок, що виробництво є чи не є матеріаломістким	Зменшення
Коефіцієнт придатності основних засобів = залишкова вартість основних засобів / первісна вартість основних засобів	Виявляє, яку частку складає їх залишкова вартість від первісної вартості	Зростання
Показники оцінювання рівня забезпечення фінансовими ресурсами		
Коефіцієнт поточної ліквідності = поточні активи / поточні зобов'язання	Це індикатор здатності компанії відповідати за поточними зобов'язаннями за допомогою оборотних активів	≥ 1,0
Коефіцієнт оборотності активів = чиста виручка від реалізації продукції / середня вартість активів	Говорить про те, скільки товарів і послуг продано за досліджуваний період на кожну гривню використаних активів.	< 0,5-0,6
Рентабельність активів = чистий прибуток (прибуток від звичайної діяльності до оподаткування) / середньорічна вартість активів	Значення можна інтерпретувати в такий спосіб: було отримано X копійок чистого прибутку на кожну гривню використаних активів.	≥ 0,2
Рентабельність власного капіталу = чистий прибуток (прибуток від звичайної діяльності до оподаткування) / величина власного капіталу	Вказує, наскільки ефективно використовується власний капітал, тобто скільки прибутку було згенеровано на кожну гривню залучених власних коштів.	>0,14
Коефіцієнт швидкої ліквідності = (кошти + дебіторська заборгованість) / поточні зобов'язання	Вимірює здатність компанії вчасно погасити свої короткострокові зобов'язання з допомогою високоліквідних активів.	> 0,5-1,0
Коефіцієнт абсолютної ліквідності = кошти / поточні зобов'язання	Демонструє частку поточних зобов'язань компанії, яка може бути погашена негайно	> 0,2-0,35
Показники оцінювання рівня забезпечення трудовими ресурсами		
Продуктивність праці (в вартісному виразі) = обсяг виготовленої продукції / середньоспискова чисельність працівників	Характеризує ефективність використання робочої сили	Зростання
Фондоозброєність = вартість основних фондів / середньоспискова чисельність працівників	Вартість основних виробничих фондів, що припадає на одного працівника	Зростання
Коефіцієнт плинності кадрів = (кільк.прац., які вибули / кількості осіб в компанії)* 100%	Характеризує рух персоналу	< 3-5

Показники оцінювання рівня забезпечення інформаційними ресурсами		
Частка витрат на відділ автоматизованих систем управління (ВАСУ) в собівартості продукції = витрати на ВАСУ / собівартості виготовленої продукції	Характеризує рівень фінансування сфери обробки інформації	Зростання
Коефіцієнт завантаженості програмного забезпечення = середньоспівкова чисельність працівників / кількість одиниць встанов. програмного забезпечення.	Характеризує забезпеченість користувача програмними продуктами, використовується з показниками, що характеризують забезпеченість ПК	Зростання
Капіталомісткість програмного забезпечення одного ПК= витрати на програмне забезпечення / кількість одиниць програмного забезпечення	Характеризує відносні витрати на програмне забезпечення, яке придбане у сторонніх організацій	Зростання

Джерело: узагальнено та систематизовано на основі [5, 6, 9, 14].

Для аналізу розвитку компаній важливо аналізувати діяльність компаній за декілька років, враховувати показники в динаміці, що дозволить більш повно відобразити економічні процеси та прийняти відповідні обґрунтовані висновки щодо її розвитку.

Оцінювання ресурсного забезпечення підприємства є необхідним, для прийняття подальших рішень та впровадження можливих заходів щодо діяльності підприємства та його подальшого розвитку. Шаманська О. запропонувала аналіз оцінювання ресурсного забезпечення «за основними критеріями підприємства дає змогу оцінювати та робити вплив на поточний стан та тенденції розвитку підприємства, встановлювати розміри та напрями змін, виявляти більш важливі фактори такого зростання, складати прогнози й плани подальшого вдосконалення процесів відтворення, використання та управління ресурсним забезпеченням. Основною характеристикою ресурсного забезпечення в процесі такого оцінювання повинна бути його цінність для досягнення зазначених цілей, що може бути визначена за допомогою показників та методів» [13].

Управління ресурсним потенціалом підприємства та прийняття рішень у цьому напрямку майже неможливе без збору та аналізу величезних обсягів інформації, розмір яких безперервно зростає по мірі збільшення обсягів виробництва продукції. При цьому ефективність управління можна досягти за рахунок того, наскільки раціонально здійснювати процеси збору, переробки та передачі інформації. Наявність автоматизованої інформаційної системи значно спрощує процес управління будь-яким потенціалом підприємства і дозволяє завжди вчасно зібрати, відсортувати, обробити необхідну інформацію та прийняти правильне управлінське рішення, і тим самим збільшити конкурентоздатність підприємства. Методологічні основи ефективного використання ресурсів спрямовані на вдосконалення підходів з метою їх практичного застосування, в діяльності всіх суб'єктів підприємницької діяльності.

Висновки. Проаналізувавши наукові праці дослідників, можна зробити висновок, що сучасні умови розвитку господарських суб'єктів, в значній мірі визначаються станом, рівнем і масштабом використання їх ресурсного забезпечення, що забезпечує необхідний рівень конкурентоспроможності та підтримання ділової активності в умовах невизначеного зовнішнього середовища.

Важливо приділяти увагу забезпеченню ресурсами, що за думками науковців є сукупністю внутрішніх і зовнішніх ресурсів і умов, що потрібні для становлення та постійного функціонування інноваційної сфери і складових її елементів.

Оцінювання ресурсного забезпечення підприємства є необхідним, для прийняття подальших рішень та впровадження можливих заходів. Запропонований аналіз оцінки ресурсного забезпечення О. Шаманської за основними критеріями підприємства дає змогу впливати на поточний стан та тенденції розвитку підприємства, встановлювати розміри та напрями змін, виявляти більш вагомні фактори такого зростання, складати прогнози й плани подальшого вдосконалення процесів відтворення, використання та управління ресурсним забезпеченням. Тому, основною характеристикою ресурсного забезпечення в процесі такого оцінювання повинна бути його цінність для досягнення зазначених цілей, що може бути визначена за допомогою показників та методів.

Список використаних джерел

1. Стец І. І. Потенціал і розвиток підприємства: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 674 с.
2. Руус Й., Пайк С., Фернстрем Л. Интеллектуальный капитал. Практика управления. М. : Высшая школа менеджмента, 2010. 236 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь : Перун, 2005. URL: <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk-uk-uk/>.
4. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку: Навч. посібник. К.: НАУ, 2004. 268 с.
5. Дерев'яно Ю. М. Наукові підходи до визначення категорії «ресурс». Механізм регулювання економіки. 2009. № 1. С. 164.
6. Французова М. А. Сущность ресурсного обеспечения деятельности организации. Транспортное дело России. 2008. № 3. С. 12.

7. Wernerfelt B. A Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*. 1984. № 5. P. 173.
8. Поліщук М. П., Михайленко П. П. Основи підприємницької діяльності. Житомир: ЖІТІ, 2000. 172 с.
9. Полянська А. С. Ресурсне забезпечення розвитку організацій в сучасних умовах господарювання. URL: <http://www.pdaa.com.ua/np/pdf/81.pdf>.
10. Чорна А. Структура ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 1. С. 93.
11. Квасницька Р. С. Сучасні підходи до визначення сутності та складових інвестиційних ресурсів. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 7-8(1). С. 75.
12. Богацька Н., Швець О. Ресурсне забезпечення діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання. URL: <http://intkonf.org/ken-dotsbogatska-nm-shvetsoiresursnezabezpechennya-diyalnosti-pidpriemstva-v-suchasnih-umovah-gospodaryuvannya>
13. Шаманська О. І. Сучасні підходи до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. *Ефективна економіка*, № 3, 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1860>
14. Кремін О. М. Ресурсне та організаційне забезпечення ефективного розвитку підприємств (за матеріалами цукрових заводів України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». К., 2009. 21 с.

References

1. Stets I. I. (2010). *Potentsial i rozvytok pidpriemstva [Potential and development of the enterprise]: Navchalnyi posibnyk*. Ternopil: Ekonomichna dumka. 674 s.
2. Ruus J., Pajk S., Fernstrem L. (2010). *Intellektual'nyj kapital. Praktika upravleniya [Intellectual Capital. The practice of management]*. M. : Vysshaya shkola menedzhmenta. 236 s.
3. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. K.; Irpin : Perun, 2005. URL: <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk-uk-uk/>.
4. Novytskyi V. Ye. (2004). *Ekonomichni resursy tsyvilizatsiinoho rozvytku [Economic resources of civilizational development]: Navch. posibnyk*. K.: NAU. 268 s.
5. Derevianko Yu. M. (2009). *Naukovi pidkhody do vyznachennia katehorii «resurs» [Scientific approaches to the definition of the category «resource»]. Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of economy regulation*, 1. 164.
6. Francuzova M. A. (2008). *Sushchnost' resursnogo obespecheniya deyatel'nosti organizacii [The essence of resource provision of organization activity]. Transportnoe delo Rossii – Transport business of Russia*, 3. 12.
7. Wernerfelt B. (1984). A Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*, 5. 173.
8. Polishchuk M. P., Mykhailenko P. P. (2000). *Osnovy pidpriemnytskoi diialnosti [Fundamentals of entrepreneurial activity]. Zhytomyr: ZhITI*. 172 s.
9. Polianska A. S. *Resursne zabezpechennia rozvytku orhanizatsii v suchasnykh umovakh hospodariuvannya [Resource provision for the development of organizations in modern economic conditions]*. URL: <http://www.pdaa.com.ua/np/pdf/81.pdf>.
10. Chorna A. (2009). *Struktura resursnogo zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The structure of resource provision of economic security of the enterprise]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 4/1. 93.
11. Kvasnytska R. S. (2014). *Suchasni pidkhody do vyznachennia sutnosti ta skladovykh investytsiinykh resursiv [Modern approaches to determining the essence and components of investment resources]. Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Journal-XXI*, 7-8(1). 75.
12. Bohatska N., Shvets O. *Resursne zabezpechennia diialnosti pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannya [Resource provision of enterprise activity in modern economic conditions]*. URL: <http://intkonf.org/ken-dotsbogatska-nm-shvetsoiresursnezabezpechennya-diyalnosti-pidpriemstva-v-suchasnih-umovah-gospodaryuvannya>
13. Shamanska O. I. (2013). *Suchasni pidkhody do otsiniuvannya efektyvnosti upravlinnia resursnym potentsialom pidpriemstva [Modern approaches to assessing the effectiveness of managing the resource potential of the enterprise]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1860>
14. Kremin O. M. (2009). *Resursne ta orhanizatsiine zabezpechennia efektyvnoho rozvytku pidpriemstv (za materialamy tsukrovykh zavodiv Ukrainy) [Resource and organizational support for the effective development of enterprises (based on the materials of sugar factories in Ukraine)] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 «Ekononika ta upravlinnia pidpriemstvamy»*. K.. 21 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Качан Тимофій Васильович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальності «Економіка», Університету Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

Мисюра Олександр Миколайович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальності «Економіка», Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна.

DATA ABOUT AUTHORS

Kachan Tymofiy, graduate of the third (educational and scientific) level of higher education, majoring in «Economics», Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, St. Sukhomlynskooho 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

Mysyura Oleksandr, graduate of the third (educational and scientific) level of higher education, majoring in «Economics», Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, St. Sukhomlynskooho 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: sanamisura902@gmail.com

УДК 331.2.003.3:631.11

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-47-53>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ ПРАЦІ ТА ЗАРПЛАТИ ПРАЦІВНИКІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Коваль С. В.
Скрипник С. В.
Шепель І. В.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти здійснення автоматизації обліку праці та зарплати в аграрних підприємствах.

Метою роботи є обґрунтування концептуальних засад здійснення автоматизації обліку праці і зарплати працівників аграрних підприємств, виявлення відмінностей у її напрямках та оцінка конкурентних переваг і результатів для потреб та удосконалення управління.

Методологічною основою статті стали діалектичний, історичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу; економічних порівнянь; спеціальні методи бухгалтерського обліку.

Результати роботи. Визначено, що автоматизація обліку праці та зарплати працівників аграрних підприємств забезпечує їм значні конкурентні переваги розвитку та ефективність управління через спрощення, прискорення, об'єктивність і високу якість обліку; значну економію коштів на його здійснення; доступність для менеджменту й власників. При цьому обґрунтовуються три концептуальні підходи щодо автоматизації з відповідними програмними продуктами, сферами та інструментами їх впливу, очікуваними результатами. Це автоматизація обліку типових розрахунків і виплат з інтегруванням у загальну інформаційну систему підприємства; автоматизація робочого місця бухгалтера; комбінований з поєднанням двох перших. Здійснено їх порівняння та показано переваги й недоліки, перспективи використання.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані у роботі бухгалтерій підприємств, у науково-освітньому процесі аграрних університетів.

Висновки. Для підвищення ефективності управління розвитком аграрних підприємств на засадах автоматизації обліку праці та зарплати працівників важливе значення має впровадження новітніх програмних продуктів його забезпечення. Зокрема, мова може йти про більш вдосконалену версію програми «1С: Зарплата і Управління персоналом 8.3». Ця версія є дуже продуктивною і для фахівців з обліку, і для РН-менеджменту підприємств, адже вона забезпечує: визначення, оцінку, діагностику, прогнозування та планування потреби у персоналі; управління атестацією, навчанням та фінансовою мотивацією працівників; ефективне планування зайнятості працівників з огляду на сезонність сільськогосподарської праці; ведення обліку кадрів і аналіз кадрового складу; ведення штатного розкладу в аграрних підприємствах. Ще одна велика сукупність переваг стосується автоматизації розрахунків, які забезпечує названа удосконалена версія програми. Мова йде про автоматизацію розрахунків заробітної плати працівників; регламентованих законодавством податків, утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці; нарахувань та утримань за будь-якими алгоритмами; відображення нарахованої заробітної плати і податків у складі витрат підприємств. Також це управління грошовими розрахунками з працівниками, включаючи депонування; формування розрахункових листків будь-якого виду; формування платіжних відомостей з впорядкуванням інформації за різними критеріями шляхом розподілу її за категоріями працівників, видами роботи, підрозділами та іншими ознаками; розрахунок лікарняних листків, відпусток, премій, бонусів та заохочень.

Ключові слова: облік, аналітичний, синтетичний, праця, зарплата, працівники, аграрні підприємства, програми, економія, соціальні виплати, податки, звіти, управління.

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF AUTOMATION OF ACCOUNTING FOR WORK AND SALARIES OF EMPLOYEES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Koval Svitlana,
Skrypnyk Svitlana,
Shepel Inesa

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of automating labor and salary accounting in agricultural enterprises.

The purpose of the article is to substantiate the conceptual foundations of automating the accounting of labor and wages of employees of agricultural enterprises, to identify differences in its directions and to evaluate competitive advantages and results for the needs and improvement of management.

The methodological basis of the article was dialectical, historical, monographic, system-structural analysis and synthesis; economic comparisons; special methods of accounting.

Results of the article. It was determined that the automation of accounting for labor and wages of employees of agricultural enterprises provides them with significant competitive advantages of development and management efficiency due to simplification, acceleration, objectivity and high quality of accounting; significant cost savings for its implementation; availability for management and owners. At the same time, three conceptual approaches to automation with corresponding software products, spheres and tools of their influence, and expected results are substantiated. This is the automation of the accounting of typical calculations and payments with integration into the general information system of the enterprise; automation of the accountant's workplace; combined with a combination of the first two. Their comparison is made and advantages and disadvantages, perspectives of use are shown.

Field of application of results. The obtained results can be used in the work of accounting offices of enterprises, in the scientific and educational process of agrarian universities.

Conclusions. In order to increase the efficiency of managing the development of agricultural enterprises on the basis of the automation of labor accounting and employee salaries, it is important to implement the latest software products for its support. In particular, we may be talking about a more improved version of the program «1C: Salary and Personnel Management 8.3». This version is very productive for both accounting specialists and PH-management of enterprises, because it provides: definition, assessment, diagnosis, forecasting and planning of personnel needs; management of attestation, training and financial motivation of employees; effective planning of employment of employees from an overview on the seasonality of agricultural work; personnel record keeping and personnel analysis; maintaining staffing in agricultural enterprises. Another large set of advantages concerns the automation of calculations provided by the named advanced version of the program. We are talking about the automation of employee salary calculations; taxes regulated by legislation, withholdings from wages and accruals to the wage fund; accruals and deductions according to any algorithms; display of accrued wages and taxes as part of enterprise expenses. It is also management of cash settlements with employees, including depositing; formation of settlement sheets of any kind; formation of payment information with the arrangement of information according to various criteria by dividing it by categories of employees, types of work, divisions and other features; calculation of sick leaves, vacations, premiums, bonuses and incentives.

Key words: accounting, analytical, synthetic, work, salary, employees, agricultural enterprises, programs, savings, social payments, taxes, reports, management.

JEL Classification: E62, H20, H61, M40, J30

Постановка проблеми. В умовах сучасної економіки знань або цифрової економіки основу управління функціонуванням будь-якого виробничо-економічного об'єкту складають інформаційні системи. Вони мають складну організацію та структуру моніторингу діяльності й масивів та баз облікових і статистичних даних. Організаційно-структурні особливості та відмінності залежать від спеціалізації, диверсифікації та напрямів діяльності; розмірів підприємств і масштабів виробництва; конкурентних позицій і конкурентоспроможності на аграрних ринках; систем управління, цифровізації виробничих та бізнесових процесів, облікової політики; стратегічних пріоритетів розвитку. Проте у будь-якому випадку у зв'язку з окресленими проблемами та необхідністю їх вирішення аграрні підприємства потребують автоматизованої інформаційної системи обліку на базі сучасної обчислювальної техніки, програмних продуктів і цифрових технологій. Повною мірою це актуальне завдання стосується обліку праці і зарплати та його автоматизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автоматизація обліку праці і зарплати в аграрних підприємствах дає змогу забезпечити: повне і своєчасне задоволення інформаційних потреб менеджменту і власників та інших користувачів; виконання контрольних і аудиторських завдань з метою одержання необхідної інформації про наявні відхилення та реагування на них; об'єктивну оцінку, діагностику і прогнозування фінансово-економічної діяльності; стратегічні пріоритети розвитку й відповідні їм управлінські рішення. Необхідно зазначити, що вказані проблеми знаходили і знаходять відображення та вирішення у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців: Ф. Бутинця, М. Ігнатенка, С. Коваль, Л. Мармуль, М. Огійчука, К. Пилипенко, О. Пристемського, В. Савчука, А. Сакун, Н. Ткаченко, інших відомих науковців. Проте окремі концептуальні напрями впровадження автоматизації, їх зміст та очікувані результати потребують поглиблених досліджень.

Мета статті – обґрунтування концептуальних засад здійснення автоматизації обліку праці і зарплати працівників аграрних підприємств, виявлення відмінностей у її напрямках та оцінка конкурентних переваг і результатів для потреб та удосконалення управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ведення обліку праці та заробітної плати є одним з найбільш важливих напрямів ведення обліку в аграрних підприємствах всіх форм власності та організації виробництва. Це зумовлено не тільки швидкою та постійною зміною нормативних документів, що регламентують порядок нарахування та виплати заробітної плати, а й значними санкціями за неправильні, неповні або несвоєчасні її нарахування та виплати. Наразі, цей вид обліку має певні змістовні особливості.

Найбільш суттєвими з них визначено наступні: складність визначення загальної суми нарахованої заробітної плати; складність трактування об'єктів нарахування соціальних внесків та податкових утримань при проведенні розрахунків з фондами соціального страхування, оподаткування тощо; неоднозначність трактування змін у чинному законодавстві [1-3]. У зв'язку з цим автоматизація обліку заробітної плати має здійснюватися за двома концептуальними напрямками: а) автоматизація типових виплат, відповідних нарахувань та утримань; б) автоматизація відрядної заробітної плати з урахуванням умов праці та додаткових виплат і утримань, з відповідними нарахуваннями та утриманнями.

Перша концепція використовується в інтегрованих системах обліку, в яких облік заробітної плати є складовою частиною інформаційної системи, що тісно поєднана з іншими складовими. Програмами її забезпечення є «1С: Бухгалтерія для України», «Форт: 2000». Перевагами даного підходу є ведення обліку в одній програмі, низька вартість програми та її супроводу, легкість перевірки окремих операцій. Недоліками є потреба в проведенні значної кількості додаткових розрахунків при здійсненні нарахувань заробітної плати.

Друга концепція направлена на побудову автоматизованого робочого місця бухгалтера з обліку заробітної плати. Вона має враховувати особливості кадрового обліку та обліку праці і заробітної плати на окремо взятому підприємстві. Створене робоче місце повинно бути забезпечене засобами й можливістю обміну інформацією з основною інформаційною базою підприємства, в якій містяться дані фінансового та управлінського обліку його діяльності.

Типовими програмами у складі концепції є «1С: Зарплата і кадри», «1С: Управління персоналом». Виявлено, що недоліками програмного забезпечення при її застосуванні є складність здійснення обміну інформацією, складність контролю й перевірки відповідності розрахунків, значна вартість програм та їх супроводу. Перевагами є можливість гнучкої адаптації програми до особливостей відрядної оплати праці на підприємстві, узгодження кадрового обліку та обліку заробітної плати, автоматизоване здійснення розрахунків з використанням алгоритмів комп'ютерної програми [4, с. 95].

Для інтегрованих систем, які передбачають можливість ведення обліку в аграрних підприємствах, характерний комбінований підхід. Він враховує як можливість обліку заробітної плати за фіксованими окладами, так і за відрядною формою оплати праці. Прикладами таких систем є «1С: Виробництво + Послуги + Бухгалтерія», «БЕСТ-ПРО». Даний підхід дозволяє певною мірою зменшити потребу у відокремленні обліку заробітної плати з загальної інформаційної системи підприємства, спростити його облік. Також він дозволяє розв'язувати типові задачі з обліку за відрядною формою оплати праці.

Оскільки операції з обліку оплати праці тісно пов'язані з здійсненням нарахувань та утримань до фондів соціального страхування і податку з доходів фізичних осіб, то дані операції можуть бути розглянуті в комплексі як єдина облікова задача – облік нарахування та виплати заробітної плати. Сучасні особливості автоматизації обліку праці і зарплати характеризуються наступними проявами: 1) автоматизація цього виду обліку здійснюється і локально, і як складова інтегрованих систем автоматизації управління підприємствами; 2) рівень автоматизації обробки облікової інформації найвищий порівняно з рівнем автоматизації обробки інформації інших функцій управління; 3) успішність та ефективність впровадження обліку праці і зарплати є значною [5-8].

За умови здійснення повністю автоматизованого первинного обліку збір облікової інформації відбувається у місці її виникнення. Після цього вона передається інформаційним потоком до бухгалтерії (може знаходитися на значній територіальній віддаленості від місця здійснення фактів господарської діяльності), де відбувається реєстрація (створюється облікова фраза, яка в подальшому заноситься в електронний хронологічний масив даних), обробка та передавання інформації без участі працівників (рис. 1).

Аналітичний облік за рахунком 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» здійснюється в розрізі окремих працівників, періодів нарахування та видів виплат. Аналітичний облік за рахунком 65 «Розрахунки за страхуванням» ведеться в розрізі видів нарахувань (платежів) та співробітників. Аналітичний облік за рахунком 64 «Розрахунки за податками й платежами» здійснюється в розрізі видів податкових платежів. Аналітичний облік за рахунками витрат ведеться в розрізі видів діяльності, елементів витрат, підрозділів аграрних підприємств.

Зміст ведення обліку праці та її оплати включає необхідність контролю періодичних реквізитів відповідних довідників, дані яких використовуються в процесі ведення обліку. Документальне оформлення операцій з обліку праці та її оплати значно не відрізняється від первинних документів, які використовуються при ручному веденні обліку (табл. 1).

У будь-якому випадку, для забезпечення ефективного управління працівниками та організації праці слід визначити засоби, за допомогою яких керівництво підприємства буде отримувати інформацію щодо обсягів виконаної ними роботи, відпрацьованого часу, нарахованої та виплаченої заробітної плати, наявності боргів та ін.

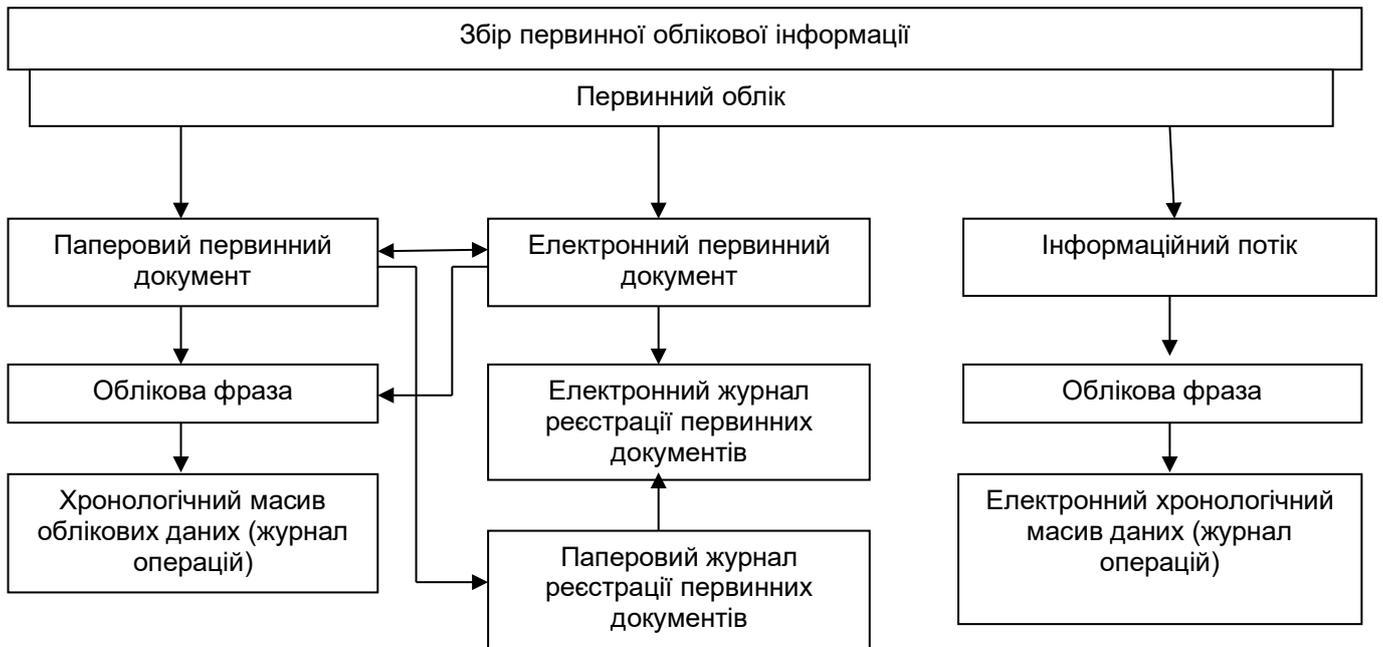

Рисунок 1. Алгоритм реєстрації операцій при автоматизованому первинному обліку

Таблиця 1. Співставлення форм первинних документів з обліку праці та зарплати та їх електронних аналогів програми «1С: Підприємство»

Первинні документи при ручному веденні обліку	Первинні документи при автоматизованому веденні обліку
Ф. № П-1 Наказ (розпорядження) про прийняття на роботу	Наказ про зарахування на роботу
Ф. № П-2 Особова картка	Дані довідника «Співробітники»
Ф. № П-5 Наказ (розпорядження) про переведення на іншу роботу	Наказ про кадрове переміщення
Ф. № П-6 Наказ (розпорядження) про надання відпустки	Наказ про відпустку
	Нарахування заробітної плати
Ф. № П-8 Наказ (розпорядження) про припинення трудової діяльності	Продовж
	Наказ про звільнення
Ф. № П-13 Табель обліку використання робочого часу	Табель
	Облік понадурочних годин
	Нарахування заробітної плати
	Наказ на оплату по середньому
	Заява про застосування пільг
Наряд	Наряд бригади
	Відрядний нард
Ф. № П-49 Розрахунково-платіжна відомість	«Виплата заробітної плати»
Ф. № П-50 Розрахункова відомість	Друковані форми документа «Нарахування заробітної плати»
Ф. № П-51 Розрахункова відомість	
Ф. № П-52 Розрахунок заробітної плати	
Ф. № П-53 Платіжна відомість	
Ф. № П-54 Особовий рахунок	Друковані форми реєстру «Зарплата»
Ф. № П-55 Накопичувальна картка виробітку і заробітної плати	Оборотно-сальдова відомість за субконто за рахунком 66
Ф. № П-56 Накопичувальна картка обліку заробітної плати	Аналіз рахунка 66

Для розуміння та аналізу звітів по оплаті праці необхідно розглянути їх сукупність. Її утворюють наступні документи: 1. «Оборотно-сальдова відомість за рахунком» - використовується для рахунків, по яких ведеться аналітичний облік праці і зарплати. 2. «Оборотно-сальдова відомість» – містить для рахунку інформацію про залишки на початок та кінець періоду, а також обороти по дебету та кредиту за встановлений період. 3. «Аналіз рахунку засубконто» дозволяє отримати обороти по рахунку на кожну дату певного періоду. Це дає

можливість аналізувати зміни у часі зобов'язань підприємства по оплаті праці; перевіряти відповідності введених даних тим, що вказані в банківських виписках тощо [9-12].

Наступну групу формують такі документи: 4. «Звіт з проведень» – представляє собою вибірку із журналу проведень за деякими заданими критеріями. 5. «Журнал-ордер відомість засубконто» - застосовується для рахунків, на яких ведеться аналітичний облік по субконто, для отримання для кожного виду субконто, дебетових та кредитових оборотів, а також розгорнутого та згорнутого сальдо на початок та кінець облікового періоду. 6. Звіт «Головна книга» використовується для виведення оборотів і залишків рахунку за кожен місяць. Він може бути дуже корисний при підведенні підсумків і складанні звітності. Для здобуття оборотів рахунку треба вибрати пункт «Обороти рахунку (Головна книга)» меню «Звіти» головного меню. На екран буде виведений запит параметрів формування оборотів рахунку.

Окрім вище перелічених звітів, програма «1С: Бухгалтерія» дає змогу формувати деякі зовнішні звіти – це Форма 1-ДФ; Довідка про співробітників (форма 3); Довідка про сумісників (форма 2). Для створення таких звітів слід скористатися пунктом меню «Звіти» – «Регламентовані звіти». Також програма дозволяє автоматично формувати звітність, яка подається у фонди соціального страхування. Це значно скорочує затрати часу й коштів на їх підготовку [13-15].

Отже, як бачимо, програма «1С: Підприємство» дає багато переваг та значно спрощує й оптимізує роботу сучасної бухгалтерії. При автоматизованій формі обліку аналогічні документи складаються автоматично. Це також дозволяє уникати значної кількості арифметичних помилок, які можуть виникати при перенесенні даних з одного облікового регістра інший при ручній обробці даних.

Тому основними завданнями автоматизації бухгалтерського обліку праці та її оплати є такі: спрощення роботи по розрахунках з оплати праці; економія коштів за рахунок вивільнення фахівців з оплати праці, скорочення термінів обліку, бланків для оформлення розрахунків, які пропонує програма «1С: Бухгалтерія»; економія фонду оплати праці адмінперсоналу за рахунок раціонального скорочення штату облікових працівників, тощо [16].

Висновки. Для підвищення ефективності управління розвитком аграрних підприємств на засадах автоматизації обліку праці та зарплати працівників важливе значення має впровадження новітніх програмних продуктів його забезпечення. Зокрема, мова може йти про більш вдосконалену версію програми «1С: Зарплата і Управління персоналом 8.3». Ця версія є дуже продуктивною і для фахівців з обліку, і для РН-менеджменту підприємств, адже вона забезпечує: визначення, оцінку, діагностику, прогнозування та планування потреби у персоналі; управління атестацією, навчанням та фінансовою мотивацією працівників; ефективне планування зайнятості працівників з огляду на сезонність сільськогосподарської праці; ведення обліку кадрів і аналіз кадрового складу; ведення штатного розкладу в аграрних підприємствах.

Ще одна велика сукупність переваг стосується автоматизації розрахунків, які забезпечує названа удосконалена версія програми. Мова йде про автоматизацію розрахунків заробітної плати працівників; регламентованих законодавством податків, утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці; нарахувань та утримань за будь-якими алгоритмами; відображення нарахованої заробітної плати і податків у складі витрат підприємств. Також це управління грошовими розрахунками з працівниками, включаючи депонування; формування розрахункових листків будь-якого виду; формування платіжних відомостей з впорядкуванням інформації за різними критеріями шляхом розподілу її за категоріями працівників, видами роботи, підрозділами та іншими ознаками; розрахунок лікарняних листків, відпусток, премій, бонусів та заохочень.

Список використаних джерел

1. Костюнік О. В., Шалієвська Ж. С. Облік розрахунків з оплати праці: проблеми та шляхи вдосконалення. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50-2. С. 46-48.
2. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>
3. Будько О. В., Лобас І. С. Удосконалення організації обліку праці та розрахунків з персоналом на підприємстві. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 2. С. 37-41.
4. Коваль С. В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93–96.
5. Богданова Т. І., Кривцова М. С. Механізм державного регулювання оплати праці в Україні: сучасні тенденції та шляхи реформування. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2017. № 2-3 (63-64). С. 80-91.
6. Ігнатенко М. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних продуктів і моделей. *Аграрна економіка*. 2019. № 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
7. Мандич О. В., Науменко І. В., Романюк І. А. Формування політики товаророзподілу в інтегрованих структурах. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 4. С. 83-87.
8. Васюренко Л. В. Базові засади управління фондом оплати праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20, Ч. 1. С. 80-83.
9. Мармуль Л. О., Гальцова О. Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 204 с.

10. Гуцаленко Л. В., Каправа О. С. Облік оплати праці: проблеми та напрями вдосконалення. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. № 18. С. 894-899.
11. Ігнатенко М. М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності. *Економіка і фінанси*. 2015. № 12. С. 4-11.
12. Перевузік Т. М., Головачко В. М. Оплата праці в сільськогосподарських підприємствах: застосування погодинної та відрядної форми оплати праці. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. 2019. Вип. 2(27). С. 203-210.
13. Мармуль Л. О., Радєва М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.
14. Демченко М. М. Контроль виплат працівникам підприємства. *Молодий вчений*. 2016. № 3 (30). С. 70-74.
15. Ігнатенко М. М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 78-83.
16. Sarapina O., Sakun A., Prystemskiy O., Iarova L., Marmul L. Improving the Methodology of Financial and Accounting Support for Business Activities. *International Journal of Management*, 11 (6), 2020, pp. 838-846.

References

1. Kostyunik, O. V., Shaliyevs'ka, Zh. S. (2020). *Oblik rozrakhunkiv z opłaty pratsi: problemy ta shlyakhy vdoskonalennya* [Accounting for payroll: problems and ways of improvement]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, 50-2, 46-48.
2. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu., Romaniuk, I. A. (2020). *Informatsiyne zabezpechennya orhanizatsiyno-ekonomichnykh priorytetiv rozvytku fermers'kykh hospodarstv i sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv* [Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika*, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>
3. Bud'ko, O. V., Lobas, I. S. (2020). *Udoskonalennya orhanizatsiyi obliku pratsi ta rozrakhunkiv z personalom na pidpryyemstvi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 2, 37-41.
4. Koval', S. V. (2016). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoskonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 7, 2, 93-96.
5. Bohdanova, T. I., Kryvtsova, M. S. (2017). *Mekhanizm derzhavnogo rehulyuvannya opłaty pratsi v Ukrayini: suchasni tendentsiyi ta shlyakhy reformuvannya* [The mechanism of state regulation of labor remuneration in Ukraine: modern trends and ways of reform]. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, 2-3, (63-64), 80-91.
6. Ihnatenko, M. (2019) *Zdiysnennya avtomatyzatsiyi bukhhalters'koho obliku ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh vprovadzhennya novykh prohramnykh produktiv i modeley* [Implementation of accounting automation of agricultural enterprises based on the introduction of new software products and models]. *Ahrarna ekonomika*, 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
7. Mandych, O. V., Naumenko, I. V., Romaniuk, I. A. (2019). *Formuvannya polityky tovarorozpodilu v intehrovanykh strukturakh* [Formation of the policy of product distribution in integrated structures]. *Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky*, 4, 83-87.
8. Vasyurenko, L. V. (2018). *Bazovi zasady upravlinnya fondom opłaty pratsi* [Basic principles of management of the labor compensation fund]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 20, 1, 80-83.
9. Marmul', L. O., Hal'tsova, O. L. (2006). *Efektivnist' pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti fermers'kykh hospodarstv* [Effectiveness of entrepreneurial activity of farms]. Kyiv: NNTS ІАЕ
10. Hutsalenko, L. V., Kaprava, O. S. (2018). *Oblik opłaty pratsi: problemy ta napryamy vdoskonalennya* [Payroll accounting: problems and directions for improvement]. *Економіка і суспільство*, 18, 894-899.
11. Ihnatenko, M. M. (2015). *Upravlinnya orhanichnym vyrobnytstvom ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh zdiysnennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti* [Management of organic production of agricultural enterprises on the basis of social responsibility]. *Економіка і фінанси*, 12, 4-11.
12. Perevuznyk, T. M., Holovachko, V. M. (2019). *Oplata pratsi v sil'skohospodars'kykh pidpryyemstvakh: zastosuvannya pohodynnoyi ta vidryadnoyi formy opłaty pratsi* [Payment of labor in agricultural enterprises: application of hourly and unitary forms of payment]. *Osvita i nauka*, 2(27), 203-210.
13. Marmul', L. O., Radyeva, M. M. (2006). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiynoyi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky* [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformational economy]. Kyiv : NNTS ІАЕ.
14. Demchenko, M. M. (2016). *Kontrol' vyplat pratsivnykam pidpryyemstva* [Control of payments to the company's employees]. *Molodyy vchenyy*, 3 (30), 70-74.
15. Ihnatenko, M. M. (2015). *Teoretychni zasady ta praktychni napryamy formuvannya korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh i kharchovykh pidpryyemstv* [Theoretical principles and practical directions of formation of corporate social responsibility of agricultural and food enterprises]. *Економіка АПК*, 1, 78-83.
16. Sarapina, O., Sakun, A., Prystemskiy, O., Iarova, L., Marmul, L. (2020). *Improving the Methodology of Financial and Accounting Support for Business Activities*. *International Journal of Management*, 11 (6), 838-846.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Коваль Світлана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна
e-mail: koval_s_2017@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

Скрипник Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри обліку і оподаткування Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна
e-mail: skrypnik-s@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3004-6117>

Шепель Інса Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна
e-mail: obl_aud.ksau@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-5579>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Koval Svitlana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: koval_s_2017@ukr.net

Skrypnyk Svitlana, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Acting Head of the Department of Accounting and Taxation

Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: skrypnik-s@ukr.net

Shepel Inesa, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: obl_aud.ksau@ukr.net

УДК 314.17:331.5

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-53-58>

МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ У СФЕРІ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Коваль С. П.

Предметом статті є дослідження методів моделювання та управління ризиками, пов'язаних, зокрема, з розбіжностями офіційних і фактичних оцінок оплати праці. Оскільки існує досить велика множина методів і моделей оцінювання ризиків, вибір найбільш оптимальних серед них є актуальною науковою проблемою. У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, побудови трендів та ін.

Результати роботи. Отримано теоретичні моделі порівняння офіційних і фактичних оцінок оплати праці на основі лінійних та експоненційних рівнянь. Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної виконавчої влади при вдосконаленні механізмів реалізації соціально-економічної політики зайнятості та державного регулювання ринку праці України у сфері оплати праці.

Висновки. 1. Отримані результати підтверджують актуальність розробки питань, пов'язаних з моделюванням та управлінням ризиками у сфері оплати праці. У результаті здійсненого аналізу та оцінювання ризиків за допомогою спеціальних методів отримано сценарії розвитку можливих ризикових подій, імовірність їх настання й наслідків.

2. Перевагами моделей Блека–Шоулза–Мертон є висока прогнозна спроможність, простота розрахунків, прийнятна точність прогнозу, а також відкритість інформації, доступної всім учасникам ринку праці.

3. Запропонована модель ризику дозволить оцінити ступінь впливу виділених чинників на основні джерела ризиків і на підставі отриманої оцінки більш ефективно здійснювати вибір заходів, направлених на мінімізацію ризиків.

Ключові слова: моделювання ризиків, управління ризиками, оплата праці, методи побудови трендів, офіційна інформація, фактичні дані, прогностичні оцінки.

MODELING OF RISKS IN THE SPHERE OF WAGES

Koval Svitlana

The subject of article is the study of the methods of modeling and management of risks related, in particular, with the differences of official and actual estimates of remuneration. Since there is a fairly large set of methods and models of risk assessment, the choice of the most optimal among them is an urgent scientific problem. The study used general scientific and special methods: analysis and synthesis, analogies and comparison, trend construction, etc.

The results of work. Theoretical models of comparison of official and actual estimates of remuneration based on linear and exponential equations were obtained. The results of the study can be used by all interested parties, including the bodies of state executive power in improving the mechanisms of implementation of socio-economic policy of employment and state regulation of the labor market of Ukraine in the sphere of remuneration.

The conclusions. 1. The results obtained confirm the urgency of developing issues related to modeling and management of risks in the field of remuneration. As a result of the analysis and assessment of risks using special methods, the scenarios of development of possible risky events, the likelihood of their occurrence and consequences were obtained.

2. The advantages of Black-Shoules-Merton models are high prediction, ease of calculations, acceptable accuracy of the forecast, as well as openness of information available to all participants in the labor market.

3. The proposed risk model will assess the degree of influence of the selected factors on the main sources of risks and, on the basis of the obtained assessment, more effectively to choose measures aimed at minimizing risks.

Key words: modeling of risks, risk management, remuneration, trend construction methods, official information, factual data, forecasting estimates.

JEL Classification: D81, C10, J30, E24

Formulation of the problem. In a broad sense, risk can be considered uncertainty in the occurrence of a particular event in the future, because the risk is characterized by the presence of threats that can lead to undesirable consequences.

According to current research and observation, the risk problem is gaining increasing social importance, since the risk is perceived at the level of socio-economic factors of modern and especially future society. Risk is inherent in any area of human activity, which is related to many conditions and factors that lead to a positive or negative result of the decisions made. Historical experience convinces that the risk of failure of the intended results is especially evident in the development of commodity-money relations, the competition of participants in economic turnover, so with the emergence and development of capitalist relations there are different theories of risk, and classics of economic theory pay special attention entrepreneurial activity. If the risk is inevitable, then the problem of analysis, evaluation, choice of measurement methods and possibilities of further management becomes particularly relevant. As a result of the analysis and assessment of risks using special methods of modeling, they receive scenarios for the development of possible risky events, the likelihood of their occurrence and consequences. After comparing the obtained risks with the maximum permissible, a risk management strategy is developed, and on this basis, tools for preventing and reducing risk are offered.

Sources. During the audit of payments for remuneration, such sources of information [6] are used:

- Labor legislation,
- The Labor Code,
- Legislative acts about the company and entrepreneurship,
- Estimated payment statement (Form No. P-49),
- Estimated roll (Form No. P-51),
- Payment note (Form No. 53),
- Personal account,
- Normative information for labor and wage accounting,
- initial documents,
- accounting registers,
- acts of inspections,
- orders,
- cards,
- personal affairs of employees,
- Labor contracts,
- Accounting information,
- Normative documents for paying salaries, selling and other documents on the object of research,
- Tables,
- Outfits,
- Balance,
- Home Book.

All documents involved in the process of accrual and payment of wages, information on the basis of accounting holdings both by debit and on the loan of the account «Calculations for wages» are being studied.

The purpose of the article is research of the modeling methods and management of risks related, in particular, with differences in official and actual pay estimates in Ukraine through the application of comparisons of official and actual sales assessment.

Presenting main material. According to modern research, the process of analysis and risk management in general form consists of the following stages [1]:

1. Identification of risks and determination of their potential species.
2. Risk assessment methods.
3. Formation of a system of risk management methods (development of tools, measures and technologies that allow to minimize and optimize the level of risks).

1. Identification of risks and identifying their potential species

In any risk management methodology, you must first identify the risks and identify their components. To identify risks, you must first find out their essence.

An important issue for understanding the essence of risk is what the phenomenon it is - objective or subjective. There are at least three points of view that recognize the objective, subjective and subjective-objective nature of risk [1]:

- the subjective side (nature of risk) - is manifested in the fact that people are differently perceived the same amount of risk due to the difference between psychological, moral, ideological principles and attitudes. In addition, the risk is related to the choice of certain alternatives, the calculation of the probabilities of their result;
- the objective side - it is manifested in the fact that this concept reflects real existing phenomena, processes, sides of activity, and risk, regardless of whether people are aware of or not, take into account or ignore it;
- the subjective-objective side is determined by the fact that the risk is generated by processes of both subjective nature and those that are independent of the will or consciousness of man.

That is, the essence of subjective risk interpretation is the idea that the subject should reveal the uncertainty factor and form his attitude in the case of risk. In contrast, it is believed that the risk exists regardless of the awareness of its subject and is an integral part of the choice of certain options, alternatives and approved decisions.

Risk elements are [2]:

- the object is a managed economic system, the efficiency and conditions of which are not known in advance. At the macro-level it can be a separate economic operation, type of production, technology, economic zone, etc.; at the meso-level – country, region, etc.; at the micro-level – enterprise, firm, industry, population of a certain territory, etc.;
- the subject is a person competent to make decisions about the object and is interested in the results of risk management. At risk, individuals (entrepreneur, manager) are at the micro-level, meso-level and macro-level are characterized by collective decisions;
- the source - factors (phenomena, processes, objects) that give rise to the uncertainty of the result when making decisions caused by certain reasons.

The most general and influential sources of risks in the field of remuneration include:

- accident, which is due to the probabilistic nature of socio-economic processes in this area;
- incompleteness, insufficiency, poor quality of information used in making business decisions.

Modern theory of risks consider the risk not only as an unwanted sign of uncertainty of future events, but also as a source of positive, profitable opportunities, that is, separates two types of risk: risk-negative and risk. The former should be avoided, and the second is to agree, because it is the bearer of a potential positive result. Therefore, risk is considered as a three-dimensional model: risk as a threat, risk as uncertainty and risk as a chance. In the first two cases, it requires minimization, and in the latter - optimization.

That is, in market conditions, risk is usually associated with economic results that can be both positive (in this case, the risk is a positive opportunity) and negative (risk is a negative threat). Therefore, the risk arises only if there are at least two scenarios of events and, accordingly, two or more possible results. The alternative consequences of risk implementation allow it to be determined primarily as a probability:

- 1) the emergence of negative consequences of actions;
- 2) any deviation from the planned results;
- 3) the emergence of both positive and adverse effects.

One of the common consequences of risk implementation is the fallacy of the decisions made, which leads to losses. Losses can be:

- material (in the form of unforeseen costs for the maintenance of equipment, purchase of raw materials, payment of energy, etc.);
- labor (measured by loss of working time as a result of unforeseen circumstances);
- financial (evaluated by monetary damage related to the payment of unforeseen payments, taxes, as well as invented income);
- time loss (determined by hours, days, months of detention of the required result);
- moral and social loss (for example, moral-loss of reputation, social-loss of confidence by consumers, etc.).

In determining the criteria for choosing an alternative, the risk of a solution may have a certain objective or subjective assessment of each of the states of the system, that is, the likelihood of their occurrence. Since the solutions are evaluated, first of all, by the results obtained, it is by consideration that it is logical to start the choice process. These

results are the criteria of the solution, and they are the basis of the actual choice. Criteria have different meanings. Yes, some criteria are mandatory restrictions while others simply fix the desired characteristics. In other words, a decision-making criterion is a function that expresses the benefits of a particular decision and defines the rule by which an acceptable or optimal solution is chosen. Any decision in the context of incomplete information is made with taking into account the quantitative characteristics of the situation. Criteria are possible use in turn, and after calculating their values among several options have to arbitrarily highlight some final decision. This allows, firstly, it is better to penetrate all internal ligaments decision-making problems and, secondly, weaken the impact of subjective factor.

Since the risks often occur in the conditions of uncertainty or lack of information, then, if you consider the risk as an opportunity to occur or lack a particular event or situation, it can be considered the probability of a particular event or an event that may occur with a certain probability. And, therefore, it is advisable to use elements of probability theory to study and analyze it.

Fundamental concepts in risks theory and in their statistical analysis is the concept of probability and random variable (variable). Under the term A random value in probability theory is understood not every variable the value that accepts accidental, in advance unknown values. A random variable is called a variable that is influenced by random multiple factors can take certain values with some many numbers.

A random value is a variable that even at fixed circumstances cannot be given a certain fixed value but can assign several values that it accepts with certain probabilities. The likelihood of a certain event (for example, an event, which is that a random variable has accepted a certain value) is usually understood as the share of numbers and consequences favorable to this event in the total number of possible equal results (consequences).

Mathematical expectation (hope) is the value of an economic indicator caused by the uncertainty of the situation, calculated as average weighted by the likelihood of all possible values where the probability of each value is used as a specific gravity or statistical frequency. The scope of the expected values is characterized by variability of possible results, that is, the degree of deviation of possible results from their expected value. The greater difference (positive or negative) between the possible result and the expected, signals the greater risk.

2. Methods of risk assessment

In order to effectively manage risks, it is necessary to be able to exactly measure them. There is a fairly large set of methods and models of risk assessment. Thus, there are currently many models of risk assessment based on market indicators, namely: Black-Shoulse-Merton models [2].

The advantages of such models are the high predictability, ease of calculations, acceptable accuracy of the forecast, as well as the openness of information available to all market participants. The disadvantages are that the information is only appropriate if the market is efficient, and a large array of data is required; It is difficult to determine the frequency of economic cycles and to estimate the likelihood of risk; not always the data provided are reliable; official reporting shows the results of the postfactum, that is, there is insufficient forecast of future prospects; the rating reevaluation has a time lag and more. These methods were implemented in practice in the form of Credit Monitor software. The peculiarities of such approaches are that they take into account the cyclicity of the economy, make it possible to obtain a long-term assessment, to carry out an analysis of the trend of development [3].

The trend is the main direction of development of the process being investigated. Any dynamic series within the period with more or less stable conditions of development reveals a certain pattern of change of levels—a general trend. One row has a tendency to grow, the other to reduce levels. The growth or decrease in the levels of the dynamic series, in turn, occurs differently: evenly, accelerated or slowed. Often, the series of dynamics due to fluctuations in levels do not reveal a pronounced tendency [4, p. 97].

To identify and characterize the main trend, different ways of smoothing and analytical alignment of dynamic series are used. The essence of smoothing is to consolidate the intervals of time and replace the primary row by a series of average at intervals. In average, the fluctuations in the levels of the primary series are made, resulting in the trend of development is more clearly.

In analytical alignment of the dynamic series, the actual values of y_t are replaced by a certain function $Y = f(t)$, which is called a trendy equation (t - time variable, Y - theoretical level of the row).

The choice of type of function is based on a theoretical analysis of the nature of the phenomenon being studied and the nature of its dynamics. Usually, the preference is given to functions whose parameters have clear economic content and measure absolute or relative development rate. A significant help in choosing functions is the analysis of the chain characteristics of the intensity of dynamics. If chain absolute growths are relatively stable, they do not have a clear tendency to grow or decrease, alignment of a row is performed on the basis of a linear function: $Y_t = a + bt$. If the relatively stable growth rates are relatively stable, then the most adequate to such a nature of dynamics is the exponent: $Y_t = abt$. In these functions t - the serial number of the period (date), a - the level of the row at $t = 0$. Parameter b characterizes the speed of dynamics: the average absolute in the linear function and the average relative – in the exponent.

In this case, the dynamics of the average salary for 1996-2021 (26 time intervals), which allows to determine the main trend of development in the form of exponential function (Figure 1).

As we can see, after the smoothing procedure, a typical exponential function $y=79,32e0,1979x$ (Figure 1) was obtained.

The actual levels of dynamic series under the influence of various factors vary, deviating from the main trend of development. In some rows of fluctuations have a systematic, natural character, repeated at certain intervals of time, in others – do not have such nature and are therefore called random (risk).

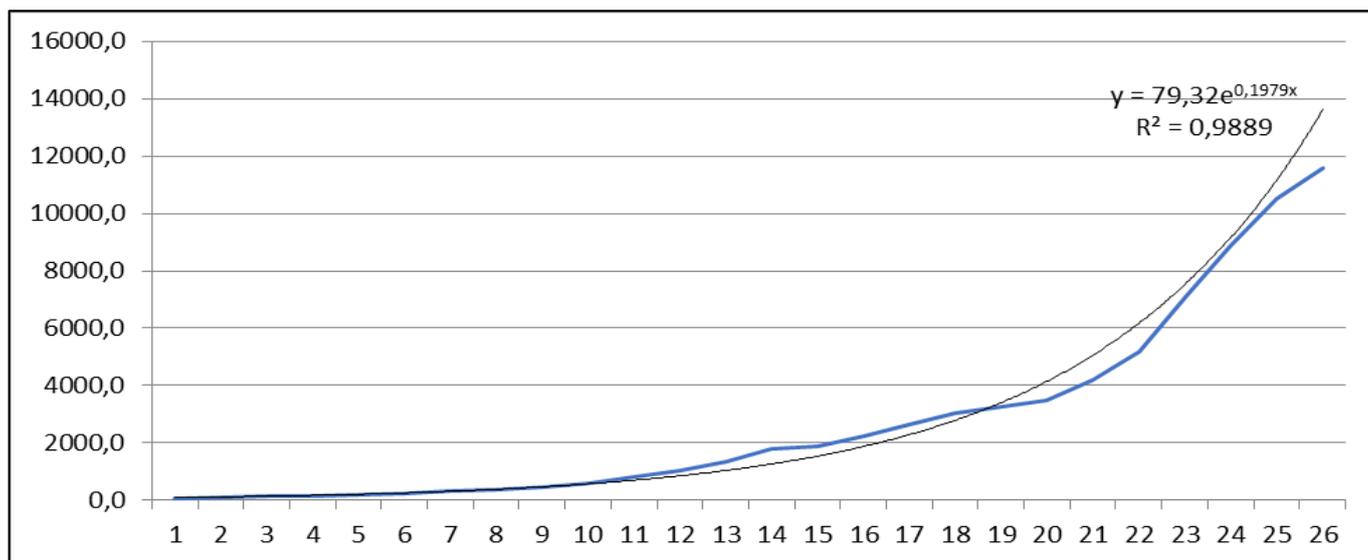

Figure 1. Actual and smoothed levels of a number of dynamics of average wage for 1996-2021.

Source: built by the author according to the date of State Statistics Service of Ukraine [5]

Comparison of theoretical and actual levels of the row allowed to distinguish a random component of risk, which can be described using a linear model

$$y = -0,0076x + 12,435 \text{ (Figure 2).}$$

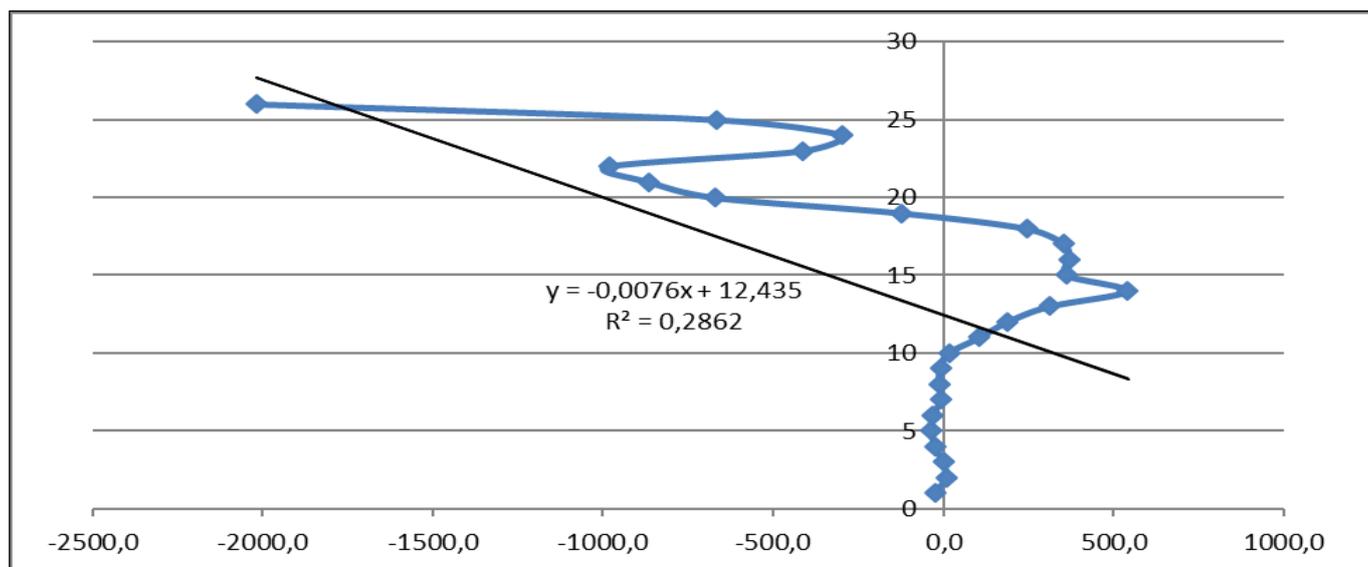

Figure 2. Random component (risk) of changes in the average wage for 1996-2021.

Source: built by the author according to the date of State Statistics Service of Ukraine [5]

The main component of the income of the general population in Ukraine is known to be official wages. However, in practice, it is often found that official data on the amount of wages are not true [6].

Thus, the use of this method proved that its advantages are high predictability, ease of calculations, acceptable accuracy of the forecast, as well as openness of information available to all market participants.

3. Risk management methods in the sphere of remuneration

Adequate information support is most important for effective risk management. It includes a wide range of different types of information: statistical, economic, commercial, financial, legal, technical, etc. The presence of reliable and up-to-date information allows you to quickly make management decisions that have an impact on risk reduction. Proper information support and its effective use in risky operations minimize the likelihood of risks [7].

The conclusions. Thus, the above states the relevance of developing issues related to modeling and management of risks in the field of remuneration. As a result of the analysis and assessment of risks using special methods, the scenarios of development of possible risky events, the likelihood of their occurrence and consequences were obtained.

The advantages of Black-Shoules-Merton models are high predictability, ease of calculations, acceptable precision, as well as openness of information available to all market participants.

The proposed risk assessment model will assess the degree of impact of the selected factors on the main sources of risks and, on the basis of the obtained assessment, more effectively to choose measures aimed at minimizing risks.

Список використаних джерел

1. Калініченко Л. Л. *Управління кадровим ризиком на основі застосування когнітивного моделювання. Ефективна економіка*, 2012. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=1275> (дата звернення 11.09.2022)
2. Васильєва Т. А., Леонов С. В., Кривич Я. М. та ін. *Економічний ризик: методи оцінки та управління : навч. посібник*. Під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, канд. екон. наук Я. М. Кривич. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 208 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50229/5/Ekonomichniy_ryzyk%20.pdf;jsessionid=0E2D7629FB779AB87F8C1C0D8CC4CE9E (дата звернення 12.09.2022)
3. Данилов В. Я., Жиров О. Л., Бідюк П. І. *Оцінювання кредитних ризиків методами інтелектуального аналізу даних. Системні дослідження та інформаційні технології*, 2017. №1. С. 33-48.
4. Коваль С. П. *Статистика: навчально-методичний посібник*. Переяслав-Хмельницький, 2017. 266 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.09.2022)
6. Самофалова М. О. *Заробітна плата як один із чинників впливу на ризик плинності кадрів. Ефективна економіка*, 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3349> (дата звернення 12.09.2022)
7. Koval Svitlana. *Risk management in the sphere of wages. University Economic Bulletin: Collection of scientific articles of scientists and post-graduate students. I. 51. Pereyaslav, 2021. P. 66-73. DOI: https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-66-73*

References

1. Kalinichenko L. L. (2012). *Upravlinnia kadrovym ryzykom na osnovi zastosuvannia kohnityvnoho modeliuвання [Personnel risk management based on the use of cognitive simulation]. Efektyvna ekonomika – Effective economy, 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=1275*
2. Vasyliieva T. A., Leonov S. V., Kryvych Ya. M. ta in. (2015). *Ekonomichniy ryzyk: metody otsinky ta upravlinnia : navch. posibnyk [Economic risk: Methods of evaluation and management: teach. guide]. Pid zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. T. A. Vasyliievoi, kand. ekon. nauk Ya. M. Kryvych. Sumy: DVNZ «UABS NBU». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50229/5/Ekonomichniy_ryzyk%20.pdf;jsessionid=0E2D7629FB779AB87F8C1C0D8CC4CE9E*
3. Danylov V. Ya., Zhyrov O. L., Bidiuk P. I. (2017). *Otsiniuvannia kredytnykh ryzykiv metodamy intelektualnoho analizu danykh [Assessment of credit risks by intelligent data analysis]. Systemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnolohii - System Research and Information Technology, 1. 33-48.*
4. Koval S. P. (2017). *Statystyka: navchalno-metodychnyi posibnyk [Statistics: Educational manual]. Pereiaslav-Khmelnytskyi.*
5. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/*
6. Samofalova M. O. (2014). *Zarobitna plata yak odyz iz chynnykiv vplyvu na ryzyk plynnosti kadriv [Salaries as one of the factors influencing the risk of frames]. Efektyvna ekonomika – Effective economy, 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3349*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коваль Світлана Петрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу досліджень ризиків у сфері зайнятості населення Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, м. Київ, Україна
e-mail: kovalsvit@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koval Svitlana, Ph.D. in Economical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of Department for Issues of Risks in the Sphere of Employment Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: kovalsvit@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Марченко О. А.
Постол А. А.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку готельно-ресторанних послуг підприємств сільського зеленого туризму.

Метою статті є обґрунтування перспектив розвитку готельно-ресторанних послуг підприємств сільського зеленого туризму, визначення їх особливостей та використання в адмініструванні й управлінні.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У статті використовувалися наукові методи дослідження: історичний, системно-структурного аналізу і синтезу, монографічний, статистико-економічний, проблемно-цільовий.

Результати статті. Зазначено, що реалізація функцій, надання послуг підприємств сільського зеленого туризму та їх зосередження на готельно-ресторанному напрямі бізнесу ґрунтуються на наявності та використанні значного туристично-рекреаційного потенціалу з однієї сторони та відносно вільного ринкового сегменту для малих підприємств у цій сфері – з іншої. Обґрунтовано, що сільський зелений туризм інтегрований в загальну структуру туристичної та готельно-ресторанної діяльності і дозволяє надавати послуги навіть там, де будувати окремі готелі й ресторани економічно не доцільно. Визначено, що концентрація зусиль сільських осель та інших малих підприємств сільського зеленого туризму переважно на готельно-ресторанних послугах вимагає від них підвищення якості таких послуг, дотримання високих санітарно-гігієнічних стандартів; умов безпеки; відповідного рівня обслуговування; навченості господарів та/або їх працівників гостинності, такту, ділового спілкування; певної естетики й стилістики місць розміщення й харчування.

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані туристичними підприємствами, територіальними громадами, регіональними та державними органами влади, громадськими організаціями, окремими підприємцями й активістами, закладами вищої освіти, науковими установами.

Висновки. Об'єднаними зусиллями досягаються зміни на краще у сфері обслуговування, туристичній діяльності та готельно-ресторанному господарстві. А це, одночасно, є вагомим внеском у розвиток села. Прикладом може бути створення місцевих осередків Спілки розвитку сільського зеленого туризму в адміністративних областях країни, об'єднань громадян, зацікавлених у розвитку інфраструктури для сільського зеленого туризму тощо. Таким чином, можемо стверджувати про наявність «ефекту мультиплікатора» від сільського туризму і для готельно-ресторанного бізнесу, і для формування особливої мультифункціональної моделі розвитку сільських територій.

Ключові слова: готельно-ресторанні послуги, підприємства сільського зеленого туризму, туристично-рекреаційний потенціал, розвиток, управління.

FORMATION OF HOTEL AND RESTAURANT SERVICES FOR RURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES

Marchenko Oksana,
Postol Anatoly

The subject of the research is the theoretical and practical aspects of the development of hotel and restaurant services of enterprises of rural green tourism.

The purpose of the article is to substantiate the prospects for the development of hotel and restaurant services of rural green tourism enterprises, to determine their features and use in administration and management.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. The article used scientific research methods: historical, system-structural analysis and synthesis, monographic, statistical-economic, problem-targeted.

Results of the article. It is noted that the implementation of functions, the provision of services by rural green tourism enterprises and their focus on the hotel and restaurant direction of business are based on the presence and use of significant tourism and recreation potential on the one hand and a relatively free market segment for small businesses in this area on the other. It is substantiated that rural green tourism is integrated into the general structure of tourist and hotel-restaurant activities and allows providing services even where it is not economically feasible to build separate hotels and restaurants. It was determined that the concentration of efforts of rural settlements and other small enterprises of rural green tourism mainly on hotel and restaurant services requires them to improve the quality of such services, to observe high sanitary and hygienic standards; security conditions; appropriate level of service; training of hosts and/or their employees in hospitality, tact, business communication; certain aesthetics and style of places of accommodation and food.

Field of application of results. The results can be used by tourism enterprises, territorial communities, regional and state authorities, public organizations, individual entrepreneurs and activists, institutions of higher education, scientific institutions.

Conclusions. *Combined efforts are achieving changes for the better in the field of service, tourism, and the hotel and restaurant industry. And this, at the same time, is a significant contribution to the development of the village. An example can be the creation of local branches of the Association for the Development of Rural Green Tourism in the administrative regions of the country, associations of citizens interested in the development of infrastructure for rural green tourism, etc. Thus, we can assert the existence of a «multiplier effect» from rural tourism for both the hotel and restaurant business and for the formation of a special multifunctional model of the development of rural areas.*

Key words: *hotel and restaurant services, enterprises of rural green tourism, tourism and recreation potential, development, management.*

JEL Classification: *E23, L83, O13, O18, R58*

Постановка проблеми. Сільський зелений туризм являє собою особливу форму туристичної діяльності. Він відмінний від масового туризму або відпочинку, але водночас уособлює певні його риси. Найбільше це проявляється у так званих сільських готелях, готельно-ресторанних комплексів, тобто у сільських будинках, які приймають водночас досить велику кількість туристів і мають досить високий рівень сервісу.

Такі готелі за суттю не є агрооселями, але часто вони трактують свою діяльність як сільський зелений туризм або агротуризм, оскільки знаходяться у суто сільській місцевості, сподіваються на податкові пільги та мають особливості в адмініструванні й управлінні. Тому актуальною проблемою є ідентифікація їх функцій, пріоритетів та стратегій з метою подальшого підвищення ефективності та інтеграції в загальну готельно-ресторанну й туристичну мережу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що підприємства сільського зеленого туризму та їх діяльність були і залишаються предметом вивчення провідних вітчизняних та зарубіжних науковців – М. Ігнатенка, Л. Мармуль, О. Марченко, В. Пеньковського, А. Постола, І. Романюк, Б. Чорного, В. Ярового та інших дослідників. Переважно, вони розглядалися як важливий напрям туризму, вид туристичного бізнесу. І це цілком слушно. Проте в регіонах масового відпочинку – морського пляжного, гірськолижного, лікувально-оздоровчого його функції часто зводяться до готельних, рідше готельно-ресторанних послуг. Це зумовлює не тільки специфіку функціонування, але й адміністрування та управління. Тому питання інтеграції сільського зеленого туризму та готельно-ресторанного господарства вимагають поглиблених досліджень.

Метою статті є обґрунтування перспектив розвитку готельно-ресторанних послуг підприємств сільського зеленого туризму, визначення їх особливостей та використання в адмініструванні й управлінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільський зелений туризм виконує важливі функції у формуванні та відтворенні сільських громад та їх членів – власників особистих, фермерських, домашніх господарств; організації сільських територій; збереженні довкілля й народних звичаїв і традицій; збільшенні зайнятості й доходів сільських жителів; збереженні й популяризації сільського способу життя. При цьому місія його підприємств, їх мета, завдання та функції можуть значно відрізнятись між собою в залежності від прояву чинників внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності при наявності загальних спільних рис.

Насамперед, виділяється економічна функція як отримання прибутків від туристичного бізнесу та залучення грошових коштів на розвиток домогосподарств, інфраструктури, зростання зайнятості та доходів сільських жителів. Цю функцію можна вважати провідною серед інших, тому що саме отримання прибутків є метою будь-якого ринкового підприємництва [1, с. 175]. В основі її реалізації лежить створення й використання туристичних продуктів і послуг сільського зеленого туризму. Насамперед, це близькі до готельно-ресторанного господарства послуги з розміщення і харчування, трансферу, а також суто туристичні: екскурсійні, пізнавальні, екотуристичні, гастрономічні тощо. Соціальна функція полягає в тому, що сільський зелений туризм як альтернативний вид діяльності суттєво впливає на зростання зайнятості на селі й збільшення доходів сільських жителів; забезпечує відпочинок з суттєвою економією коштів міським мешканцям; мотивує та підвищує соціальну відповідальність агробізнесу за результати господарювання, створюючи конкурентне середовище для нього.

Також він сприяє відтворенню соціальних аспектів життєдіяльності сільських громад загалом через попит на прояви культурно-історичних традицій, свят, обрядів та знайомство з ними туристів; розвиток народних промислів та реалізацію виробів ужитково-прикладного мистецтва, автентичних для українського села й унікальних для світу [2, с. 25]. З іншої сторони, соціальні аспекти розвитку сільського зеленого туризму проявляються і в необхідності та здійсненні самоосвіти господарів агроосель, їх особистісного розвитку, культурних обмінах тощо.

Екологічна функція сільського зеленого туризму полягає у раціональному використанні природних ресурсів та меншому впливу на довкілля порівняно з іншими видами діяльності. Саме він здійснює м'який вплив на дозвілля, охорону природи, сприяє сталому розвитку сільських територій. На сьогоднішній день набагато вигідніше отже, й важливіше, використовувати земельні, водні, лісові ресурси для рекреації і туризму, ніж для промисловості та сільського господарства. Тим більше, це видається слушним, коли мова йде про території надмірної промислової спеціалізації, розорювання земель та перетворення на рілля 85-95% і більше від загальної площі, що є абсолютно неприйнятним при нормі 60% ріллі у структурі сільськогосподарських угідь і призводить до одноманітності та деградації ландшафтів.

Відносно споживачів підприємства сільського зеленого туризму забезпечують здійснення оздоровчо-відпочинкових функцій. Для здоров'я людини набагато важливішим є відпочинок та відновлення сил у звичних

кліматичних умовах, тому що не витрачаються додаткові резерви організму на адаптацію до нових умов [3, с. 75]. Свіже сільське повітря, заняття фізичною діяльністю, органічна їжа та чиста вода ведуть до відтворення фізичних сил та психічної рівноваги, значного покращення ментального здоров'я.

У процесі здійснення відпочинку на селі туристи ознайомляться з культурним життям сільської громади, беруть безпосередню участь у побутово-обрядових подіях, у святах, пізнають народні звичаї та ремесла, художні промисли – розписи, вишивка, гончарство, лозоплетіння, гастрономія, народні пісні й танці, поезію тощо. В Україні, як і в багатьох європейських країнах, під час святкувань на селі кількість туристів зростає в рази. Це підтверджують всім відомі Сорочинський ярмарок, Проводи на полонини, Свято коростенського деруна, Свято молодого закарпатського вина, День кавуна, Таврія борщ на Херсонщині та ін.

Такі заходи допомагають боротися з явищем сезонності у зайнятості сільського населення та знаменують визначну культурну функцію сільського зеленого туризму [4, с. 114]. З нею тісно пов'язана патріотично-світоглядна функція, яка свідчить про сприяння вихованню молоді, навчанню поваги до своєї історії, традицій, праці на селі. Саме у сільській місцевості зародилися і продовжують відбуватися мистецькі й творчі фестивалі – Таврійські ігри, Чорноморські ігри, Софіївські зорі, Львівська рапсодія, Творча країна, та ін.

Проте для досягнення вагомих результатів та суспільного резонансу від здійснення визначених функцій потрібні зусилля не поодиноких підприємств та агроосель, що теж, безумовно, є дуже важливим. Йдеться про їх прояви на рівні всього цього напрямку, сукупності підприємств та туристичних дестинацій на селі – компактних територій з наявністю туристично-рекреаційних ресурсів певної спеціалізації; видами діяльності, пов'язаних із сільськими туристичними підприємствами.

Необхідно зазначити, що реалізація вказаних функцій, надання послуг підприємств сільського зеленого туризму та їх зосередження на готельно-ресторанному напрямі бізнесу ґрунтуються на наявності та використанні значного туристично-рекреаційного потенціалу з однієї сторони та відносно вільного ринкового сегменту для малих підприємств у цій сфері – з іншої [5, с. 52]. Так, для регіонів країни характерним є значний, із значними резервами для використання туристично-рекреаційний потенціал, що може задіяти вільні грошові засоби сільських родин або підприємців.

В Україні збережена етно-культурна самобутність історичних країв – Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Лемківщини, Покуття, Волині, Поділля, Полісся, Слобожанщини, Побужжя, Запоріжжя, Таврії та інших регіонів й історичних місцевостей. Вона виступає ексклюзивною міжнародно-туристичною конкурентною перевагою, що дозволить нашій країні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму на Європейському континенті загалом.

Розвиток сільського зеленого туризму також стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського укладу й оздоровлення економіки сільських територій. Його поширення навіть з наданням обмеженої номенклатури послуг може допомогти вирішити соціальні проблеми сільських громад і територій за прикладом країн Балтії, Польщі, Румунії та ін. Це проблеми збільшення зайнятості вивільнених працівників аграрних підприємств та масового безробіття через це; закордонного заробітчанства; збільшення доходів і покращення рівня та якості життєдіяльності тощо.

Практика організації для туристів відпочинку на селі сприяє зміні екологічної свідомості сільського й міського населення, тому здатна відігравати важливу роль у збереженні та відтворенні природи [6, с. 20]. При цьому, оскільки для формування продуктів та послуг сільського зеленого туризму є, як зазначалося, всі потенційні можливості – житло, натуральне харчування, наявність дозвілленої рекреації та відпочинкових атракцій, розвинена інфраструктура загального користування, – він не потребує значних фінансових витрат та інвестицій, ін.

Необхідно зазначити, що у сільському зеленому туризмі спостерігається цікава тенденція – а саме те, що досить часто відвідувачів агрооселі не цікавить безпосередньо сільська місцевість, сільська праця та її особливості. Вони приїхали, наприклад, на конференцію або семінар; або хочуть вивчити певні природні утворення у цій місцевості; або ж зупинилися для пляжного відпочинку, гірськолижного, лікування мінеральними водами; для релігійного паломництва.

Отже, тут відбуваються інші види туризму та рекреації: бізнес-туризм, лікувальний, оздоровчий, релігійний тощо. Класичними прикладом є гірськолижний або пляжний туризм, коли туристи приїжджають заради спорту чи відпочинку на морі і лише ночують та харчуються в агрооселях. У такому розумінні сільський зелений туризм інтегрований в загальну структуру туристичної та готельно-ресторанної діяльності і дозволяє надавати послуги навіть там, де будувати окремі готелі й ресторани економічно не доцільно.

З іншої сторони, його готельно-ресторанні функції допомагають уникнути дефіциту місць розміщення та харчування у місцях масового туризму, у сезони пікових навантажень на існуючі готельно-ресторанні мережі [7, с. 189]. Підприємства сільського зеленого туризму також значно підвищують рівень інклюзивності інших видів туризму, надаючи послуги за помірними цінами. Це дозволяє залучати до відпочинку та оздоровлення все більше споживачів з досить помірними доходами.

З іншої сторони, концентрація зусиль сільських осель та інших малих підприємств сільського зеленого туризму переважно на готельно-ресторанних послугах вимагає від них підвищення якості таких послуг, дотримання високих санітарно-гігієнічних стандартів; умов безпеки; відповідного рівня обслуговування; навченості господарів та/або їх працівників гостинності, такту, ділового спілкування; певної естетики й стилістики місць розміщення й харчування.

Ідентифікація функцій, послуг, напрямів інтеграції та кооперації підприємств сільського зеленого туризму таким чином має на меті вдосконалення організації та управління, підвищення ефективності їх діяльності та розвитку. Тому доцільно розділити сільський зелений туризм на підвиди, визначити його можливі інтеграційні формування – мережі, кластери, альянси, спілки тощо. Також велике значення має підвищення якості готельно-ресторанних послуг та забезпечення їх підтримки і відтворення у перспективі [8, с. 310]. Це може бути вироблення та впровадження механізмів та інструментів з впровадження стандартів розміщення та харчування, а також сертифікації таких підприємств загалом.

Важливим питанням розвитку сільського зеленого туризму стає те, наскільки можна розвивати тут цей вид туризму паралельно з іншими видами туризму, щоб не знищити і не «затерти» його основні конкурентні переваги – тобто сільську місцевість та природу, які і притягують туристів. У сільському туризмі загалом діють майже такі самі правила прийому і обслуговування кожного туриста, як і у масовому туризмі, особливо у сфері надання певних послуг та психології відносин.

Приймаючи до уваги складне економічне становище у сільських регіонах країни, зростаючу соціалізацію внутрішнього туризму, Уряд України намагається здійснити певні кроки щодо прийняття ряду державних програм та нормативних актів, спрямованих на отримання додаткових доходів та розвиток малого підприємництва у сферах діяльності, не пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом. Правове регулювання ринку сільського туризму раніше підпадало під юрисдикцію двох відомств: Міністерства аграрної політики та продовольства України та Державної туристичної адміністрації України, потім Міністерства економіки, Державної податкової служби [9-12]. Тому документи, які були прийняті ними або за їх сприяння за останні роки, вже створили певне нормативне поле щодо ведення діяльності з надання послуг сільського зеленого туризму.

Наразі, основним суб'єктом в забезпеченні функціонування й організації відпочинку на селі виступає сільська родина. Вона надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості та сільського способу життя. Для того, щоб здійснювати це на відповідному рівні, необхідно вчитись. Сьогодні формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу сільських територій. Цей вид діяльності в більшості європейських країн розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем [13, с. 60].

Враховуючи те, що економічні і соціальні проблеми села значно загострилися, широке розповсюдження і розвиток сільського зеленого туризму є особливо бажаними. Позитивний вплив туристичної діяльності на вирішення соціально-економічних проблем села полягає, передусім, у тому, що вона розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок і молоді, надає селянам додатковий заробіток; розширює можливість зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. При певному нагородженні числа відпочиваючих з'являється потреба в задоволенні їх різноманітних запитів, а це, в свою чергу, стимулює розвиток сфери послуг: транспорту, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших інфраструктурних об'єктів.

Важливим результатом розвитку сільського зеленого туризму є розширення можливостей реалізації продукції особистих господарств, причому реалізації її на місці, і не як сільськогосподарської сировини, а як готових продуктів харчування після відповідної обробки і приготування. Досвід показує, що ті сім'ї, які приймають відпочиваючих, вдосконалюють структуру посівів на присадибних ділянках з урахуванням потреб гостей, розширюють асортимент овочевих культур, плодкових дерев, ягідників тощо; розвивають і урізноманітнюють присадибне тваринництво, заводять тепличне господарство, займаються мисливством, бджільництвом та рибальством [14-15].

Розвиток сільського туризму та його видів спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл у цілому; стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Звичайно, на перших порах приймання і обслуговування відпочиваючих відбувається на базі існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але із збільшенням надходження коштів від цієї діяльності ті, хто нею займається, починають робити вкладення у поліпшення комунального облаштування житла, вулиць, населених пунктів.

Висновки. Об'єднаними зусиллями досягаються зміни на краще у сфері обслуговування, туристичній діяльності та готельно-ресторанному господарстві. А це, одночасно, є вагомим внеском у розвиток села. Прикладом може бути створення місцевих осередків Спілки розвитку сільського зеленого туризму в адміністративних областях країни, об'єднань громадян, зацікавлених у розвитку інфраструктури для сільського зеленого туризму тощо. Таким чином, можемо стверджувати про наявність «ефекту мультиплікатора» від сільського туризму і для готельно-ресторанного бізнесу, і для формування особливої мультифункціональної моделі розвитку сільських територій.

Список використаних джерел

1. Лужанська Т. Ю., Махлинець С. С., Тебляшкіна Л. І. *Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи*. Київ: Кондор, 2018. 385 с.
2. Романюк І. А. *Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств*. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 24-27.

3. Гірняк Л. І., Глагола В. А. Сучасний стан, перспективи та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 16. С. 71-77.
4. Кулик А. Розвиток конкурентоспроможного зеленого туризму. *Економічний дискурс*. 2016. Вип.2. С. 111-116.
5. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, Вип. 3(39), 2017. С. 50-53.
6. Вислободська Г. П., Бричка Б. Б. Вплив пандемії Covid-19 на розвиток туристичного ринку України. *Туризм в умовах пандемії Covid-19 : шанси та загрози*. Львів: Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. 2020. С. 19-21.
7. Романюк І. А. Елементи й особливості маркетингових стратегій розвитку підприємств галузі туризму. *Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 29 березня 2019 р. Полтава: ПДАА, 2019. С. 189-190.*
8. Грабовенська С. П. Сучасний стан і тенденції розвитку туристичної галузі України. *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 15-18.
9. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 304-315.
10. Marmul L., Marchenko O., Pylypenko K., Velychko T., Hranovska V. Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 287-293.
11. Мілінчук О. В. Моніторинг стану розвитку готельно-ресторанного бізнесу України. *Менеджмент суб'єктів господарювання в умовах забезпечення сталого розвитку : монографія за заг. ред. д.е.н., проф. Тарасюк Г. М. Житомир : ЖДТУ, 2017. С. 300-315.*
12. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337-340.
13. Яровий В. Ф., Мармуль Л. О. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. Сер. : Економіка та менеджмент. 2017. Вип. № 12. С. 57-63.
14. Семенов В. Ф., Жилевич Ю. І. Стратегії регіонального розвитку підприємств ресторанного бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород, 2018. № 19. Ч. 3. С. 35-39.
15. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7-13.

References

1. Luzhans'ka, T. Yu., Makhlynets', S. S., Teblyashkina, L. I. (2018). *Sil's'kyi turyzm: istoriya, s'ohodennya ta perspektyvy* [Rural tourism: history, present and prospects]. Kyiv: Kondor.
2. Romaniuk, I. A. (2016). *Stratehichne upravlinnya rozvytkom haluzi turyzmu na zasadakh formuvannya korporatyvnoyi kul'tury turystychnykh pidpryyemstv* [Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 24-27.
3. Hirnyak, L. I., Hlahola, V. A. (2018). *Suchasnyy stan, perspektyvy ta tendentsiyi rozvytku restorannoho hospodarstva v Ukrayini* [The current state, prospects and trends in the development of the restaurant industry in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, 16, 71-77.
4. Kulyk, A. (2016). *Rozvytok konkurentospromozhnoho zelenoho turyzmu* [Development of competitive green tourism]. *Ekonomichnyy dyskurs*, 2, 111-116.
5. Ihnatenko, M. M., Marmul', L. O. (2017). *Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyal'nosti* [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50-53.
6. Vyslobods'ka, H. P., Brychka, B. B. (2020). *Vplyv pandemiyi Covid-19 na rozvytok turystychnoho rynku Ukrayiny. Turyzm v umovakh pandemiyi Covid-19 : shansy ta zahrozy* [Impact of the Covid-19 pandemic on the development of the tourist market of Ukraine]. *L'viv: L'vivs'kyi natsional'nyy universytet veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Gzhys'koho*, 19-21.
7. Romaniuk, I. A. (2019). *Elementy y osoblyvosti marketynhovyykh stratehiy rozvytku pidpryyemstv haluzi turyzmu* [Elements and features of marketing strategies for the development of enterprises in the field of tourism]. *Naukove zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku, pravovoho rehulyuvannya i upravlinnya v ahropromyslovomu kompleksy: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Poltava: PDAA*, 189-190.
8. Hrabovens'ka, S. P. (2016). *Suchasnyy stan i tendentsiyi rozvytku turystychnoyi haluzi Ukrayiny* [The current state and trends in the development of the tourism industry in Ukraine]. *Molodyy vchenyy*, 8 (35), 15-18.

9. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Postol, A., Hurbyk, Yu., Runcheva, N. (2020). Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism [Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism]. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 304-315.

10. Marmul, L., Marchenko, O., Pylypenko, K., Velychko, T., Hranovska, V. (2020). Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development [Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development]. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 287-293.

11. Milinchuk, O. V. (2017). Monitoryng stanu rozvytku hotel'no-restorannoho biznesu Ukrayiny [Monitoring the state of development of the hotel and restaurant business of Ukraine]. *Menedzhment sub"yektiv hospodaryuvannya v umovakh zabezpechennya staloho rozvytku [Management of economic entities in the conditions of ensuring sustainable development]: monohrafiya, Zhytomyr : ZHDTU*, 300-315.

12. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency [Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency]. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337-340.

13. Yarovyy, V. F., Marmul', L. O. (2017). Metodolohichni zasady upravlinnya brendamy pidpryyemstv i orhanizatsiy u haluzi turyzmu [Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Ser. : Ekonomika ta menedzhment*, 12, 57-63.

14. Semenov, V. F., Zhylovych, Yu. I. (2018). Stratehiyi rehional'noho rozvytku pidpryyemstv restorannoho biznesu [Strategies of regional development of restaurant business enterprises]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Uzhhorod*, 19, 35-39.

15. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state [Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7-13.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Марченко Оксана Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Запорізька область, 69000, Україна

e-mail: marchenko_oksana@mdpu.org.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4727-3183>

Постол Анатолій Анатолійович, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Запорізька область, 69000, Україна

e-mail: postol.anatoliy.a@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2985-5673>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marchenko Oksana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Hotel and Restaurant Business

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi

St. Naukovy mischchka, 59, Zaporizhzhia, Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

e-mail: marchenko_oksana@mdpu.org.ua

Postol Anatoly, Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Hotel and Restaurant Business

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi

St. Naukovy mischchka, 59, Zaporizhzhia, Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

e-mail: postol.anatoliy.a@gmail.com

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ Й АНАЛІЗУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ЇЇ ОПОДАТКУВАННЯ

Пеньковський С. В.
Перчук О. В.
Яценко І. М.

Предметом дослідження є висвітлення особливостей обліку й аналізу оплати праці та її оподаткування з метою виявлення проблем здійснення та обґрунтування принципів, напрямів та засобів удосконалення організації цієї діяльності.

Метою статті є визначення принципів організації обліку, аналізу та оподаткування оплати праці на підприємствах для підвищення її стимулюючої ролі для працівників як основи їх добробуту, особистісного росту й відтворення в цілому, і для підприємців як важливого складника відтворення підприємницької діяльності, соціальної відповідальності й інших видів бізнесу.

Методологічною основою статті є методи й підходи економічної, інституціональної та теорії стійкого розвитку. Зокрема: монографічний, історичний, статистико-економічний, бухгалтерського обліку.

Результати статті. Встановлено, що облік оплати праці та її оподаткування ведеться за аналітичними та синтетичними рахунками у відповідності до результату є основою для здійснення аналізу ефективності використання трудових ресурсів й продуктивності праці у т.ч. на основі порівняння витрат і прибутків щодо працівників. Обґрунтовано принципи щодо організації обліку, аналізу та оподаткування оплати праці та її удосконалення, а саме відповідності економічним законам; закономірностям розвитку й динаміці виробництва; забезпеченню процесів відтворення; інноваційності; системності.

Галузь застосування результатів. Основні положення статті можуть бути впроваджені у діяльність підприємств і організацій; окремих підприємців; закладів вищої освіти економічного профілю.

Висновки. У перспективі поліпшення стану розрахунків з оплати праці, її обліку, аналізу та оподаткування має спиратися на теоретичні й практичні заходи та управлінські рішення відповідно до визначених принципів їх організації. Серед них першочергове значення мають організаційно-економічні заходи. Вони стосуються внесення змін (за необхідності) до Положення про оплату праці підприємств, які б, з одного боку, гарантували дотримання рівня мінімальної заробітної плати, а з іншого – забезпечували безпосередній зв'язок нормативів розцінок оплати праці з обсягами виробництва відповідних видів продукції та проведення тих або інших робіт, надання послуг. Також необхідно проводити постійний оперативний контроль за дотриманням оптимальної динаміки продуктивності праці та заробітної плати, вчасністю виплат заробітної плати й нарахованих податків до бюджету. Це матиме позитивний вплив на зменшення витрат по статті «Витрати на оплату праці» у собівартості одиниці окремих видів продукції отже, й на підвищення рівня її ринкової конкурентоспроможності та прибутковості. Важливо здійснювати оплату праці керівників і спеціалістів підприємств за посадовими окладами, але з урахуванням досягнення кінцевих результатів діяльності.

Ключові слова: облік, аналіз, оподаткування, оплата праці, підприємства, ефективність, продуктивність, фонди, організація, принципи, управління, удосконалення.

PRINCIPLES OF THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYSIS OF CALCULATIONS FOR THE PAYMENT OF LABOR AND ITS TAXATION

Penkovsky Serhiy,
Perchuk Oksana,
Yatsenko Ihor

The subject of the study is to highlight the peculiarities of accounting and analysis of labor remuneration and its taxation in order to identify the problems of implementation and justification of the principles, directions and means of improving the organization of this activity.

The purpose of the article is to determine the principles of organization of accounting, analysis and taxation of wages at enterprises in order to increase its stimulating role for employees as the basis of their well-being, personal growth and reproduction in general, and for entrepreneurs as an important component of reproduction of entrepreneurial activity, social responsibility and other types of business.

The methodological basis of the article is the methods and approaches of economic, institutional and theory of sustainable development. In particular: monographic, historical, statistical and economic, accounting.

Results of the article. It has been established that the accounting of labor remuneration and its taxation is carried out according to analytical and synthetic accounts in accordance with the results, which are the basis for the analysis of the efficiency of the use of labor resources and labor productivity, including based on a comparison of costs and profits with respect to employees. The principles regarding the organization of accounting, analysis and taxation of labor remuneration and its improvement are substantiated, namely compliance with economic laws; patterns of development and dynamics of production; ensuring reproduction processes; innovativeness; systematicity.

Field of application of results. The main provisions of the article can be implemented in the activities of enterprises and organizations; individual entrepreneurs; institutions of higher education of an economic profile.

Conclusions. *In the perspective of improving the state of calculation of wages, its accounting, analysis and taxation, it should be based on theoretical and practical measures and management decisions in accordance with the defined principles of their organization. Organizational and economic measures are of primary importance among them. They relate to the introduction of changes (if necessary) to the Regulation on the remuneration of enterprises, which would, on the one hand, guarantee compliance with the minimum wage level, and on the other hand, ensure the direct connection of the norms of wage rates with the production volumes of the relevant types of products and certain works, provision of services. It is also necessary to carry out constant operational control over compliance with the optimal dynamics of labor productivity and wages, timely payments of wages and accrued taxes to the budget. This will have a positive effect on the reduction of costs under the item «Labor costs» in the cost price of a unit of certain types of products, therefore, and on increasing the level of its market competitiveness and profitability. It is important to pay managers and specialists of enterprises according to official salaries, but taking into account the achievement of the final results of the activity.*

Key words: *accounting, analysis, taxation, remuneration, enterprises, efficiency, productivity, funds, organization, principles, management, improvement.*

JEL Classification: *J30, J41, J43, L14, Q12, E24*

Постановка проблеми. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів, продуктивності праці на підприємствах необхідно розглядати в тісному взаємозв'язку з оплатою праці, її обліком та оподаткуванням. Зі зростанням продуктивності праці створюються реальні передумови підвищення її оплати і навпаки – підвищення оплати праці є важливим стимулом та основним мотивом для працівників працювати продуктивно.

При цьому кошти на оплату праці потрібно використовувати таким чином, щоб темпи зростання продуктивності праці випереджали темпи зростання її оплати. Тільки за таких умов створюються реальні можливості для нарощування темпів розширеного відтворення, зростання прибутків та податкових відрахувань до бюджету. Тому встановлення особливостей та визначення напрямів удосконалення обліку, аналізу й оподаткування оплати праці є актуальним, теоретично та практично значимим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання коштів на оплату праці на кожному підприємстві має важливе значення для результатів господарювання та конкурентоспроможності. Тому всебічні питання її обліку, аналізу та оподаткування були і залишаються предметом досліджень багатьох науковців – Брич В. Я., Глухової С. В., Демченко М. М., Засипко К. О., Зотової А. А., Іванчук Н. В., Ігнатенко М. М., Коваль С. В., Ланченко Є. О., Мармуль Л. О., Романюк І. А., Соболевої І. В., Сьомченко В. В., Чепак А. В. та ін. Вони направлені на здійснення аналітичного й синтетичного обліку та систематичного контролю за використанням фонду оплати праці, виявлення можливостей економії коштів за рахунок зростання продуктивності праці та зниження трудомісткості продукції. Проте комплексні дослідження вказаних проблем вимагають поглиблених досліджень, особливо стосовно принципів удосконалення здійснення обліку, аналізу, оподаткування.

Метою статті є визначення принципів організації обліку, аналізу та оподаткування оплати праці на підприємствах для підвищення її стимулюючої ролі для працівників як основи їх добробуту, особистісного росту й відтворення в цілому, і для підприємців як важливого складника відтворення підприємницької діяльності, соціальної відповідальності й інших видів бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облік оплати праці та оподаткування здійснюються з допомогою аналітичних та синтетичних рахунків. Він забезпечує їх послідовне та системне відображення та є інформаційною основою для послідовного аналізу та удосконалення організації на перспективу. Комплексний аналіз витрат на оплату праці охоплює [1, с. 10] визначення економії чи перевитрат фонду оплати праці підприємства; оцінку використання кошторису з оплати праці; виявлення факторів та розміру їх впливу на економію чи перевитрату коштів з оплати праці; обґрунтування планових змін витрат на оплату праці; розробку заходів для усунення причин перевитрат коштів з оплати праці.

Основними завданнями аналізу виплат працівникам є [2] є: з'ясування забезпеченості підприємства, окремих підрозділів працівниками з необхідною освітою, кваліфікацією; вивчення ефективності витрат підприємства на підвищення фаховості працівників; дослідження плинності кадрів; оцінка використання трудових ресурсів і робочого часу у процесі виробництва; вивчення ефективності використання коштів на оплату праці; виявлення резервів ефективнішого використання трудових ресурсів.

В аналізі оплати праці виділяють такі напрями досліджень [3, с. 124]: аналіз організації оплати праці; аналіз фонду оплати праці; аналіз середньої заробітної плати; пошук резервів підвищення стимулюючої ролі оплати праці. Сума коштів, яка потрібна для оплати праці, називається фондом оплати праці. Він широко використовується у господарській практиці, статистичній звітності, економічному аналізі, охоплюючи основну та додаткову заробітну плату й інші заохочувальні та компенсаційні витрати, крім тих, які у законодавчо встановленому порядку до фонду оплати праці не входять. Наприклад, це допомога з тимчасової непрацездатності, вихідна допомога та деякі інші.

Аналіз використання фонду оплати праці починається з оцінки зміни його обсягу. Зіставляючи фактично нараховану заробітну плату з плановою за місяць, квартал, наростаючим підсумком з початку року, за рік у цілому по підприємству, за категоріями і групами персоналу, а також за підрозділами, визначають економію чи перевитрату коштів на оплату праці. Необхідно з'ясувати стимулююче значення премій. Їх виплати є обґрунтованими, якщо вони стимулюють кожного працівника і колектив у цілому на досягнення високих

результатів виробництва, забезпечуючи підвищення середньої заробітної плати за одночасного зниження собівартості продукції [4-7].

Економічний аналіз виплат працівникам, який здійснюється на підприємстві, повинен мати обґрунтовану інформаційну базу. Головним джерелом для аналізу виплат є облікова інформація. Вона є значною за обсягом та найбільш деталізованою. Основними складовими бухгалтерської інформації є первинні документи, обороти по рахунках, дані з облікових реєстрів, фінансової та статистичної звітності. Під час проведення економічного аналізу виплат працівникам використовуються наступні прийоми:

1. Розрахунково-аналітичні (прийом порівняння; абсолютні, відносні та середні величини; ряди динаміки; індексний метод; групування; балансове узагальнення; прийоми графічного та табличного відображення даних).

2. Евристичні (анкетування та інтерв'ю при аналізі ефективності використання, а саме для визначення рівня вмотивованості працівників та інші евристичні методи для прогнозування оптимальних заходів з підвищення ефективності).

3. Економіко-математичні.

4. Специфічні методи аналізу виплат працівникам (поведінкові фінанси й поведінкова економіка; відповідні закони та закономірності психології й ділового спілкування; психологічний клімат у колективі).

Економічний аналіз виплат працівникам доцільно проводити у певній послідовності [8, с. 132]. На першому етапі аналізується забезпеченість трудовими ресурсами, визначається освітній рівень персоналу, кількість лікарняних, підвищення кваліфікації та відповідні витрати. Структура витрат залежить від специфіки робіт, кваліфікації працівників, оснащення робочих місць. Підвищення будь-якого виду витрат в ідеалі направлене на підвищення ефективності виробництва та якості продукції. Однак у практиці господарювання це не завжди втілюється. Через сукупний вплив інших факторів, особливо невизначеності, витрати часто бувають неефективними.

Збільшення витрат на навчання свідчить про те, що на підприємстві працюють досвідчені працівники і підвищують свою кваліфікацію відповідно до потреб виробництва. Також обов'язковим є розрахунок структури та динаміки соціальних витрат. Різне зростання понесених підприємством соціальних витрат свідчить про доволі активну соціальну політику. На відміну від інших видів витрат, зростання соціальних витрат є позитивним для підприємства, оскільки свідчить про високий рівень соціальної захищеності його працівників, їх добробут, хоча певним чином негативно відбивається на фінансовому результаті підприємства. Соціальні витрати є своєрідним стимулом та сприяють підвищенню продуктивності праці, зменшенню плинності кадрів та ін.

Другим етапом є оцінка ефективності використання людського потенціалу, що є сучасним аналітичним напрямом разом із аналізом трудового потенціалу [9-12]. Проведення економічного аналізу людського капіталу зумовлено наступними причинами: людський капітал потребує реальних витрат на створення та розвиток (витрати на навчання, медичне обслуговування, створення умов для реалізації людських здібностей); продукт праці людини збільшує національне багатство на макrorівні і прибуток підприємства на макrorівні людський капітал виступає як ресурс збільшення вартості підприємства.

Третій етап – аналіз витрат на оплату праці. Оцінку ефективності використання трудового потенціалу, збільшення продуктивності праці вивчають одночасно з витратами на оплату праці. Зростання виробітку працівників передбачає підвищення їх заробітної плати. Однак кошти на оплату праці потрібно використовувати так, щоб темпи підвищення продуктивності праці випереджали темпи зростання її оплати. Тільки за такої умови створюються реальні можливості для нарощування темпів розширеного виробництва.

Також нарахування та аналіз оплати праці на підприємствах здійснюється із застосуванням таких систем: відрядна (пряма відрядна, акордна, відрядно-преміальна, відрядно-прогресивна); погодинна (проста погодинна, погодинно-преміальна); за посадовими окладами; відрядно-преміальна система оплати праці. Ефективна організація оплати праці передбачає [13, с. 85]: визначення форм і систем оплати праці працівників підприємства; розроблення критеріїв і визначення розмірів доплат за окремі досягнення робітників і спеціалістів розроблення системи посадових окладів керівників і спеціалістів; вибір бази і системи преміювання співробітників.

Під час організації обліку, аналізу й оподаткування оплати праці необхідно спиратися на такі основні принципи:

- принцип оплати за витратами та результатами, який впливає з необхідності відшкодування витрат на відтворення робочої сили та закону визнання цінностей;

- принцип підвищення рівня оплати праці на основі зростання ефективності діяльності, що впливає з закону неухильного зростання продуктивності праці та закону зростання потреб;

- принцип випереджаючого зростання продуктивності праці щодо приросту середньої заробітної плати, що впливає з необхідності нагромадження коштів та розширення сфери впливу на ринок;

- принцип інноваційності як впровадження інновацій в організацію та адміністрування обліку, аналізу й оподаткування оплати праці, а також прийняття управлінський рішень щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств та їх стійкого розвитку на перспективу;

- принцип системності, послідовності та відповідності національним і міжнародним стандартам.

Для того, щоб визначити ефективність використання трудових ресурсів, необхідно оцінити ефективність використання коштів на оплату праці. Для цього необхідно розрахувати співвідношення обсягу виробництва, чистого доходу, валового або чистого прибутку до фонду оплати праці; вивчити динаміку цих показників; визначити вплив факторів на зміну кожного показника.

На підставі результатів проведеного дослідження приймаються відповідні управлінські рішення щодо підвищення ефективності використання трудових ресурсів, продуктивності праці [14-17]. У процесі аналізу розрахунків з оплати праці необхідно вивчити виконання плану заходів для зниження трудомісткості продукції, вчасність перегляду норм виробітку і розцінок, правильність оплати за тарифами, правильність нарахування доплат за стаж роботи, надурочні години, час простою з вини підприємства тощо.

Висновки. У перспективі поліпшення стану розрахунків з оплати праці, її обліку, аналізу та оподаткування має спиратися на теоретичні й практичні заходи та управлінські рішення відповідно до визначених принципів їх організації. Серед них першочергове значення мають організаційно-економічні заходи. Вони стосуються внесення змін (за необхідності) до Положення про оплату праці підприємств, які б, з одного боку, гарантували дотримання рівня мінімальної заробітної плати, а з іншого – забезпечували безпосередній зв'язок нормативів розцінок оплати праці з обсягами виробництва відповідних видів продукції та проведення тих або інших робіт, надання послуг.

Також необхідно проводити постійний оперативний контроль за дотриманням оптимальної динаміки продуктивності праці та заробітної плати, вчасністю виплат заробітної плати й нарахованих податків до бюджету. Це матиме позитивний вплив на зменшення витрат по статті «Витрати на оплату праці» у собівартості одиниці окремих видів продукції отже, й на підвищення рівня її ринкової конкурентоспроможності та прибутковості. Важливо здійснювати оплату праці керівників і спеціалістів підприємств за посадовими окладами, але з урахуванням досягнення кінцевих результатів діяльності.

У комплексі організаційно-економічних заходів, згідно принципу інноваційності в організації обліку, аналізу та оподаткування, важливе значення має удосконалення автоматизованих робочих місць працівників бухгалтерії; постійне оновлення програмного забезпечення розрахунків та обліку, а також фінансової звітності та аналізу; підвищення кваліфікації обліковців, аналітиків, управлінців.

Список використаних джерел

1. Брич В. Я. Девелопментизаційні особливості ринку праці в умовах глобалізації. Економічний аналіз. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». 2016. № 1. С. 7-13.
2. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7854>
3. Сьомченко В. В., Засипко К. О. Заробітна плата як соціально-економічна категорія. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2016. №1 (29). С. 121-126.
4. Коваль С. В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93–96.
5. Демченко М. М. Облік та оподаткування виплат працівникам підприємства у контексті законодавчих змін. Молодий вчений. 2016. № 2 (29). С. 31-37.
6. Ігнатенко М. М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. Економіка АПК. 2015. № 1. С. 78-83.
7. Мармуль Л. О., Радєва М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки. Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.
8. Іванчук Н. В. Оподаткування фонду оплати праці у високорозвинених країнах світу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». 2017. №4(32). С. 129-134.
9. Ігнатенко М. М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності. Економіка і фінанси. 2015. № 12. С. 4-11.
10. Ланченко Є. О. Колективно-договірне регулювання соціально-трудових відносин у аграрному секторі економіки: стан і напрями удосконалення. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 3 (34). С. 148-160.
11. Мармуль Л. О., Гальцова О. Л. Ефективність підприємницької діяльності фермерських господарств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 204 с.
12. Глухова С. В., Зотова А. А. Підходи до сутності заробітної плати. Молодий вчений. Економічні науки. 2016. № 12.1 (40). С. 698-701.
13. Мандич О. В., Науменко І. В., Романюк І. А. Формування політики товаророзподілу в інтегрованих структурах. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2019. № 4. С. 83-87.
14. Ігнатенко М. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних продуктів і моделей. Аграрна економіка. 2019. № 42. URL: <https://economicsbulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
15. Соболева І. В., Чепак А. В. Організація обліку заробітної плати та відповідних утримань та нарахувань у сучасних умовах розвитку економіки України. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. №5 (05). С. 341-344.
16. Sarapina O., Sakun A., Prystemskiy O., Iarova L., Marmul L. Improving the Methodology of Financial and Accounting Support for Business Activities. International Journal of Management, 11 (6), 2020, pp. 838-846.
17. Хорунжак Н. Формалізація моделі мотивації працівників і оцінки її ефективності. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2018. № 1. С. 85-97.

References

1. Brych, V. Ya. (2016). *Developmentyzatsiyni osoblyvosti rynku pratsi v umovakh hlobalizatsiyi* [Developmental features of the labor market in conditions of globalization]. *Ekonomichnyy analiz. Ternopil's'kyy natsional'nyy ekonomichnyy universytet*. Ternopil': Vydavnycho-polihrafichnyy tsestr Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu «*Ekonomichna dumka*», 1, 7-13.
2. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu., Romaniuk, I. A. (2020). *Informatsiyne zabezpechennya orhanizatsiyno-ekonomichnykh priorytetiv rozvytku fermers'kykh hospodarstv i sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv* [Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika*, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>
3. S'omchenko, V. V., Zasytko, K. O. (2016). *Zarobitna plata yak sotsial'no-ekonomichna katehoriya* [Salary as a socio-economic category]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 1 (29), 121-126.
4. Koval', S. V. (2016). *Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoshkonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi* [Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 7, 2, 93-96.
5. Demchenko, M. M. (2016). *Oblik ta opodatkovannya vyplat pratsivnykam pidpryyemstva u konteksti zakonodavchykh zmin* [Accounting and taxation of payments to employees of the enterprise in the context of legislative changes]. *Molodyy vchenyy*, 2 (29), 31-37.
6. Ihnatenko, M. M. (2015). *Teoretychni zasady ta praktychni napryamy formuvannya korporatyvnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrarnykh i kharchovykh pidpryyemstv* [Theoretical principles and practical directions of formation of corporate social responsibility of agricultural and food enterprises]. *Ekonomika APK*, 1, 78-83.
7. Marmul', L. O., Radyeva, M. M. (2006). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiynoyi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky* [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformational economy]. Kyiv : NNTS IAE.
8. Ivanchuk, N. V. (2017). *Opodatkovannya fondu opłaty pratsi u vysokorozvynenykh krayinakh svitu* [Taxation of the wage fund in highly developed countries of the world]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya», seriya «Ekonomika»*, 4(32), 129-134.
9. Ihnatenko, M. M. (2015). *Upravlinnya orhanichnym vyrobnyctvom ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh zdiysnennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti* [Management of organic production of agricultural enterprises on the basis of social responsibility]. *Ekonomika i finansy*, 12, 4-11.
10. Lanchenko, Ye. O. (2018). *Kolektyvno-dohovirne rehulyuvannya sotsial'no-trudovykh vidnosyn u ahrarnomu sektori ekonomiky: stan i napryamy udoshkonalennya* [Collective contractual regulation of social and labor relations in the agrarian sector of the economy: state and directions for improvement]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 3 (34), 148-160.
11. Marmul', L. O., Hal'tsova, O. L. (2006). *Efektivnist' pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti fermers'kykh hospodarstv* [Effectiveness of entrepreneurial activity of farms]. Kyiv: NNTS IAE.
12. Hlukhova, S. V., Zotova, A. A. (2016). *Pidkhody do sutnosti zarobitnoyi platy* [Approaches to the essence of wages]. *Molodyy vchenyy. Ekonomichni nauky*, 12.1 (40), 698-701.
13. Mandych, O. V., Naumenko, I. V., Romaniuk, I. A. (2019). *Formuvannya polityky tovarorozpodilu v intehrovanykh strukturakh* [Formation of the policy of product distribution in integrated structures]. *Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky*, 4, 83-87.
14. Ihnatenko, M. (2019) *Zdiysnennya avtomatyzatsiyi bukhhalters'koho obliku ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh vprovadzhennya novykh prohramnykh produktiv i modeley* [Implementation of accounting automation of agricultural enterprises based on the introduction of new software products and models]. *Ahrarna ekonomika*, 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
15. Soboleva, I. V., Chepak, A. V. (2016). *Orhanizatsiya obliku zarobitnoyi platy ta vidpovidnykh utryman' ta narakhuvan' u suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky Ukrayiny* [Organization of accounting of wages and corresponding deductions and accruals in modern conditions of development of the economy of Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, 5 (05), 341-344.
16. Sarapina, O., Sakun, A., Prystemskiy, O., Iarova, L., Marmul', L. (2020). *Improving the Methodology of Financial and Accounting Support for Business Activities*. *International Journal of Management*, 11 (6), 838-846.
17. Khorunzhak, N. (2018). *Formalizatsiya modeli motyvatsiyi pratsivnykiv i otsinky yiyi efektyvnosti* [Formalization of the employee motivation model and evaluation of its effectiveness]. *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 1, 85-97.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Пеньковський Сергій Валентинович, аспірант кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління
 Університет Григорія Сковороди в Переяславі
 вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
 e-mail: kaf.obliky@ukr.net

Перчук Оксана Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління
 Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: oksio11279@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6484-7011

Яценко Ігор Миколайович, аспірант кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: kaf.obliky@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Penkovsky Serhiy, graduate student of the Department of Account, Taxation and Business management
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: kaf.obliky@ukr.net

Perchuk Oksana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Account, Taxation and Business management
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: oksio11279@gmail.com

Yatsenko Ihor, graduate student of the Department of Account, Taxation and Business management
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: kaf.obliky@ukr.net

УДК 338.48+339.138

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-70-76>

РОЗВИТОК МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКЛАМНИХ КАМПАНІЙ У ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Романюк І. А.
Кучеренко С. Ю.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти управління маркетинговими комунікаціями, у т.ч. організація рекламних кампаній у сфері туристичних підприємств.

Метою роботи є обґрунтування шляхів удосконалення управління маркетинговими комунікаціями туристичних підприємств через організацію PR-діяльності та рекламних кампаній.

Методологічною основою статті є теоретичні положення економіки підприємств, сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, у т.ч.: системного підходу, монографічний, статистико-економічний, аналізу та синтезу економічної інформації.

Результати роботи. Визначено, що управління маркетинговими комунікаціями є важливим складником діяльності туристичних підприємств. Його елементами є рекламні кампанії та засоби PR-менеджменту. Тому розробка структури, бюджету; визначення інструментів та локацій здійснення; вибір цільових аудиторій; оцінка результатів є важливими напрямками удосконалення управління. Правильна розробка рекламної кампанії для туристичних підприємств є важливим напрямком удосконалення управління їх діяльністю. Вона означає встановлення її пріоритетних цілей; розробку рекламного бюджету, переліку рекламних засобів; визначення найбільш ефективного місця та часу розміщення рекламних повідомлень; моніторинг і контроль результатів; коригування методів та інструментів управління за необхідності.

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані туристичними підприємствами, територіальними громадами, регіональними та державними органами влади, громадськими організаціями, окремими підприємцями й активістами, закладами вищої освіти, науковими установами.

Висновки. Важливою частиною маркетингових комунікацій туристичних підприємств та управління ними є рекламні кампанії та інші засоби PR-діяльності. Рекламна кампанія дозволяє контролювати просування туристичних послуг, вносити корективи у реалізаційну діяльність, створювати та закріплювати у споживачів стійке розуміння переваг послуг саме цієї туристичної фірми. Важливо підкреслити, що, як показує досвід рекламних кампаній провідних туристичних фірм світу, реклама має враховувати особливості країни, регіону, соціальне та політичне становище у суспільстві. Таким чином, правильна розробка рекламної кампанії – встановлення пріоритетних цілей кампанії, її бюджету, визначення найбільш ефективного місця та часу розміщення рекламних повідомлень, цільової аудиторії – є одним з найважливіших та актуальних напрямів удосконалення управління розвитком туристичних підприємств та їх маркетингових комунікацій.

Ключові слова: маркетингові комунікації, PR-діяльність, рекламні кампанії, туристичні підприємства, рекламоносії, медіастратегії, удосконалення, управління.

DEVELOPMENT OF MARKETING COMMUNICATIONS AND ORGANIZATION OF ADVERTISING CAMPAIGNS IN TOURIST ENTERPRISES

Romaniuk Iryna,
Kucherenko Svitlana

The subject of research is theoretical and practical aspects of marketing communications management, including organization of advertising campaigns in the field of tourist enterprises.

The purpose of the article is to substantiate ways of improving the management of marketing communications of tourist enterprises through the organization of PR activities and advertising campaigns.

The methodological basis of the article is the theoretical provisions of the economy of enterprises, a set of general scientific and special research methods, including: systemic approach, monographic, statistical and economic, analysis and synthesis of economic information.

Results of the article. It was determined that the management of marketing communications is an important component of the activities of tourist enterprises. Its elements are advertising campaigns and PR management tools. Therefore, the development of the structure and budget; determination of tools and implementation locations; selection of target audiences; evaluation of results are important areas of management improvement. The correct development of an advertising campaign for tourist enterprises is an important direction for improving the management of their activities. It means establishing its priority goals; development of an advertising budget, a list of advertising means; determination of the most effective place and time for placing advertising messages; monitoring and control of results; adjustment of management methods and tools if necessary.

Field of application of results. The results can be used by tourism enterprises, territorial communities, regional and state authorities, public organizations, individual entrepreneurs and activists, institutions of higher education, scientific institutions.

Conclusions. Advertising campaigns and other means of PR activity are an important part of marketing communications of tourist enterprises and their management. An advertising campaign allows you to control the promotion of tourist services, make adjustments to sales activities, create and consolidate among consumers a stable understanding of the advantages of the services of this particular tourist company. It is important to emphasize that, as shown by the experience of the advertising campaigns of the world's leading tourism companies, advertising must take into account the peculiarities of the country, region, social and political situation in society. Thus, the correct development of an advertising campaign involves establishing the priority goals of the campaign, its budget, and determining the most effective place and the time of placing advertising messages, the target audience – is one of the most important and relevant directions of improving the management of the development of tourist enterprises and their marketing communications.

Key words: marketing communications, PR activities, advertising campaigns, tourist enterprises, advertising media, media strategies, improvement, management.

JEL Classification: M21, M31, M37, L83

Постановка проблеми. На сьогоднішній день на світовому і вітчизняному туристичних ринках працює величезна кількість туроператорів, які пропонують широкий спектр послуг. При цьому функціонування великих туристичних фірм створює значні конкурентні перешкоди для дрібних туристичних агенцій. Це означає, що останнім слід звертати особливу увагу на номенклатуру та якість пропонованих послуг, проводити відповідні рекламні заходи, що сприяють підвищенню ефективності фірми, збільшенню прибутковості та охопленню більшої частки ринку. Будь-яка туристична фірма, здатна успішно реалізувати зв'язки з громадськістю, формувати її думку, зрештою, зможе впливати не лише на ефективність всього відтворювального процесу, а й на розвиток суспільної свідомості, культури та процвітання суспільства загалом. У цьому велику роль відіграє застосування управління public relations (PR) в організації туризму, що пов'язано, передусім, з його специфікою здійснення. PR має бути обов'язковою складовою, яка гарантує успіх туристичної фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління PR-діяльністю туристичних підприємств широко представлені у комплексних наукових дослідженнях вчених-економістів Нижник Л. С., Попової Ю. М., Скибінського С. В., Скриньковського Р. М. та ін. Крім того, управління та планування маркетингових комунікацій, зокрема, у туристичній галузі, займає особливе місце у наукових дослідженнях і розглядається в багатьох роботах вчених, у т.ч. таких як Адамчик О. О., Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Марченко О. А., Сарапіна О. А., Яровий В. Ф. та ін.

Мета статті – обґрунтування напрямів удосконалення управління маркетинговими комунікаціями туристичних підприємств засобами PR-менеджменту та рекламних кампаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний туризм неможливо уявити без реклами. Адже вона – дієвий інструмент у спробах туристичного підприємства донести інформацію до своїх клієнтів, модифікувати їхню поведінку, привернути увагу до пропонованих послуг, створити позитивний імідж самого підприємства, показати його суспільну значущість [1-4]. Тому ефективна рекламна діяльність є найважливішим засобом досягнення цілей стратегії маркетингу загалом та комунікаційної стратегії зокрема. Як свідчить світова практика, сфера туризму -одна із найбільших рекламодавців. Досвід роботи зарубіжних

туристичних фірм показує, що у середньому 5-6% доходів своєї діяльності вони витрачають на рекламу туристичних поїздок.

Особливі риси реклами як однієї з основних засобів маркетингових комунікацій у сфері туризму визначаються специфікою як реклами, так і особливостями системи туризму та її товару – туристичного продукту:

- неособистий характер. Комунікаційний сигнал надходить до потенційного клієнта не особисто від співробітника фірми, а за допомогою різноманітних посередників (засоби масової інформації, проспекти, каталоги, афіші та інші рекламоносії).

- одностороння спрямованість. Реклама фактично має лише один напрям: від рекламодавця до адресата (об'єкта впливу). Сигнали зворотного зв'язку надходять лише у формі кінцевої поведінки потенційного клієнта.

- невизначеність з погляду ефекту. Ця особливість є логічним продовженням попередньої. Зворотний зв'язок у рекламній діяльності має імовірнісний, невизначений характер. Факт придбання туристичного продукту залежить від великої кількості чинників, які часто не мають прямого відношення до реклами, мають суб'єктивний характер і практично нічого не формалізують.

- громадський характер. Туристична реклама несе особливу відповідальність за достовірність, правдивість і точність інформації, що передається за її допомогою.

- інформаційна насиченість. Туристичні послуги, які, на відміну від традиційних товарів, не мають матеріальної форми та постійної якості, потребують пріоритетного розвитку таких функцій реклами, як інформаційна та комунікативна.

- помітність і здатність до переконання. Специфіка туристичних послуг обумовлює необхідність використання зорових, наочних засобів, які забезпечують повніше уявлення об'єктів туристичного інтересу. Тому в рекламі часто використовуються відео- та фотоматеріали, картини, барвіста продукція.

Функціонуючи у межах концепції маркетингу, реклама є діючим засобом впливу на споживача. Однак її роль і значення не можна зводити до ідеалу. В результаті численних досліджень доведено, що реклама сама по собі, без тісного взаємозв'язку з іншими елементами комплексу маркетингу, є не лише малоефективною, але навіть може призвести до негативних результатів. Аналіз великого обсягу ринкової інформації дозволив відомому фахівцю Є. Ромату сформулювати два основних закони реклами, які, на нашу думку, безпосередньо відносяться до туристичної реклами:

- реклама стимулює продаж хорошого товару та прискорює провал поганого. Вона показує, яких якостей продукт немає і допомагає споживачеві у цьому швидко розібратися.

- реклама, що називає ту відмітну ознаку товару, що міститься в незначних кількостях і яку сам споживач не в змозі виявити, допомагає встановити, що ця ознака практично відсутня, і тим самим прискорює провал товару.

Однією з основних вимог до реклами у туристичній сфері є її правдивість. На жаль, «золоте» правило бізнесу «не обіцяй клієнту того, чого виконати не можеш» порушується багатьма туристичними підприємствами. Причому досить часто це відбувається несвідомо, коли з найкращих спонукань прагнуть будь-якими засобами та прийомами залучити клієнта. Згодом виявляється, що реалізувати свої обіцянки фірма не в змозі, і це негативно відбивається на іміджі підприємства та задоволеності клієнта його роботою. Універсальний і всеосяжний характер, різноманіття видів та засобів поширення реклами у туристичній сфері зумовлюють необхідність глибшого її аналізу. Напрямами планування реклами у туристичній є: визначення цілей реклами, джерела фінансування та розподілу рекламного бюджету, планування рекламних заходів.

Однією з найгостріших проблем, що стоять перед туристичним підприємством, є грамотна розробка рекламної кампанії, розподіл рекламного бюджету, визначення ефективної структури рекламних засобів [5, с. 79]. Це зумовлено ситуацією на туристичному та рекламному ринках, яка змінюється настільки стрімко, що будь-які отримані практичні знання потребують постійного перегляду, коригування та доповнення. Разом з тим, все ж таки, існують раціональні підходи до розробки рекламної кампанії в туристичній сфері, які можна застосовувати в різних ситуаціях.

Під рекламною кампанією розуміється кілька рекламних заходів, об'єднаних єдиною метою, що охоплюють певний тимчасовий період і розподілений у часі таким чином, щоб один із заходів доповнював інші. Розробка рекламної кампанії туристичного підприємства має риси цілісного логічного процесу, відправною точкою якого є аналіз ситуації, тобто чітка відповідь на питання: де знаходиться туристична фірма. Аналіз проводиться за такими основними напрямками: дослідження споживачів туристичних послуг, вивчення та аналіз туристичного ринку, а також оцінка ринку рекламних послуг. Далі визначається основна мета рекламної кампанії та ті завдання, які мають бути вирішені. Постановка цілей – це рішення про те, куди рухається і куди хоче потрапити туристична фірма. Рекламні цілі мають бути конкретними та чітко сформульованими, бути практичними, реалістичними, досяжними та вимірними.

Класичний спосіб досягти розуміння можливостей реклами – це уявити рекламу як піраміду, де:

1 рівень – обізнаність. До виведення на ринок нового туристичного продукту потенційні покупці навіть уявляють існування даної послуги. Отже, першим завданням реклами має бути ознайомлення потенційних споживачів із новою послугою.

2 рівень – знання, засвоєння інформації. Після того, як аудиторія дізнається про існування компанії чи продукту, необхідне збільшення інформації, тобто перехід наступного рівня піраміди. Завданням цього етапу є створення такої ситуації, коли певний відсоток обізнаної аудиторії отримує інформацію про склад та особливості компанії та її продукт.

3 рівень – прихильність. Представники цільової аудиторії можуть мати уявлення про послугу, але при цьому не виявляти лояльного відношення до цього туристичного продукту. Тому важливо сформулювати це ставлення до послуги у представників цільової аудиторії.

4 рівень – перевага. Можлива ситуація, що аудиторії продукт чи послуга подобається, однак у своєму виборі вона віддає перевагу продуктам інших туристичних компаній. І тут завданням стане формування нової системи переваг. Необхідно активно доносити до аудиторії переваги даного туристичного продукту, розповідати про його якість, цінність для аудиторії, висвітлювати інші його важливі характеристики.

5 рівень – переконання. На цьому рівні завданням буде переконання цільової аудиторії в тому, що дана туристична послуга справді необхідна. Бажано сформувати переконаність споживача в тому, що, вибираючи рекламований продукт, він робить найкращий вибір.

6 рівень – покупка. І тільки після того, як усі попередні рівні будуть пройдені, деякий відсоток цільової аудиторії досягне вершини піраміди і в результаті придбає цей туристичний продукт.

Коли цілі визначені, необхідно встановити, на яких основах базуватиметься медіастратегія, які кошти та рекламоносії вона використовуватиме як базові, а до яких вдаватися як підтримка [6, с. 74, 7-9]. Загалом, медіастратегія є комплексом дій, спрямований на визначення найбільш ефективного розміщення рекламних повідомлень у засобах поширення реклами, що має на меті досягнення поставлених цілей та оптимізацію витрат при розміщенні; це пошук відповіді на три питання: коли, де і як часто розміщувати рекламу, щоб досягти поставленої мети. Композиція медіаплану завжди будується, виходячи як з цілей, так і з орієнтацією на динаміку та особливості попиту, закономірні для цієї сфери. Медіастратегія, як правило, базується на взаємопоєднанні основних та додаткових рекламних засобів, а також засобів рекламної підтримки. Кожна з груп рекламоносіїв, що використовуються під час рекламної кампанії, служить посиленню цільового ефекту рекламної кампанії на кожному конкретному етапі, що є відображенням споживчої ситуації на туристичному ринку.

Під основними розуміються такі рекламоносії, які забезпечують вихід на цільову групу. Частка представників цільової аудиторії у цій групі коштів може бути менше 50%. До них можна віднести ділові та соціально-політичні журнали, які на сьогоднішній день мають найбільші рейтинги серед основної аудиторії туристичних компаній. Додаткові кошти – це ЗМІ, які мають, зазвичай, широке аудиторне охоплення, але аудиторія яких має, порівняно з основними засобами, розмиті невизначені обриси [10-12]. В аудиторію цих коштів, звичайно, потрапляє і цільова група, але визначити її частку щодо представників інших аудиторних груп досить складно.

Засоби рекламної підтримки – це рекламоносії, які, внаслідок свого нерегламентованого характеру поширення, неможливо ідентифікувати будь-якою пріоритетною аудиторією. Увага до цих засобів має спонтанний і часто стихійний характер, а періодичність цієї уваги спрогнозувати дуже важко. У той самий час у певні періоди ці кошти можуть істотно проводити споживачів, які мають широкі верстви суспільства.

Що ж до вибору рекламних засобів, кожен їх тип має свої особливості. Основні рекламоносії відбираються відповідно до двох принципів:

- 1) високою цільовою аудиторною ємністю коштів (охопленість цільової аудиторії має бути не менше 50%);
- 2) широкою зоною перетину цільової аудиторії у різних засобах.

Для попередньої оцінки ефективності основних засобів розглядаються такі показники:

- 1) показник аудиторного охоплення – показує, скільки загалом людина читає один номер видання (за результатами цілеспрямованих досліджень ЗМІ);
- 2) показник комунікативності – частина людей, які звертаються за будь-якою інформацією, що розміщена у виданні;
- 3) показник цільового охоплення – частина представників цільової аудиторії серед усіх читачів видання;
- 4) показник комерційної ефективності – частина людей, які сприймають рекламні оголошення та комерційну інформацію, яка розміщена в даному засобі, з високим ступенем уваги.

Додаткові засоби реклами обирають на основі двох принципів [13-17]:

- 1) популярність засобу та тривалість його існування на рекламному ринку;
- 2) висока популярність засобів серед представників цільової аудиторії.

Туристична реклама досить гармонійна, помітна і привертає увагу скоріш не як комерційну пропозицію, а як об'єкт екзотичного інтересу, який у більшості випадків не призводить до прямого мотиваційного звернення в туристичну фірму. При розробці рекламної кампанії, а саме медіа-плануванні туристичного підприємства необхідно врахувати такі особливості:

- як обмеження циклів рекламної кампанії необхідно визначати періоди, що відповідають різній споживчій активності на туристичному ринку. Під час розробки медіа-плану слід пам'ятати, що періоди максимального рекламного стимулювання попиту мають передувати періодам природного зростання активності ринку;

- всі навантаження рекламного впливу повинні припадати на робочі дні, оскільки у вихідні інтерес до друкованих ЗМІ та радіо суттєво знижується за рахунок різкого зростання уваги до телебачення та інтернету. Крім цього, у робочі дні реклама відпочинку сприймається з більшим інтересом, ніж у вихідні, коли рівень психологічної втоми значно нижчий, тому саме у робочі дні активну людину простіше стимулювати до відпочинку;

- до складу медіа-плану мають бути закладені оптимальні параметри ЗМІ, за допомогою яких досягається гарантований рекламний ефект. Так, для ділових видань найбільш оптимальною вважається

поява рекламного оголошення раз на два тижні в одному засобі, або щотижневе чергування рекламних публікацій у різних видавництвах ділового спрямування, які мають подібну аудиторію.

Висновки. Важливою частиною маркетингових комунікацій туристичних підприємств та управління ними є рекламні кампанії та інші засоби PR-діяльності. Рекламна кампанія дозволяє контролювати просування туристичних послуг, вносити корективи у реалізаційну діяльність, створювати та закріплювати у споживачів стійке розуміння переваг послуг саме цієї туристичної фірми. Важливо підкреслити, що, як показує досвід рекламних кампаній провідних туристичних фірм світу, реклама має враховувати особливості країни, регіону, соціальне та політичне становище у суспільстві. Таким чином, правильна розробка рекламної кампанії – встановлення пріоритетних цілей кампанії, її бюджету, визначення найбільш ефективного місця та часу розміщення рекламних повідомлень, цільової аудиторії – є одним з найважливіших та актуальних напрямів удосконалення управління розвитком туристичних підприємств та їх маркетингових комунікацій.

Список використаних джерел

1. Попова Ю. М. Особливості маркетингових досліджень рекламної діяльності. *Економіка і регіон*. 2015. № 1(50). С. 74-79
2. Романюк І. А. Елементи й особливості маркетингових стратегій розвитку підприємств галузі туризму. *Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 29 березня 2019 р. Полтава: ПДАА, 2019. С. 189-190.*
3. Лозовська Г. М. Оцінка ефективності медіапланування як складової управління рекламної діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 2(1). С. 149-153
4. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення доходності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 3 (39). С. 50-53.
5. Нижник Л. С. Ефективність рекламної кампанії як складової оцінювання комплексної маркетингової діяльності підприємства. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2017. № 875. С. 77-82.
6. Романюк І. А., Яровий В. Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4(40). С. 72-75.
7. Скриньковський Р. М. Діагностика ефективності реклами в діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 240-244
8. Ihnatenko M. M., Marmul L. O., Sarapina O. A., Sakun A. Zh., Pylypenko K. A. Models of implementation of enterprises in agrivacation green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. Vol. 8. Issue-12, October 2019. С. 337-340.
9. Скибінський С. В. *Історія реклами і PR: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. торг.-екон. ун-ту, 2016. 371 с.*
10. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 304-315.
11. Романюк І. А., Мандич О. В., Сєвідова І. О., Бабко Н. М., Квятко Т. М. *Рекламний менеджмент: навч. посібник*. Харків: ХНТУСГ, 2020. 163 с.
12. Marmul L., Levaieva L., Yarovyy V. Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, 54, 2022. Pp. 38-45.
13. Сєвідова І. О., Мандич О. В., Квятко Т. М., Бабко Н. М., Романюк І. А. *Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб.* Харків: ХНТУСГ, 2020. 200 с.
14. Ігнатенко М. М., Адамчик О. О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму на засадах брендингу та маркетингових стратегій. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 50–57.
15. Мандич О. В. Удосконалення рекламних та маркетингових продуктів для розвитку підприємств сільського зеленого туризму. *Боголібські читання: матер. І Всеукр. конф., 18 вересня 2020 р., Переяслав: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*, 2020. С. 200-201.
16. Marmul L., Marchenko O., Pylypenko K., Velychko T., Hranovska V. Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 287-293.
17. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7-13.

References

1. Popova, Yu. M. (2015). Osoblyvosti marketynhovykh doslidzhen' reklamnoyi diyal'nosti [Peculiarities of marketing research of advertising activity]. *Ekonomika i rehion*, 1(50), 74-79.
2. Romaniuk, I. A. (2019). Elementy y osoblyvosti marketynhovykh stratehiy rozvytku pidpryyemstv haluzi turyzmu [Elements and features of marketing strategies for the development of enterprises in the field of tourism]. *Naukove zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku, pravovoho rehulyuvannya i upravlinnya v ahropromyslovomu kompleksi: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Poltava: PDAA, 189-190.*

3. Lozovs'ka, H. M. (2017). Otsinka efektyvnosti mediaplanuvannya yak skladovoyi upravlinnya reklamnoyi diyal'nosti pidpryyemstva [Assessment of the effectiveness of media planning as a component of the management of the company's advertising activities]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 2(1), 149-153.
4. Ihnatenko, M. M., Marmul', L. O. (2017). Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyal'nosti [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3 (39), 50-53.
5. Nyzhnyk, L. S. (2017). Efektyvnist' reklamnoyi kampaniyi yak skladovoyi otsynyuvannya kompleksnoyi marketynhovoyi diyal'nosti pidpryyemstva [The effectiveness of the advertising campaign as a component of the evaluation of the complex marketing activity of the enterprise]. *Visnyk Nats. un-tu «L'viv. politehnika»*, 875, 77-82.
6. Romaniuk, I. A., Yarovyv, V. F. (2017). Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' funktsionuvannya pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu ta haluzi turyzmu zahalom [Socio-economic efficiency of the functioning of rural green tourism enterprises and the tourism industry in general]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4(40), 72-75.
7. Skryn'kovs'kyy, R. M. (2016). Diahnostyka efektyvnosti reklamy v diyal'nosti pidpryyemstva [Diagnostics of the effectiveness of advertising in the enterprise]. *Biznes Inform*, 6, 240-244
8. Ihnatenko, M. M., Marmul, L. O., Sarapina, O. A., Sakun, A. Zh., Pylypenko, K. A. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8, 12, 337-340.
9. Skybins'kyy, S. V. (2016). Istoriya reklamy i PR [History of advertising and PR]. *L'viv : Vyd-vo L'viv. torh.-ekon. un-tu*.
10. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Postol, A., Hurbyk, Yu., Runcheva, N. (2020). Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 304-315.
11. Romaniuk, I. A., Mandych, O. V., Syevidova, I. O., Babko, N. M., Kvyatko, T. M. (2020). Reklamnyy menedzhment [Advertising management]. *Kharkiv: KHNTUSH*.
12. Marmul, L., Levaieva, L., Yarovyv, V. (2022). Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural. *University Economic Bulletin*, 54, 38-45.
13. Sievidova, I. O., Mandych, O. V., Kvyatko, T. M., Babko, N. M., Romaniuk, I. A. (2020). Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva [Competitiveness of the enterprise]. *Kharkiv: KHNTUSH*.
14. Ihnatenko, M. M., Adamchuk, O. O. (2020). Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu na zasadakh brendynhu ta marketynhovykh stratehiy [Increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises on the basis of branding and marketing strategies]. *Ahrosvit*, 11, 50-57.
15. Mandych, O. V. (2020). Udoskonalennya reklamnykh ta marketynhovykh produktiv dlya rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu [Improvement of advertising and marketing products for the development of rural green tourism enterprises]. *Boholibs'ki chytannya: mater. I Vseukr. konf., Pereyaslav : DVNZ «Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody»*, 200-201.
16. Marmul, L., Marchenko, O., Pylypenko, K., Velychko, T., Hranovska, V. (2020). Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 287-293.
17. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7-13.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Романюк Ірина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, управління репутацією та клієнтським досвідом
Державний біотехнологічний університет
вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>
Researcher ID: G-2200-2017

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультет фінансово-економічної і професійної освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: ksvetau@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>
Researcher ID: S-1892-2018

DATA ABOUT THE AUTHORS

Romaniuk Iryna, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Marketing, Reputation Management and Customer Experience

State Biotechnological University
Str. Alchevskikh, 44, Kharkiv, 61002, Ukraine
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Kucherenko Svitlana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Financial,
Economic and Professional Education
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ksvetau@i.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Антошкін В. К.
Антошкіна Л. І.

Предметом дослідження є концептуальні положення про структуру, складники та загрози економічної безпеки в умовах військового стану та війни; можливості її збереження та підтримки.

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень щодо структури й складників економічної безпеки в умовах військового, а також можливостей її збереження і підтримки.

Методологічною основою статті є методи діалектичної єдності й протиріччя, історичний, монографічний, системно-структурного аналізу й синтезу; статистико-економічні методи (абсолютних і відносних величин, індексні, групувань і ранжувань), математичного програмування й моделювання.

Результати статті. Виявлено, що структуру економічної безпеки формують наступні структурні блоки: міжнародна політика, світове господарство, глобалізаційні процеси; господарюючі, державні і суспільні інститути; ресурси і продуктивність; ідеологія, стратегії та моделі розвитку країни; моніторинг, методи оцінки і діагностики та прогнозування. Чинниками впливу на неї є джерела формування та загрози й ризики руйнування. Визначено, що основною загрозою для економічної безпеки України стала багаторічна російська агресія та війна, особливо починаючи з 2022 р. Небувала за жорстокістю, вона призвела до захоплення приблизно 20% території; масштабних руйнувань суспільної інфраструктури, енергетики, житлового фонду, промисловості і сільського господарства; переміщення мільйонів осіб; убивств сотень тисяч людей; інфляції та девальвації й загрози дефолту; згорання соціальних програм. Прямі втрати супроводжують не менш руйнівні не прямі. Подальші заходи підтримки економічної безпеки мають спиратися на постійний моніторинг не лише економічної, а, насамперед, військової ситуації, кількісні оцінки та прогнози.

Галузь застосування результатів. Висновки статті можуть бути використані в підприємствах, закладах вищої освіти, науково-дослідних установах, дорадчих організаціях.

Висновки. У цих умовах державною владою за допомогою міжнародного співтовариства здійснено наступні заходи щодо її збереження: оптимізовано інститути виконавчої влади; переміщено мільйони людей та підприємств, заклади вищої освіти та ін. у відносно безпечні місця; оптимізовано видатки бюджету та збільшено фінансування оборони; застосовано цифрові та онлайн інструменти діяльності й управління. Забезпечено правопорядок й особисту безпеку громадян на підконтрольних територіях; цілісність економіки через роботу банківської, податкової, митної систем, ринків, торгових та експортно-імпорتنих операцій. Подальші заходи підтримки економічної безпеки мають спиратися на постійний моніторинг не лише економічної, а, насамперед, військової ситуації, кількісні оцінки та прогнози.

Ключові слова: економічна безпека, підприємства, загрози, військові дії, суверенітет, концептуальні положення, моніторинг, індикатори, методи, управління.

CONCEPTUAL PROVISIONS FOR PRESERVING ECONOMIC SECURITY IN THE CONDITIONS OF WAR AND MARTIAL LAW

Antoshkin Vadim,
Antoshkina Lidia

The subject of the research is conceptual provisions about the structure, components and threats of economic security in the conditions of martial law and war; possibilities of its preservation and maintenance.

The purpose of the article is to substantiate the conceptual provisions regarding the structure and components of economic security in military conditions, as well as the possibilities of its preservation and support.

The methodological basis of the article is the methods of dialectical unity and contradiction, historical, monographic, system-structural analysis and synthesis; statistical and economic methods (absolute and relative values, index, grouping and ranking), mathematical programming and modeling.

Results of the article. It was revealed that the structure of economic security is formed by the following structural blocks: international politics, world economy, globalization processes; economic, state and public institutions; resources and productivity; ideology, strategies and models of the country's development; monitoring, methods of evaluation and diagnosis and forecasting. Factors affecting it are sources of formation and threats and risks of destruction. It was determined that the main threat to the economic security of Ukraine was the long-term Russian aggression and war, especially starting in 2022. It was not brutal, it led to the capture of approximately 20% of the territory; large-scale destruction of public infrastructure, energy, housing stock, industry and agriculture; displacement of millions of people; murders of hundreds of thousands of people; inflation and devaluation and threats of default; curtailment of social programs. Direct losses are accompanied by no less devastating indirect ones. Further measures to support economic security should be based on constant monitoring of not only the economic, but primarily the military situation, quantitative assessments and forecasts.

Field of application of results. The conclusions of the article can be used in enterprises, institutions of higher education, research institutions, consulting organizations.

Conclusions. Under these conditions, the state authorities, with the help of the international community, implemented the following measures for its preservation: the institutions of the executive power were optimized; millions of people and enterprises, institutions of higher education, etc., were relocated to relatively safe places; budget expenditures were optimized and defense funding was increased; applied digital and online tools of activity and management. Law and order and personal safety of citizens in controlled territories are ensured; the integrity of the economy through the work of the banking, tax, customs systems, markets, trade and export-import operations. Further measures to support economic security should be based on constant monitoring of not only the economic, but primarily the military situation, quantitative assessments and forecasts.

Key words: economic security, enterprises, threats, military actions, sovereignty, conceptual provisions, monitoring, indicators, methods, management.

JEL Classification: H56, H70, J28, E20

Постановка проблеми. Глобальні зміни життєдіяльності населення, зростання значення інновацій й нових техніко-економічних укладів, цифровізація та інформатизація сприяють створенню нових продуктів і послуг, здатних значно покращити життя людей, їх продуктивність, визначають нові цінності та пріоритети. Водночас, вони зумовлюють ускладнення соціально-економічної реальності й формування нових типів та напрямів людських і господарських взаємовідносин. Водночас, з'являються й нові виклики та загрози (небезпеки), під впливом яких актуальність проблеми безпеки усіх сфер життєдіяльності людини набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап функціонування суспільства актуалізує усвідомлення того, що його основний сенс полягає не лише в задоволенні безмежно зростаючих матеріальних і духовних потреб, а й у застосуванні універсальних засобів щодо забезпечення загальної безпеки життєдіяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Мова йде про демографічну, військову, соціально-економічну, екологічну, санітарно-епідеміологічну, продовольчу, енергетичну, особистісну безпеку. Зміна колективної свідомості суспільства зумовлює нові підходи в гарантуванні безпеки, поглиблює її зміст і найважливіші складники. Безумовно, основною з них, що гарантує право на життя, є військова безпека.

Проте вони є тісно взаємозалежними одна з одною. Предметом економічної науки є відпрацювання концептуальних засад саме економічної безпеки. До пріоритетів її наукового обґрунтування входять проблеми проявів та ідентифікації існуючих загроз, пошук ефективних інструментів і методів їх нейтралізації та усунення. Підтвердженням цієї тези є значна кількість наукових публікацій з вказаної проблематики: В. Антошкіна, А. Бесчастного, З. Варналія, І. Вініченка, Т. Гордієнко, Я. Жаліло, М. Ігнатенка, О. Красноручького, І. Ксьонжик, Л. Мармуль, К. Пилипенко, І. Романюк, Т. Сача, Л. Шевченко, Б. Язлюка та інших відомих науковців.

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень щодо структури й складників економічної безпеки в умовах військового, а також життєвостей її збереження і підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція гарантування економічної безпеки будь-якої країни розуміється як запорука її незалежності, умова сталого розвитку, високого рівня та якості життя, забезпечення зайнятості й підвищення добробуту усіх верств суспільства. Ця теза підтверджується багатовіковим досвідом державотворення у всьому світі загалом і в Україні зокрема. З огляду на це, захист економічних інтересів входить до переліку найважливіших національних пріоритетів нашої держави.

В останні десятиріччя глобалізаційні процеси виступають чинниками основоположних напрямів світового економічного розвитку. Сьогодні важливо враховувати принаймні їх наступні основні тренди: глобальні ресурси (глобальний клімат, його зміни; енергетичні ресурси та ін.); глобалізація народонаселення (світова демографія); глобалізація політики (геополітика); глобалізація господарства й економіки (світове господарство); продовольча проблема; глобалізація стратегій суспільного розвитку (сталий розвиток, інклюзії, соціальна відповідальність). Історичний аналіз вказує, що провідне місце у формуванні геополітики та світового господарства серед них займають системні зрушення через створення рухів неприєднання або навпаки – військових та економічних альянсів; двосторонні економічні та/або територіальні претензії; розв'язання руйнівних та геноцидних війн; військових конфліктів; Це і державний тероризм; дипломатичні зусилля у реалізації національних інтересів або спорів. З іншої сторони, йдеться про формування нових і ліквідацію старих ринків; діяльність транснаціональних корпорацій; контроль над ресурсами і капіталами; діяльність міжнародних та світових організацій, угод, фондів тощо [1-4].

Наступні важливі аспекти економічної безпеки, її життєздатності ґрунтуються на стійкості функціонування господарюючих структур і суспільних інститутів. Відповідно, з'являється потреба у знаннях і практичних прийомах забезпечення захищеності людей, їх господарської діяльності та економіки в цілому. Таке розуміння захищеності залежить від економічних відносин, що складаються у суспільстві як динамічній та відкритій системі; взаємозв'язків і мотивів поведінки людей як господарюючих суб'єктів у задоволенні зростаючих матеріальних і духовних потреб. Останні породжують найбільш сильні стимули активізації діяльності господарюючих суб'єктів в отриманні конкурентних переваг і можливостей усунення економічних та особистісних загроз. Тому саме вони сприяють досягненню цілей по забезпеченню економічної безпеки та є її бенефіціарами.

Безпека стає економічним чинником у тому випадку, коли здійснюється прогнозування можливостей і загроз для реалізації національно-державних інтересів країни у сфері економіки. З погляду економічної безпеки в цьому випадку необхідно звернути увагу на ряд основних умов функціонування виробництва, серед яких традиційно виділяються матеріальне та сировинне забезпечення [5, с. 8]. Життєдіяльність економіки опиняється під загрозою при втраті традиційних виробництв, власних джерел сировини, відповідного стану людського капіталу й трудових ресурсів – рівня кваліфікації, компетентностей, навичок та умінь, що визначають продуктивність праці, рівень оплати праці, отже, й конкурентоспроможність виробництва та продукції. Проте в сучасних умовах навіть більш вагомими є інноваційно-інвестиційний потенціал, новітні технології, машини й обладнання, автоматизація й діджиталізація процесів життєдіяльності, бізнесу, виробництва й маркетингу.

Поняття «економічна безпека» відображає здатність відповідних політичних, правових, соціальних та економічних інститутів держави захищати інтереси своїх ключових суб'єктів у рамках національних господарських традицій і цінностей. Незважаючи на вже сформовані контури проблеми економічної безпеки, багато її аспектів продовжують залишатися недостатньо вивченими. Це тіньова економіка, корупція, організована економічна злочинність, вивіз капіталів, економічне розшарування населення, рівень бідності та їх вплив на суспільство й економічну безпеку. На цілий ряд теоретичних питань економічної безпеки також все ще немає повноцінних відповідей [6-8]. Зокрема, саме трактування змісту економічної безпеки та підсистем її складових залишається вкрай нечітким. Запропоновані класифікації внутрішніх і зовнішніх загроз з часом втрачають свою актуальність та вимагають перегляду.

Значну складову загальної концепції, методологічну цінність і, водночас, проблему становлять методики оцінки економічної безпеки та обґрунтування її прогнозів на перспективу. Існуючі переліки порогових значень індикаторів безпеки характеризуються багатоваріантністю та об'єктивно вимагають створення єдиної методології їх визначення. Сучасний стан взаємовпливів природи і суспільства, підвищена конфліктність геополітичних, соціальних та інших процесів, ускладнення демографічної й продовольчої ситуації – ці та багато інших глобальних проблем сьогодення приховують у собі загрозу існуванню людства і потребують невідкладного розв'язання у т. ч. й на національному рівні.

Протягом тривалого історичного розвитку, під час різних подій, у т. ч. активізації різних загроз, поняття «безпека» та «економічна безпека» зазнали трансформацій у зв'язку зі зміною соціальних, економічних, політичних умов та зовнішнього середовища здійснення й концепцій та принципів управління. У галузевих дослідженнях та, відповідно, у спеціальній літературі визначення безпеки апелює до такого стану, коли для будь-якого об'єкта гарантується захист і він не відчуває будь-якого негативного впливу від проявів внутрішніх та зовнішніх чинників. Більшість дослідників спираються на дещо ширше визначення безпеки, яка трактується як захищеність постійних природних, фізіологічних, соціальних, економічних, духовних і ситуативних потреб у ресурсах, технології, інформації та моральних ідеалах, які необхідні для життя і розвитку людей загалом.

Економічна безпека – це результат економічної діяльності, що спрямована на забезпечення існування та можливого прогресивного розвитку громадян і країни в цілому. Зміст поняття економічної безпеки так само, як і безпеки, має багато визначень. В одному випадку безпека передбачає можливість запобігання збитків і втрат, в інших, – характеризує рівень захисту життєво важливих інтересів суспільства, ще в інших – підтримує сталий рівень розвитку економіки, спрямований на стійкий рівень безпеки, у тому числі й економічної [9, с. 40]. Стійкість та розвиток тісно пов'язані з економічною безпекою і становлять один з її компонентів.

Важливо, що стан економіки оцінюється шляхом визначення рівня забезпечення економічної безпеки. До таких критеріїв, на нашу думку, варто віднести:

- наявність внутрішніх та запозичених ресурсів (їх співвідношення) і можливість та продуктивність їх використання, удосконалення факторів виробництва (праці, капіталу та природних ресурсів);

- зростання конкурентоспроможності економіки як у науково-технічному, так і у виробничому, внутрішньому та зовнішньому вимірах;
- забезпечення соціальної стабільності, достойного рівня життя та рівного доступу населення до матеріальних і культурних благ, рівновага економічного простору та його єдність;
- постійна боротьба та всебічна підтримка економічного суверенітету, незалежності.

Система індикаторів економічної безпеки включає в себе такі показники як: рівень та якість життя, темпи інфляції, норма безробіття, економічне зростання, державний борг, інтеграція у світову економіку, стан валютних резервів, діяльність тіньової економіки, стан навколишнього середовища. Самі по собі індикатори не характеризують стан розвитку економіки в повному обсязі, тому варто для забезпечення характеристики економічної безпеки виділити їх порогові значення, а також визначити межі загроз [10, с. 7]. Основними компонентами, необхідними для характеристики економічної безпеки, є кількісні вимірники: основних цілей економічного розвитку України та системи національних інтересів; державного й економічного суверенітету; міжнародного становища країни та її місця у світовій економіці; територіальної цілісності.

Багатовекторність ускладнює визначення суті питання про зміст категорії «економічна безпека». Сучасні теоретичні погляди на визначення та реалізацію економічної безпеки можна представити двома напрямками: через інтереси та через стійкість. Тобто, проблема полягає в тому, чи можна розкрити концепцію економічної безпеки в термінах «стійкості» так, щоб не втратити її змістовних елементів, які використовуються при її визначенні через «інтереси». В сучасних умовах суспільного розвитку у багатьох країнах світу переосмислюються засади міжнародної та національної безпеки. Це пов'язано з прискоренням процесів глобалізації економічних відносин; розвитком новітніх інформаційних технологій, віртуальних соціальних платформ і спільнот; ліній і мереж світових комунікацій; грошових, товарних і міграційних потоків [11, с. 49].

Здійснена оцінка загроз економічній безпеці України під кутом зору порушення порогових значень її індикаторів дала можливість визначити, що, наприклад, протягом 2010-2016 рр. рівень економічної безпеки в Україні коливався, але мав тенденцію до зниження, навіть до критичного рівня. Про це свідчить більшість характеристик порушення стану та рівня економічної системи. За визначеним інтегральним показником рівня економічної безпеки у 2010-2016 рр. можемо дійти висновку, що він мав тенденцію до зростання у 2011 р. та незначного падіння у 2015 р.

Результативне значення цього показника підтверджує той факт, що рівень економічної безпеки у країні перебував у критичному стані, оскільки він не перевищував рівня 50 пунктів з наявністю тенденцій до подальшого зниження. Це обумовлює необхідність напрацювання нових шляхів виходу економічної системи зі стадії кризи та деталізації і конкретизації показників, за якими можна було б установити рівень загроз економічній безпеці. У методології дослідження економічної безпеки варто визначити й об'єкт небезпеки. Визначення загроз та аналіз їх факторів в узагальненому вигляді полягає в кількісній оцінці їх наявності, а також характеристиці сили і форми взаємного впливу.

З цією метою доцільно використовувати метод кореляційно-регресивного аналізу, у т.ч. для вимірювання міцності зв'язків показників за допомогою коефіцієнтів кореляції [12, с. 11]. При цьому виявляються зв'язки, різні за силою та за напрямом дії. До методологічного інструментарію, з використанням якого можна визначити ймовірність виникнення загрози та розмір шкоди у разі її реалізації, належать методи експертних оцінок, кількісного аналізу ризику, теорії ймовірності та нечіткої логіки.

У процесі здійснення економічної безпеки й механізми управління її розвитком необхідно запровадити постійний моніторинг індикаторів, їх оцінку для того, щоб отримати реальний інтегральний показник та розробити адекватні і своєчасні заходи, які будуть спроможні забезпечити належний рівень економічної безпеки в цілому та у розрізі окремих її складових. Перспективними напрямками досліджень можна вважати науково-практичні розробки методології та методики оцінки системи критеріїв та індикаторів, які дадуть можливість визначити поточний стан економічної безпеки, а також розробити прогноз її розвитку на перспективу.

Протягом останніх майже тридцяти років розвитку незалежної Української держави неодноразово з'являлися зовнішні загрози як для її економічної безпеки, так і територіальної цілісності. Вони призвели до здавалося б, неможливого сценарію для XXI століття – жорстокої: на знищення війни проти України зі сторони Росії. Крім цього, має місце політичний тиск і посягання на територіальну цілісність окремих східно-європейських країн. Однією з вагомих причин загострення внутрішніх і зовнішніх загроз економічної залежності від інших країн.

Враховуючи існування важких зовнішніх загроз та масштабної воєнної агресії відносно України, варто розширити поняття економічної безпеки до теоретичного обґрунтування стану військово-економічної безпеки та шляхів її зміцнення на міжнародному й національному рівні. Через намагання деяких країн виокремити в окремі державні утворення цілі області нашої країни необхідно перемогти на фронтах; зміцнювати військово-економічну безпеку, забезпечити соціально-економічний розвиток прикордонних територій, обороноздатності країни та єдність народів, які її населяють [13, с. 85]. Сьогодні принцип непорушності післявоєнних кордонів зухвало порушено. Претензії на володіння нашими територіями виявляє Росія як більш сильна з військово-економічної точки зору країна з фашистською політикою; проти людяності й поза мораллю. Україна за рівнем могутності посідає тридцяте місце у світі. Цей фактор також виявляє причини втручання сусідніх країн, в тому числі деяких країн Євросоюзу, у внутрішні справи України.

Військова загроза тісно пов'язана з економічною, оскільки масштаби накопичення капіталу виходять за межі однієї країни. Капітал стає інтернаціональним і прагне до світового панування шляхом економічного

примусу та прямого військового втручання. Питання військово-економічної безпеки спонукає країни світу частину ВВП направляти не на соціально-економічний розвиток, а на забезпечення обороноздатності країни та зміцнення військово-економічного потенціалу. Рівень і динаміку цих показників варто включити до показників-індикаторів, за якими можна буде визначити граничні значення військово-економічної безпеки.

В умовах воєнних дій величезні фінансові, організаційні, людські ресурси направляються на протидію агресору та на захист суверенітету і територіальної цілісності держави. Практично, це виключає заходи, спрямовані на поліпшення соціально-економічного становища населення й країни загалом. Крім того, зовнішня агресія обумовила виникнення нових, надзвичайно гострих проблем у соціальній сфері, які додалися до вже існуючих. Серед них – проблема вимушено переміщених осіб, які становлять 30% всього населення та занепад територій в зоні проведення військових операцій.

До фізичних втрат населення в зоні бойових дій додався міграційний рух за кордон. Україна зазнала наймасовішої внутрішньої міграції з 1986 р., часу аварії на Чорнобильській атомній станції. За даними Міністерства соціальної політики України, в березні 2018 р. в країні було зареєстровано близько 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Втрата робочих місць оцінюється в межах від 50% (для великих підприємств) до 80-90 % (для малих і середніх). Як наслідок, від 1,1 до 1,8 мільйона працездатних людей у Донецькій та Луганській областях частково або повністю залишилися без роботи та засобів існування.

На 01.05.2018 р. у Донецькій та Луганській областях зафіксовано зруйнованими або пошкодженими інфраструктурні об'єкти: заклади освіти – 217; медичні установи – 45; культурні та спортивні споруди – 51; адміністративні будівлі – 81; об'єкти торгівельної інфраструктури – 14; промислові об'єкти – 132. Загальна вартість завданих збитків оцінюється приблизно у 4 млрд. 177 млн. грн. Більше, ніж 710 тис. людей залишилися без даху над головою.

Зокрема, у Донецькій області зазнали пошкоджень або не підлягають відновленню 4740 житлових будинків, у Луганській – більше ніж 690. Загальна вартість відновлювальних робіт об'єктів житлової інфраструктури оцінюється майже в 1 млрд. 750 млн. грн. Різко знизилася ділова та економічна активність, згортає свою роботу малий бізнес, значна частина працездатного населення відмовляється від пошуку роботи. Це призвело до появи майже 2-х мільйонів людей економічно неактивного населення. Спостерігається зростання масштабів бідності внаслідок втрати основних джерел доходів.

Війна 2022 р. вже призвела до катастрофічних наслідків. Зруйновано й пограбовано країною-агресором не просто окремі будівлі, а великі міста й села, які буквально стерто з лиця землі; втрачено тисячі підприємств, шляхів сполучення, об'єктів інфраструктури та енергетики; мільйони людей стали біженцями, втратили роботу й житло; сотні тисяч вбито й закатовано і далі відбувається геноцид українського народу. Боротьба за свою незалежність і життя стала сенсом для Збройних Сил і всього народу України. Але ворог – найбільша держава світу, яка поставила себе поза мораллю, тому й втрати катастрофічні. Поряд з державним рівнем економічної безпеки, згубних наслідків зазнає й особистісний.

Відомо, що у структурі сімейного доходу втрату заробітної плати не може навіть частково замінити дохід від інших видів робіт. Тому збільшення навантаження на державну систему соціальної підтримки вже призвело до ускладнень у фінансовому секторі економіки. Втрата основних доходів та майна, неможливість, навіть часткового їх заміщення власними силами змушує власників домогосподарств звертатися до державної системи соціальної підтримки [14-15]. В умовах реформування останньої з метою посилення адресності, що передбачає зростання розміру виплат, неминучим стає значне збільшення фінансового навантаження на фінансову систему, оскільки разом з цим буде збільшуватися контингент учасників і розмір виплат. Тому в теоретичному та методологічному відношенні необхідно поглиблення досліджень щодо оцінки економічної безпеки з врахуванням фінансових проблем окупованих територій; мільйонів переміщених осіб; зростання витрат на оборону.

Висновки. У цих умовах державною владою за допомогою міжнародного співтовариства здійснено наступні заходи щодо її збереження: оптимізовано інститути виконавчої влади; переміщено мільйони людей та підприємств, заклади вищої освіти та ін. у відносно безпечні місця; оптимізовано видатки бюджету та збільшено фінансування оборони; застосовано цифрові та онлайн інструменти діяльності й управління. Забезпечено правопорядок й особисту безпеку громадян на підконтрольних територіях; цілісність економіки через роботу банківської, податкової, митної систем, ринків, торгових та експортно-імпортних операцій. Подальші заходи підтримки економічної безпеки мають спиратися на постійний моніторинг не лише економічної, а, насамперед, військової ситуації, кількісні оцінки та прогнози.

Список використаних джерел

1. Резворович К. Р. Юнін О. С., Круглова О. О. та ін. *Фінансово-економічна безпека: теоретико-правові аспекти: навч. посіб.* Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 195 с.
2. Мармуль Л. О., Радєва М. М. *Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія.* Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.
3. Ємець В. В. *Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: регіональний та місцевий аспекти. Економіка та держава.* 2022. № 5. С. 68-72.
4. Ігнатенко М. М. *Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. Економіка АПК.* 2015. № 1. С. 78-83.

5. Юрченко Ю. Ю., Антошкін В. К. Соціально-економічна оцінка деструктивних факторів продовольчого самозабезпечення. *Економіка та держава*. 2019. № 10. С. 4–13.
6. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Романюк І. А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>
7. Пилипенко К. А. Соціально-економічна сутність, завдання та принципи формування продовольчої безпеки. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 27. Ч. 2. 2018. С. 5-9.
8. Мармуль Л. О., Коваленко І. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2008. № 12. С. 62-69.
9. Козловський С. В., Жураківський Є. С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 37-42.
10. Вініченко І. І., Комська М. М. Теоретичні аспекти формування антикризової стійкості сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2021. № 12. С. 3-8.
11. Мармуль Л. О., Рогатина Л. П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2(34). С. 49.
12. Ігнатенко М. М., Рунчева Н. В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. *Економіка та держава*. № 1. 2017. С. 10-14.
13. Мандич О. В., Науменко І. В., Романюк І. А. Формування політики товаророзподілу в інтегрованих структурах. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 4. С. 83-87.
14. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malysko V., Marmul L., Social Investments As The Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of The Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(3), 2019, Pp. 7124-7132.
15. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, Pp. 337-340.

References

1. Rezvorovych, K. R. Yunin, O. S., Kruhlova, O. O. (2019). *Finansovo-ekonomichna bezpeka: teoretyko-pravovi aspekty [Financial and economic security: theoretical and legal aspects: education]*. Dnipro: Vydavets' Bila K.O.
2. Marmul', L. O., Radyeva, M. M. (2006). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiynoyi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformation economy]*. Kyiv: NNTS IAE.
3. Yemets', V. V. (2022). *Ekonomichnyy rozvytok u povoyenny period v Ukraini: rehional'nyy ta mistsevyy aspekty [Economic development in the post-war period in Ukraine: regional and local aspects]*. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 68-72.
4. Ihnatenko, M. M. (2015). *Teoretychni zasady ta praktychni napryamy formuvannya korporatyvnoyi sotsial'noyi vidpoval'nosti ahrarnykh i kharchovykh pidpryyemstv [Theoretical principles and practical directions of formation of corporate social responsibility of agricultural and food enterprises]*. *Ekonomika APK*, 1, 78-83.
5. Yurchenko, Yu. Yu., Antoshkin, V. K. (2019). *Sotsial'no-ekonomichna otsinka destruktivnykh faktoriv prodovol'choho samozabezpechennya [Socio-economic assessment of destructive factors of food self-sufficiency]*. *Ekonomika ta derzhava*, 10, 4–13.
6. Ihnatenko, M. M., Levayeva, L. Yu., Romaniuk, I. A. (2020). *Informatsiyne zabezpechennya orhanizatsiyno-ekonomichnykh priorytetiv rozvytku fermers'kykh hospodarstv i sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises]*. *Efektivna ekonomika*, 5, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854>
7. Pylypenko, K. A. (2018). *Sotsial'no-ekonomichna sutnist', zavdannya ta pryntsypy formuvannya prodovol'choyi bezpeky [Socio-economic essence, tasks and principles of food security formation]*. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, 27, 2, 5-9.
8. Marmul', L. O., Kovalenko, I. V. (2008). *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti pererobnykh pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu [State regulation of investment activities of processing enterprises of the agro-industrial complex]*. *Ekonomika APK*, 12, 62-69.
9. Kozlovskyy, S. V., Zhurakivskyy, Ye. S. (2015). *Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennya katehoriyi «ekonomichna bezpeka» ta skladovykh ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the category «economic security» and the components of economic security of Ukraine]*. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 37-42.
10. Vinichenko, I. I., Koms'ka, M. M. (2021). *Teoretychni aspekty formuvannya antykrizovoyi stiykosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Theoretical aspects of formation of anti-crisis resilience of agricultural enterprises]*. *Ahrosvit*, 12, 3-8.
11. Marmul', L. O., Rohatina, L. P. (2016). *Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh ta kharchovykh pidpryyemstv [Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises]*. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 49.
12. Ihnatenko, M. M., Runcheva, N. V. (2017). *Protsesy resursozabezpechennya spetsializatsiyi ta kontsentratsiyi vyrobnytstva v korporatyvnykh ahroformuvannyakh [Processes of resource provision of specialization and concentration of production in corporate agricultural formations]*. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 10-14.

13. Mandych, O. V., Naumenko, I. V., Romaniuk, I. A. (2019). *Formuvannya polityky tovarorozpodilu v intehrovanykh strukturakh [Formation of the policy of product distribution in integrated structures]. Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky*, 4, 83-87.

14. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Krukovska, O., Malyshko, V., Marmul, L. (2019). *Social Investments As The Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of The Companies of Agribusiness. International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(3), 7124-7132.

15. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. and Pylypenko, K. 2019 (). *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337-340.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Антошкін Вадим Костянтинович, доктор економічних наук, доцент кафедри економіки і фінансів, Бердянський університет менеджменту і бізнесу
бульвар Академіка Вернадського, буд. 16-в, м. Київ, 03115, Україна
e-mail: bip2@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2769-0825>

Антошкіна Лідія Іванівна, доктор економічних наук, професор, ректор
Бердянський університет менеджменту і бізнесу
бульвар Академіка Вернадського, буд. 16-в, м. Київ, 03115, Україна
e-mail: bip2@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8256-8182>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Antoshkin Vadim, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics and Finance, Berdyansk University of Management and Business
Akademika Vernadskyi Blvd., 16-v, Kyiv, 03115, Ukraine
e-mail: bip2@ukr.net

Antoshkina Lidia, Doctor of Economics, Professor, rector
Berdyansk University of Management and Business
Akademika Vernadskyi Blvd., 16-v, Kyiv, 03115, Ukraine
e-mail: bip2@ukr.net

УДК 330.33.012:669(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-83-97>

БАГАТОВЕКТОРНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОГРАМОЮ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Горошкова Л. А.
Карбівничий Р. О.
Маслова О. В.

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена тим, що питання децентралізації та реформи державного соціально-економічного устрою, перебудова територіальної організації об'єктів господарювання є одним з десяти пріоритетів «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Новий адміністративно-територіальний устрій повинен стати основою побудови нової моделі територіального управління, заснованої на засадах децентралізації, субсидіарності, балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів та територіальних громад, повсюдності місцевого самоврядування, спроможності та самостійності територіальних громад.

Постановка проблеми. Управління процесом децентралізації в Україні потребує поглиблених теоретичних і практичних досліджень на які звертають особливу увагу у зв'язку з реформуванням адміністративно-територіального устрою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами розв'язання проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А.П., Олійник Д.І., Баталов О.А., Дацко О.І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю.Б. та ін. [1-4].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Реформа децентралізації передбачає створення нової ланки в системі адміністративного устрою в Україні запровадженням нової адміністративно-територіальної одиниці – об'єднаної територіальної громади (ОТГ). Але шлях перетворень повинний мати поступовий системний характер, отже існує необхідність побудови моделі таких перетворень на основі програмного підходу з урахуванням синергетичного ефекту.

Постановка завдання, мети дослідження. Найбільш універсальною технологією управління є використання проектно-програмних моделей що дає можливість використовувати програмний менеджмент, який належить до теоретичної концепції, розв'язувати сучасні проблеми управління. Метою є обґрунтування теоретичних та методичних положень щодо управління програмою розвитку об'єднаних територіальних громад на основі багатовекторного розвитку. Завдання дослідження полягають у розробці та обґрунтуванні багатовекторної моделі управління програмою розвитку ОТГ на етапі децентралізації влади в Україні; визначенні пріоритетних напрямів програми розвитку об'єднаних територіальних громад й обґрунтуванні методів, засад та процесів їх реалізації відповідно до етапів реформування адміністративно-територіального устрою країни;

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедуція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання та інші) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у розв'язання нагальних проблем. Однією із форм реалізації засад міжбюджетного регулювання є міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Перелік трансфертів, передбачених у державному бюджеті для місцевих бюджетів, визначено ст. 97 Бюджетного кодексу України.

Пріоритетні напрями децентралізації у просторі доцільно вважати не колінеарними векторами, а для опису процесу взаємодії між ними – використати правило паралелограма для складання векторів

Нестійкість складних систем є одним з управлінських завдань для створення передумов стабільного динамічного розвитку. Тільки такі системи здатні до самоорганізації. Управління самоорганізацією систем є джерелом їх прискореного розвитку, у результаті якого відбувається відбір якостей, ознак і властивостей, що підвищують рівень організації системи в процесі адаптації до зовнішнього впливу

Існують два механізми розвитку систем – біфуркаційний – відповідає кризовим процесам, і адаптаційний – характеризується високими темпами економічного зростання. Тому стан динамічної рівноваги економічної системи може бути визначений як нестійка або стійка рівновага – відповідно. Біфуркаційні механізми спроможні вивести складну систему зі стану рівноваги на певний час. Причинами біфуркацій можуть бути як внутрішні, так і зовнішні фактори. ОТГ є системою, що знаходиться у стані динамічної рівноваги (послідовність рівноважних станів) і можливість до самоорганізації, яка описується системою диференціальних рівнянь.

Висновки. Теоретично обґрунтована багатовекторна модель управління програмою децентралізації влади в Україні. Доведена доцільність виокремлення основних пріоритетних напрямів децентралізації (векторів пріоритетного розвитку). Ними на першому етапі є такі: 1) ресурси та блага ОТГ; 2) фінансова спроможність і самодостатність ОТГ; 3) система державного регулювання.

На другому етапі управляючий вплив доцільно спрямовувати як по кожному з пріоритетів окремо, так і отримувати додатковий ефект від їх взаємодії (вектори взаємодії). Результати взаємодії є попарною сумою векторів пріоритетного розвитку, а саме: 1) кластерна модель розвитку нової системи адміністративно-територіального устрою; 2) нова модель державно-приватного партнерства; 3) оновлена система міжбюджетних відносин. Вектори розвитку децентралізованої системи адміністративно-територіального устрою взаємодії пріоритетних напрямів залишаться взаємопов'язаними між собою і надалі.

Проведена систематизація ОТГ як нелінійної динамічної організаційно-технічної системи, виокремлені її основні характеристики, запропоновані додаткові релевантні характеристики з урахуванням специфіки об'єкта дослідження.

Ключовим питанням подальшого управління реформуванням територіальної організації влади та створенням нового адміністративно-територіального устрою як програмою полягає у використанні можливостей ОТГ як окремого етапу формування базового рівня нового адміністративно-територіального устрою держави та синхронізації з реформуванням галузей соціальної сфери.

Розлогість процесів у часі не дає змоги розробити всі етапи програми у повному обсязі. Фінальні стадії програми на даний час можуть бути представлені як прогнози на певний тривалий період часу. Лаг від трансформаційних процесів може бути отриманий тільки у далекій перспективі.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, векторна модель, кластерна модель, децентралізації влади в Україні.

MULTI-VECTOR MANAGEMENT MODEL OF DECENTRALIZATION PROGRAM MANAGEMENT IN UKRAINE

Horoshkova Lidia,
Karbivnychy Roman,
Maslova Oksana

Relevance in the research topic. The relevance in research is determined by the issue of decentralization and state socio-economic system reform, and restructuring of economic entities' territorial organization, which is

one of ten priorities of the «Sustainable Development Strategy «Ukraine - 2020». The new administrative-territorial system should become the basis for building a new model of territorial management, based on the principles of decentralization, subsidiarity, balance of national interests with the regional and territorial communities' interests, the ubiquity of local self-government, as well as territorial communities' capacity and independence.

Problem statement. Management of the decentralization process in Ukraine requires in-depth theoretical and practical research due to the reform of its administrative-territorial system.

Analysis of recent research and publications. Pavlyuk A., Oliynyk D., Batalov O., Datsko O., Murkovich L., Molodozhen Yu., and other scholars studied current aspects of solving territorial communities' and local self-government's development problems [1-4].

Unsolved parts of the general problem. The decentralization reform means the formation of a new link in of administrative organization system in Ukraine by the introduction of a new administrative-territorial unit - a United Territorial Community (UTC). The transformation process must be gradual and systematic, so there is a need to build a model of transformations based on a programmatic approach, taking into account the synergistic effect.

Study task and objective. The most universal management tool is the project-programme models, which makes it possible to apply programme management as the theoretical concept, and to solve modern management problems. The objective is to substantiate the theoretical and methodological provisions regarding the development programme's management in united territorial communities based on multi-vector development. The study task is the development and justification of a multi-vector model of UTC's development programme's management amid decentralization of power in Ukraine; determination of the priority development programme trends for united territorial communities, and substantiation of methods, principles and processes of their implementation in accordance with the stages of national administrative and territorial system's reform.

Research method and methodology. General scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, and group analysis) and special (abstraction, modeling, etc.) methods of studying economic phenomena and processes were used in the study.

The main material (study results). The new legislative framework significantly strengthened the motivation for inter-municipal consolidation in the country, created appropriate legal conditions and mechanisms for the formation of capable territorial communities of villages, towns, and cities, who unite their efforts to solve urgent problems. One of the forms of implementation of inter-budgetary regulation principles is inter-budgetary transfers, which are the funds transferred free of charge and irrevocably from one budget to another. The list of transfers provided for in the state budget for local budgets is defined in Art. 97 of the Budget Code of Ukraine.

Priority trends of spatial decentralization should not be considered as collinear vectors. Thus, to describe the process of interaction between them, one should use the parallelogram law for vector addition.

The instability of complex systems is one of the management tasks for creating prerequisites for stable dynamic development. Only these systems are capable of self-organization. Systems' self-organization management is a source of their accelerated development, which results in the selection of qualities, signs and properties to increase the level of system organization in the process of its adaptation to external environment.

There are two mechanisms of system development: bifurcation (corresponding to the crisis processes), and adaptation (characterized by high economic growth rates). Therefore, the state of dynamic equilibrium in economic system can be defined as unstable or stable equilibrium, respectively. Bifurcation mechanisms are able to bring a complex system out of equilibrium for a certain time. The bifurcations occur due to both internal and external factors. UTC is a system in a state of dynamic equilibrium (a sequence of equilibrium states) capable of self-organization, which is described by a system of differential equations.

Conclusions. A multi-vector model of management of power decentralization programme in Ukraine was theoretically proved. The expediency of identifying the main priority areas of decentralization (vectors of priority development) was stated. The first stage vectors are the following: 1) resources and goods of a UTC; 2) financial capacity and self-sufficiency of a UTC; 3) system of state regulation.

At the second stage, it is advisable to direct the managerial impact both on each of the priorities separately, and to obtain additional effect caused by their interaction (vectors of interaction). The interaction results are the paired sum of priority development vectors, namely: 1) a cluster development model of a new system of administrative and territorial organization; 2) a new public-private partnership model; 3) updated system of inter-budget relations. The development vectors of decentralized system of administrative-territorial organization for the priority areas' interaction will remain interconnected in the future.

UTC's systematization as a non-linear dynamic organizational and technical system was carried out, its main characteristics were highlighted, additional relevant characteristics were proposed taking into account the specifics of the study subject.

The key issues of further management of power's territorial organization reform and the formation of a new administrative-territorial system as a programme are to apply UTC capacity as of a separate stage of the basic level of a new state administrative-territorial system development, and its synchronization with the reform in the social sphere.

The time span of the processes does not make it possible to develop all the programme stages in full. The final programme stages can currently be presented as forecasts for a certain long period. The transformational processes lag can be obtained only in the long term.

Key words: a united territorial community, vector model, cluster model, decentralization of power in Ukraine.

JEL Classification: C53, H79, O10, R15.

Актуальність теми дослідження. Комплексне бачення реформ, яких потребує українське суспільство, представлене у «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленій Указом Президента України. Одним з десяти пріоритетів Стратегії є децентралізація та реформа державного соціально-економічного устрою, перебудова територіальної організації об'єктів господарювання. Відтак новий адміністративно-територіальний устрій повинен стати основою побудови нової моделі територіального управління, заснованої на засадах децентралізації, субсидіарності, балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів та територіальних громад, повсюдності місцевого самоврядування, спроможності та самостійності територіальних громад.

Постановка проблеми. З урахуванням актуальності проблеми реформування адміністративно-територіального устрою, питання управління процесом децентралізації в Україні потребують особливої уваги і поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. У зв'язку з цим виникає необхідність використання програмного підходу до вирішення цієї складної проблеми з одночасним його вдосконаленням відповідно до особливостей поточного етапу децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Реформа децентралізації передбачає створення нової ланки в системі адміністративного устрою в Україні запровадженням нової адміністративно-територіальної одиниці – об'єднаної територіальної громади (ОТГ). Але шлях перетворень повинний мати поступовий системний характер, отже існує необхідність побудови моделі таких перетворень на основі програмного підходу з урахуванням синергетичного ефекту.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою є обґрунтування теоретичних та методичних положень щодо управління програмою розвитку об'єднаних територіальних громад на основі багатовекторного розвитку. Завдання дослідження полягають у розробці та обґрунтуванні багатовекторної моделі управління програмою розвитку ОТГ на етапі децентралізації влади в Україні; визначенні пріоритетних напрямів програми розвитку об'єднаних територіальних громад й обґрунтуванні методів, засад та процесів їх реалізації відповідно до етапів реформування адміністративно-територіального устрою країни.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, економіко-математичне моделювання і т. ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання і вивчення сучасних проблем управління з використанням проектно-програмних моделей є визнаною однією з найбільш універсальних технологій управління, що продовжує свій розвиток. Саме тому програмний менеджмент належить до теоретичної концепції, що має найширше практичне використання.

Проведемо аналіз основних визначень сутності терміну «програма».

У [5] надане таке визначення: програма – це множина взаємозалежних проектів, що забезпечують досягнення поставленої мети в обумовлений термін із встановленим бюджетом і необхідними ресурсами.

Програма (Program) [5] – це ряд пов'язаних один з одним проектів, управління якими координується для досягнення переваг і ступеня керованості, недоступних при управління ними окремо.

Стандарт Р2М [6] дає таке визначення – органічне поєднання групи проектів, направлене на досягнення місії програми.

За стандартом МФУ [7], програмою є стратегічна форма діяльності, що розробляється для створення цінностей, передбачених місією програми. Програма – органічне об'єднання групи проектів, направлене на досягнення місії програми.

Такі визначення цілком відповідають традиційному підходу щодо дослідження явищ і сутності, зв'язків та закономірностей у процесах управління керованих соціальних або організаційно-технічних систем із ознаками універсальності.

Від традиційних визначень відрізняється визначення, що запропонував І. Ансофф: «Програма – розбита в часі послідовність дій, що використовується для направлення та координації виконання проектів (робіт) [8].

Тобто І. Ансофф також передбачає, що програма, по своїй суті це перш за все дії, упорядковані в часі, а не сукупність взаємопов'язаних проектів. Ці дії направлені на виконання проектів, але і тут є застереження, що об'єктами впливу можуть бути також роботи.

Останнє визначення надає можливість використання нестандартного підходу, який може бути більш ефективним за умов наявності та певних ресурсних обмежень.

Таким чином можливо сформулювати визначення програми у такій редакції: програма це сукупність взаємопов'язаних проектів та інших видів діяльності, як упорядкованої в часі послідовності дій, що використовується для направлення та координації виконання проектів або робіт.

Тобто програма передбачає одночасно наявність як проектів, так і певних видів діяльності, що у сукупності дозволяє найбільш ефективно досягти кінцевої мети – виконання місії програми. В умовах ресурсних обмежень та інших невизначеностей такий метод є найбільш доцільним.

Таке визначення програми дозволяє трансформувати стандартний програмний підхід та використати його в управлінні процесом децентралізації в Україні на сучасному етапі формування нового адміністративно-територіального устрою.

Чинне законодавство передбачає, що ресурси ОТГ об'єднують:

- а) власні ресурси (формуються за рахунок податкових і неподаткових надходжень);
- б) міжбюджетні трансферти (базова та реверсна дотації; освітня, медична субвенції; субвенції на формування інфраструктури ОТГ; субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; інших субвенцій та дотацій);
- в) кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), що є базою для фінансування інфраструктурних проектів, зокрема в ОТГ.

Таким чином, трансформований програмний підхід до реформування адміністративно-територіального устрою дозволить враховувати наявність як певної послідовності дій щодо управління не тільки власними ресурсами, міжбюджетними трансферами так і інфраструктурними проектами.

На сучасному етапі децентралізації управління в Україні існує необхідність пошуку нових моделей управлінських схем, використання яких створить умови для успішного реформаційного процесу та можливості реалізації принципів самоврядування з досягненням важливого соціально-економічного результату – підвищення рівня добробуту та якості життя населення. Аналіз літературних джерел та нормативних документів щодо децентралізації влади та управління в Україні підтвердив відсутність в них шляхів, пріоритетних напрямів та очікуваних результатів реформ. У зв'язку з цим на рисунку 1 наведемо власну схему концепції програми реформування адміністративно-територіального устрою в Україні.

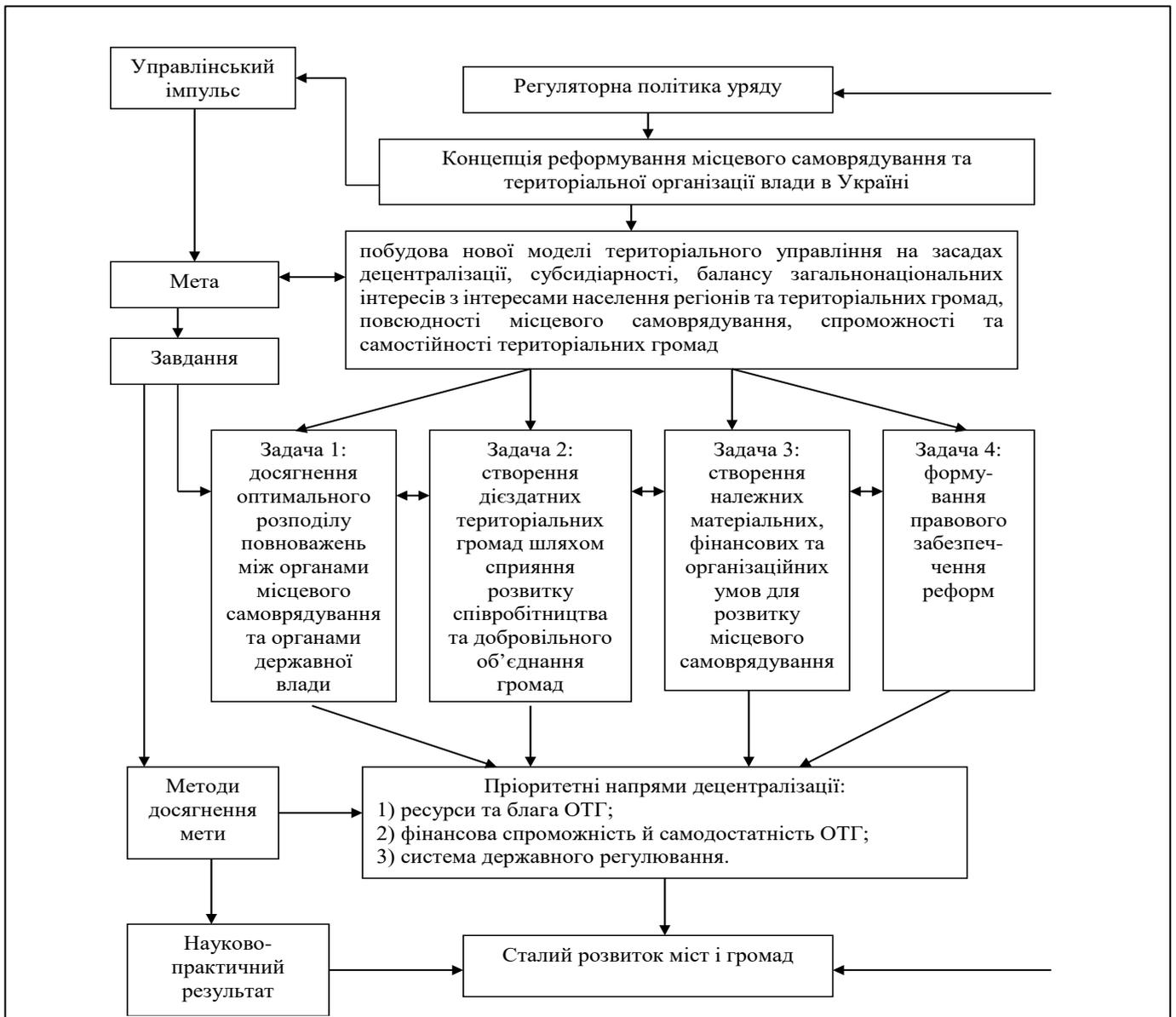

Рисунок 1. Схема Концепції програми реформування адміністративно-територіального устрою в Україні та очікувані результати

Схема базується на використанні векторного підходу у процесі наукового обґрунтування та практичної реалізації заходів щодо інфраструктурної перебудови системи децентралізованих самоврядних соціально-економічних об'єднань багатовекторного розвитку, як основи нового адміністративно-територіального устрою країни.

Відповідно до Цілей Сталого Розвитку, адаптованих для України (2015 – 2030 роки) [9], безпосередньо процесу децентралізації стосується ціль 11 – сталий розвиток міст і громад.

Дотичними до неї є такі цілі, як ціль 1 – подолання бідності, ціль 2 – подолання голоду, розвиток сільського господарства, ціль 4 – якісна освіта, ціль 6 – чиста вода та належні санітарні умови, ціль 7 – доступна і чиста енергія, ціль 9 – промисловість, інновації та інфраструктура, ціль 14 – збереження морських ресурсів, ціль 15 – захист та відновлення екосистем суші та ціль 17 – партнерство заради сталого розвитку.

Як відомо, у математиці всі величини поділяються на скалярні та векторні. Скалярні величини характеризуються тільки своїм значенням, а векторні окрім свого значення, характеризуються напрямом у деякому математичному (фізичному чи іншому) просторі.

Існують дві форми математичного опису векторних величин:

– вектор як направлений відрізок у певній системі координат (геометрична форма) використовується, переважно, у фізико-технічних і геометричних розрахунках;

– вектор як кортеж чи упорядкована сукупність чисел (координатна форма) застосовується при побудові математичних моделей у економіці.

Доцільним є використати саме векторний підхід, за якого вектор є направленим відрізком у певній системі координат. Пропонований підхід до інтерпретації аналізованих показників як векторних величин заснований на такому: у математиці безпосереднє порівняння за абсолютною величиною припустиме тільки для колінеарних (односпрямованих) векторів. Колінеарні вектори лежать на одній прямій, або на паралельних прямих. Не колінеарні вектори є різнонаправленими. Для векторів, орієнтованих у різних напрямках певного математичного простору, коректним є тільки порівняння відповідних проєкцій цих векторів на осі обраної системи координат.

Відповідно за методом аналогії маємо наступне: безпосереднє порівняння величин показників, формування яких відбувалося за рахунок процесів, що мають істотно різну спрямованість (різний вектор переваг у просторі), вважається методологічно некоректною процедурою.

Інтерпретувати показники як векторні величини, можливо для двох ситуацій: при співставленні абсолютних значень векторної величини (проєкція вектора на вісь координат) чи таке співставлення неможливе, оскільки вектори мають різну направленість (не колінеарні).

Сутність інтерпретації показника як векторної величини полягає в такому:

- у межах контекстного аналізу явища чи процесу, що досліджується, вводимо модель абстрактного простору певної розмірності (за аналогією з абстрактним математичним простором) і визначаємо у ньому систему координат, що описує ключові фактори або напрями діяльності, у межах яких формується величина показника;

- значення показника, представленого одним числом, розглядаємо як своєрідний аналог абсолютного значення векторної величини в математиці;

- скористаємось додатковою інформацією про процеси, що формують величину показника, оцінюють внесок факторів, обраних як систему координат абстрактного простору, що за аналогією відповідає визначенню величин проєкції математичного вектора на вісі координат;

- порівнюємо величини однойменних проєкцій для двох чи більше порівнюваних між собою показників, одержуємо додаткову інформацію про механізм процесів формування кожної з величин показників, що досліджується, підданій процедурі інтерпретації;

- у разі неможливості співставлення абсолютних значень параметрів пріоритетних факторів або видів діяльності скористаємось векторною системою координат (векторами є пріоритетні фактори або види діяльності);

- для опису взаємодії між пріоритетними факторами або видами діяльності, як векторами, використовуємо правило паралелограма для складання векторів і визначення результуючого вектора.

Сутність правила паралелограма при складанні векторів полягає в такому: від довільно обраної точки відкладаємо вектори a і b ; на цих двох векторах, як на сторонах, будуємо паралелограм. Діагональ цього паралелограма, що виходить із загального початку векторів a і b представляє вектор $a + b$ (рисунок 2). Протилежна діагональ є різницею векторів, або сумою векторів, які мають різні знаки.

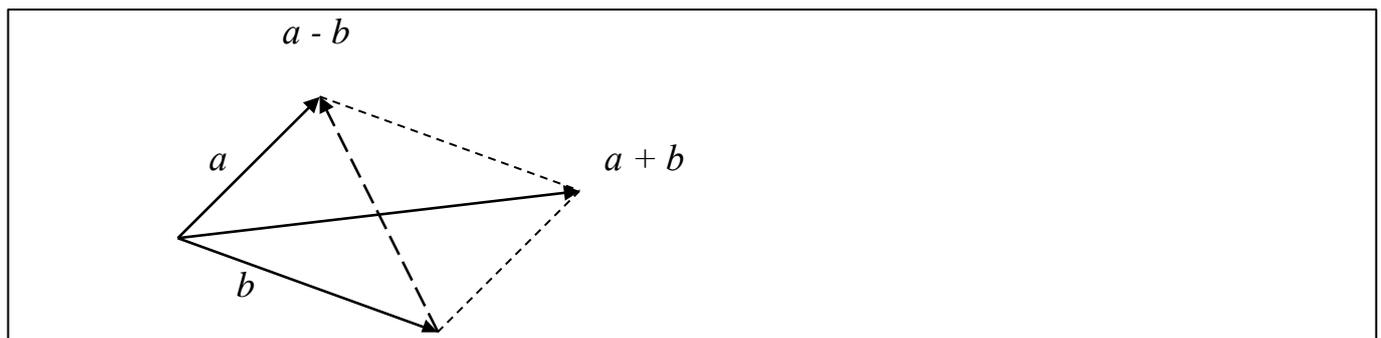

Рисунок 2. Складання векторів за правилом паралелограма

Побудуємо модель для управління процесом реформування територіального устрою, започаткованого в Україні у 2014 році. У даному випадку управління програмою децентралізації влади в Україні можливо представити у вигляді багатовекторної моделі. Доцільним буде виокремлення пріоритетних напрямів децентралізації у вигляді векторів.

Основними завданнями реформування визначено досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на засадах субсидіарності та створення спроможних територіальних громад як базової ланки адміністративно-територіального устрою країни. Отже, виходячи із завдань реформування для управління процесом можливо виокремити такі основні пріоритетні напрями децентралізації (вектори пріоритетного розвитку):

- 1) ресурси та блага ОТГ;
- 2) фінансова спроможність й самодостатність ОТГ;
- 3) система державного регулювання.

Надамо загальну характеристику кожному з пріоритетних напрямів децентралізації.

- 1) Ресурси та блага ОТГ.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» в редакції від 02.08.2017 р. містить таке визначення: «Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [10].

Стаття 143 Конституції України містить перелік повноважень територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, які здійснюються безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування. Це управління майном, що є в комунальній власності; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку і контроль їх виконання; затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контроль їх виконання; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; забезпечення проведення місцевих референдумів та реалізації їх результатів; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю; вирішення інших питань місцевого значення, віднесених законом до їхньої компетенції [11].

У статті 16 Закону [10] зазначено, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Основним джерелом наповнення бюджетів ОТГ (власних ресурсів) є податки: а) 60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО); б) 25% екологічного податку; в) 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів; г) 100% єдиного податку; д) 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; е) 100% податку на майно (нерухомість, майно, транспорт); ж) державне мито; з) плата за надання адміністративних послуг, адміністративні штрафи та штрафні санкції; к) збір за місце паркування транспортних засобів; л) туристичний збір; м) плата за ліцензії та сертифікати на певні види господарської діяльності; н) надходження від орендної плати за користування майновими комплексами та іншим майном, що перебуває у комунальній власності; о) рентні плати за користування надрами (у т. ч. для видобування корисних копалин), за спеціальне використання води та водних об'єктів, лісових ресурсів; п) орендна плата за водні об'єкти, їх частини; р) плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів (банківські депозити); с) концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності; т) 75% коштів, призначених на відшкодування втрат сільськогосподарського і лісового виробництва.

Відповідно до норм чинного Бюджетного кодексу України (ст. 97, 99, 100, 102, 103-2, 103-4 і 108) на сьогодні бюджети ОТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом у формі: базової дотації; реверсної дотації; освітньої субвенції; медичної субвенції; субвенції на формування інфраструктури ОТГ; субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; інших субвенцій та дотацій, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів; коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) (фінансування інфраструктурних проектів).

Ресурси, що відповідно до чинного законодавства є у розпорядженні ОТГ можливо згрупувати таким чином:

а) природо-географічні – земельні, лісові, водні, мінерально-сировинні, біологічні та енергетичні;

б) економічні – матеріальні (рухоме і нерухоме майно, комунікації), фінансові (доходи та витрати бюджету, дотації, субвенції, гранти), людські та нематеріальні (інформація, технології, комунікації).

Запорукою активної діяльності людини є потреби. Потреби – це внутрішні збуджуючі стимули діяльності людини. Блага – це товари, послуги та соціальні й економічні умови, які задовольняють потреби людини або які людина вимушена споживати чи використовувати. Здатність задовольняти певні потреби людини називають корисністю. Все те, що має корисність прийнято називати благом – матеріальним або нематеріальним носієм корисності, що може задовольнити потреби. Для отримання споживчих благ, яких недостатньо, як правило, потрібні непрямі економічні блага – ресурси.

Найчастіше виокремлюють блага приватні, суспільні та змішані. Приватні блага характеризуються тим, що доступ до них потребує певних витрат, можуть бути привласнені, відтворюватися в залежності від потреби. Обов'язковим є отримання вигоди, тобто вони є конкурентними та виключними у споживанні. Особливістю суспільних благ є те, що при їх наданні одному індивіду вони стають доступними (невиключність) іншим без

додаткових витрат (неконкурентність), не можуть бути привласнені. Змішані блага – блага, які мають властивості приватних і суспільних благ одночасно. Н. Грегорі Менк'ю виділяє також загальні ресурси, які виступають об'єктом суперництва, але на них розповсюджується принцип невиключення (риби у водоймі, кисень у повітрі, навколишнє середовище та ін.) та природні монополії, які характеризуються принципом виключення, але не об'єктом суперництва (пожежна охорона, платні дороги).

Ресурси мають вичерпний характер. Саме тому існує необхідність створення ефективної системи управління ними. Щодо фінансових ресурсів, то їх обмеженість взагалі може призвести до руйнування будь-якої системи, зокрема адміністративно-територіального устрою.

2) Фінансова спроможність й самодостатність ОТГ.

Унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування. З 2015 р. джерела формування доходів місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного бюджету до місцевих низки податків, а також запровадження нових зборів. Відповідно до «Методики формування спроможних громад», спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

3) Система державного регулювання.

На сьогодні сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи, серед яких доцільно виокремити такі: Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України, завдяки яким створену фінансову основу реалізації процесу децентралізації влади; Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що дав змогу започаткувати формування спроможного базового рівня місцевого самоврядування; Закон «Про співробітництво територіальних громад», що створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо; Закон «Про засади державної регіональної політики»; Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства»; пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг. Це дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємств, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

Нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету. Однак потребує подальшого вдосконалення законодавча база, у першу чергу – внесення змін до чинної Конституції.

Однією із форм реалізації засад міжбюджетного регулювання є міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Перелік трансфертів, передбачених у державному бюджеті для місцевих бюджетів, визначено ст. 97 Бюджетного кодексу України.

Відповідно до норм Бюджетного кодексу України (ст. 97, 99, 100, 102, 103-2, 103-4 і 108) на сьогодні бюджети ОТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом у формі: а) базової дотації; б) реверсної дотації; в) освітньої субвенції; г) медичної субвенції; д) субвенції на формування інфраструктури ОТГ; е) субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; ж) інших субвенцій та дотацій, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів; з) коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР).

ОТГ мають тільки один виключний вид субвенцій – на формування інфраструктури, який введений у 2016 році відповідно до постанови КМУ «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад» від 16.03.2016 р. № 200. До основних 10 напрямів, по яким на сьогодні надається ця субвенція належать: а) розроблення проектно-містобудівної та планувальної документації; б) підвищення якості надання адміністративних послуг, зокрема створення, модернізацію центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) та придбання обладнання і програмного забезпечення; в) створення сучасних систем організації управління громадою – комунікаційних мереж, баз даних, систем оповіщення населення; г) реконструкція, переобладнання, перепрофілювання будівель бюджетних установ з обов'язковим застосуванням енергоефективних технологій; д) нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт вулиць, доріг, мостів, переходів комунальної власності; е) закупівля транспортних засобів для підвезення дітей до навчальних закладів, транспортних засобів спеціального призначення та комплектувальних виробів до них для комунальних підприємств, пожежної і спеціальної рятувальної техніки та пожежно-рятувального оснащення, спеціалізованих санітарних транспортних засобів для лікувальних закладів; ж) нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт

об'єктів водопостачання та водовідведення, об'єктів поводження з відходами та рекультивацію територій сміттєзвалищ тощо; з) здійснення інших заходів щодо об'єктів комунальної форми власності для забезпечення належного рівня безпеки та цивільного захисту; і) погашення в установленому законодавством порядку бюджетної кредиторської заборгованості за програмою «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ОТГ»; к) будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах, а також ремонт вулиць і доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах).

Викладені вище міркування свідчать про те, що при побудові моделі управління децентралізацією доцільним є використання векторного підходу.

Як відомо, колінеарні вектори можливо порівнювати. Для порівняння не колінеарних векторів за величиною, необхідно побудувати їх проекції на відповідні вісі обраної системи координат.

Обрані нами пріоритетні напрями децентралізації не можуть бути порівняні один з одним, оскільки відрізняються один від одного як за своєю сутністю, так і за механізмом функціонування, строком впровадження, лагом завершення. Тобто їх не можливо вважати скалярними величинами.

Щодо орієнтації у просторі, то ці напрями реалізуються у різних сферах процесу реформування, саме тому їх доцільно вважати не колінеарними векторами. В разі, якщо не враховувати направлення векторів, а оперувати з їх проекціями, буде суттєво знижена точність моделі, оскільки вже на першому етапі моделювання будуть накладені обмеження – не буде враховано напрям (вектор) розвитку відповідного пріоритету децентралізації у просторі.

Таким чином, пріоритетні напрями децентралізації у просторі доцільно вважати не колінеарними векторами, а для опису процесу взаємодії між ними – використати правило паралелограма для складання векторів.

На рисунку 3 наведена багатовекторна модель управління програмою децентралізації влади в Україні на першому етапі. На цьому етапі управляючий вплив доцільно спрямовувати по кожному з пріоритетів:

- 1) ресурси та блага ОТГ;
- 2) фінансова спроможність й самодостатність ОТГ;
- 3) система державного регулювання.

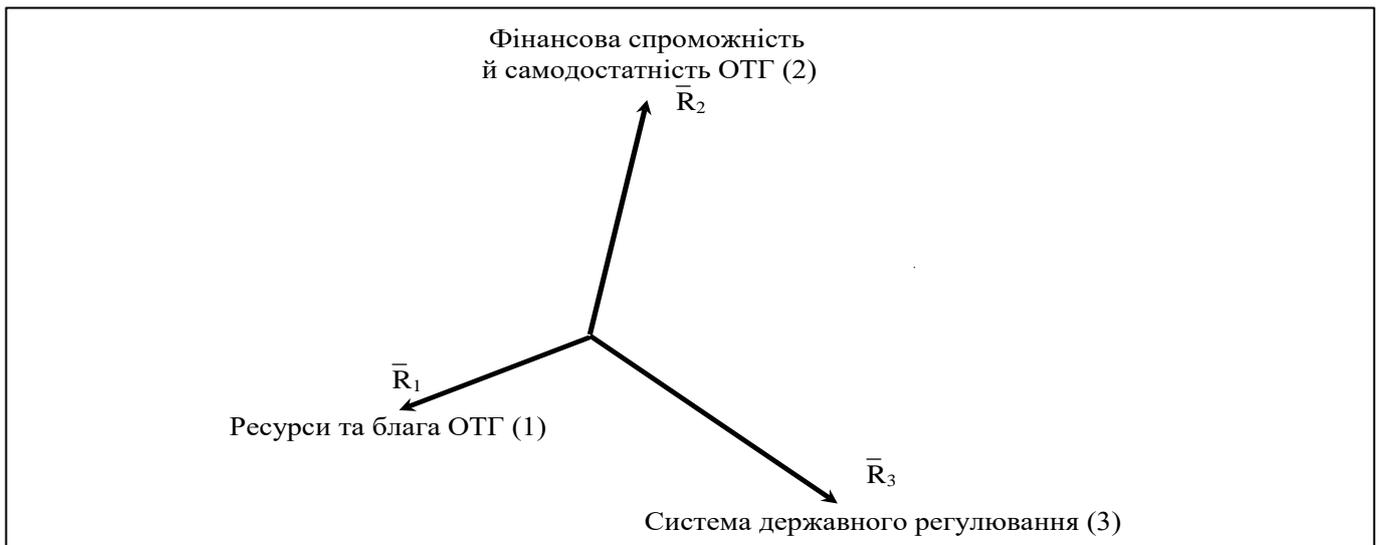

Рисунок 3. Графічна інтерпретація багатовекторної моделі управління програмою децентралізації влади в Україні (перший етап)

Управління пріоритетними напрямими децентралізації полягає у: 1) раціональному використанні наявних ресурсів та створенні благ для задоволення потреб мешканців ОТГ; 2) формуванні умов фінансової спроможності та самодостатності ОТГ за рахунок ефективного використання наявних фінансових можливостей за умови належного виконання фінансових зобов'язань; 3) забезпеченні владних повноважень з боку держави за рахунок використання засобів та методів державного регулювання задля розвитку ОТГ.

На другому етапі управляючий вплив доцільно спрямовувати як по кожному з пріоритетів окремо (вектори \bar{R}_1 , \bar{R}_2 та \bar{R}_3), так і враховувати ефект від їх взаємодії (вектори взаємодії). При цьому ефект може бути як позитивний, так і негативний.

Позитивного ефекту можливо досягти за рахунок управляючого впливу щодо взаємодії векторів пріоритетних напрямів децентралізації. Він буде полягати у: 1) формуванні кластерної моделі розвитку нової системи адміністративно-територіального устрою; 2) використанні переваг державно-приватного партнерства, як інструменту оптимального використання ресурсів та благ за умови участі державних інституцій у цьому процесі; 3) оптимізації системи міжбюджетних відносин щодо зниження ризиків для фінансової спроможності ОТГ.

В контексті виокремлених пріоритетів негативними факторами, пов'язаними із першим пріоритетом (ресурси та блага ОТГ) є такі: зменшення площі ОТГ; зміна вікової структури населення ОТГ у бік зменшення чисельності осіб працездатного віку; трудова міграція (еміграція); виснаження природно-ресурсного потенціалу, що призведе до зниження податкових надходжень до бюджету громади та ін.

Негативними факторами, пов'язаними із другим пріоритетом (фінансова спроможність та самодостатність ОТГ) є такі: скорочення обсягів власних доходів на одного мешканця; непродуктивне зростання видатків на утримання апарату управління; зниження ефективності господарської діяльності і, як наслідок обсягів податкових надходжень до бюджету; зниження рівня доходів мешканців громади; відсутність фінансування за рахунок грантів та фондів та ін.

Негативними факторами, пов'язаними із третім пріоритетом (система державного регулювання) є такі: збільшення видатків бюджету ОТГ внаслідок передачі державою певних об'єктів на утримання громади; збільшення розмірів реверсної дотації; зменшення обсягів державного фінансування в межах субвенцій та коштів ДФРР та ін.

В разі взаємодії позитивних факторів одного пріоритету з негативними факторами іншого виникає ситуація, за якої створюються умови не для підсилення загального позитивного результату, як у попередньому випадку, а для послаблення існуючого.

На рисунку 4 наведені обидва варіанти: позитивний (вектори \bar{R}_{12} , R_{13} , \bar{R}_{23}) та негативний (вектори $-\bar{R}_{12}$, $-\bar{R}_{13}$, $-\bar{R}_{23}$).

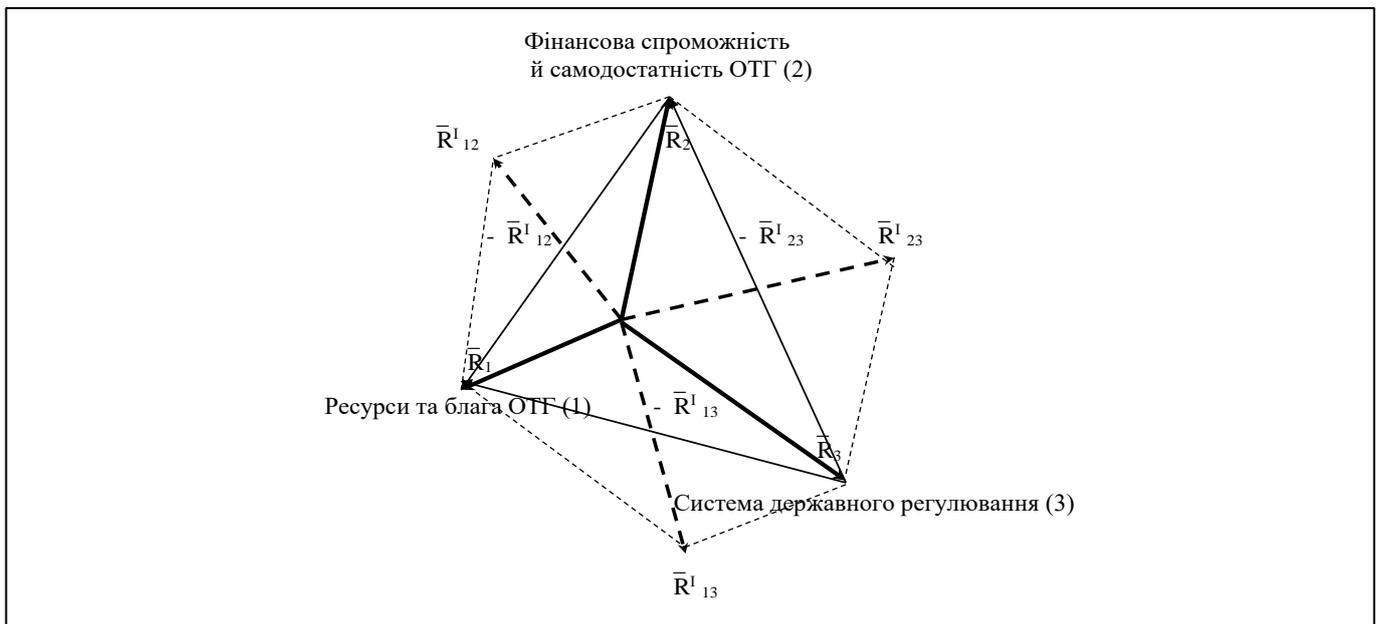

Рисунок 4. Графічна інтерпретація багатовекторної моделі управління програмою децентралізації влади в Україні (другий етап)

Об'єктом управління результатами позитивної взаємодії є попарна сума векторів пріоритетного розвитку, а саме:

- 1) кластерна модель розвитку нової системи адміністративно-територіального устрою (сума векторів ресурсів та благ ОТГ й умов фінансової спроможності і самодостатності ОТГ – \bar{R}_{12});
- 2) нова модель державно-приватного партнерства (сума векторів ресурсів та благ ОТГ й системи державного управління – \bar{R}_{13});
- 3) оновлена система міжбюджетних відносин (сума векторів фінансової спроможності й самодостатності ОТГ та системи державного управління – \bar{R}_{23}).

Протилежну ситуацію маємо в разі взаємодії негативних факторів – отримуємо замкнений трикутник векторів, у якому вектор $-\bar{R}_{12}$ є різницею векторів $-\bar{R}_{13}$ та $-\bar{R}_{23}$. У такому випадку взагалі відсутній розвиток, оскільки вектори взаємодії опиняються у тих точках простору, у яких починали рух.

Таким чином, існує необхідність управління створенням умов щодо взаємодії позитивних факторів векторів пріоритетного розвитку на наступних етапах децентралізації.

Графічна інтерпретація третього етапу розвитку багатовекторної моделі управління програмою децентралізації влади наведений на рисунку 5.

Пріоритетні напрями розвитку третього етапу, а саме кластерна модель розвитку нової системи адміністративно-територіального устрою (\bar{R}_{12}); нова модель державно-приватного партнерства (\bar{R}_{13}) та оновлена система міжбюджетних відносин (\bar{R}_{23}) також будуть взаємодіяти між собою. На рисунку 6 наведена багатовекторна модель управління програмою децентралізації управління в Україні на четвертому етапі.

Вектори розвитку децентралізованої системи адміністративно-територіального устрою взаємодії пріоритетних напрямів будуть взаємопов'язаними між собою і в подальшому. На рисунку 7 наведена багатовекторна модель управління програмою децентралізації управління в Україні на наступних етапах.

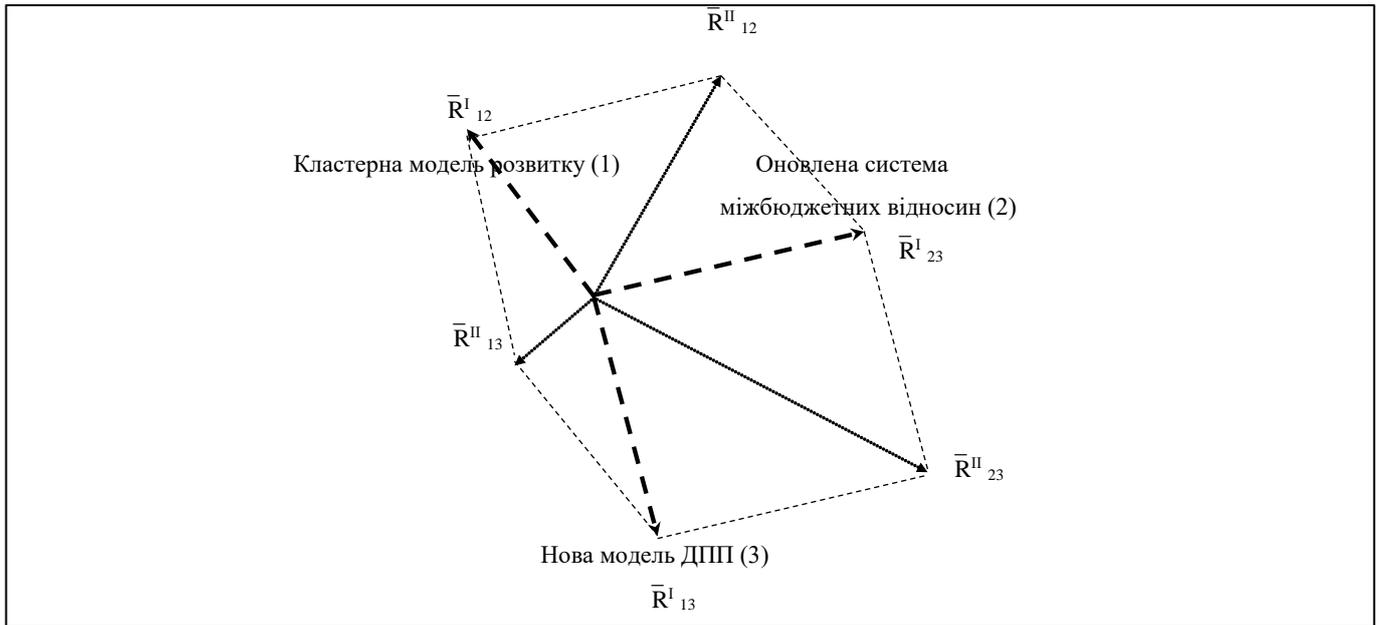

Рисунок 5. Графічна інтерпретація багатовекторної моделі управління програмою децентралізації управління в Україні (третій етап)

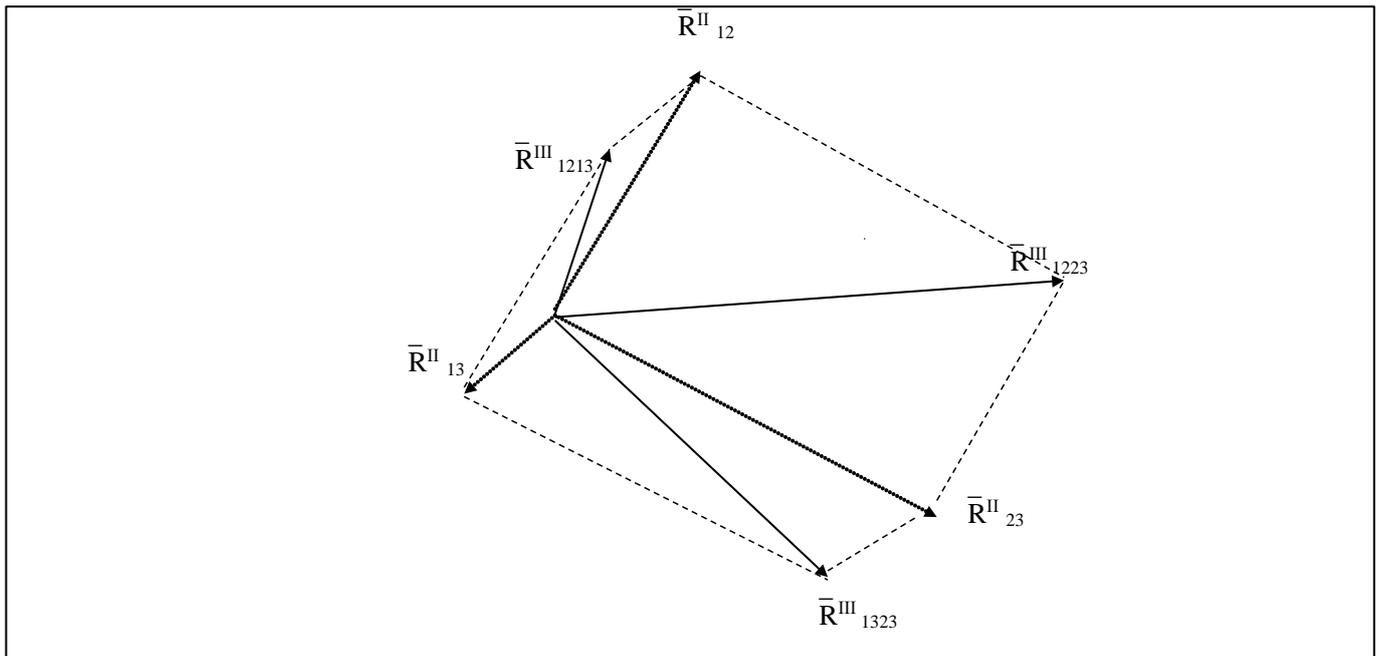

Рисунок 6. Графічна інтерпретація багатовекторної моделі управління програмою децентралізації управління в Україні (четвертий етап)

У даному випадку доцільним є створення умов для можливого синергетичного ефекту. Свого часу Герман Хакен зазначав, що теорія синергетики базується на двох теоріях: теорії хаосу (вивчає вплив хаосу на поведінку складних систем) та нелінійної динаміки (вивчає поведінку складних систем). Їх поєднання вивчає стан і поведінку складних нелінійних систем у часі та просторі. У даному дослідженні доцільним також є використання принципу синтетичності знань різних галузей наук із одночасним застосуванням теорії синергетики.

Проведений аналіз показав, що основні статистичні показники, що обліковуються і використовуються для аналізу стану та динаміки процесу децентралізації управління в Україні доцільно доповнити. Так, відповідно до чинного законодавства в якості основних показників ресурсного забезпечення, що враховуються у офіційній статистиці, є площа ОТГ та чисельності населення.

Нестійкість складних систем є одним з управлінських завдань для створення передумов стабільного динамічного розвитку. Тільки такі системи здатні до самоорганізації. Управління самоорганізацією систем є джерелом їх прискореного розвитку, у результаті якого відбувається відбір якостей, ознак і властивостей, що підвищують рівень організації системи в процесі адаптації до зовнішнього впливу. Для забезпечення розвитку системи є необхідність підтримувати її стійкість у певних межах заходами управління. Стан максимальної стійкості динамічної рівноваги – це стан рівноваги системи з максимально можливою ефективністю (Парето-ефективність). Парето-ефективність – максимально можлива ефективність розподілу ресурсів і благ – показник граничної стійкості рівноваги економічної системи. Мінімально можлива ефективність – показник граничної мінімальної стійкості рівноваги економічної системи.

Кількісним виміром рівноваги є економічна ефективність – Парето-ефективність, що вимагає оптимального розподілу між учасниками ринку ресурсів для виробництва за умови їх рідкості та обмежених благ при необмеженості їх споживання. В нерівноважних (кризових) умовах принцип Парето-ефективності порушується. Проблема розподілу ресурсів є важливою для ОТГ, оскільки саме ресурсне забезпечення (ресурси і блага) є основою динамічного розвитку ОТГ.

У процесі розвитку відбувається кількісне накопичення ефективності системи. Після досягнення максимуму для певного періоду розвитку (Парето-ефективності), відбувається перерозподіл у дезорганізацію нового стану. При цьому відбувається зміна значень ефективностей або співвідношення показників виробництва і споживання з максимуму на мінімум.

Існують два механізми розвитку систем – біфуркаційний – відповідає кризовим процесам, і адаптаційний – характеризується високими темпами економічного зростання. Тому стан динамічної рівноваги економічної системи може бути визначений як нестійка або стійка рівновага - відповідно.

На основі досліджень нерівноважних станів відкритих, дисипативних, самоорганізованих систем, Стенгерс І., Пригожин І. та Моїсеев Н. дійшли висновку, що кожна така система у процесі свого розвитку – підвищення рівня стійкості до впливу середовища, проходить через нерівноважні стани – точки біфуркації. В таких точках поведінку системи і траєкторію розвитку неможливо спрогнозувати. Але відповідно до законів збереження, траєкторії розвитку зберігають напрям розвитку. Одночасно, система набуває більш стійкої структури під впливом процесів самоорганізації у нерівноважному стані. Біфуркаційні механізми у програмах розвитку організації досліджені Бушуєвим С. Д. [12].

Отже, біфуркаційні механізми спроможні вивести складну систему зі стану рівноваги на певний час. Причинами біфуркацій можуть бути як внутрішні, так і зовнішні фактори. Основними з них є такі: обмеженість ресурсів, як джерела розвитку ОТГ; наявність лагів у розвитку явищ і процесів; зміни механізмів державного регулювання та ін.

У процесі свого розвитку система збільшує стійкість, накопичує ефективність та підвищує сприяння до управління. Після досягнення граничної стійкості, вона переходить у стан біфуркації, в якому із усіх можливих станів системи, реалізуються ті, що відповідають принципу мінімуму дисипації ресурсів в умовах їх обмеженості. Формується нова структура системи і зберігається накопичена кількість ефективності, як основна умова подальшого розвитку, що потребує нових схем управління нею.

Відповідно до теорії динамічних систем А. М. Ляпунова та А. Пуанкаре, еволюція систем описується системою диференціальних рівнянь. Саме такий підхід буде використаний нами при побудові моделей розвитку ОТГ, як програм.

ОТГ є системою, що знаходиться у стані динамічної рівноваги (послідовність рівноважних станів) і можливість до самоорганізації. Динамічність, а не статичність рівноваги, досягається завдяки наявності підсистем, кожна з яких може мати свої особливості розвитку і управління. Такими підсистемами є окремі громади, які об'єдналися у ОТГ. Аналогами дефіцитних ресурсів у системі є природо-географічні (земельні, лісові, водні, мінерально-сировинні, біологічні та енергетичні) та економічні (матеріальні, фінансові, людські та нематеріальні), які слід розглядати як об'єкти управлінського впливу.

ОТГ можливо вважати багатовекторною системою, оскільки напрями і пріоритети її розвитку не співпадають один з одним. Саме завдяки цій властивості забезпечується динамічний розвиток системи.

ОТГ розвивається циклічно. Їй притаманне поєднання як стадій життєвого циклу організації, так і економічні цикли різної тривалості.

З урахуванням того, що ОТГ функціонує у часі та просторі забезпечити її довготривале функціонування можливо завдяки повсюдності, універсальності механізмів управління її розвитком.

З розвитком системи ОТГ змінюються межі функціонування, що забезпечують сталий розвиток.

Внутрішні можливості системи це, в першу чергу, ресурси як матеріальні, так і організаційні, що є у неї в наявності. В якості зовнішнього впливу мають місце такі чинники, як державне регулювання та випадкові події. Результатом самоорганізації системи ОТГ є також ускладнення її організаційної структури, що передбачено чинним законодавством.

Управління взаємозв'язком внутрішніх можливостей та зовнішнього впливу створює умови для підвищення рівня стійкості ОТГ. Стан динамічної рівноваги ОТГ має мінімум і максимум, що відповідає межах сталості розвитку децентралізованих організаційно-технічних систем якими є ОТГ.

Висновки. Теоретично обґрунтована багатовекторна модель управління програмою децентралізації влади в Україні. Доведена доцільність виокремлення основних пріоритетних напрямів децентралізації

(векторів пріоритетного розвитку). Ними на першому етапі є такі: 1) ресурси та блага ОТГ; 2) фінансова спроможність і самодостатність ОТГ; 3) система державного регулювання.

На другому етапі управляючий вплив доцільно спрямовувати як по кожному з пріоритетів окремо, так і отримувати додатковий ефект від їх взаємодії (вектори взаємодії). Результати взаємодії є попарною сумою векторів пріоритетного розвитку, а саме: 1) кластерна модель розвитку нової системи адміністративно-територіального устрою; 2) нова модель державно-приватного партнерства; 3) оновлена система міжбюджетних відносин. Вектори розвитку децентралізованої системи адміністративно-територіального устрою взаємодії пріоритетних напрямів залишаться взаємопов'язаними між собою і в подальшому.

Проведена систематизація ОТГ як нелінійної динамічної організаційно-технічної системи, виокремлені її основні характеристики, запропоновані додаткові релевантні характеристики з урахуванням специфіки об'єкта дослідження.

Ключовим питанням подальшого управління реформуванням територіальної організації влади та створенням нового адміністративно-територіального устрою як програмою полягає у використанні можливостей ОТГ як окремого етапу формування базового рівня нового адміністративно-територіального устрою держави та синхронізації з реформуванням галузей соціальної сфери.

Розлогість процесів у часі не дає змоги розробити всі етапи програми у повному обсязі. Фінальні стадії програми на даний час можуть бути представлені як прогнози на певний тривалий період часу. Лаг від трансформаційних процесів може бути отриманий тільки у далекій перспективі.

Список використаних джерел

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/9.pdf (дата звернення 14.10.2015).
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти Державне управління та місцеве самоврядування. 2010. Вип. 2. С. 320-328. URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10mliuta.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10mliuta.pdf)
4. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 128-136.
5. Бушувєв С. Д., Бушувєва Н. С. Управление проектами: Основы профессиональных знаний и система оценки компетентности проектных менеджеров. Вид. 2-е. Київ, ІРІДІУМ, 2010. 208 с.
6. Р2М Управление проектами и программы / за ред. С. Д. Бушувєва. Київ: Науковий світ, 2009. Т.1: Версия 1.2: Руководство по управлению инновационными проектами и программами предприятия. 2009. 198 с.
7. Управління інформаційними проектами і програмами. Методологія. Стандарт Міністерства фінансів України: МФУ 75.1 – 00013480: Київ, 2010. 63 с. (чинне від 29.12.2010).
8. Ansoff I. Strategic management: monograph. London: Palgrave Macmillan, 2007. 251 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1057/9780230590601>
9. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://www.Zakon2.rada.gov.ua/lows/show/280/97-вр>.
11. Конституція України: прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Право, 1996. 63 с.
12. Бушувєв С. Д. Векторная модель точек бифуркации в программах развития организации. Управление развитием сложных систем. 2012. №12. С.26-29

References

1. Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya [Territorial community as a basic link of the administrative-territorial system of Ukraine: problems and prospects for reform]. Kyiv: NISD, 2016. 61 s.
2. Batanov O. V. (2015). Terytorialna hromada – pervynnyi sub'iekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattata oznaky [Territorial community – the primary subject of municipal government in Ukraine: concepts and characteristics]. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/9.pdf
3. Murkovych L. (2010). Terytorialna hromada yak sub'iekt mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini: teoretychni aspekty [Territorial community as a subject of local self-government in Ukraine: theoretical aspects State administration and local self-government]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannya, 2. 320-328. URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10mliuta.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10mliuta.pdf)
4. Molodozhen Yu. B. (2006). Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevosamovriaduvannya Ukrainy [Concept and essence of territorial community in the system of local self-government of Ukraine]. Universytetski nauko vizapysky: Chasopys Khmelnytskoho universytetu – University scientific notes: Journal of Khmelnytskyi University, 2. 128-136.
5. Bushuev S. D., Bushueva N. S. (2010). Upravlenye proektamy: Osnovy professyonalnykh znanyi y systema otsenky kompetentnosti proektnykh menedzherov [Project management: Fundamentals of professional knowledge and a system for evaluating the competence of project managers]. Vyd. 2-he Kyiv, IRIDIUM, 208 s.

6. R2M Upravlenye proektamy y prohramamy [R2M Management of projects and programs] / zared. S. D. Bushueva. Kyiv: Naukovyisvit, 2009. T. 1: Versiya 1.2: Rukovodstvo po upravleniyu innovatsyonnymy proektamy y prohramamy predpriyatiya. 2009. 198 s.

7. Upravlinnia informatsiynymy proektamy i prohramamy. Metodolohiia. Standart Ministerstva finansiv Ukrainy: MFU 75.1 – 00013480 [Management of information projects and programs. Methodology. Standard of the Ministry of Finance of Ukraine: MFU 75.1 – 00013480]: Kyiv, 2010. 63 s.

8. Ansoff I. Strategic management: monograph. London: Palgrave Macmillan, 2007. 251 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1057/9780230590601>

9. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina [Goals of Sustainable Development: Ukraine]. Natsionalna dopovid. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytk i torhivli Ukrainy. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

10. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. URL: <http://www.Zakon2.rada.gov.ua/lows/show/280/97-vr>.

11. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: pryiniatana 5 sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. Kyiv: Pravo, 1996. 63 s.

12. Bushuev S. D. (2012). Vektornaia model toчек byfurkatsyy v prohramakh razvytyia orhanyzatsyy [Vector model of bifurcation points in organization development programs]. Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Development management of folding systems, 12. 26-29.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія»,

вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна,

e-mail: goroshkova69@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>

Researcher ID: D-6527-2019

Карбівничий Роман Олексійович, м.н.с. Науково-дослідної лабораторії «Науки про Землю» Національного університету «Києво-Могилянська академія»,

вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна,

e-mail: ivan.karbivnichi@gmail.com

Маслова Оксана Володимирівна, к.ф.-м.н., доцент, доцент кафедри технологій навчання, охорони праці та дизайну Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти, вул. Леваневського, 52/4, Біла Церква, Київська обл., 09100, Україна

e-mail: maslovaoksana899@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. In Economics, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorodyvul., Kyiv 04070, Ukraine,

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Karbivnychy Roman, junior researcher of the Scientific Research Laboratory «Earth Sciences», National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorodyvul., Kyiv 04070, Ukraine,

e-mail: roman.karbivnichi@gmail.com

Maslova Oksana, Ph.D.-M.Sc., associate professor, head of the Department of Learning Technologies, Occupational Safety and Design of the Belotserk Institute of Continuing Professional Education, str. Levanevsky, 52/4, BilaTserkva, Kyiv region, 09100, Ukraine,

e-mail: maslovaoksana899@gmail.com

УДК 338.13

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-97-105>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ МЕХАНІЗМУ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ ЗА БЮДЖЕТНІ КОШТИ

**Ксьонжик І. В.,
Мацьків Г. В.,
Сорочан Н. Г.**

Предметом дослідження є практичний досвід функціонування механізму публічних закупівель товарів, робіт і послуг в країнах-членах Європейського Союзу, його реформування під впливом впровадження нових законодавчих норм ЄС у сфері публічних закупівель, та гармонізація національних законодавств країн-учасниць із Директивами 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС та 2014/25/ЄС.

Метою роботи є встановлення впливу нових законодавчих норм Європейського Союзу у сфері публічних закупівель на механізм здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти у Європейському Союзі, виявлення переваг застосування цих норм.

Методологічною основою статті є сукупність методів пізнання, що застосовуються до механізму публічних закупівель. Основу дослідження склали загальнонаукові методи, а саме: діалектичний, що передбачає об'єктивність, всебічність і системність пізнання; логічний; спеціальні методи наукового пізнання: історичний, метод системного аналізу і узагальнення нормативних документів. Загальна логіка статті базується на комплексному і системному підході з використанням сучасного наукового апарату.

Результати роботи. У статті встановлено основні напрями змін механізму та інструментів публічних закупівель в країнах Європейського Союзу, що відбулися після запровадження в дію норм Директив 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС та 2014/25/ЄС, здійснено аналіз переваг від їх імплементації у національній законодавстві держав-учасниць. Проведено оцінку ефективності ринку публічних закупівель у країнах ЄС. Обґрунтовано напрями та джерела подальших досліджень, насамперед, через врахування аспектів цифровізації сфери державного управління і фінансів, соціальних та екологічних інновацій.

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані органами державної влади і місцевого самоврядування, територіальними громадами, суб'єктами господарювання різних форм власності.

Висновки. Нові норми законодавства ЄС у сфері публічних закупівель, викладені у Директивах 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС та 2014/25/ЄС спрямовані на спрощення процедур публічних закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, що сприяє вільному руху товарів і послуг в країнах Європейського Союзу. Як наслідок, замовники отримують краще співвідношення ціни та якості. Таким чином, публічні закупівлі стають інструментом стратегічної політики ЄС. Хоча не можна стверджувати, що політика публічних закупівель ЄС є бездоганною, але в процесі її розробки та впровадження завжди враховується досвід усіх країн-учасниць. Державний сектор ЄС може використовувати закупівлі товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти для збільшення кількості робочих місць, зростання та інвестицій, а також для створення економіки, яка є більш інноваційною, ресурсо- та енергоефективною і соціально інклюзивною.

Ключові слова: публічні закупівлі, товари, роботи, послуги, механізм, Директиви, ефективність, органи державної влади, муніципалітети.

EUROPEAN EXPERIENCE OF FUNCTIONING AND CONTROL OF THE MECHANISM OF PROCUREMENT OF GOODS, WORKS AND SERVICES AT BUDGET COSTS

Ksonzhyk Iryna,
Matskiv Halyna,
Sorochan Nataliya

The subject of the study is the practical experience of the functioning of the mechanism of public procurement of goods, works and services in the member states of the European Union, its reformation under the influence of the introduction of new EU legislative norms in the field of public procurement, and the harmonization of the national legislation of the participating countries with Directives 2014/23/EU, 2014/24/EU and 2014/25/EU.

The purpose of the work is to establish the impact of the new legislative norms of the European Union in the field of public procurement on the mechanism of procurement of goods, works and services for budget funds in the European Union, to identify the advantages of applying these norms.

The methodological basis of the article is a set of cognitive methods applied to the mechanism of public procurement. The research was based on general scientific methods, namely: dialectical, which implies objectivity, comprehensiveness and systematic knowledge; logical; special methods of scientific knowledge: historical, method of systematic analysis and generalization of normative documents. The general logic of the article is based on a complex and systematic approach using modern scientific apparatus.

Results of the article. The article establishes the main directions of changes in the mechanism and tools of public procurement in the countries of the European Union, which took place after the implementation of the norms of Directives 2014/23/EU, 2014/24/EU and 2014/25/EU, an analysis of the advantages of their implementation in national legislation of member states. The evaluation of the efficiency of the public procurement market in the EU countries was carried out. The directions and sources of further research are substantiated, first of all, by taking into account the aspects of digitalization of the sphere of public administration and finance, social and environmental innovations.

Field of application of results. The results can be used by state and local self-government bodies, territorial communities, and economic entities of various forms of ownership.

Conclusions. The new norms of EU legislation in the field of public procurement, set out in Directives 2014/23/EU, 2014/24/EU and 2014/25/EU, are aimed at simplifying procedures for public procurement of goods, works and services for budget funds, which promotes the free movement of goods and services in the countries of the European Union. As a result, customers get better value for money. Thus, public procurement becomes a tool of EU strategic policy. Although it cannot be claimed that the EU's public procurement policy is flawless, the experience of all participating countries is always taken into account in the process of its development and implementation. The EU public sector can use the procurement of goods, works and services with budget funds

to increase the number of jobs, growth and investment, as well as to create an economy that is more innovative, resource and energy efficient and socially inclusive.

Keywords: *public procurement, goods, works, services, mechanism, Directives, efficiency, state authorities, municipalities.*

JEL Classification: *E20, G18, M10, M20*

Постановка проблеми. Сектор державних або публічних закупівель Європейського Союзу є самим відкритим і ліберальним у світі, і повністю відповідає загальносвітовому тренду до забезпечення прозорості і підзвітності використання бюджетних коштів та реалізації права на інформацію. Це є ознакою й умовою функціонування демократичного суспільства, та можливістю суспільства, в цілому, і кожного громадянина, відслідковувати порядок прийняття бюджетних рішень та їх виконання [1].

Поточні цілі публічних закупівель в країнах Європейського Союзу виходять далеко за межі простого постачання товарів і послуг певній групі замовників. Публічні закупівлі стали вагомою частиною державної політики і, таким чином, ключовим інструментом для розвитку європейського суспільства різними способами. Це дозволяє при розробці критеріїв закупівель дотримуватись інтересів широкого кола зацікавлених осіб, які перевищують інтереси кінцевих користувачів наданих послуг та придбаних товарів [2, с. 355-400].

Аналіз досліджень і публікацій. Основоположні аспекти механізму здійснення публічних закупівель розглядаються в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених, таких, як: Ф. Снайдер, Дж. Мартін, О. Ганчак, В. Гончарова, О. Грибовський, В. Колотій, О. Покрещук, О. Стародубцев, Ю. Фалко, Г. Файвеш, О. Шатковський, а також у звітах міжнародних організацій.

Теоретичні аспекти організації публічних та приватних закупівель, оцінки їх ефективності досліджували О. С. Мельников, Д. Є. Мартинович та інші науковці. Дослідження надійності системи публічних закупівель проводили М. П. Галушак, О. Я. Галушак, М. С. Письменна. Специфічним аспектам здійснення публічних закупівель в Україні приділяли увагу такі науковці, як І. Влялько, О. Овсянюк-Бердадіна, М. Остап'юк, В. Пашков, Я. Петруненко.

Мета статті – дослідити вплив нових законодавчих норм Європейського Союзу у сфері публічних закупівель, викладених у Директивах 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС та 2014/25/ЄС на механізм здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти у Європейському Союзі, виявити переваги застосування цих норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державні або публічні закупівлі здійснюються державними органами Європейського Союзу (далі – ЄС) та його держав-членів з метою реалізації контрактів на виконання громадських робіт і закупівлю товарів і послуг відповідно до принципів, що викладені в Договорах Європейського Союзу. Такі закупівлі становлять 19% ВВП ЄС станом на 1 січня 2021 року [3] і з 1970-х років підпадають під дедалі більше регулювання через їх важливість для єдиного європейського ринку.

Країни ЄС мають різні обсяги державних витрат на придбання товарів, робіт та послуг за бюджетні кошти. Так, у Нідерландах майже 45% загальних державних витрат спрямовується через закупівлі. Це відповідає приблизно 19,5% національного доходу в 2018 г., що у 3 рази перевищує обсяг державних витрат Кіпру (6,4 % від ВВП), у 2,7 рази більше державних витрат Ірландії (7,2 % від ВВП). У Греції відносна вага закупівель у внутрішньому бюджеті набагато менша (близько 20% від загальних витрат), але розмір залишається значним для економіки (близько 10% ВВП). Проте обсяг цих закупівель не завжди свідчить про їх ефективність, оскільки цей сектор у кожній країні має свої корупційні складники [4].

Ефективність публічних закупівель визначається насамперед додержанням усіма учасниками цієї системи вимог щодо економії та справедливості під час їх організації. Від ефективності здійснення публічних закупівель залежить успішність функціонування економіки ЄС в цілому. Відповідно, актуалізується питання подальшого розвитку системи публічних закупівель та підвищення ефективності використання державних коштів з метою забезпечення населення Європейського Союзу якісними товарами та послугами [5, с. 201-208].

Країни ЄС різняться і за рівнем ефективності ринку публічних закупівель товарів, робіт і послуг. Загальна ефективність їх державних закупівель відображає основні аспекти ринків закупівель у країнах ЄС і є сумою балів за дванадцятьма окремими показниками, які в сукупності оцінюють конкуренцію на ринку публічних закупівель, доступ до нього, його прозорість, участь малих фірм, якість даних. Найбільш високоефективними є ринки публічних закупівель Великобританії, Хорватії, Данії, Естонії, Франції, Швеції, Фінляндії та Ісландії. Низькою ефективністю характеризуються ринки державних закупівель Греції, Італії, Кіпру, Іспанії, Португалії та ін. (табл. 1).

Таблиця 1. Оцінка ефективності ринку публічних закупівель у країнах ЄС у 2018 році

Низька ефективність < 3 балів	Середня ефективність 3 бали	Висока ефективність > 3 балів
Кіпр, Румунія, Португалія, Болгарія, Іспанія, Італія, Словенія, Греція	Ірландія, Литва, Польща, Латвія, Чехія, Люксембург, Австрія, Словаччина, Угорщина, Бельгія, Німеччина, Нідерланди	Велика Британія, Хорватія, Данія, Естонія, Франція, Швеція, Фінляндія, Ісландія, Н

Джерело: [6].

Згідно з дослідженням 2011 року, підготовленим для PwC, London Economics і Ecorys, Велика Британія, Франція, Іспанія, Німеччина, Польща та Італія разом відповідали за близько 75% усіх державних закупівель у ЄС та Європейській економічній зоні з точки зору кількості контрактів, укладених через процедури, регульовані

ЄС, і за вартістю. Велика Британія уклала найбільше контрактів у вартісному вираженні, а Франція мала найбільшу кількість контрактів [3].

Хоча Сполучене Королівство вийшло з ЄС31 січня 2020 року, існуючі правила продовжували діяти до 31 грудня 2020 року відповідно до угоди про вихід з ЄС.

У праві Європейського Союзу визначення публічних закупівель дається в двох директивах, що їх регулюють:

1. Директиві 2004/18/ЄС щодо координації процедур укладання державних контрактів на виконання робіт, постачання товарів та надання послуг (інакше «класична» директива) [7].

2. Директиві 2004/17/ЄС щодо координації процедур укладання державних контрактів у сфері водопостачання, енергетики, транспорту та поштових послуг [8].

В цих директивах розкривається зміст поняття «державного договору», точніше «публічного договору» [9]. Щоб найповніше охарактеризувати дане поняття, необхідно, передусім, розглянути, хто в правовій системі ЄС може виступати в ролі замовника. Згідно з пунктом 9 статті 1 директиви 2004/18/ЄС в особі влади, яка укладає Договір (далі – замовник) виступають: держава; муніципальні утворення; органи, діяльність яких регулюється публічним правом, об'єднання, створені одним чи декількома такими утвореннями, діяльність яких регулюється публічним правом.

Щоб створити рівні умови для бізнесу в Європі, ці та інші Директиви встановлюють мінімально гармонізовані правила публічних закупівель. Такі правила регулюють порядок закупівлі товарів, робіт і послуг органами державної влади та певними операторами комунальних послуг. Вони перенесені в національне законодавство і застосовуються до тендерів, грошова вартість яких перевищує певну суму. Для тендерів меншої вартості застосовуються норми національного законодавства. Разом з тим, норми національного законодавства також мають реалізовувати загальні принципи права ЄС [10].

Щороку понад 250 000 органів державної влади в ЄС витрачають близько 14% ВВП (близько 2 трильйонів євро на рік) на закупівлю послуг, робіт і товарів за бюджетні кошти. У багатьох секторах, таких як енергетика, транспорт, поводження з відходами, соціальний захист та надання послуг у сфері охорони здоров'я чи освіти, державні органи є основними покупцями. Вдосконалення механізму публічних закупівель може дати значну економію: навіть підвищення ефективності на 1% може заощадити до 20 мільярдів євро на рік [11, с. 509-525].

Публічні закупівлі мають значний вплив на формування європейської економіки нового типу – інноваційної, стійкої, конкурентоспроможної, ресурсо- та енергоефективної, екологічної та соціально орієнтованої. Вони не лише вирішують завдання забезпечення додаткового джерела економічного зростання та створення робочих місць, у тому числі за рахунок полегшення доступу до контрактів на публічні закупівлі з боку малих та середніх підприємств. Публічні закупівлі широко використовуються як інструмент: реалізації макроекономічних завдань; цифровізації процесів у сфері державних та муніципальних фінансів; забезпечення оптимального співвідношення ціни та якості товарів, що закуповуються, робіт, послуг; просування інноваційних товарів та послуг на європейський ринок; обміну досвідом та ноу-хау у сфері державних закупівель [12, с. 238-243].

Саме тому Європейська комісія розглядає публічні закупівлі як критично важливий інструмент для стимулювання економічного зростання та відновлення економіки Європи після фінансової кризи 2008–2009 рр., а тепер і для виходу з рецесії, спричиненою поширенням COVID-19 [13] та повномасштабною збройною агресією Росії проти України.

Стратегія публічних закупівель Європейської комісії зосереджена на 6 стратегічних пріоритетах політики, які були викладені в комуніке 2017 року «Змусити публічні закупівлі працювати в Європі та для Європи». Вони спрямовані на вдосконалення практики публічних закупівель у ЄС шляхом співпраці державних і муніципальних органів влади з іншими зацікавленими сторонами.

Директиви ЄС щодо публічних закупівель охоплюють тендери, вартість яких перевищує встановлену суму. Основними принципами цих директив є прозорість, рівне ставлення, відкрита конкуренція та раціональне процедурне управління. Вони спрямовані на створення конкурентного, відкритого та чітко регульованого ринку закупівель. Це важливо для ефективного використання державних коштів та коштів муніципалітетів.

Ці директиви також забезпечують компаніям ЄС доступ до швидкої та ефективної перевірки. Мережа перевірочних органів ЄС допомагає гарантувати ефективне застосування правил державних закупівель на національному рівні.

Щодо поточної правової бази, правил, порогових значень та рекомендацій проведення публічних закупівель в ЄС, то необхідно зазначити, що до 18 квітня 2016 року країни ЄС повинні були імплементувати наступні три директиви в своє національне законодавство:

1. Директива 2014/24/ЄС про державні закупівлі [14].

2. Директива 2014/25/ЄС щодо закупівель установами, які працюють у секторах водопостачання, енергетики, транспорту та поштових послуг [15].

3. Директива 2014/23/ЄС про укладення концесійних контрактів [16].

Ці Директиви щодо публічних закупівель, закупівель комунальних послуг та концесій були прийняті Європейською Радою 24 лютого 2014 року [17]. Державам-членам ЄС було дозволено до 18 квітня 2016 року

імплементувати нові правила у своє національне законодавство (за винятком електронних закупівель, де дедлайном був вересень 2018 року). Тому, наприклад, у Великій Британії Положення про державні контракти 2015 року, які імплементують Директиву про закупівлі 2014 року, набули чинності 26 лютого 2015 року [18]. Управління державних закупівель Ірландії провело процес публічних консультацій з 31 жовтня по 12 грудня 2014 року з метою імплементування нових директив в законодавство Ірландії до 17 квітня 2016 р. [19].

До змін, що були впроваджені, наприклад, Директивою про державні закупівлі, і отримали широке застосування, належить запровадження в тендерній документації зобов'язання брати до уваги критерії доступності людям з обмеженими можливостями до будь-яких робіт, товарів або послуг, призначених для використання широким загалом або персоналом замовника, якщо тільки не існує підстав для того, щоб цього не робити [20]. Крім того, було дозволено розглядати документацію третіх сторін, як доказ того, що товари та послуги відповідають необхідним соціальним та екологічним характеристикам, «пов'язаним з предметом контракту» [14].

Нові норми законодавства ЄС у сфері публічних закупівель спрощують і здешевлюють малим і середнім підприємствам (далі – МСП) участь у публічних закупівлях товарів, робіт і послуг, забезпечують найкраще співвідношення ціни та якості і змушують учасників закупівель за державні кошти дотримуватись принципів ЄС щодо прозорості та конкуренції. Щоб стимулювати прогрес у досягненні конкретних цілей державної політики, нові правила також дозволяють враховувати екологічні та соціальні аспекти, а також інноваційні аспекти при укладенні державних контрактів.

Але успіх нового законодавства також залежить від його ефективного застосування в країнах ЄС і готовності 250 тис. покупців з числа органів державної влади і місцевого самоврядування у ЄС скористатися перевагами цифрової революції, скоротити бюрократичну тяганину та зробити процеси закупівель більш ефективними, діловими та дружніми щодо пересічних громадян [21].

Нове законодавство ЄС щодо проведення публічних закупівель і концесій, запроваджене 18 квітня 2016 року, встановлює мінімальні узгоджені правила для тендерів, грошова вартість яких перевищує певну суму та які, як вважається, мають транскордонний інтерес. Європейські правила гарантують, що укладання контрактів вищої вартості на надання суспільних благ і послуг має бути справедливим, прозорим і недискримінаційним (табл. 2).

Таблиця 2. Порогові значення публічних закупівель в країнах ЄС відповідно до типу договорів

№ з/п	Типи договорів	Пороговий показник, євро
1.	Договори підряду, субсидовані підряди	5 382 000
2.	Усі послуги, що стосуються соціальних та інших специфічних послуг, перелічених у Додатку XIV	750 000
3.	Усі субсидовані послуги	215 000
4.	Усі інші контракти на надання послуг і всі конкурси проектів	140 000
5.	Усі контракти на постачання, укладені замовниками, які не працюють у сфері оборони	140 000
Центральні органи державної влади (Контракти на постачання, укладені замовниками, які працюють у сфері оборони)		
6.	Стосовно продуктів, перелічених у Додатку III	140 000
7.	Щодо інших продуктів	215 000
Субцентральні замовники		
8.	Договори підряду, субсидовані підряди	5 382 000
9.	Усі послуги, що стосуються соціальних та інших специфічних послуг, перелічених у Додатку XIV	750 000
10.	Усі інші контракти на надання послуг, усі конкурси проектів, субсидовані контракти на надання послуг, усі контракти постачання	215 000

Джерело: [22].

Проте для тендерних пропозицій меншої вартості застосовуються норми національного законодавства, які, тим не менш, мають відповідати загальним принципам права ЄС:

1) Порогові значення для оборонної директиви 2009/81/ЄС регламентуються Директивою 2009/81/ЄС про координацію процедур укладання певних контрактів на виконання робіт, контрактів на поставку та контрактів на надання послуг замовниками або організаціями у сферах оборони та безпеки.

- контракти на виконання робіт: 5 382 000 євро;
- усі контракти на постачання та послуги: 431 000 євро [22].

2) Порогові значення відповідно до типу закупівель відповідно до директив 2014 року про концесії, загальні закупівлі та комунальні послуги, регламентуються:

- а) Директивою про концесії 2014/23/ЄС [16].
- концесії на всі роботи чи послуги: 5 382 000 євро [22].
- б) Класичною Директивою 2014/24/ЄС [14].

в) Директивою про комунальні послуги (галузі) 2014/25/ЄС, яка регламентує закупівлі установ, що працюють у секторах водопостачання, енергетики, транспорту та поштових послуг:

- контракти на виконання робіт: 5 382 000 євро;
- усі послуги, що стосуються соціальних та інших спеціальних послуг, перелічених у Додатку XVII: 1000000 євро;
- усі інші контракти на надання послуг, усі конкурси на проектування, усі контракти на постачання: 431000 євро [15].

Нові норми законодавства спрощують процедури публічних закупівель і роблять їх більш гнучкими, що є корисним як державним замовникам і муніципальним утворенням, так і суб'єктам господарювання, особливо МСП.

Крім згаданих нових Директив, що регламентують проведення процедур публічних закупівель, набув чинності Регламент про міжнародний інструмент закупівель (далі – IPI), прийнятий Європейським Союзом 23 червня 2022 року. IPI має на меті відкриття захищених ринків і посилення рівних умов на світовому ринку закупівель.

IPI надає Європейській комісії нові інструменти для захисту ринку публічних закупівель третіми країнами. Відповідно до IPI, Комісія розпочне розслідування та консультації, якщо третя країна запровадить або збереже будь-який захід, процедуру чи практику, які серйозно та постійно підривають доступ товарів, послуг і компаній ЄС до ринку закупівель третьої країни. Комісія ЄС може діяти за власною ініціативою або реагувати на скаргу держави-члена або зацікавленої сторони ЄС, наприклад потенційного учасника тендеру. Зацікавлені сторони зможуть подати скаргу через веб-сайт Європейської комісії [23].

Щоб відповісти на обмежувальну практику третьої країни, Європейська комісія може прийняти рішення про застосування одного з двох заходів. Він може використовувати коригування балів, що негативно впливає на оцінку пропозицій, поданих учасниками з цієї третьої країни, і таким чином забезпечує конкурентну перевагу іншим учасникам. Другий можливий захід – виключення заявок учасників торгів із цієї третьої країни.

Підприємство, яке виграв контракт через процедуру закупівель, яка підлягала заходу IPI, матиме певні зобов'язання, яких необхідно дотримуватися під час виконання контракту, а саме:

1. Учаснику-переможцю тендеру не буде дозволено передати субпідряд більше ніж 50% від загальної вартості контракту підприємствам із третьої країни, на які поширюється дія IPI.

2. Для контрактів, за якими мають бути поставлені товари, переможець тендеру повинен переконатися, що товари чи послуги, які він надає та які походять із третьої країни, на яку поширюється дія IPI, становлять максимум 50 % від загальної вартості контракту.

Недотримання вищезазначених зобов'язань може призвести до сплати переможцю тендеру фінансових витрат. Цей фінансовий збір буде або пропорційним, або становитиме від 10% до 30% від вартості контракту.

Заходи IPI стосуються лише процедур закупівель за контрактами на суму щонайменше 15 мільйонів євро для робіт і концесій і 5 мільйонів євро для товарів і послуг. Оскільки Регламент IPI в першу чергу спрямований на відкриття ринків публічних закупівель основних торговельних партнерів ЄС, і найменш розвинених країн в принципі не стосуються.

Паралельно ЄС працює над регулюванням іноземних субсидій, щоб усунути викривлення внутрішнього ринку для контрактів на публічні закупівлі [23].

Висновки. Нові норми законодавства ЄС у сфері публічних закупівель, викладені у Директивах 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС та 2014/25/ЄС спрямовані на спрощення процедур публічних закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, що сприяє вільному руху товарів і послуг в країнах Європейського Союзу. Як наслідок, замовники отримують краще співвідношення ціни та якості.

До переваг впровадження цих законодавчих актів слід віднести: модернізацію державних послуг та зменшення адміністративного тягаря; прискорення цифровізації публічних закупівель, що значно підвищує ефективність цієї системи; заохочення інновацій у державному управлінні та екологічних інновацій; обмеження вимог до товарообігу та можливість поділу тендерів на лоти; посилення конкуренції через запровадження нових правил щодо концесій; створення культури доброчесності та чесної конкуренції.

Таким чином, публічні закупівлі стають інструментом стратегічної політики ЄС. Хоча не можна стверджувати, що політика публічних закупівель ЄС є бездоганною, але в процесі її розробки та впровадження завжди враховується досвід усіх країн-учасниць. Державний сектор ЄС може використовувати закупівлі товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти для збільшення кількості робочих місць, зростання та інвестицій, а також для створення економіки, яка є більш інноваційною, ресурсо- та енергоефективною і соціально інклюзивною.

Список використаних джерел

1. Дмитренко Е. С. Демократичні принципи бюджетного процесу: міжнародний досвід та українські реалії. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19900/dmitrenko.pdf> (accessed 18 December 2022).
2. Miranzo-Díaz J. The tension between global public procurement law and nationalist/populist tendencies: proposals for reform. *Revista de Investigações Constitucionais*, vol. 7, no. 2, pp. 355-400, 2020. DOI: <https://doi.org/10.5380/rinc.v7i2.74570>
3. European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Making Public Procurement work in and for Europe*, COM(2017) 572 final, published 3 October 2017 (accessed 20 December 2022).
4. *Tenders Electronic Daily. Supplement to the 'Official Journal' of the EU*. URL: <http://www.ted.europa.eu> (accessed 18 December 2022).

5. Лекарь С. І. Світовий досвід державного регулювання публічних закупівель. Міжнародне право. 2019. № 6, частина 2, 201-208. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-2-31>.
6. European Commission. Single Market Scoreboard. Public Procurement 2018. URL: https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_per_policy_area/public_procurement/index_en.htm#performance (accessed 18 December 2022).
7. Directive 2004/18/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts. Journal officiel n° L 134 du 30/04/2004 p. 0114 – 0240.
8. Directive 2004/17/CE du Parlement européen et du Conseil du 31 mars 2004 portant coordination des procédures de passation des marchés dans les secteurs de l'eau, de l'énergie, des transports et des services postaux. Journal officiel n° L 134 du 30/04/2004 p. 0001 – 0113.
9. Government procurement in the European Union. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Government_procurement_in_the_European_Union#cite_ref-27 (accessed 19 December 2022).
10. Public Procurement. URL: https://single-market-scoreboard.ec.europa.eu/policy_areas/public-procurement
11. Pircher B. EU public procurement policy: the economic crisis as trigger for enhanced harmonization. Journal of European Integration. 2020. Vol. 42. No. 4. Pp. 509–525. doi: 10.1080/07036337.2019.1666114.
12. Ksonzhyk I., Dubinina M. Monitoring of the activity of public procurement system in countries of European Union and Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 3, No. 5, 2017. 238-243. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-238-243>.
13. OECD 2020. Application of public procurement rules during the COVID-19 crisis from the perspective of the European Union's Procurement Directives and the Government Procurement Agreement. April 8, 2020. URL: <http://www.sigmaweb.org/publications/key-public-procurementpublications.htm> (accessed 23 December 2022).
14. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024&from=EN> (accessed 24 December 2022).
15. Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=en> (accessed 24 December 2022).
16. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=en> (accessed 24 December 2022).
17. Legal rules and implementation – Growth – European Commission. Growth. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market/public-procurement/legal-rules-and-implementation_en (accessed 24 December 2022)
18. Cabinet Office/Crown Commercial Service, Procurement Policy Note 02/15: Public Contracts Regulations 2015. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/procurement-policy-note-0215-public-contracts-regulations-2015> (accessed 25 December 2022)
19. Office of Government Procurement (2014), Public Consultation on the Transposition of the new EU Procurement Directives, accessed 4 February 2016. <https://www.gov.ie/en/campaigns/d9f43-international-protection-accommodation-services-ipas/?referrer=news/2095> (accessed 26 December 2022).
20. UK Public Contracts Regulations 2015, Regulation 42(8–9). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/procurement-policy-note-0215-public-contracts-regulations-2015> (accessed 25 December 2022).
21. New EU public procurement rules: Less bureaucracy, higher efficiency. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/new-eu-public-procurement-rules-less-bureaucracy-higher-efficiency-2015-11-19_en (accessed 25 December 2022).
22. Commission Delegated Regulation (EU) 2021/1950 of 10 November 2021 amending Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council in respect of the thresholds for supply, service and works contracts. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3A0J.L_.2021.398.01.0019.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A398%3ATOC (accessed 25 December 2022).
23. Новий інструмент ЄС щодо міжнародних закупівель проти дискримінації з боку третіх країн. URL: <https://www.loyensloeff.com/insights/news--events/news/new-eu-international-procurement-instrument-against-discrimination-by-third-countries/> (accessed 25 December 2022).

References

1. Dmytrenko, E. S. (2019) Demokratychni pryncypy biudzhetnoho protsesu: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski realii [Democratic principles of the budget process: international experience and Ukrainian realities]. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19900/dmitrenko.pdf> [in Ukr.].
2. Miranzo-Díaz J. The tension between global public procurement law and nationalist/populist tendencies: proposals for reform. Revista de Investigações Constitucionais, 7/2. 355-400, 2020. DOI: <https://doi.org/10.5380/rinc.v7i2.74570>
3. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Making Public Procurement work in and for Europe, COM(2017) 572 final, published 3 October 2017.
4. Tenders Electronic Daily. Supplement to the 'Official Journal' of the EU. URL: <http://www.ted.europa.eu>

5. Lekar, S. I. (2019). Svitovyi dosvid derzhavnoho rehulivannia publichnykh zakupivel [World experience of state regulation of public procurement]. *International law*, 6/2. 201-208. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-2-31> [in Ukr.].
6. European Commission. Single Market Scoreboard. Public Procurement 2018. Available at: https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_per_policy_area/public_procurement/index_en.htm#performance
7. Directive 2004/18/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts. *Journal officiel n° L 134 du 30/04/2004 p. 0114 – 0240*.
8. Directive 2004/17/CE du Parlement européen et du Conseil du 31 mars 2004 portant coordination des procédures de passation des marchés dans les secteurs de l'eau, de l'énergie, des transports et des services postaux. *Journal officiel n° L 134 du 30/04/2004 p. 0001 – 0113*.
9. Government procurement in the European Union. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Government_procurement_in_the_European_Union#cite_ref-27
10. Public Procurement. URL: https://single-market-scoreboard.ec.europa.eu/policy_areas/public-procurement
11. Pircher B. (2020). EU public procurement policy: the economic crisis as trigger for enhanced harmonization. *Journal of European Integration*, 42/4. 509–525. doi: 10.1080/07036337.2019.1666114.
12. Ksonzhyk I., Dubinina M. (2017). Monitoring of the activity of public procurement system in countries of European Union and Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3/5, 238-243. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-238-243>.
13. OECD 2020. Application of public procurement rules during the COVID-19 crisis from the perspective of the European Union's Procurement Directives and the Government Procurement Agreement. April 8, 2020. URL: <http://www.sigmaweb.org/publications/key-public-procurementpublications.htm>
14. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024&from=EN>
15. Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=en>
16. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0025&from=en>
17. Legal rules and implementation – Growth – European Commission. Growth. Available at: https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market/public-procurement/legal-rules-and-implementation_en
18. Cabinet Office/Crown Commercial Service, Procurement Policy Note 02/15: Public Contracts Regulations 2015. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/procurement-policy-note-0215-public-contracts-regulations-2015>
19. Office of Government Procurement (2014), Public Consultation on the Transposition of the new EU Procurement Directives, accessed 4 February 2016. URL: <https://www.gov.ie/en/campaigns/d9f43-international-protection-accommodation-services-ipas/?referrer=/news/2095>
20. UK Public Contracts Regulations 2015, Regulation 42(8–9). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/procurement-policy-note-0215-public-contracts-regulations-2015>
21. New EU public procurement rules: Less bureaucracy, higher efficiency. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/new-eu-public-procurement-rules-less-bureaucracy-higher-efficiency-2015-11-19_en
22. Commission Delegated Regulation (EU) 2021/1950 of 10 November 2021 amending Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council in respect of the thresholds for supply, service and works contracts. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.398.01.0019.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2021%3A398%3ATOC
23. Novyi instrument YeS shchodo mizhnarodnykh zakupivel proty dyskryminatsii z boku tretikh krain [New EU instrument on international procurement against discrimination by third countries]. URL: <https://www.loyensloeff.com/insights/news--events/news/new-eu-international-procurement-instrument-against-discrimination-by-third-countries/> [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Ксьонжик Ірина Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет
 вул. Г. Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54020, Україна
 e-mail: ksonzhyk@mnau.edu.ua
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5172-3821>
 Researcher ID: D-2436-2018

Мацьків Галина Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Львівський національний університет природокористування
 вул. В. Великого, 1, м. Дубляни, 80381, Жовківський район, Львівська область
 e-mail: galkabruk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1329-7355>

Сорочан Наталія Георгіївна, головний спеціаліст відділу обліку, звітності, кадрової роботи і діловодства департаменту внутрішнього фінансового контролю, нагляду та протидії корупції, Миколаївська міська рада
вул. Адміральська, 20, м. Миколаїв, 54001, Україна
e-mail: sorochannata@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ksonzhyk Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting and Taxation, Mykolaiv National Agrarian University
St. G. Gongadze, 9, Mykolaiv, 54020, Ukraine
e-mail: ksonzhyk@mnau.edu.ua

Matskiv Halyna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lviv National University of Nature Management
St. V. Velikoho, 1, Dublyany, 80381, Zhovkivskyi district, Lviv region
e-mail: galkabruk@ukr.net

Sorochan Nataliya, chief specialist of the department of accounting, reporting, personnel work and record keeping of the department of internal financial control, supervision and anti-corruption, Mykolaiv city council
St. Admiralska, 20, Mykolaiv, 54001, Ukraine
e-mail: sorochannata@gmail.com

УДК 339.138

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-105-118>

КОМЕРЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: СИСТЕМА АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ

Семененко О. Г.
Доскоч А. С.

В статті представлено структурну модель системи аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємства.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад та прикладних аспектів моделювання процесу аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємства.

Метою роботи є обґрунтування структурної моделі аналізу та оцінки комерційної діяльності на прикладі підприємства оптової торгівлі.

Методологічною основою статті. Для досягнення мети, вирішення поставлених у дослідженні завдань використано комплекс загальнонаукових та прикладних методів дослідження: метод аналізу та синтезу, моделювання, аналітичного планування та прогнозування, рейтинговий метод, економіко-математичні, статистичні методи, то що.

Результати роботи. Узагальнено та систематизовано науково-методичні засади та практичний інструментарій організації та проведення контролю, аналізу та оцінки комерційної діяльності в системі господарської діяльності підприємств. Розроблено структурно-логічну модель системи аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємства. На основі розрахунку узагальнених показників аналізу та сценаріїв майбутнього розвитку комерційної діяльності підприємства оптової торгівлі обґрунтовано висновки та рекомендації що до підвищення ефективності комерційної діяльності даного підприємства.

Галузь застосування результатів. Представлені у статті теоретичні положення дали змогу сформулювати пропозиції науково-практичного характеру щодо застосування моделі системи аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємств в процесі оптимізації їх господарської діяльності

Висновки. Менеджмент господарської діяльності нерозривно пов'язаний зі системою комерційної діяльності та зі системою її аналізу та контролю, що дає змогу оцінити ефективність комерційної діяльності підприємства. Представлена модель системи аналізу та оцінки комерційної діяльності дозволяє на основі нескладних розрахунків, за пропонуваним алгоритмом, оцінити стан комерційної діяльності та напрямки її оптимізації в системі стратегічного планування та прогнозування підприємств.

Ключові слова: комерційна діяльність, аналіз, моделювання, ефективність комерційної діяльності.

COMMERCIAL ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE: ANALYSIS AND EVALUATION SYSTEM

Semenenko Olena,
Doskach Oleksandr

The article presents a structural model of the system of analysis and evaluation of the enterprise's commercial activity.

The subject of the study is a set of theoretical and methodological principles and applied aspects of modeling the process of analysis and evaluation of the enterprise's commercial activity.

The purpose of the work is to justify the structural model of analysis and evaluation of commercial activity on the example of a wholesale trade enterprise.

The methodological basis of the article. To achieve the goal and solve the tasks set in the research, a complex of general scientific and applied research methods was used: the method of analysis and synthesis, modeling, analytical planning and forecasting, the rating method, economic and mathematical methods, statistical methods.

Work results. The scientific-methodical principles and practical tools for organizing and conducting control, analysis and evaluation of commercial activity in the system of economic activity of enterprises have been summarized and systematized. A structural and logical model of the analysis and evaluation system of the enterprise's commercial activity has been developed. Based on the calculation of generalized indicators of the analysis and scenarios of the future development of the commercial activity of the wholesale trade enterprise, the conclusions and recommendations for increasing the efficiency of the commercial activity of this enterprise are substantiated.

Field of application of results. The theoretical provisions presented in the article made it possible to formulate proposals of a scientific and practical nature regarding the application of the model of the system of analysis and evaluation of the commercial activity of enterprises in the process of optimizing their economic activity.

Conclusions. The management of economic activity is inextricably linked with the system of commercial activity and with the system of its analysis and control, which makes it possible to assess the effectiveness of the commercial activity of the enterprise. The presented model of the system of analysis and assessment of commercial activity allows, on the basis of simple calculations, according to the proposed algorithm, to assess the state of commercial activity and directions for its optimization in the system of strategic planning and forecasting of enterprises.

Keywords: commercial activity, analysis, modeling, efficiency of commercial activity.

JEL Classification: C51, C52, L21

Постановка проблеми. В складних економічних умовах сьогодення для ефективного функціонування підприємств все більшого значення набуває оптимізація комерційної діяльності, яка є основною характеристикою усіх ринкових відносин та забезпечує максимальну результативність господарської діяльності. Безперечно якість аналізу, організація оптимального контролю за показниками комерційної діяльності дозволяє менеджменту усіх рівнів відповідальності корегувати стратегію і тактику розвитку бізнесу, підвищити ефективність вирішення завдань управління на всіх ланках господарської діяльності та підвищити конкурентоспроможність бізнесу.

Наведені обставини визначають необхідність і важливість формування системи повноцінного та об'єктивного аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємства, його методологічного інструментарію, як бази для виявлення проблем та загроз господарської діяльності підприємств, для обґрунтування на цій основі планів та стратегій розвитку

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню даної проблеми присвятили праці багато закордонних та українських вчених, серед яких Бабух І., Багрова І., Виноградська А., Дяченко Г., Казакова О., Казущик А., Криковцева Н., Котлер Ф., Малярець Л., Ортинська О., Попова Л., Прибилович Л., Сахарова О., Фарион І., Филевич Л., Череп А. та інші.

Виділення не вирішених раніше проблем. Не зменшуючи ролі здобутків авторів, все ж слід відзначити, що в своїх наукових працях вони зосереджували увагу на дослідженні окремих складових аналізу не розглядаючи цей процес з системного підходу, як узагальнений алгоритм, з методологією що заснована на узагальнених показниках, і яка може стати універсальним алгоритмом проведення відповідних досліджень для підприємств різних галузей. Все це зумовило формування мети та завдання дослідження.

Мета статті теоретичне обґрунтування науково-методичних рекомендацій щодо побудови та впровадження моделі системи аналізу та оцінки комерційної діяльності в практику господарської діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов господарювання комерційна діяльність розглядається як різновид господарської діяльності практично у всіх сферах підприємництва. Більшість науковців ототожнюють комерційну діяльність з торгівлею, але на нашу думку, ці сфери співпадають не повністю. Тому визначення комерційної діяльності та області її функцій є основою розуміння її впливів на ефективність усієї господарської діяльності.

Як економічну категорію «комерційну діяльність» науковці розрізняють як комплекс операцій, систему, технології, способи, тощо, що забезпечують попит і прибуток учасників даної ринкової системи купівлі-продажу. Означення дані різними авторами категорії «комерційна діяльність» наведено в таблиці 1.

В кожному з цих означень використовується наступні визначення комерційної діяльності, як: процесу, системи, послідовність операції, функції. Враховуючи викладене, зазначимо, що у визначенні поняття «комерційна діяльність» не слід використовувати в ролі ключових термінів слова функція, процес, послідовність операцій. На нашу думку, комерційна діяльність – це один з основних напрямів господарської діяльності безпосередньо пов'язаний з реалізацією товарів та послуг, забезпечуючи акт купівлі-продажу необхідними операціями та процесами, з метою одержання прибутку.

Таблиця 1. Дефініції поняття «комерційна діяльність»

Визначення	Джерело
Торговельна, торгово-посередницька діяльність, участі в продажу чи сприяння в продажі товарів та послуг	[13]
Це товарно-грошовий обмін, в процесі якого товари від постачальника переходять у власність торгового підприємства з орієнтацією на потреби ринкового попиту	[2]
Діяльність що інтегрує процеси та операції, пов'язані зі зміною форм вартості в ході обміну, а також передбачає вирішення комплексу завдань із забезпечення й управління процесами купівлі-продажу, що здійснюються з метою отримання та збільшення прибутку, шляхом надання торгових послуг високої якості та забезпечення на цій основі задоволення потреб кінцевих споживачів	[15]
Самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) задля досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку	[4]
Ініціативна самостійна діяльність громадян та їхніх об'єднань, спрямована на отримання прибутку	[14]
Господарсько-торговельна діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері виробництва і товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і продуктів масового споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг	[3]
Технологія торгівлі як сукупність способів раціональної організації та методів ефективного виконання операцій торгово-технологічного процесу	[5]
Спосіб реалізації комерційних процесів як послідовного виконання операцій, що забезпечують організаційні, економічні, соціальні, правові аспекти товарно-грошового обміну	[1]

Для конкретизації даного визначення слід зазначити, що комерційна діяльність є результатом здійснення на підприємстві комерційної функції, яку реалізують за рахунок виконання певних комерційних процесів та операцій.

Основними комерційними функціями на підприємстві є формування господарських зв'язків з партнерами, визначення та аналіз джерел закупівлі; контроль зв'язку виробництво-споживання (асортимент, попит); управління в ринковому середовищі продажами; розширення цільових ринків та їх розвиток; контроль витрат товарообороту. Кожна з наведених функцій являє собою достатньо однорідну з погляду мети сукупність дій.

Цим функціям відповідає система комерційних операцій: планування обсягів закупівлі, визначення потреби в товарах та послугах, пошук і вибір постачальників (партнерів), організація рекламної роботи, ціноутворення, організація товароруку, організація оптового та роздрібною продажу, підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази, розширення асортименту, аналіз сорочення витрат обігу, тощо.

Комерційний процес – це певним чином організована в часі послідовність виконання комерційних операцій (функцій), яка дає змогу реалізувати комерційні цілі та головну мету комерції – отримання прибутку для розвитку підприємництва та для більш повного задоволення споживача.

Як вид господарської діяльності – комерційна діяльність перетинається з усіма іншими видами економічної діяльності: логістикою, маркетингом, збутом, постачанням (рис. 1).

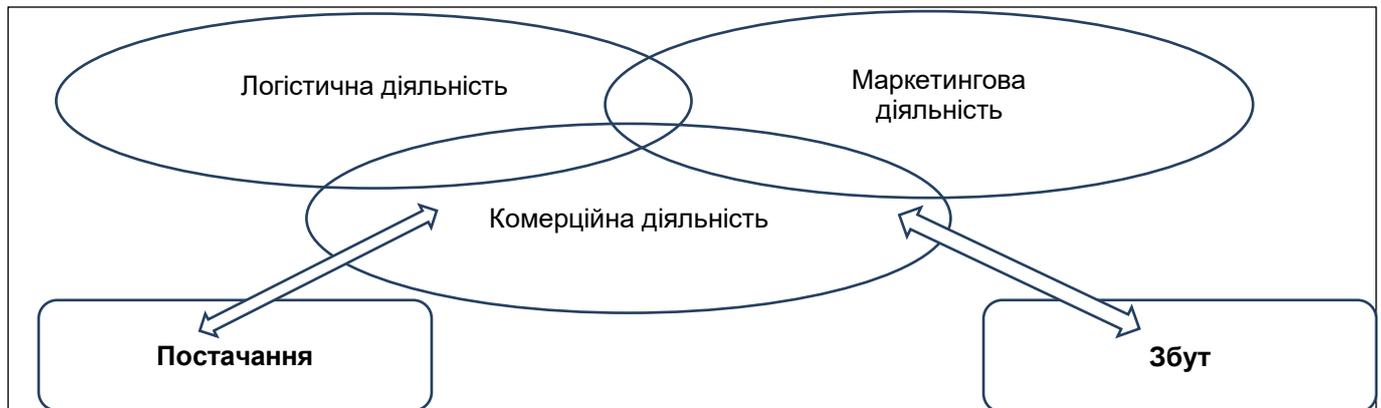

Рисунок 1. Співвідношення комерційної та інших видів діяльності в системі суб'єкта господарювання
Джерело: складено авторами

Базовими принципами управління комерційною діяльністю дослідники вважають науковий підхід, що ґрунтується на положеннях діалектичної теорії пізнання, економічних законах розвитку, використання досягнень науково-технічного прогресу та новітніх методів економічних досліджень [12, с.132].

Основні принципи і завдання комерційної діяльності для різних типів підприємств та структур можна узагальнити як:

- принцип комунікативності встановлення партнерських відносин з усіма учасниками процесу купівлі-продажу;
- принцип системності управління комерційною діяльністю на засадах системного підходу;
- принцип адекватності постановка реальних цілей та завдань;
- принцип прогнозованості можливість передбачати результати та ризики;
- принцип адаптивності пристосованість до вимог ринкового середовища.

Основні завдання:

- вивчення та прогнозування ємності товарних ринків (регіональних та міжнародних);
- встановлення взаємовигідних партнерських відносин з постачальниками продукції;
- контроль процесів закупівель та збуту;
- інформатизація та комп'ютеризація комерційних процесів та операцій;
- впровадження інноваційних форма та методів продажу;
- контроль витрат обігу з метою їх мінімізації на всіх етапах реалізації товару;
- одержання максимального прибутку.

Цілі комерційної діяльності досягаються за допомогою управління нею в рамках єдиної системи шляхом планування, організації, обліку і контролю, аналізу і регулювання, тобто управління.

Складові системи управління комерційною діяльністю пов'язані між собою і утворюють цілісну систему управління підприємством із сукупністю методів, засобів, технологій та інструментів управління комерційною діяльністю.

Методології та алгоритми управління комерційною діяльністю – це багатоетапний процес, що дозволяє прогнозувати, планувати, виконувати та контролювати комерційну діяльність, а також знижувати ризики комерційної діяльності.

Аналіз комерційної діяльності – це процедури пошуку статистичних закономірностей (згортки інформації), що не зводяться до застосування формальних алгоритмів, показників системи комерції підприємства.

Комерційна система підприємства, це система що відображує процеси пов'язані з комерційною діяльністю, в синергетиці об'єктів, суб'єктів та результатів цього процесу і входить до складу господарської системи підприємства. Тому як підсистема загальної системи господарської діяльності комерційна система впливає на економічну ефективність та результативність загальної системи.

Комерційна система об'єднує усі процеси, що входять до її складу в сукупність взаємопов'язаних дій та результатів і залежить не тільки від операцій, функцій комерційної діяльності даної галузі але від форм управління та видів підприємств, тобто в системі господарської діяльності система комерційної діяльності виробничого підприємства відрізняється від системи комерційної діяльності підприємств торгівлі або установ фінансового ринку. Тому узагальнюючи підходи до побудови комерційної системи різних галузей та форм ми виходимо з основних функцій комерційної діяльності у фазах господарської діяльності: забезпечення матеріально-технічного постачання, розподіл і збут, інформаційне забезпечення комерційних операцій та досліджень.

Менеджмент господарської діяльності нерозривно пов'язаний зі системою комерційної діяльності та зі системою її аналізу та контролю, що дає змогу оцінити ефективність комерційної діяльності підприємства (рис. 2).

Вивчення наукової літератури з питань організації та проведення аналізу комерційної діяльності ми виділили наступні загальні підходи (засади) до змісту та організації процесу проведення аналізу [6, 7, 10, 12]:

Інформаційний підхід, якій полягає у зборі, обробці та зіставленні даних щодо показників та факторів впливу на комерційну діяльність, встановлення зв'язку між усіма факторами, що їх формують.

Аналітичний підхід, якій полягає в якісній та кількісній оцінці комерційної діяльності підприємства, що дозволяє проаналізувати тенденції зміни в показниках комерційної діяльності і надати оцінку цих змін.

Контролюючий підхід – контроль відхилень від цілей проведення аналізу.

Управлінський підхід – полягає в прийнятті рішень, щодо досягнення цілей комерційної діяльності підприємства, та в планування шляхів підвищення її ефективності.

Контроль як одна з функцій управління комерційною діяльністю підприємства займає в системі комерції помітне місце.

Це форма цілеспрямованого впливу на колектив підприємства, систематичне спостереження за діяльністю підприємства, порівняння фактичних результатів діяльності з запланованими. Кінцевий результат контролю – вироблення коригувальних впливів на керовані фактори та рекомендацій щодо пристосування діяльності підприємства до неконтрольованих факторів [8].

Основні об'єкти контролю: обсяг продажу, прибуток, дослідження попиту та пропозиції на нові товари та послуги, контроль за закупівлями та торгівлею, відповідність запланованих і реальних (фактичних) результатів комерційної діяльності, тощо.

Контроль комерційної діяльності на рівні організації в цілому спрямований на отримання інформації, необхідної для оцінки рівня ефективності комерції й прийняття відповідних рішень із боку керівництва організації. Він також розглядається, з позиції середовища, як внутрішній та зовнішній. Внутрішній контроль виконують працівники комерційних відділів, відділів постачання, збуту, логістики, маркетингу і просто бухгалтерії і керівниками підприємства. Зовнішній контроль здійснюють, як правило, консультаційні фірми. Основна ціль контролю – орієнтувати процес управління комерційною діяльністю підприємством на досягнення цілі, тому його розглядають як стратегічний та оперативний.

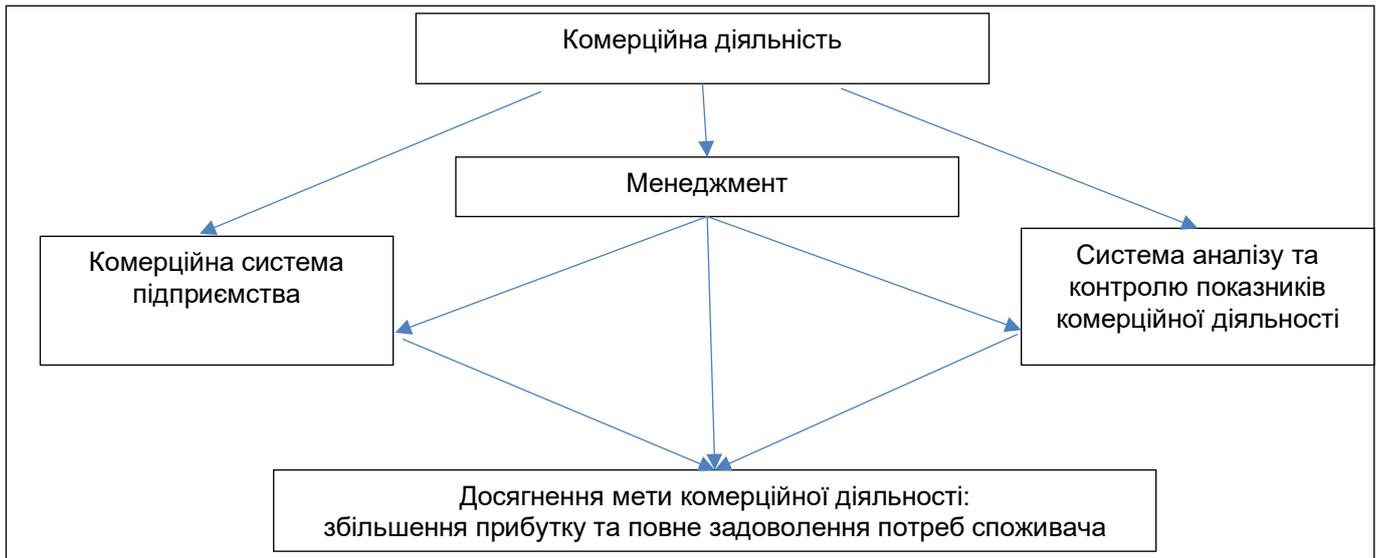

Рисунок 2. Складові комерційної діяльності підприємства

Джерело: складено авторами

За областями відповідальності оперативний контроль комерційної діяльності поділяють за наступними ознаками (рис. 3).

Стратегічний контроль орієнтований на довгострокові перспективи. Об'єктами такого контролю є сильні і слабкі сторони комерційної діяльності підприємства, можливості та загрози, ризики.

Загальна схема місця контролю в системі управління підприємства представлена на малюнку (рис. 4).

Для організації системи аналізу комерційної діяльності підприємства необхідна комплексна інформаційна база, що отримана шляхом інтеграції всіх видів господарського обліку в єдиній інформаційній системі на основі застосування новітніх комп'ютерних технологій.

Використання бази даних інтегрованої економічної інформації в системі аналізу комерційної діяльності дозволяє досягти оптимального результату в процесі проведення аналізу, прийняття рішень та контролю за операціями та функціями комерційної системи підприємства.

Рисунок 3. Види, мета та зміст оперативного контролю в системі аналізу комерційної діяльності

Джерело: складено авторами

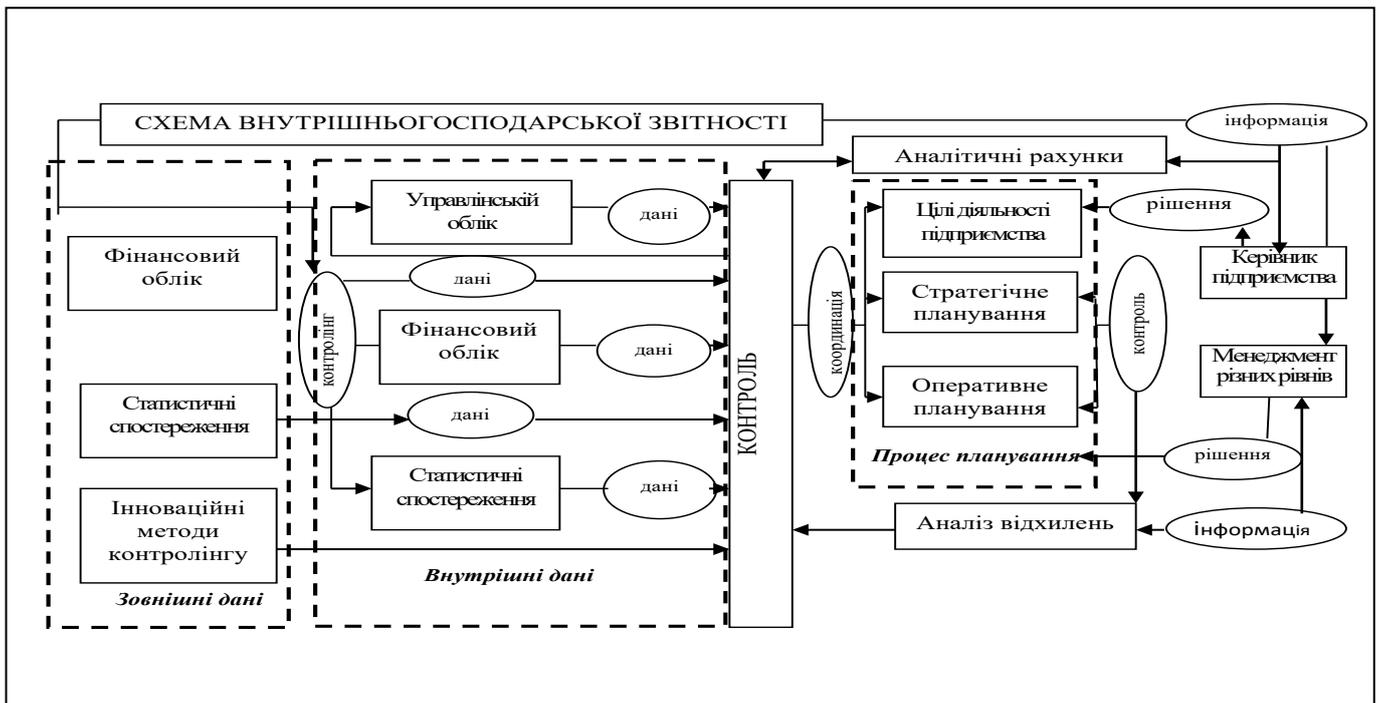

Рисунок 4. Система контролю в системі управління підприємством

Джерело: розроблено авторами

Також базисом для здійснення аналізу та контролю комерційної діяльності підприємства є відповідна організаційна структури управління.

Організаційна структура управління комерційною діяльністю на підприємстві являє собою ієрархічну систему взаємопов'язаних підрозділів, які відповідають за виконання визначених видів комерційної діяльності, що забезпечують досягнення мети комерційної діяльності.

Одним із основних завдань такої структури управління повинно стати неодмінно встановлення взаємозв'язків та координація між відповідними підрозділами підприємства та іншими службами, що забезпечують здійснення комерційної діяльності і напряду впливає на її ефективність. Тому в систему аналізу комерційної діяльності потрібно включити показники, що оцінюють ефективність організаційної структури в системі комерційної діяльності підприємства.

Розглянувши методичні підходи до організації системи аналізу та контролю комерційної діяльності підприємств окремо ми виділили питання формування системи показників та методів такого аналізу. Результати наукових досліджень та практичний досвід проведення аналізу комерційної діяльності підприємств свідчать, що немає загально прийнятого алгоритму, показників узагальненої системи аналізу.

Це об'єктивна та обґрунтована реальність проведення аналізу, виходячи з того, що кожен суб'єкт комерційної діяльності відрізняється організаційно-правовою формою, галузевої належністю, які позиціонують власні цілі та методи комерційної діяльності.

Спільним для них є мета комерції – отримання прибутку від реалізації продукту або послуги та найкраще задоволення потреб споживача.

Система аналізу підприємства включає в себе: показники аналізу, методи аналізу та інформаційну базу аналізу. Від того на скільки точно така система буде відображати зміст та алгоритм аналізу, залежить об'єктивність та адекватність отриманих оцінок. Тому ми виходили з принципу розробки такої узагальненої системи показників, яка б задовольняла більшість підприємств різних сфер діяльності і використовувала загально-доступні інформаційні джерела (фінансові звіти підприємства, данні державної статистики, податкової служби, тощо).

Обрана система оцінок повинна відповідати наступним принципам:

Системності – показники виходять із загальної системи показників управління господарською діяльністю, пов'язані з ними.

Повноти – вони повинні відображати усі головні комерційні процеси та операції.

Достатності – кількість обраних показників повинна бути доцільною і відповідати загальним алгоритмам економічного аналізу.

Адекватності – набір показників повинен відповідати специфіці галузі, типу підприємства, тощо.

Крім основних та відносних показників результативності та ефективності комерційної діяльності в процесі аналізу доцільно досліджувати вплив окремих показників на результати комерції. Такі моделі використовують на етапі планування заходів, що до підвищення результативності та ефективності комерційної діяльності.

Щоб бути успішною впродовж тривалого терміну, щоб вижити і досягти своїх цілей організація має бути як ефективною, так і результативною [9].

Результативність – це визначений показник деякого процесу (діяльності), який свідчить про отримання чогось раніше запланованого в кінці процесу (діяльності). Ефективність комерційної діяльності відображає певний фінансовий результат господарської, її слід оцінювати за певною сукупністю фінансових показників для формування й забезпечення належного рівня конкурентної стійкості підприємства на ринку [9].

Але крім показників результативності та ефективності в систему аналізу комерційної діяльності необхідно включити і групу показників, що характеризують стан середовища функціонування підприємства, внутрішнє та зовнішнє. В подальшому аналізі вони дають змогу визначити потенціал і можливості підприємства з урахуванням зовнішніх загроз та впливів.

Отже для формування системи показників, які ми можемо проаналізувати, ми пропонуємо розглянути комерційну діяльність як систему процесів узагальнених для будь-якої сфери через фактори, згруповані за векторами: результативність, ефективність та оцінка макро та мікро середовища. Враховуючи операційний та функціональний зміст комерційних процесів ми пропонуємо таку систему показників аналізу результативності та ефективності комерційної діяльності підприємств.

Таблиця 2. Показники комерційної діяльності

Групи	Показники	Узагальнені показники
Показники результативності	фондовіддача; темп приросту доходу, прибутку, собівартості, загальна рентабельність, дохідність; оборотність запасів	Узагальнений показник результативності
Показники ефективності	Фінансові коефіцієнти (автономії, ліквідності, ділової активності), показники рентабельності (капіталу, активів, фондів, тощо) Показники рентабельності капіталу, рентабельності маркетингу, збуту Оцінка рівня безпеки Показники динаміки та стану пасивів та активів	Узагальнений показник ефективності
Показники оцінки середовища	вплив соціального, соціально-культурного середовища, економічного, науково-технічного та політико-правового середовища, показники оцінки мікросередовища: показники якості обслуговування, надійності поставок, рівня організації комерційної діяльності, рівня бізнес культури на підприємств, якості асортиментної політики	СВОТ аналіз середовища (макро та мікро)

Процес вимірювання результатів залежить від цілей управління, набору комерційних функцій, часу контролю і моніторингу у комерційній системі.

Розробка структурної моделі системи оцінки комерційної діяльності передбачає формування цілей, предмету, об'єктів та суб'єктів, принципів проведення аналізу, що узагальнено в логічній структурі процесу аналізу комерційної діяльності.

Основна мета системи аналізу: встановлення рівня досягнення цілей комерційної діяльності, визначення результатів та можливостей їх покращення.

Основним завдання аналізу є: реалізація усіх етапів дослідження з найменшими витратами у визначений термін, з достатньою якістю.

Об'єкт аналізу: комерційна діяльність, що відображена в показниках господарської діяльності підприємства.

Суб'єкт аналізу: керівництво підприємства, підрозділів, конкуренти, постачальники, партнери.

Методології аналізу в системі комерційної діяльності включають усі відомі методики: якісні та кількісні. Етапи аналізу комерційної діяльності було виділено в три блоки: концептуально-інформаційний етап, аналітично-розрахунковий етап та етап аналітичного планування та моделювання (рис. 5).

Узагальнюючи викладенні міркування ми розробили структурну модель аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємства (рис. 6), яка представляє теоретико-методологічні підходи та алгоритм організації нашого дослідження.

На першому етапі (концептуально-інформаційному) збирається інформаційна база дослідження, включно: нормативні акти, закони, звітність підприємства, методики аналізу, значення окремих показників, що є результатом опитування або експертною оцінкою, вивчаються аналітичні матеріали, монографій, інші наукові доробки, які стосуються аналізу комерційної діяльності, фінансового аналізу. Проводиться збір та аналіз необхідних складових розрахунків, обирається горизонт оцінки і інтервали майбутнього прогнозу. Підготовка програмного забезпечення також входить до даного етапу.

На другому етапі – аналітично-розрахунковому, проводиться моніторинг середовища об'єкта дослідження (макро та мікро), розраховуються необхідні показники, згідно блоків аналізу комерційної діяльності підприємства.

На третьому, заключному етапі моделі методами ієрархій та аналітичного планування розглядаються можливі сценарії стану комерційної діяльності в майбутньому, оцінюється їх ймовірність. Обґрунтовуються стратегії та шляхи, що можуть підвищити ефективність комерції.

I. Концептуально-інформаційний етап	Збір інформації необхідної для проведення аналізу комерційної діяльності підприємства, перевірка її на достатність, адекватність та точність.
II. Аналітично-розрахунковий етап	Аналіз основних показників комерційної діяльності підприємства, за обраними напрямками Здійснення поточного аналізу(аналіз середовища, аналіз результативності та ефективності), додаткового аналізу (вплив витрат на результати комерційної діяльності та підсумкового аналізу (економетричні моделі впливу комерційних витрат на результати господарської діяльності підприємства), обчислити комплексні оцінки середовища, результативності та ефективності комерційної діяльності, Здійснення SWOT аналізу на основі результатів аналізу
III. Етап аналітичного планування та моделювання	Оцінка методів альтернатив майбутнього сценарію стану комерційної діяльності, Побудова прогнозу на 3 роки, Розробка плану, що до підвищення ефективності комерційної діяльності підприємства

Рисунок 5. Поетапний алгоритм аналізу комерційної діяльності підприємства

Джерело: складено авторами

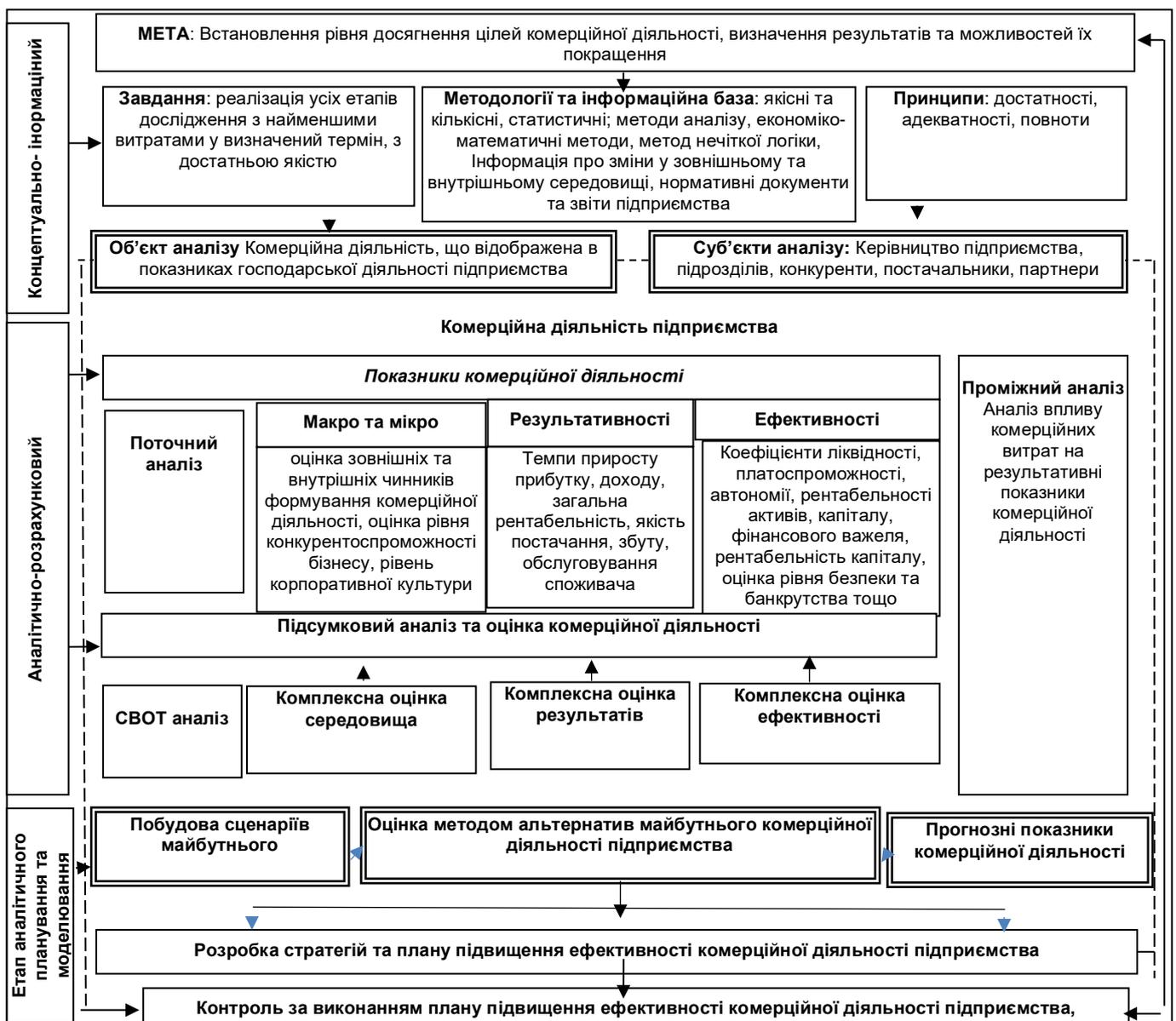

Рисунок 6. Структурна модель аналізу комерційної діяльності підприємства (розроблено авторами)

Така система аналізу комерційної діяльності підприємства та контролю забезпечує постійний моніторинг стану комерційних операцій як в поточному так і в майбутньому періодах та обґрунтовує напрями та перспективи його подальшого розвитку бізнесу.

Представлений алгоритм аналізу та оцінки комерційної діяльності було застосовано до дослідження господарської діяльності товариства з обмеженою відповідальністю «Текро», що позиціонує себе як оптовий торговець кормами, кормовими добавками, засобами по догляду за тваринами, тощо, виробництва компанії ООО «Текро» (Чехія), ADDCON (Німеччина), а також продукцією власного виробництва.

Проведений аналіз макро та мікро середовища компанії дозволив виділити ти чинники, що найбільш негативно та позитивно впливають на розвиток компанії та її комерційну діяльність і що дозволить нам в наступному етапі дослідження оцінити можливості та загрози, сильні та слабкі сторони господарської і комерційної діяльності підприємства (рис. 7.)

Сильні сторони	Слабкі сторони
Досвід роботи на ринку, стабільна клієнтська база. Достатній економічний потенціал, інноваційні підходи до технологічних та бізнес процесів управління. Тісні зв'язки з науковими установами та підприємствами, що проводять дослідження в галузі. Високий рівень підприємницької активності, розвинута система маркетингу. Розташування центру та складів поблизу Києва.	Незадовільна структура капіталу. Зниження попиту та обсягів продажу. Критична фінансова стійкість. Ймовірність не виконання зобов'язань по кредитах. Надвеликий термін обороту запасів, капіталу порівняно з нормами. Великі частки витрат на оренду, та транспортування.
Можливості	Загрози
Розширення та надання державної підтримки представникам малого та середнього бізнесу, в тому числі кормовиробників. Активізація державної підтримки щодо використання прикладних наукових досліджень та впровадження інновацій в усі сектори економіки. Поглиблення економічних зв'язків з підприємствами Європи. Збільшення потенціалу співробітництва з навчальними та науковими закладами, міжнародними дослідницькими центрами. Спрощення процедур митного контролю для цієї групи товарів. Впровадження нової лінійки товарів на баз і існуючих власних виробничих потужностей на території України. Вдосконалити політику просування товарів з точки зору більш швидкого повернення капіталу. Розширення сегменту споживачів, наприклад за рахунок клінік, закладів, що обслуговують домашніх тварин.	Можливість виникнення нової світової економічної кризи та продовження активних бойових дій. Зміна правових умов діяльності, зокрема нестабільність податкового законодавства та відсутність чітких правил гри. Концентрація замовлень у більш великих гравців ринку. Високі процентні ставки за користування банківськими кредитами для суб'єктів малого і середнього бізнесу. Зростання попиту на кваліфіковані кадри, насамперед робочих професій, у сусідніх країнах. Збільшення цінової конкуренції через нарощування обсягів імпорту аналогічної продукції.

Рисунок 7. SWOT-аналіз ТОВ «Текро» за 2016-2021 роки

До сприятливих можливостей (цілей стратегій) підприємства ми віднесли: оптимізацію витрат та структури капіталу; зменшення транспортно-експедиторських витрат, а до найсуттєвіших загроз: спад продажів, пов'язаний зі скороченням поставок із-за воєнного стану та відсутності попиту; зростання темпів інфляції і збільшення ставок за кредити. Таким чином, необхідно відзначити, що у нашого підприємства є проблеми з ефективністю комерційної діяльності, але якщо вжити необхідних заходів: скоротити витрати, збільшити прибуток, то технології, досвід, висока кваліфікація персоналу, відмінна команда, багаторічні зв'язки з постачальниками, знання ринку дозволить підприємству вийти з кризового стану і покращити результативність комерції. Виявлені недоліки та проблеми управління фінансами підприємства можуть бути осунені за допомогою організації системи контролінгу на підприємстві, що передбачає оптимізацію управління насамперед витратами.

Наступним етапом аналізу та оцінки став розрахунок комплексних показників комерційної діяльності ТОВ «Текро» за двома напрямками «Результативність» та «Ефективність». Усього ми розглядаємо 43 показника, що характеризують комерційну діяльність підприємства. За даною методологією їх кількість можна змінювати.

На основі аналізу показників комерційної діяльності ТОВ «Текро» за напрямком «Результативність» ми отримали наступні дані (табл. 3).

З 2016 по 2021 роки комплексна оцінка комерційної діяльності за напрямком «результативність» знаходилися в межах від 0,38 до 0,81 п. Найкращою результативністю комерційної діяльності була у 2018-2019 роках. Найгіршою у 2020-2021 роках. В цілому спостерігається тенденція до зниження результативності комерційної діяльності.

Найбільш проблемними залишаються питання управління доходом, власним капіталом та активами.

Оцінка комерційної діяльності за напрямком «Ефективність» представлена п'ятьма групами коефіцієнтів: маневреності, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активної, оцінки ризиків. Нормовані та результуючі значення представлено в таблиці (табл. 4).

Таблиця 3. Комплексні групові показники комерційної діяльності ТОВ «Текро» у 2017-2021 рр. за напрямом «Результативність»

Групи	Показники	Вага	2017	2018	2019	2020	2021
Темпи зростання	Дохід від реалізації продукції та послуг, %	0,11	0,00	0,04	0,06	0,11	0,04
	Собівартість реалізованої продукції, %	0,11	0,11	0,08	0,06	0,00	0,06
	Чистий прибуток (збиток), %	0,12	0,09	0,11	0,12	0,00	0,05
	Валовий прибуток, %	0,11	0,00	0,05	0,08	0,11	0,04
	Власний капітал, %	0,11	0,03	0,07	0,11	0,03	0,00
	Сума активів, %	0,11	0,11	0,11	0,00	0,00	0,05
	Середньорічна вартість основних засобів, %	0,11	0,00	0,10	0,11	0,10	0,10
	Вартість оборотних коштів підприємства, %	0,11	0,00	0,05	0,07	0,11	0,06
Дебіторська заборгованість, %	0,11	0,00	0,07	0,11	0,11	0,03	
Комплексний показник результативності комерційної діяльності по темпах зростання		1	0,34	0,67	0,72	0,58	0,43
Рентабельність	Рентабельність продажів, %	0,13	0,00	0,10	0,13	0,10	0,03
	Рентабельність операційна, %	0,12	0,12	0,11	0,00	0,03	0,11
	Рентабельність витрат на збут, %	0,13	0,09	0,13	0,12	0,00	0,04
	Рентабельність комерційної діяльності (з точки зору витрат), %	0,13	0,09	0,13	0,12	0,00	0,04
	Рентабельність загальна, %	0,13	0,13	0,13	0,01	0,05	0,00
	Рентабельність витрат зберігання, од	0,09	0,06	0,09	0,08	0,00	0,03
	Рентабельність витрат на маркетинг, од	0,09	0,06	0,09	0,08	0,00	0,02
	Рентабельність витрат на доставку товару, од	0,09	0,07	0,09	0,08	0,00	0,03
Рентабельність витрат пов'язаних з організацією продажів, од.	0,09	0,07	0,09	0,09	0,00	0,03	
Комплексний показник результативності комерційної діяльності по рентабельності		1,00	0,69	0,96	0,72	0,18	0,32
Комплексний показник комерційної діяльності за напрямом «результативність»			0,51	0,81	0,72	0,38	0,38

Таблиця 4. Комплексні групові показники комерційної діяльності ТОВ «Текро» у 2017-2021 рр. за напрямом «Ефективність»

Групи	Показники	Вага	2017	2018	2019	2020	2021
Маневреності	Автономії	0,35	0,10	0,19	0,19	0,00	0,02
	Співвідношення позиков. та влас засобів (важеля)	0,35	0,19	0,25	0,23	0,00	0,05
	Маневреності власних засобів	0,3	0,00	0,30	0,24	0,24	0,23
Комплексний показник ефективності комерційної діяльності по маневреності		1	0,29	0,73	0,66	0,24	0,30
Ліквідності	Загальної ліквідності	0,3	0,04	0,03	0,00	0,10	0,15
	Термінової ліквідності	0,35	0,04	0,35	0,31	0,05	0,00
	Абсолютної ліквідності	0,35	0,00	0,12	0,00	0,00	0,35
Комплексний показник ефективності комерційної діяльності по ліквідності		1	0,09	0,49	0,31	0,16	0,50
Фінансової стійкості	Коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів власними оборотними коштами	0,2	0,00	0,19	0,15	0,06	0,07
	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,2	0,13	0,16	0,16	0,00	0,07
	Коефіцієнт рентабельності оборотних активів	0,2	0,10	0,13	0,13	0,00	0,05
	Коефіцієнт рентабельності активів	0,2	0,10	0,14	0,14	0,00	0,06
	Коефіцієнт рентабельності необоротних активів	0,2	0,13	0,17	0,18	0,00	0,08
Комплексний показник ефективності комерційної діяльності по фінансовій стійкості		1	0,46	0,80	0,76	0,06	0,33
Коефіцієнти ділової активності	Коефіцієнт ділової активності	0,14	0,00	0,09	0,10	0,14	0,08
	Коефіцієнт обіговості активів	0,13	0,03	0,04	0,08	0,13	0,00
	Коефіцієнт оборотності основних засобів	0,13	0,00	0,00	0,04	0,13	0,01
	Коефіцієнт обіговості запасів	0,12	0,09	0,10	0,12	0,06	0,03
	Тривалість одного обороту запасів	0,12	0,10	0,11	0,12	0,08	0,05
	Коефіцієнт обіговості дебіторської заборгованості	0,12	0,10	0,03	0,00	0,05	0,00
	Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості	0,12	0,11	0,03	0,00	0,06	0,00
	Тривалість оборотності оборотних засобів	0,12	0,00	0,04	0,04	0,03	0,04

Комплексний показник ефективності комерційної діяльності по діловій активності		1	0,44	0,45	0,49	0,68	0,21
Оцінки ризиків	Ефект фінансового важеля, %	0,2	0,10	0,17	0,16	0,00	0,00
	Сила впливу фінансового важеля	0,14	0,12	0,12	0,11	0,11	0,10
	Оцінка банкрутства (Терещенко)	0,23	0,05	0,07	0,09	0,00	0,00
	Оцінка банкрутства (Спрінгейта)	0,23	0,09	0,12	0,12	0,09	0,09
	Оцінка структури балансу	0,2	0,00	0,14	0,00	0,00	0,00
Комплексний показник ефективності комерційної діяльності по оцінці ризиків		1	0,36	0,61	0,48	0,20	0,19
Комплексний показник ефективності комерційної діяльності			0,33	0,62	0,54	0,27	0,31

Загальний комплексний показник ефективності комерційної діяльності мав нестабільну динаміку і був кращим у 2018 році, а найгірші у 2020 році.

По оцінках ефективності комерційної діяльності в системі господарської діяльності ТОВ «Текро» за 2017-2021 роки можна зазначити, що більшість з них знаходяться в зоні мінімальних оцінок. Отже з 2017 по 2021 роки підприємство знаходиться в зоні ризику.

Узагальнений комплексний показник комерційної діяльності ТОВ «Текро» за 2017-2021 роки дорівнює (табл. 5) оцінюючи його значення ми можемо зробити висновки що в середньому стан комерційної діяльності товариства незадовільний. Хоча у 2018-2019 роках комерційна діяльність ТОВ «Текро» оцінюється нам достатня, на середньому рівні.

Порівняльний аналіз показує, що найкращим з точки зору сумарних результатів господарювання був 2018 рік. Практично в два рази менші показники комерційної діяльності у 2020-2021 рр.

Наступним етапом моделі аналізу та оцінки комерційної діяльності стало побудова сценаріїв розвитку господарської та комерційної діяльності підприємства у майбутньому на основі методу ієрархій. Було запропоновано три сценарії розвитку комерційної та господарської діяльності підприємства на 3 роки (з 2023 по 2025 роки).

Таблиця 5. Значення узагальненого комплексного показника комерційної діяльності ТОВ «Текро» за 2017-2021 роки

Показники	вага	Роки				
		2017	2018	2019	2020	2021
Комплексний показник за напрямом «результативність»	0,5	0,51	0,81	0,72	0,38	0,38
Комплексний показник за напрямом «ефективність»	0,5	0,33	0,62	0,54	0,27	0,31
Узагальнений комплексний показник комерційної діяльності		0,43	0,70	0,60	0,30	0,34

1. Проекція сучасного в майбутнє: очікується зростання обсягів продажів але темп зростання буде повільнішим ніж у 2016 – 2019 роках, десь на рівні прогнозу зростання світової торгівлі 1,5-3%. Увійде в дію Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо врегулювання окремих питань здійснення торгівлі сільськогосподарською продукцією, харчовими продуктами та кормами для домашніх тварин», що передбачає захист торгівельних організацій від несплати або затримання сплати за товар (корми, премікси ліки), через штрафування, це дозволить підприємству закрити борги по наданим кредитам та збільшити швидкість товарообігу капіталу підприємства. З іншого боку можуть знизитися попит на формування індивідуальної кормової програму, оскільки Мінагрополітики відкрила доступ до баз, що містять інформацію про усі можливі на сьогоднішній день робочі програми утримання і годівлі. Такий корок може залишити підприємства без прибутку від даного виду діяльності.

Збільшиться конкурентний тиск великих операторів ринку, які не мають вертикальної інтеграції, тому підприємство скоротить обсяги виробництва кормів і збільшить обсяги виробництва більш інноваційний товарів для утримання тварин (ліки, дезінфікатори, премікси, тощо). Прибуток підприємства буде позитивним але не великим, тому фінансові коефіцієнти стійкості і незалежності, за умови закінчення війни до літа 2023 і стабілізації кризи у світі, досягне мінімально прийняттого рівня до кінця 2025 року.

2. Песимістичний прогноз, який передбачає: Зростання прибутку від продажів буде але за рахунок інфляційних процесів на рівні 5 - 6%, не зважаючи на збільшення цін, прибуток буде негативним. Спостерігаються ускладнення при здійсненні збуту продукції із-за продовження воєнних дій; не закриті розрахунки зі споживачами будуть продовжувати збільшувати борги підприємства ат погіршувати його фінансову стійкість, собівартість виробництва збільшиться через перебої з постачанням складових та товару із-за кордону. Погіршення кризових економічних та політичних явищ зумовлює неможливість підвищення обсягів виробництва, внаслідок чого підприємство перенесе свій офіс в Чехію і почне процеси пов'язані із санацією.

3. Оптимістичний прогноз. На фоні підтримки українського бізнесу в умовах воєнного стану або післявоєнного стану відбудеться відкриття нових ринків збуту не тільки в європейських але й в азіатських країнах, частково через скасування митних перепон або через погодження з рівнем сертифікації якості кормів

з відповідними документами країни експортера та спрощеної процедури проходження кордонів. Все це сприятиме розвитку виробництва та оптової торгівлі кормами для тварин і відповідно збільшить обсяги продажу товариства на 10-11%. Крім того продовжиться політика державної підтримки цього сектору економіки, яка корегує рівень насиченості внутрішнього ринку кормами та преміксами і надає перевагу тим підприємствам, що мають на території країни власні виробництва цього виду товару. Закінчення активних воєнних дій до весни 2023 року, підтримка Євросоюзу, зумовлює оновлення тваринницького під комплексу на інноваційних підходах, що дає можливості підприємству реалізувати свої технологічні та продуктивні інновації в більших обсягах по гарантованих справедливих цінах. За такої тенденції підприємство швидко відновить свою фінансову стійкість та незалежність до кінця 2025 року. Майбутнє розвитку господарської та комерційної діяльності товариства з обмеженої відповідальності «Текро» може бути представлене наступною схемою (рис. 9).

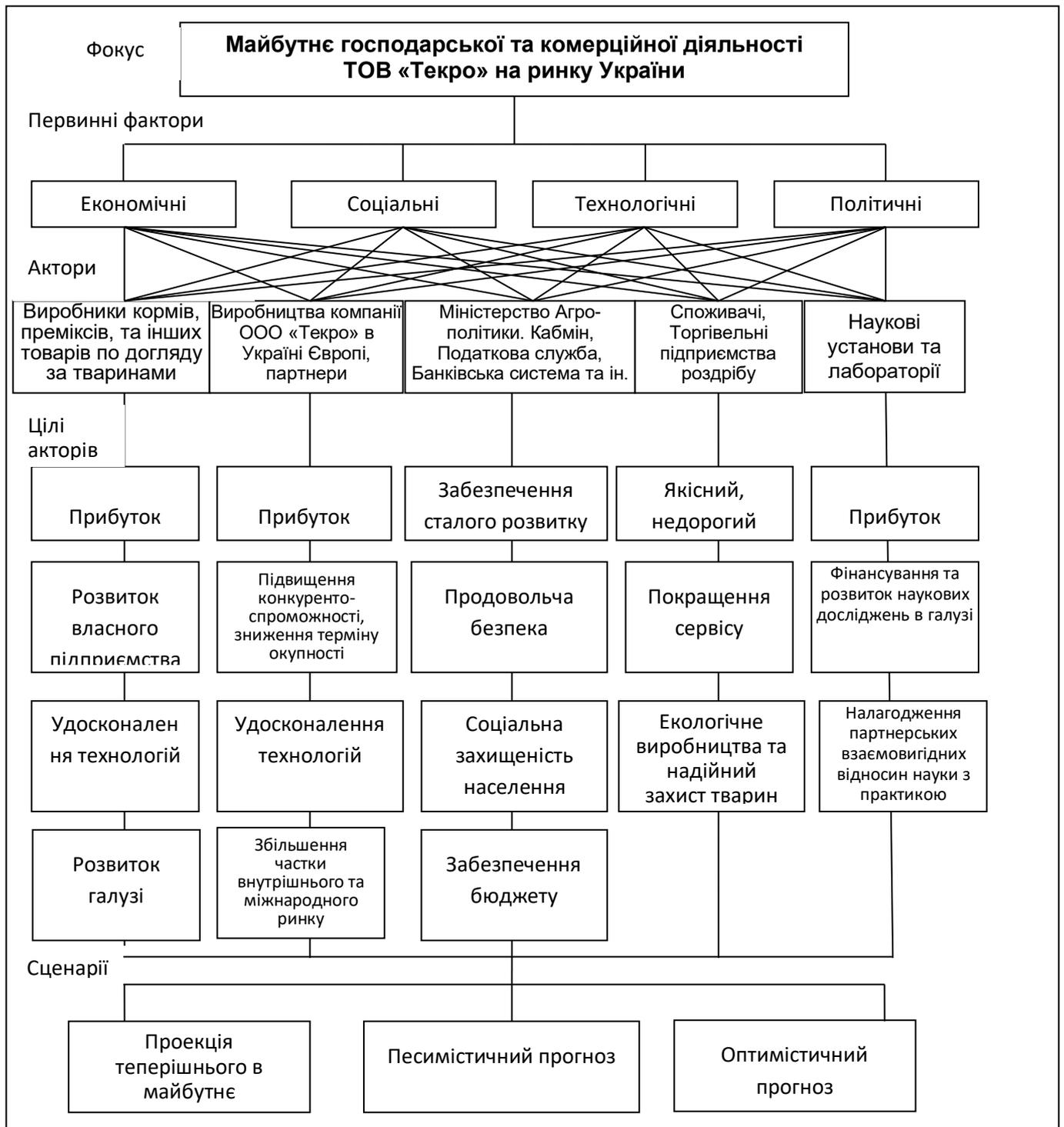

Рисунок 9. Ієрархія прямого процесу планування майбутнього господарської діяльності ТОВ «Текро» на ринку України на середньостроковий період з 2023р. по 2025 р.

За алгоритмом методу ієрархій, аналізуючи отриманий вектор пріоритетів сценаріїв ми можемо вважати що найбільш вірогідний оптимістичний прогноз розвитку галузі на 3 роки.

Калібрування отриманих значень аналітичного плану показала, що в майбутньому фінансовий стан підприємств з виробництва кормів покращиться але в основному за рахунок збільшення цін та інфляційних процесів, частка великих операторів буде вдосконалювати власні технології, тому розвиток галузі буде йти по напрямку жорсткої конкуренції. Торгівельні підприємства збільшать закупівлі товарів компанії але ціни із-за зниження купівельної спроможності практично не зміняться тому їх прибутки не збільшаться. Прогноз підвищення ефективності комерційної діяльності ТОВ «Текро» на нашу думку виходить з 80% здійснення оптимістичного прогнозу.

Проведений аналіз та оцінка комерційної діяльності підприємства за нашим алгоритмом виявив суттєві недоліки в системі господарської діяльності ТОВ «Текро».

Тому для покращення ефективності діяльності товариства необхідно на стратегічному та тактичному рівнях розробити план реабілітаційних заходів, спрогнозувати показники розвитку підприємства на короткострокову перспективу.

Основними напрямками майбутнього планування для підприємства може стати збільшення доходу від продажу товарів та послуг, зменшення витрат (особливо непрямих). Вони можуть бути реалізовані різними способами, наприклад через впровадження нової програми стимулювання збуту, оптимізації системи контролінгу за витратами.

Висновки. Цілі комерційної діяльності досягаються за допомогою управління нею в рамках єдиної системи шляхом планування, організації, обліку і контролю, аналізу і регулювання, тобто управління. Методології та алгоритми управління комерційною діяльністю – це багатоетапний процес, що дозволяє аналізувати, прогнозувати, планувати, виконувати та контролювати комерційну діяльність, а також знижувати ризики комерційної діяльності. Запропонована модель (алгоритм) аналізу та оцінки комерційної діяльності підприємства дає змогу оцінити її ефективність й допомогти в процесі прийняття відповідних рішень із боку керівництва організації.

Список використаних джерел

1. Бабух І. Теоретичні підходи до аналізу комерційної діяльності та управління нею. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 10 (1). С. 23–26.
2. Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підручник для вузів. К.: Центр навч. літ-ри, 2004. 580 с.
3. Виноградська А. М. Комерційне підприємництво: сучасний стан, стратегії розвитку : моногр. К. : Центр навч. л-ри, 2004. 807 с.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
5. Давидов Г. М. Облікова політика: навч. посібник. К.: Знання, 2010. 479 с.
6. Криковцева Н. О., Казакова О. Б., Саркісян Л. Г., Авдєєнко Л. Л. та ін. Комерційна діяльність. К.: Центр учбової літератури, 2007. 296 с.
7. Малярець Л. М., Штереверя А. В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. 188 с.
8. Маркетинговий менеджмент. Електронний посібник. URL: https://pidru4niki.com/158407208112/marketing/marketingoviy_menedzhment
9. Сумець О. М. Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу : монографія. Харків. КП «Міська друкарня». 2015. 565 с.
10. Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Догадайло Я. В. Экономическая результативность деятельности предприятий. Монография. Харьков. ИД-ИНЖЕ, 2005. 366 с.
11. Фарион І. Д., Савчук Л. І., Жукевич С. М. Діагностика і економічний аналіз в сфері послуг. Курс лекцій; за редакцією професора Фариона І. Д. Т.: Економічна думка, 2005. 253 с.
12. Филевич Л. Г., Попова Л. О., Прядко О. М., Мітяєва Т. Л., Прибилович Л. А. Комерційна діяльність: навчальний посібник з дисципліни «Комерційна діяльність». Харків: ХДУХТ, 2014. 225 с.
13. Филіна А. І., Коноплицький В. А. Економічний словник: тлумачно-термінологічний. К.: Вид-во КНТ, 2007. 580 с.
14. Череп А. В., Ортинська О. Л. Основні аспекти комерційної діяльності підприємств. Продуктивні сили і регіональна економіка. 2008. Ч. 1. С. 198–203.
15. Чміль Г. Комплексна оцінка ефективності комерційної діяльності підприємств роздрібною торгівлі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління підприємствами. Том 29 (68). № 4, 2018. С.117-122.

References

1. Babukh I. (2016). *Teoretychni pidkhody do analizu komertsii noi diialnosti ta upravlinnia neiu.* [Theoretical approaches to the analysis of commercial activity and its management]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Vyp. 10 (1).* pp. 23–26. (in Ukr.).

2. Bahrova I. V. (2004). *Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstv: Pidruchnyk dlia vuziv* [Foreign economic activity of enterprises]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukr.).
3. Vynohradska A. (2004). *Komertsiiine pidpriemnytstvo: suchasnyi stan, stratehii rozvytku : monohrafiia* [Commercial Entrepreneurship: Current Status, Strategy of Development : monograph]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukr.).
4. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Kodex of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (in Ukr.).
5. Davydov H. M. (2010). *Oblikova polityka: navch. posibnyk*. [Accounting policy: study manual]. Kyiv : Znannia. (in Ukr.).
6. Krykovtseva N. O., Kazakova O. B., Sarkisian L. H., Avdieienko L. L. ta in. (2007). *Komertsiiina diialnist* [Commercial activity] Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury (in Ukr.).
7. Maliarets L. M., Shtereveria A. V. (2008) *Zbalansovana systema pokaznykiv v otsyntsi diialnosti pidpriemstva: monohrafiia* [A balanced system of indicators in the assessment of enterprise activity: monograph]. Kharkiv: Vyd. KhNEU (in Ukr.).
8. *Marketynhovyi menedzhment. Elektroni posibnyk* [Marketing management. Electronic manual]. URL: https://pdru4niki.com/158407208112/marketing/marketingoviy_menedzhment
9. Sumets O. M. (2015). *Teoretyko-metodolohichni zasady lohistychnoi diialnosti pidpriemstv ahroprodovolchoho kompleksu monohrafiia*. [Theoretical and methodological principles of logistics activities of enterprises of the agro-food complex. Monograph]. Kharkiv: KP «Miska drukarnia» (in Ukr.).
10. Tyshchenko A. N., Kyzym N. A., Dohadailo Ya. V. (2005). *Ekonomycheskaia rezultatyvnost deiatelnosti predpriiatyi. Monohrafiia* [Economic performance of enterprises. Monograph]. Kharkov: YD –YNZhE (in Ukr.).
11. Faryon I. D, Savchuk L. I., Zhukevych S. M. (2005). *Diahnostyka i ekonomichnyi analiz v sferi posluh. Kurs leksii*. [Diagnostics and economic analysis in the sphere of services. Course of lectures]. Kyiv: Ekonomichna dumka (in Ukr.).
12. Fylevych L. H., Popova L. O., Priadko O. M., Mitiaieva T. L., Prybylovych L. A. (2014) *Komertsiiina diialnist: navchalnyi posibnyk z dystsypliny «Komertsiiina diialnist»* [Commercial activity: textbook on the discipline «Commercial activity»]. Kharkiv: KhDUKhT (in Ukr.).
13. Fylina A. I., Konoplytskyi V. A. (2007). *Ekonomichnyi slovnyk: tлумachno-terminolohichni*. [Economic dictionary: explanatory and terminological.] Kyiv : Vyd-vo KNT (in Ukr.).
14. Cherep A. V., Ortynska O. L. (2008). *Osnovni aspekty komertsiiinoi diialnosti pidpriemstv* [Main aspects of commercial activity of enterprises] *Produktyvni syly i rehionalna ekonomika*. Ch. 1. pp. 198–203 (in Ukr.).
15. Chmil H. (2018). *Kompleksna otsinka efektyvnosti komertsiiinoi diialnosti pidpriemstv rozdribnoi torhivli* [Comprehensive evaluation of the commercial activity of retail enterprises]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia pidpriemstvamy. Tom 29 (68). № 4. pp.117-122.* (in Ukr.).

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Семененко Олена Газисівна, старший викладач кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: gazisovna@ukr.net
orcid.org. 0000-0002-1507-1624

Доскач Олександр Сергійович, студент 1-го курсу, освітнього рівня магістр, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: andryshkastudent1@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Semenenko Olena, senior lecturer at the Department of Economics, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
St. Sukhomlynskoho, 30, Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: gazisovna@ukr.net

Doskach Oleksandr, 1nd year student, Master's level of education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: andryshkastudent1@gmail.com

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.226.131

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-119-126>

ОПОДАТКУВАННЯ БАГАТСТВА І БАГАТИХ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ

Андрущенко В. Л.
Ріппа М. Б.
Тучак Т. В.

Предметом статті є проблематика оподаткування багатих і багатства, яка знаходиться в числі актуальних тем суспільного інтересу. На конкретних прикладах у цьому дослідженні ставиться мету висвітлити новітні ініціативи групи американських мультимільйонерів щодо підвищення рівня податкових ставок на цю зверх багату категорію платників. Такий почин можна вважати податком солідарності. Відповідно ставилася задача охарактеризувати кількісні показники даного почину. Стаття мотивована разючим фактом, що 400 американських ультра мільярдерів володіють сукупним багатством вартістю 4 тисячі мільярдів доларів! Роль методу дослідження проблеми виконав аналіз кількісних параметрів та фіскально-адміністративних особливостей оподаткування багатих.

Результати роботи. Перш за все результати дослідження полягають у трактуванні багатоскладового поняття багатства як об'єкту оподаткування. Розкрито неможливість загального прибутково-майнового податку, такий податок існує лише як нездійснений проект. З'ясовано фіскально-адміністративні причини відмови від податку на спадщину в 21 країні, в тому числі в Австрії, Канаді, Швеції та Ізраїлі.

Висновки. Наведено аргументи, що майнові податки шкодять процесам творення багатства і капіталу, в зв'язку з чим у США питома вага податків на майно в загальній сумі податкових надходжень впала у порівнянні з початком ХХ ст. з 42% до 14%. Найбільш значний фіскальний потенціал посилення оподаткування багатих мають податки на доходи і прибутки. Здійснено кількісний та інституційний аналіз існуючих податків на багатство у Норвегії та Швейцарії. Доведено, що серйозною фіскально-адміністративною проблемою податків на багатство є оцінювання оподатковуваних активів. Щодо подальших досліджень податки на багатство мають невичерпний науковий і практичний потенціал.

Ключові слова: податки на багатство, податки на власність, податок солідарності, майнові податки, фіскальна солідарність, багатство, фіскальний потенціал, США, Норвегія, Швейцарія.

TAXATION OF WEALTH AND THE RICH AS A SOCIAL IMPERATIVE

Andrushchenko Volodymyr,
Rippa Maria,
Tuchak Tetiana

The subject of the article is the problem of taxing the rich and wealth, which is among the topical topics of public interest. The study aimed to highlight the latest initiative of a group of American multimillionaires to increase the level of tax rates on this ultra-rich category of taxpayers. This initiative can be considered a solidarity tax. The task was to characterize the quantitative indicators of this initiative. The article is motivated by the striking fact

that 400 American ultra-billionaires have a total wealth worth 4 thousand billion dollars! The role of the research method of the problem was carried out by analyzing the quantitative parameters and fiscal and administrative features of taxation of the rich.

Results of work. *First of all, the results of the study consist in the interpretation of the multicomponent concept of wealth as an object of taxation. The impossibility of a general income and property tax is revealed, such a tax exists only as an unrealized project. The fiscal and administrative reasons for the abandonment of the inheritance tax in 21 countries, including Austria, Canada, Sweden and Israel, are clarified.*

Conclusions. *The arguments are presented that property taxes harm the processes of wealth creation and capital. For this reason, the share of property taxes in tax revenues has fallen from 42% to 14% since the beginning of the XX century. The most significant fiscal potential for strengthening the taxation of the rich are taxes on income and profits. A quantitative and institutional analysis of existing wealth taxes in Norway and Switzerland was carried out. A serious fiscal and administrative problem of wealth taxes is the valuation of taxable assets. The wealth taxes have very great, virtually inexhaustible scientific and practical potential.*

Keywords: *property taxes, solidarity tax, real property taxes, fiscal potential, USA, Norway, Switzerland.*

JEL Classification: H24

Актуальність теми дослідження. Джерела і причини багатства як цілих держав і народів, так і окремих людей – давня тема наукового інтересу, на класичному рівні відома від часу знаменитого трактату Адама Сміта «Багатство націй». У сучасних умовах вражає феноменальний факт, що 400 фізичних осіб можуть володіти багатством вартістю чотири трильйони доларів! Динаміка індивідуального та національного багатства помітною мірою залежить від кількісного режиму та адміністративного порядку оподаткування. В даній статті поставлено за мету з'ясувати як підвищенням податкових норм у деякій мірі можна впливати на динаміку окремих крупних багатств. Обґрунтовано, що потребу в підвищенні ставок податків на надто великі доходи, прибутки та майно диктує ріст деяких багатств до таких розмірів, які руйнують соціальну рівність і стабільність суспільства. Перші троє у списку подібних зверх багатчів – знайомі всьому світу американські бізнесмени Ілон Маск (Musk), Індра Нуї (Nooyi), Уоррен Баффет (Buffet).

Постановка проблеми. Загалом на рівні досліджень українських авторів під багатством (wealth, property) розуміється володіння надто значимою сумою грошей, вартістю майна, деякою кількістю цінних речей. Велику суму грошей або вартість майна, належних окремій людині, також називають її багатством. За зовнішні ознаки багатства прийнято вважати умови життя власників багатства, характеризовані розкішшю, комфортом, марнославством, зайвим споживанням. Поняття власності, майна і багатства семантично нероздільні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування багатих і багатств у останні роки торкається у своїх дослідженнях професор Державного податкового університету К. І. Швабій. Він вважає справне виконання громадянами податкових зобов'язань, особливо під час війни, фактором патріотизму. Матеріали його досліджень оприлюднені на різного роду наукових і практичних форумах, опубліковані та розміщені в Інтернеті [1]. За останні декілька років факти монографічних досліджень чи захисту докторських і кандидатських дисертацій на дану тему нам невідомі, що також засвідчує нагальну актуальність наукового висвітлення цієї проблеми на майбутнє.

Набагато ширше, більш різноманітне коло досліджень у західних авторів. Зокрема, податок на приватне багатство (a tax on one's worth) всупереч податку на доходи (as opposed to a tax on one's earnings) на Заході вважають аналогом або прирівнюють до податку на витрати (tax on spending). Характерно, що, наприклад, у Норвегії при оцінці об'єкту оподаткування елементом багатства вважається навіть право на риболовство за платну ліцензію. Значну економічну та пізнавальну цінність представляє застереження професора Кельнського університету (ФРН) Й. Ланга щодо небажаності з огляду на процеси формування приватної власності в країнах нової демократії в Східній Європі, тобто в тому числі і в Україні, розвитку майнових податків, а також податку на спадщину і дарування. Як доводить професор престижного Принстонського університету (США) Г. Роузен, у податку на вартість сукупного майна немає потреби. З фіскально-адміністративних міркувань більш раціональне існування суми різних майнових податків на окремі види майна. Саме фіскально-адміністративні проблеми оцінки майна та збирання податків майнового типу (tax compliance) викликали в останні роки скорочення кількості податків на багатство з 12 країн до трьох.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Неабиякий інтерес представляє по суті соціально-благодійницька за характером ініціатива групи світових, головним чином американських мультимільонерів та мільярдерів, так званих фіскальних патріотів, заради сприяння глобальній соціальній рівності посилити оподаткування даної категорії надбагатих платників податків. Щоправда, ця ініціатива поки що знаходиться на рівні намірів. На корпоративному рівні пропонується запровадити надзвичайний податок на надприбутки газо- і нафтодобувних компаній, так званий windfall tax за ставкою 33%. Проте даний проект викликає заперечення з боку бізнесових кіл з приводу відшкодування інвестиційних затрат.

Дві мотивації та відповідно дві групи відібраних для дослідження матеріалів спричинили інтерес авторів до теми оподаткування багатства. По-перше, ми виходили з того на віки неминущого значення, яке велетень науки Адам Сміт надавав поняттю багатства в теорії та прикладним процесам творення багатств у масштабах держав і народів, а також на індивідуальному та підприємницькому рівнях. Сміт визначив багатство (wealth) як створену працею сукупність речей і предметів, призначену для задоволення особистих і суспільних потреб. Прагнення до особистої вигоди, своєкорисливість (self-interest) для задоволення власних

інтересів та індивідуальних потреб спонукає людей прагнути wealth, що в результаті, однак, призводить до загальносуспільного блага (public good). Силу, яка рухає self-interest, Сміт назвав «невидимою рукою» (invisible hand). Багатство може знаходитися у власності окремої особи, групи осіб або цілого народу. При цьому, Сміт щодо впливу на багатство сформульованих ним же знаменитих класичних принципів оподаткування тримався звуженого погляду. Адже три з чотирьох принципів Сміта мали суто фіскально-адміністративний зміст створення вигоди і зручностей для платників податків і лише один принцип торкався власне соціально-політичних та економічних наслідків оподаткування. У Сміта та послідовників його вчення інтереси держави відверто підпорядковувалися приватним вигодам, перерозподільна роль податків на користь суспільства завідомо применшувалася, недооцінювалася.

По-друге, хибна недооцінка прагматичного принципу «ділитися треба» стала особливо помітною та актуальною в теперішній час феноменального росту індивідуальних і корпоративних багатств. На цій основі у західних дослідників виросла ціла низка міркувань, аргументів і проєктів щодо посилення оподаткування багатих верств населення, підвищення податкових ставок на власників великих монетарних і майнових багатств. Ріст податкових надходжень, зокрема від найбільш грошовитої частини платників, потрібні для забезпечення більшої соціальної рівності та стабільності в суспільстві, для згладжування проблем, що залишилися після COVID-19, а також для вирішення екологічних та кліматичних проблем.

Постановка завдання, мети дослідження. Для подібного роду досліджень знадобився багато дисциплінарний фіскально-соціологічний метод, у даному випадку ключовий по своєму пізнавально-аналітичному потенціалу. Даний метод передбачає по можливості врахування якомога більшого числа факторів, що впливають на податковий процес. Перш за все фіскально-соціологічний метод передбачає врахування дії структурних фіскальних інститутів у оточенні правових, кон'юнктурно-економічних, політичних та інших передумов. У дослідженні також знайшли застосування загальнонаукові прийоми, як то – позитивний підхід при максимальному ухиленні від нормативно-оціночних суджень морально-етичного характеру.

Інформаційною базою для емпіричної частини статті слугували численні кількісні показники функціонування національних податкових систем низки західноєвропейських країн, а також динаміка багатств деяких американських мультимільярдерів – ініціаторів руху за підвищення рівня оподаткування тієї соціальної категорії платників податків, до якої вони самі належать. Немаловажними джерелами стали деякі публікації зарубіжних авторів та матеріали, розміщені в Інтернеті.

Автори статті дають зрозуміти, що тематично і методологічно представникам вітчизняної фінансової науки в питаннях дослідження оподаткування доходів багатих і майнових багатств ще не в змозі йти в ногу з західними науковцями, які в дослідженнях цього роду набагато сміливіші та більш поінформовані. За змістом статті стає зрозумілим, що вітчизняні, українські олігархи, на відміну від західних, ініціатив щодо посилення оподаткування власних багатств не висували.

Українській мові властиво вживання слова «багатство» в сенсі великого доходу (прибутку) і/або майна в порівнянні з потребами власника, чи з майном інших осіб. Поняття багатства стає більш зрозумілим по контрасту з бідністю (poverty, pauperism), суть якої – задоволення лише потреб найпершої необхідності, підтримка життєзабезпечення на мінімальному рівні. На загальносуспільному рівні показник бідності визначає кількість людей, які живуть гірше, ніж офіційно встановлений поріг бідності. Величина багатства та прагнення до нього меж не мають.

Останнім часом поняття багатства та імена багатих людей постійно на слуху особливо з приводу феноменальних багатств, зосереджених у громадян США. Як свідчить журнал Forbes, сукупні статки 400 американських ультра мільярдерів становили у 2021 р. 4 трильйони доларів – чотири тисячі мільярдів! Ці вражаючі дані – свідectво того, що величина багатства та стремління до нього меж не мають.

Податок на багатство (*wealth tax, capital tax*) – узагальнююче поняття для прямих податків, що справляються з вартості майна (активів) фізичних та юридичних осіб. Історія оподаткування знає випадки, коли податок на багатство приймав комплексну форму та назву прибутково-майнового податку (*income and wealth tax, income and property tax*) як сумарного оподаткування величини доходу та вартості майна. Цей термін «податок на багатство» поширюється також на податки, що стягуються при передачі майна за угодами купівлі-продажу або в порядку наслідування та дарування.

Метод або методологія проведення дослідження. З теоретично-аналітичною метою використовують консолідоване поняття загального податку на власність (*general property tax*), тобто податку на сукупну вартість всіх видів майна, включаючи «невловиме» майно (*intangibles*). Фактично такого податку ніде не існує. Гаданий загально-майновий податок ніколи не був реалізований, розклавшись на складові частини: поземельний, побудинковий і т. п. Взагалі умоглядний апогей податкової творчості – радикальна ідея замінити всі податки єдиним прибутково-майновим податком, у жодній державі досі залишається нездійсненою.

Викладення основного матеріалу. Щодо податку на спадщину та дарування як форми оподаткування багатства практика відкрила серйозні контракти. Справа в тому, що даний податок юридично дуже складний, а тому надто дорогий у адмініструванні, знаходячись на межі фіскальної доцільності справляння. Станом на початок 2022 р. податок на спадщину скасований у 21 країні, у тому числі в популярних в Україні державах: Австрії, Канаді, Швеції, Ізраїлі. Що стосується оподаткування спадщини і дарувань в Україні, варто звернути увагу на попередження проф. Й. Ланга із ФРН. У своєму «Проєкті кодексу податкових законів для держав Центральної та Східної Європи» він з пересторогою пише, що «заради якомога швидкого формування

приватної власності від нього [податку на спадщину і дарування] варто відмовитись». Також, «крім усього іншого, майнові податки – відмінна перешкода на шляху створення капіталу... «Нині стає важко довести справедливість їх стягування. До того ж вони заподіюють невідповідні адміністративні витрати» [2].

Суперечностей і сумнівів на шляху розвитку оподаткування майнової власності достатньою. Це підтверджують статистичні дані. Так, на межі XIX і XX століть у США податки на майно і власність (*property taxes*), які ототожнюються з оподаткуванням багатства, складала 42% загальної суми податкових надходжень на федеральному, штатному та місцевому рівнях. На початок 1990-х років у результаті переміщення податкового тягаря на споживання, доходи і прибутки питома вага *property taxes* впала до 14,4%. За словами проф. Г. Роузена, «такого явища як податок на власність (*property tax*) не існує». В дійсності існують багато різних майнових податків, що критично важливо для оцінки економічного ефекту податкової системи [3].

В США – найбагатшій державі світу – немає єдиного податку на багатство, оподаткування цього вартісного активу розпорошене між багатьма окремими податками. В Європі від податків на багатство, які 1990 року існували в 12 країнах, більшість урядів відмовилися по причині їхньої низької фіскальної та адміністративної ефективності. Сьогодні податки на сукупне багатство збереглися лише в Норвегії, Іспанії та Швейцарії.

У Франції з 1 січня 2018 р. попередній так званий податок солідарності на багатство (*impôt de solidarité sur la fortune*) замінено податком на нерухомість під назвою *impôt sur la fortune immobilière* (податок на нерухому власність, *IFI*). База податку обмежена активами не бізнесової нерухомості. Зобов'язання платити *IFI* у 2022 р. наступає, якщо чиста (без боргів) ринкова вартість нерухомості перевищить 1,3 млн. євро за станом на 1 січня. Ставки податку: мінімальна – 0,50%, максимальна – 1,50% при перевищенні вартості нерухомого майна 10 млн. євро. Французька, а також італійська версії оподаткування не відносяться до повноцінної форми податку на багатство загально-майнового типу.

Параметри оподаткування багатства пояснимо на прикладі Норвегії, де податок на багатство фізичні особи сплачують на державному та муніципальному рівнях. Ставка загальнодержавного податку на сукупне багатство становить 0,25%. Податок розраховується на основі чистої вартості активів, що перевищують 1,7 млн. крон для одиноких платників податків і 3,4 млн. крон для подружніх пар. У 2022 році державну ставку податку на багатство, вартість якого перевищує 20 млн. крон, встановлено на рівні 0,4%. Неоподатковуваний мінімум для платників податку на багатство становить 1,6 млн. крон. Подібна сума дійсно є багатством, оскільки її власник – мільйонер.

Ставка муніципального податку на багатство складає 0,7%. Вона розраховується на показниках вартості активів, аналогічних державному податку на багатство. Отже, в Норвегії максимальна сумарна ставка податку на багатство становить 1,1% монетарної вартості багатства. Податок на спадщину та дарування було скасовано з 1 січня 2014 року. Оподаткування майна для всіх громадян необов'язкове і вирішується окремо кожним муніципалітетом. Ставки податку на будинки становлять 1–4%. Уряд Норвегії планує розширити базу для сплати податку на багатство шляхом підвищення оцінки курортної нерухомості, вторинного житла та дорогої житлової нерухомості. В Норвегії при підрахунку об'єкту оподаткування елементом багатства вважається навіть право на риболовство за платну ліцензію. Отже, підвищення ставки податку та оцінок майна свідчить не про згортання, а про посилення оподаткування багатства в Норвегії.

У всіх кантонах Швейцарської Конфедерації стягується податок на чисте (звільнене від боргів: іпотека та ін.) багатство або на чисту вартість багатства (*net wealth/worth tax*), що базується на оцінці валових активів по всьому світу за вирахуванням боргів. Деякі кантони дозволяють соціальні пільги. На федеральному (конфедеративному) рівні індивідуальний податок на багатство відсутній, він, як і податок на спадщину і дарування, справляється лише на рівні кантонів. В цілому по країні кантональні та комунальні ставки податку на особисте чисте багатство розрізняються за кантонами, у результаті загальна ставка податку на особисте чисте багатство становить від 0,15% до 1,01% [4].

До активів, що підлягають оподаткуванню, належать: залишки на банківських рахунках, облігації, акції, фонди та інші акції; вартість договорів страхування життя; автомобілі, човни, літаки та ін.; нерухомість; інші цінні активи, наприклад картини, колекції творів мистецтва, ювелірні вироби. (Побутові предмети і товари багатством не вважаються). Наприклад, в 2022 р. у кантоні Цюрих мінімальна ставка податку на багатство фізичних осіб складає 0,05%, максимальна при перевершенні 3,2 млн. швейцарських франків – 0,30%. Для додаткових муніципальних податків вищезазначена ставка має бути помножена на відповідний коефіцієнт муніципального податку, що варіюється від 0,76 до 1,34 (у місті Цюрих: 1,19). Для церковного податку основний податок множиться на коефіцієнт церковного податку, що становить від 0,06 до 0,15. В інших кантонах свої ставки. Наприклад у кантоні Женева мінімальна ставка податку на багатство фізичних осіб складає 0,175%. максимальна при перевершенні 1,7 млн. франків – 0,450%. Слід зауважити, що в Швейцарії податок на багатство сплачують також і юридичні особи (*net wealth/net worth corporate tax*). Податок накладається за диференційованими ставками в залежності від кантону та типу податкових пільг у межах від 0,001% до 0,5%. Податок на чисте багатство зараховується в рахунок (*credited against*) податкового зобов'язання з податку на прибуток.

Серйозна фіскально-адміністративна проблема податків на багатство – оцінювання оподатковуваних активів. Аби наблизити оцінки до реалій в основу оцінки береться, як правило, продажна ціна активу або ціна його оренди. Як альтернативні способи оцінки нерухомості використовують кадастрову оцінку на основі зовнішніх ознак (площа, обсяг та ін.), при цьому проводиться відрахування іпотечних боргів. Оцінка за середнім річним доходом (на основі контрактів зі здачі в оренду будинків, квартир та ін.) носить назву

капіталізації доходу. Оцінку (special assessment valuation) проводять зазвичай спеціальні оцінювачі або їх комісії з числа фахівців фіскальних і муніципальних служб.

Отже суспільна вимога збільшення податків на майно надбагатих верств населення зіткнулася, однак, з перепоною фіскально-адміністративного характеру, що порушує ефективність оподаткування відповідно з третім та четвертим принципами Адама Сміта (зручність для платників і дешевизна збору для фіскальної служби). Щодо перспективи розвитку оподаткування багатства важливо пам'ятати, що податки на багатство були прийняті в 12 європейських країнах, дев'ять з яких згодом від них відмовилися. Тим часом труднощі, властиві оцінці вартості сукупного матеріального багатства, відсутні при підрахунку оподаткованих доходів фізичних та прибутків юридичних осіб.

Тим більше відмітний факт, що останнім часом на Заході рух «патріотичних мільйонерів» підняв хвилю щодо посилення оподаткування багатств і доходів зверх-багатих – мультимільйонерів і мільярдерів, а також прибутків корпорацій, зокрема мультинаціональних. Щоправда, водночас усе ж визнається, що основна маса елементів багатства зосереджується не в монетарній формі, а в майнових активах бізнесового, корпоративного і побутового призначення. Напрочуд небувала новизна ініціативної пропозиції з боку екстра-багатців, які по своїй волі напрошуються платити більше податків, викликає не лише здивування. Ще не факт, що подібний почин буде реалізовано, але й не помітити його важливість було б неприпустимо.

Захист власності, її священний характер – основа буржуазної ідеології та світогляду імущих. Так що є скільки завгодно сумнівів щодо перспективи суттєвого посилення фіскального відчуження власності на користь суспільства і держави. Поки що на цю тему є лише обережні наміри при відсутності фіскально-соціологічних спостережень і досліджень фактів.

Європейська комісія пропонує, щоб держави ЄС запровадили 33%-ний податок, так званий windfall tax, на надприбутки нафтових, газових та вугільних компаній. В США ця ідея не знайшла підтримки. ООН закликала всі розвинені економіки оподатковувати надприбутки компаній, що видобувають викопне паливо. Ці кошти повинні бути направлені на компенсацію шкоди, спричинених кліматичною кризою, а також людям, які борються зі зростанням цін на продукти харчування та енергоносії. Нині хоч і ведуться активні розмови про відродження податків на майнове багатство, але більш реалістичними є пропозиції підвищення податків на доходи і прибутки.

Сучасну хвилю проектів податків на доходи супербагатих, їхнє екстремальне багатство можна вважати феноменом постмодернізму, під яким у даному контексті розуміється відкидання традиційного податкового фаворитизму до надто багатих. Не позбавлені елементів еkleктики, новоявлені явища в оподаткуванні та уявлення про податкову справедливість виникли на основі історичного досвіду і потреб моменту, вони вийшли на новий рівень еволюції податків. Постмодернізм можна розуміти і так: в оподаткуванні ніби назріває щось незвичайне, раніше небувале.

У кінці XX та в перші десятиліття XXI ст. виникли різні опозиційні фіскальній політиці урядів громадські групи і рухи. Так, у 80 роках у США, в штаті Каліфорнія зародився tax revolt – «податковий бунт», спрямований проти високих майнових податків у штаті. Пізніше справу продовжив рух так званих чайників у США (по назві знаменитого епізоду з історії США – Boston Tea Party), а також компанія «окупуй Уолл-Стріт», масові протести антиглобалістів, груп feminine та ін. Неодноразові мітинги ФОПів, що одержали назву «податкових майданів» відбувалися і в Україні.

В ретроспективному плані протести, направлені на зниження податків, віками йшли «знизу». В постмодерні роки новим і дивним феноменом в оподаткуванні можна вважати ініціативу «зверху», з боку платників-мультимільйонерів підвищити податки на самих себе. Клубні об'єднання ультра-багатців на Заході під багатозначними назвами «Мільйонери за людство», «Ініціатива 99%», «Альянс боротьби за рівність», «Оподаткуйте мене негайно» (Taxmenow) та ін. дають добровільну згоду на посилене оподаткування своїх надвисоких доходів. Названі рухи світової плутократії, спонукані необхідністю вирішення нагальної глобальної проблеми нерівності та бідності, для чого і призвані ініціативні податки на олігархів.

Є деякі надто красномовні моменти. Так, мільярдер із США Уоррен Баффет визнав, що ефективна (фактична) ставка податку на його доход нижча, ніж у секретаря. Звідси походить *правило Баффета (Buffet Rule)*: жодне домогосподарство, яке отримує понад 1 млн. дол. щорічно, не повинно платити меншу частку свого доходу в податках, ніж представники американського середнього класу. Багатство знакової фігури сучасної епохи – засновника компанії Microsoft і мільярдера Білл Гейтса складає понад 90 млрд. дол. В 2018 р. Гейтс заплатив понад 10 млрд. дол. податків. Це більше, ніж будь-хто інший, і він згодний так платити і далі при умові, що уряд буде вимагати від усіх надмірно багатих людей ту саму податкову норму. Схоже, що в декого з екстра-багатців проснулася повинність розплатитися з державою та суспільством за надане їм благовоління до успіху і багатства.

Пропозицію узаконити правило підвищеного оподаткування багатства в податковому кодексі США підтримує сам президент Джо Байден: «Слід реформувати податковий кодекс таким чином, щоб найбагатші американці та корпорації платили вищі податки, а тим американцям, які заробляють у рік менше 400 тис. доларів, не доводилося платити збільшені податки» [5]. З числа американських політиків сенатор від Демократичної партії Елізабет Уоррен пропонує запровадити податок на багатство за ставкою 2% на статки, що перевищують 50 млн. дол., і 6% – на ті, що перевищують мільярд. До Конгресу США внесено відповідний законопроект.

Підраховано, що навіть порівняно невеликий податок на багатство всіх мільйонерів і мільярдерів світу, мав би фіскальний потенціал, сягаючий 2,5 трлн. дол. у рік – суми достатньої, щоб нагодувати і вакцинувати два з половиною мільярди людей [6]. У США настрої, збуджені ідеєю податкової справедливості, вилилися в

постмодерний рух *patriotic millionaires* – «патріотичних мільйонерів» [7]. Президент Джо Байден називає патріотизм фундаментальною американською цінністю. За його словами, багаті так само патріотичні, як і бідні, в Америці «для всіх платити вищі податки патріотично». Формула «paying taxes = patriotism» виражає патріотичний характер самого акту сплати податків. Питання оподаткування навіть стали предметом міжусобиці між Демократичною та Республіканською партіями. Створено віртуальний «Університет патріотичних мільйонерів» з метою «допомогти нашим співгромадянам зрозуміти, як республіканський податковий кодекс постійно та свідомо налаштовує економіку США проти середнього класу» [8].

Податковий кодекс – фундаментально важливий основний закон фіску. Тим часом чинний федеральний кодекс направлений проти інтересів середнього класу на користь «мільйонерів, мільярдерів, керівників корпорацій, які фінансують політичні кампанії», дає «перевагу людям, які заробляють гроші на інвестиціях, над тими, хто одержує зарплату», створює «фінансовий стимул для корпорацій пересувати роботу за кордон».

Отже, в намаганнях знизити степінь податкової несправедливості й відповідно соціальних напруг у суспільстві на Заході взаємодіють дві зустрічні дії громадянського суспільства: «знизу» – проти високих податків; «зверху» – згода частини бізнесової еліти і політичного істеблішменту на більш високу норму оподаткування свого класу. Щоправда, рух зверху не набув того масового характеру, як знизу. Схоже, що додатковий імпульс наступу на податкову несправедливість з двох напрямків придадуть соціально-економічні наслідки пандемії коронавірусу COVID-19.

Книга Ніколаса Шекссона (*Shaxson*) під виразною назвою «Острови скарбів: податкові притулки і люди, які обікрали світ» (2012 р.) не дарма заслужила схвальні відгуки. Це дослідження характеризується як «вражаюче вторгнення в таємничий світ податкових сховищ і хитромудрих корпорацій» [9]. Автор наводить переконливі факти, що відкриті шляхом лобіювання канали обкрадання державного фіску великим бізнесом через законодавчі лазівки, офшори та корупційні схеми набули ефектів у масштабах світової економіки. На думку автора, ухилення від податків з боку корпорацій і мультимільйонерів – одна з причин, чому обкрадені ними жертви: бідні держави та бідні люди залишаються бідними.

Під пером Шекссона офшорна діяльність воістину постає формою організованої фіскальної злочинності. Констатацію неприглядних фактів дослідник супроводить закликком покінчити з подібним станом речей. Так що на втіху українським олігархам, – вони не єдині в світі, хто аморальним чином ховає прибутки від свого народу в офшорах. Але, на відміну від західних крезів, наші товстосуми по своїй волі не беруть на себе підвищених податкових зобов'язань. Фіскальна мораль вітчизняної бізнес-еліти та супутнього їй політикуму викликає далеко небезпідставні нарікання.

Корупціонери і казнокради з України, як правило, приховують незаконно набуті багатства за кордоном, зокрема, в Швейцарії, Британії та ін. Щоправда, схоже, що «лавочка» прикривається. Наприклад, у 2020 р. в Англії створено прецедент судового переслідування емігрантів-корупціонерів – власників багатств «невідомого походження (*unexplained wealth*)», по суті украдених у своїх народів. Прийнято правовий інструмент боротьби з легалізацією сумнівних капіталів і відверто злочинних доходів шляхом купівлі нерухомості, зобов'язуючий будь-кого, не дивлячись на громадянство, хто володіє активами на суму більше 50 тис. ф. ст., довести, що майно придбане за чесно зароблені гроші. Ці заходи по праву розцінюють як початок полювання на корупціонерів і злочинців, що «понаїхали» в Лондон.

Можливо кинутий за океаном лозунг «Tax the Rich!» (Оподаткуйте багатих!) відкриває небувалу сторінку в анналах фіскальної історії. Голова «патріотичних мільйонерів» Морріс Перл (Pearl) оптимістично виголосив: «Наша нація на роздоріжжі. Американці вирішують, чи шлях до процвітання полягає в тому, щоб рухатись вперед, штовхаючи інших людей вниз, чи рухатися вперед значить піднімати всіх людей вище».

На порядку денному реформа оподаткування корпорацій. У травні 2021 р. з ініціативи президента США з метою приборкання ухилення від податків транснаціональних корпорацій прийнято «історичну» угоду про запровадження єдиної глобальної ставки на прибуток на рівні 15%. З цього приводу міністри фінансів країн «Великої сімки» заявили про «дуже хорошу новину для податкової справедливості та солідарності та погану для податкових гаваней» [10]. Наряду зі схваленням світової податкової реформи на форумі в Давосі знайшло також підтримку підвищення податків на занадто високі доходи та екстремальне багатство.

В травні 2022 р. Світовий економічний форум у Давосі констатував, що глобальна соціальна нерівність вийшла з-під контролю, і що спосіб вирішення проблеми – збільшення податків на багатих. ООН закликала ввести надзвичайні податки (*windfall taxes*) на високі надприбутки нафтодобувних корпорацій, які спричиняють погіршення клімату. Отримані кошти пропонується спрямувати на допомогу тим, хто страждає від бідності та екологічних криз у всьому світі. Але прем'єр-міністр Великої Британії Ліз Трас (Truss) вважає ці корпорації «творцями багатства», і вони повинні повернути надприбутки своїм інвесторам, незалежно від наслідків для довкілля чи будь-чого і будь-кого.

Висновки. Підсумовуючи, вважаємо за потрібне, підкреслити неоднозначність і сумніви щодо перспектив посилення оподаткування багатства і багатих у західних країнах. У цьому напрямку склалася низка суперечливих обставин:

- З боку соціальних низів, як і раніше, в ім'я справедливості традиційно звучать голоси про посилення податкового тиску на багатих;
- Ніби у відповідь, за почином соціальних верхів чи не перше започаткувався ініціативний рух групи мільярдерів за підвищення рівня оподаткування даної категорії платників податків. Подібний крок схожий на

свого роду знак фіскальної солідарності з мало імущими. Однак, це поки що лише сигнал про наміри, а не фактичний результат;

- Показово, що оголошені урядом Великої Британії заходи по скороченню ставки прибуткового податку для найбільш багатих верств населення, у жовтні 2022 року були терміново скасовані в силу масових протестів, а винуватиця – прем'єр-міністр пішла у відставку;

- Звучать перестороги, що оподаткування майна порушує право власності, гальмує процеси збагачення, творення та росту капіталу;

- Проект 15%-ої глобальної ставки на прибуток корпорацій та надзвичайний податок на прибуток нафто- і газодобувних компаній покликані применшити ухилення від податків і сприяти творенню законного багатства, одержанню чесно зароблених прибутків;

- Парадоксальним чином розвиток майнових податків небажаний з міркувань фіскальної служби по причині складності та дорожнечі адміністрування цього типу податків.

Список використаних джерел

1. Швабій К. І. Оподаткування найбагатших. Дзеркало тижня. 2020. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/opodat_kuvannja-najbahatshikh.html
2. Ланг Й. Проект Кодекса налоговых законов для государств Центральной и Восточной Европы. Йоахим Ланг: Пер. с нем. Бонн: Федеральное министерство финансов, 1993. С. V, 129, 203, VI.
3. Rosen H. S. *Public Finance*. Harvey S. Rosen. 4th edition. Boston etc.: Irwin/McGraw-Hill, 1995. P. 525.
4. Net wealth/worth tax rates. URL: <https://taxsummaries.pwc.com/quick-charts/net-wealth-worth-tax-rates>
5. Biden has released his \$6 trillion budget for fiscal year 2022. URL: <https://edition.cnn.com/2021/05/28/politics/biden-budget-proposal/index.html>
6. Earth to Davos. Tax the Rich. URL: <https://patrioticmillionaires.org/2022/05/25/earth-to-davos-tax-the-rich/>
7. Patriotic Millionaires. URL: <https://patrioticmillionaires.org>
8. Why Patriotic Millionaires University? URL: <http://mypmuniversity.org>
9. Shaxson N. *Treasure Islands*. URL: <https://www.amazon.com/Treasure-Islands-Uncovering-Offshore-Banking/dp/0230341721>
10. G7 finance ministers come to agreement on global corporate tax rate. URL: <https://www.Euronews.com/2021/06/05/g7-finance-ministers-come-to-historic-agreement-on-global-tax-reform>

References

1. Shvabiy K. I. (2020). *Opodatkuvannya naybahatshykh [Taxation of the richest]*. Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week.
2. Lang Y. (1993). *Proyekt Kodeksa nalogovykh zakonov dlya gosudarstv Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy [Draft Code of Tax Laws for the States of Central and Eastern Europe]*. Joachim Lang: Trans. with him. Bonn: Federal Ministry of Finance, pp. V, 129, 203, VI.
3. Rosen H. S. (1995). *Public Finance*. Harvey S. Rosen. 4th edition. Boston etc.: Irwin/McGraw-Hill, P. 525.
4. Net wealth/worth tax rates. URL: <https://taxsummaries.pwc.com/quick-charts/net-wealth-worth-tax-rates>
5. Biden has released his \$6 trillion budget for fiscal year 2022. URL: <https://edition.cnn.com/2021/05/28/politics/biden-budget-proposal/index.html>
6. Earth to Davos. Tax the Rich. URL: <https://patrioticmillionaires.org/2022/05/25/earth-to-davos-tax-the-rich/>
7. Patriotic Millionaires. URL: <https://patrioticmillionaires.org>
8. Why Patriotic Millionaires University? URL: <http://mypmuniversity.org>
9. Shaxson N. *Treasure Islands*. URL: <https://www.amazon.com/Treasure-Islands-Uncovering-Offshore-Banking/dp/0230341721>
10. G7 finance ministers come to agreement on global corporate tax rate. URL: <https://www.Euronews.com/2021/06/05/g7-finance-ministers-come-to-historic-agreement-on-global-tax-reform>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Андрущенко Володимир Леонідович, доктор економічних наук, професор кафедри фіскального адміністрування

Державний податковий університет

вул. Університетська 31, м. Ірпінь, 08205, Україна

e-mail: kalistrat@ukr.net

orcid.org/0000-0001-6138-5264

Ріппа Марія Богданівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Державний податковий університет

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна

e-mail: rippa_mary@ukr.net

orcid.org/0000-0003-2781-2642

Тучак Тетяна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фіскального адміністрування

Державний податковий університет

вул. Університетська 31, м. Ірпінь, 08205, Україна

e-mail: tanyatuchak75@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4696-924X>

DATA ABOUT THE AUTHORS

Andrushchenko Volodymyr, Doctor of Economic Sciences, Professor at the Department of Fiscal Administration State Tax University
str. 31 University Street, Irpin, 08205, Ukraine
e-mail: kalistrat@ukr.net

Rippa Maria, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance State Tax University
street University, 31, Irpin, 08201, Ukraine

e-mail: rippa_mary@ukr.net

Tuchak Tetiana, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor at the Department of Fiscal Administration State Tax University
str. 31 University Street, Irpin, 08205, Ukraine
e-mail: tanyatuchak75@gmail.com

УДК 330:004:330

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-126-131>

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО Й ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Мармуль Л. О.
Чорний Б. С.
Пеньковський В. С.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку цифрових фінансових інструментів та фінансового забезпечення на їх основі діяльності туристичних та готельно-ресторанних підприємств в умовах цифрової економіки та електронної комерції як найбільш перспективного сегменту сучасного ринку послуг в умовах обмежень на безпосередні контакти й пересування людей через заходи боротьби з пандемією, військові дії та для підвищення особистої безпеки людей.

Метою статті є визначення основних чинників формування цифрових фінансових інструментів та їх складників, а також виявлення їх властивостей, можливих ризиків та обґрунтування подальших перспектив їх використання у діяльності туристичних та готельно-ресторанних підприємств.

Методологічною основою статті є методи: системно-структурного аналізу і синтезу (при встановленні сукупності чинників та рівня впливу на цифрові фінансові інструменти; визначенні складу й структури цифрової економіки, електронної комерції, цифрових фінансів; історичний та монографічний (для порівняння традиційних і цифрових фінансових інструментів; при виявленні етапів розвитку, галузевого й територіального поширення впровадження цифрових фінансових інструментів); статистико-економічний (для встановлення та аналізу кількісних показників стану, проблем, тенденцій і перспектив розвитку цифрових фінансових інструментів; ефективності їх використання у діяльності туристичних і готельно-ресторанних підприємств).

Результати статті. Визначено, що фінансові інструменти умовно можна розділити на традиційні й цифрові. Вони мають схожий зміст, функції та властивості, але різні сфери прояву, переваги, недоліки та ризики. При цьому застосування цифрових фінансових інструментів дозволяє значно економити час підприємців та споживачів послуг або продуктів; грошові кошти; спрощує адміністрування та в результаті збільшує прибутковість підприємств, зокрема, туристичних і готельно-ресторанних.

Галузь застосування результатів. Результати статті можуть бути застосовані у роботі фінансових установ, підприємств і організацій; діяльності фізичних осіб; науково-освітньому процесі та адмініструванні закладів вищої освіти.

Висновки. Неодмінними користувачами цифрових фінансових інструментів є наднаціональні фінансові інститути й держави; страхові й банківські й фінансові установи; пенсійні, інвестиційні та хедж-фонди; підприємства, корпорації, промислово-фінансові групи; фізичні особи. Це свідчить про широкі можливості їх застосування у т.ч. у сфері туризму й готельно-ресторанного господарства з метою підвищення прибутковості бізнесу за рахунок економії часу, приміщень й інших засобів забезпечення та здійснення фінансової діяльності; забезпечення зручностей та економічних вигод споживачам і партнерам; оптимізації бізнес-процесів й адміністрування діяльності загалом; сприяння інноваційному, інвестиційному та інтеграційному процесам.

Ключові слова: фінансові інструменти, цифрові, фінансовий ринок, фінансова політика, автоматизація, управління, підприємства, фінансові результати.

**DEVELOPMENT OF DIGITAL FINANCIAL TOOLS AND THEIR USE IN TOURISM, HOTEL,
AND RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES****Marmul Larisa
Chorni Bohdan,
Penkovsky Valentin**

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the development of digital financial instruments and financial support based on them for the activities of tourist and hotel and restaurant enterprises in the conditions of the digital economy and electronic commerce as the most promising segment of the modern service market in the conditions of restrictions on direct contacts and the movement of people due to measures to combat with the pandemic, military actions and to improve the personal safety of people.

The purpose of the article is to determine the main factors of the formation of digital financial instruments and their components, as well as to identify their properties, possible risks, and to substantiate the future prospects of their use in the activities of tourist and hotel and restaurant enterprises.

The methodological basis of the article is the methods of: system-structural analysis and synthesis (when establishing the set of factors and the level of influence on digital financial instruments; determining the composition and structure of the digital economy, electronic commerce, digital finance; historical and monographic (for comparing traditional and digital financial instruments; when identifying the stages of development, sectoral and territorial spread of the introduction of digital financial instruments); statistical and economic (to establish and analyze quantitative indicators of the state, problems, trends and prospects of the development of digital financial instruments; the effectiveness of their use in the activities of tourist and hotel and restaurant enterprises).

Results of the article. It was determined that financial instruments can be conditionally divided into traditional and digital. They have similar content, functions and properties, but different areas of manifestation, advantages, disadvantages and risks. At the same time, the use of digital financial instruments allows to significantly save the time of entrepreneurs and consumers of services or products; cash; simplifies administration and, as a result, increases the profitability of enterprises, in particular, tourist and hotel-restaurant enterprises.

Field of application of results. The results of the article can be applied in the work of financial institutions, enterprises and organizations; activities of individuals; scientific and educational process and administration of institutions of higher education.

Conclusions. Indispensable users of digital financial instruments are supranational financial institutions and states; insurance and banking and financial institutions; pension, investment and hedge funds; enterprises, corporations, industrial and financial groups; individuals. This testifies to the wide possibilities of their application, including in the field of tourism and the hotel and restaurant industry in order to increase business profitability by saving time, premises and other means of providing and carrying out financial activities; provision of convenience and economic benefits to consumers and partners; optimization of business processes and administration of activities in general; promotion of innovation, investment and integration processes.

Key words: financial instruments, digital, financial market, financial policy, automation, management, enterprises, financial results.

JEL Classification: E23, L83, O18, O32, R58

Постановка проблеми. В останнє десятиріччя цифрові фінансові інструменти, криптовалюти, онлайн розрахунки та інші фінансові операції набувають все більшого поширення. У відповідь на пандемію більшість великих міжнародних та національних корпорацій, підприємств та організацій, у т.ч. туристичних та готельно-ресторанних, вже прискорили інвестиції в діджиталізацію. Згідно прогнозів, більше половини світової економіки ґрунтуватиметься на цифрових технологіях або перебуватимуть під їх впливом. У свою чергу, це допоможе підвищити ефективність та прибутковість бізнесу більше, ніж на 20,0%. Тому формування та розвиток цифрових фінансових інструментів, їх використання для фінансування бізнесу та підприємництва, в т.ч. у туризмі, набуває все більшої актуальності, теоретичного та практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що проблеми формування фінансових інструментів та їх використання, впровадження інновацій у сфері фінансів загалом є предметом досліджень багатьох авторів: В. Аранчій, І. Бланка, Т. Боголіб, З. Варналія, О. Зорі, Л. Леваєвої, Л. Сідельнікової, І. Чугунова. Значно менша кількість науковців вивчала та обґрунтовувала власне цифрові фінансові інструменти: І. Абрамова, А. Кравченко, В. Міщенко, С. Науменкова, Л. Шкварчук. Питання розвитку туризму й туристичних підприємств розглядалися у працях М. Ігнатенка, Л. Мармуль, О. Марченко, В. Пеньковського, І. Романюк, С. Чорного, В. Ярового. Проте проблеми використання ними цифрових фінансових інструментів, поширення електронної комерції у сфері туризму потребують поглиблених розробок.

Метою статті є визначення основних чинників формування цифрових фінансових інструментів та їх складників, а також виявлення їх властивостей, можливих ризиків та обґрунтування подальших перспектив їх використання у діяльності туристичних та готельно-ресторанних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно зазначити, що цифрова економіка та діджиталізація стали трендом, стійкою тенденцією й основоположною умовою розвитку сучасного світового й національного бізнесу. Згідно прогнозів компанії IDC FutureScape, інвестиції у діджиталізацію будуть становити 16,5% у 2022 – 2024 рр. проти 15,4% у 2019 – 2021 рр. і до кінця 2024 р. вони становитимуть 55,0%

від всіх надходжень в інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). В останні роки до цього спонукали й безпрецедентні обмеження роботи офлайн, навчання, всіх видів діяльності, які раніше передбачали особистісні контакти, прийняті у світі як засіб боротьби з поширенням пандемії COVID-19 та безпеки від неї.

Для визначення змісту цифрових фінансових інструментів необхідно вирішити важливі завдання. Насамперед, доцільно обґрунтувати основні категорії і поняття сучасних фінансів, фінансових інструментів та фінансування. Це дозволить визначити та узагальнити структуру та складники цифрових фінансів; виявити конкурентні переваги та ризики цифрових фінансових інструментів та механізмів [1-2]. Також потрібно дослідити стан та рівень програмного та операційного забезпечення цифрових фінансів, здійснити їх оцінку та діагностику; обґрунтувати використання цифрових та онлайн технологій у здійсненні фінансової діяльності.

З іншої сторони, необхідно встановити стан і тенденції розвитку діяльності туристичних і готельно-ресторанних підприємств; дати оцінку рівня та ефективності фінансування їх внутрішньогосподарської та комерційної діяльності; проаналізувати здійснення розрахунків з бюджетом та соціальних нарахувань; дати оцінку забезпечення прибутків та інвестиційних вкладень у відтворення туристичного й готельно-ресторанного бізнесу. Важливо визначити й порівняти ефективність його фінансового забезпечення цифровими й традиційними засобами.

Це дозволить, насамперед, розробити шляхи та виявити можливості й резерви оптимізації витрат здійснення фінансового забезпечення; запропонувати стратегічні напрями удосконалення фінансової системи і фінансової політики підприємств туристичного і готельно-ресторанного бізнесу на основі цифрових інструментів і технологій [3]. Вказані заходи мають бути направлені на збільшення капіталізації та обігових коштів туристичних і готельно-ресторанних підприємств; забезпечення раціонального використання матеріальних ресурсів і праці; залучення додаткових споживачів послуг і продуктів через впровадження онлайн розрахунків, цифрових грошей та інших цифрових фінансових інструментів.

Загальновідомо, що міжнародні та національні стандарти фінансової звітності визначають традиційні фінансові інструменти як будь-які контракти, результатом яких є створення фінансового активу одного суб'єкта господарювання й фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу іншого суб'єкта господарювання. Також вони розуміються як засоби, які застосовуються для виконання завдань соціально-економічної, фінансової й господарської політики та діяльності. Основними фінансовими інструментами вважаються: податки та збори, ціни, грошовий капітал, фінансові ресурси, стимули, санкції, цінні папери, валюта, грошові зобов'язання, страхові поліси, кредитні договори та інші продукти фінансового ринку.

Безумовно, вони мають різні сфери прояву та напрями впливу; час, періодичність і тривалість використання; завдання та функції застосування; особливості адміністрування та управління [4-5]. Також для них характерні певні властивості, знання яких дозволяє використовувати фінансові інструменти та управляти ними з найбільшою ефективністю. Мова йде про терміни обігу – відрізок часу від утворення до кінцевого платежу абор вимоги ліквідації чи погашення фінансового інструменту. Наступною важливою властивістю є ліквідність як можливість швидкого перетворення на готівку без значних втрат.

Фінансові інструменти мають властивість бути доходними з реальними й номінальними ставками. Подільність фінансового інструменту характеризується мінімальним його обсягом, який можна продати або купити на ринку. Конвертованість як наступна важлива властивість означає можливість обміну фінансових інструментів, а валюта платежу – це валюта, в якій здійснюються виплати за фінансовими інструментами. Нарешті, ризиковість фінансового інструменту відображає ризики отримання доходів або збитків від володіння та використання фінансових інструментів. З розвитком новітніх техніко-технологічних укладів все більшого значення набувають цифрові або віртуальні чи онлайн фінансові інструменти.

Науковці застосовують різні підходи до визначення категорії «цифровий фінансовий інструмент». Це і будь-які контракти, що можуть перетворитися на фінансові активи; електронні гроші; продукти фінансового ринку й документи фінансових взаємовідносин у сфері онлайн. А. Кравченко визначає цифровий фінансовий інструмент як кібернетичну категорію, що формується й обертається у кіберпросторі, має не директивну, а економіко-правову цінність та забезпечує цифровий фінансовий ефект суб'єктам цифрового фінансового ринку [6, с. 8].

У сучасних умовах у сукупності цифрових фінансових інструментів за інтенсивністю використання виділяються, насамперед, цифрові фінансові активи – криптовалюти, цифрові цінні папери; грошові кошти – безготівкові, грошові суррогати; платіжні, розрахункові, депозитні інструменти; страхові онлайн інструменти; біржові фінансові цифрові інструменти, у т.ч. форвард, ф'ючерс, опціони та своп, а також цифрові, гібридні й новітні фінансові деривативи; цифрові фінансові інструменти OTC markets group.

Формування та застосування цифрових фінансових інструментів призвело до по-справжньому революційних змін у фінансуванні господарської діяльності та її інвестиційному забезпеченні, здійсненні розрахункових, кредитних, страхових та інших операцій [7-12]. Так, йдеться не просто про прискорення, а миттєвість їх здійснення, отже, й різноманітних угод у сфері виробництва, продажів, відпочинку, послуг, власне фінансів. Також це значна економія коштів через автоматизацію, онлайн процесів роботи з фінансовими інструментами, що позбавляє необхідності наймати велику кількість працівників, експлуатувати приміщення та витрачати кошти на їх утримання.

Підтвердженням цього висновку є ефективна цифрова діяльність як стратегічний напрям розвитку банківських установ України, які значну частину своїх фінансових операцій перевели у систему онлайн. Це виявилось настільки зручним і для банківських працівників, і для клієнтів, що дозволило відмовитися від

значної кількості відділень без впливу на якість обслуговування, а швидше, навпаки. У країні вже кілька років успішно функціонує перший онлайн банк – Монобанк, який не має жодного офісу, але є найбільшим комерційним банком України, маючи та обслуговуючи понад 6,5 млн. клієнтів. Саме онлайн сервіси та програми банку забезпечили його безпомилкову роботу, якісне обслуговування, а різноманітність фінансових інструментів – прихильність користувачів – як фізичних осіб, так і бізнесу.

Такі ж економічні переваги від використання цифрових фінансових інструментів мають і підприємства туризму, готельно-ресторанного господарства і туризму. Адже ще донедавна шлях від вибору до отримання путівки й початку відпочинку займав кілька днів або навіть тиждень. Тепер же вибрати відпочинок, готель чи ресторан і навіть замовити певне меню можна в кілька кліків на ноутбучі чи в мобільному ґаджеті за лічені хвилини. На відповідних сайтах можна в режимі онлайн побачити й оцінити місце туру, його програму, ціни на них і відразу ж придбати або звернутись до інших пропозицій; відзиви інших туристів.

Це стосується й готелів та готельних мереж, номерів будь-яких категорій, ресторанів, транспортних кампаній [13-16]. При цьому можна використовувати електронні підписи, електронну реєстрацію та взагалі не відвідувати туристичні організації, а всі документи отримувати, зберігати й використовувати в електронному вигляді. Це надзвичайно економить час і грошові кошти і клієнтів, і підприємців, позбавляє від зайвих транзакцій, а організаційні роботи та адміністрування – надзвичайно зручними.

Висновки. Неодмінними користувачами цифрових фінансових інструментів є наднаціональні фінансові інститути й держави; страхові й банківські й фінансові установи; пенсійні, інвестиційні та хедж-фонди; підприємства, корпорації, промислово-фінансові групи; фізичні особи. Це свідчить про широкі можливості їх застосування у т.ч. у сфері туризму й готельно-ресторанного господарства з метою підвищення прибутковості бізнесу за рахунок економії часу, приміщень й інших засобів забезпечення та здійснення фінансової діяльності; забезпечення зручностей та економічних вигод споживачам і партнерам; оптимізації бізнес-процесів й адміністрування діяльності загалом; сприяння інноваційному, інвестиційному та інтеграційному процесам.

Список використаних джерел

1. Козловський Є. В. *Особливості використання сучасних мультимедійних технологій у туристичній діяльності. Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія.* Київ, 2017. С. 212-230.
2. Ігнатенко М. М., Мармоль Л. О. *Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення дохідності діяльності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, Вип. 3(39), 2017. С. 50-53.*
3. Марченко О. А., Сальнікова М. В. *Особливості кадрового менеджменту у сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу. II Міжнародний науковий форум «NEW ECONOMICS - 2020», 31 жовтня 2020 р., м. Київ., 2020. С.101.*
4. Яровий В. Ф., Мармоль Л. О. *Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Сер. : Економіка та менеджмент. 2017. Вип. № 12. С. 57-63.*
5. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. *Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. International Journal of Management (IJM), 11 (3), 2020, pp. 304-315.*
6. Кравченко А. С. *Інструменти фінансового ринку та їх класифікація в умовах цифровізації суспільства. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент», Вип.4 (82), 2019. С. 7-10.*
7. Пеньковський В. С. *Формування фінансово-інвестиційних ресурсів розвитку підприємств сільського зеленого туризму в Україні. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. № 2. 2016. С. 58-62.*
8. Міщенко В. І., Науменкова С. В., Міщенко С. В. *Теоретичні засади та практичні аспекти впровадження і використання цифрових грошей. Економічна теорія. 2022. № 2. С. 44–66.*
9. Шкварчук Л. О., Слав'юк Р. А. *Форвардні контракти як інструменти стабілізації валютного ринку. Фінансова інфраструктура в забезпеченні сталого розвитку: Зб. наук. матер. Міжнар. наук.-практ. конф.. Київ, 19 березня 2019 р. Київ: КНЕУ, 2019. 285 с.*
10. Романюк І. А. *Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 24-27.*
11. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. *Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(12), 2019, pp. 337-340.*
12. Аранчій В. І., Зоря О. П., Галінська Т. С., Голбан Т. Т. *Інституційні засади формування інвестиційно-інноваційних кластерів в аграрному секторі. Український журнал прикладної економіки. 2019. 4, № 2. С. 17-23.*
13. Романюк І. А. *Елементи й особливості маркетингових стратегій розвитку підприємств галузі туризму. Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 29 березня 2019 р. Полтава: ПДАА, 2019. С. 189-190.*
14. Варналії З., Мехед А. *Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в умовах цифрової економіки. Financial and credit activity problems of theory and practice. № 4 (45). 2022. С. 267-275.*

15. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7-13.

16. Marmul L., Marchenko O., Pylypenko K., Velychko T., Hranovska V. Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 287-293.

References

1. Kozlovs'kyy, Ye. V. (2017). Osoblyvosti vykorystannya suchasnykh mul'tymediynykh tekhnolohiy u turystychniy diyal'nosti [Peculiarities of the use of modern multimedia technologies in tourist activities]. *Novi media v suchasnomu suspil'stvi: kul'turolohichnyy vymir [New media in modern society: cultural dimension]: monohrafiya*. Kyiv, 212-230.

2. Ihnatenko, M. M., Marmul', L. O. (2017). Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyal'nosti [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3(39), 50-53.

3. Marchenko, O. A., Sal'nikova, M. V. (2020). Osoblyvosti kadrovoho menedzhmentu u sferi turyzmu ta hotel'no-restorannomu biznesi [Peculiarities of personnel management in the field of tourism and hotel and restaurant business]. *II Mizhnarodnyy naukovyy forum «NEW ECONOMICS - 2020»*, Kyiv, 101.

4. Yarovy, V. F., Marmul', L. O. (2017). Metodolohichni zasady upravlinnya brendamy pidpryyemstv i orhanizatsiy u haluzi turyzmu [Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Ser. : Ekonomika ta menedzhment*, 12, 57-63.

5. Ihnatenko M., Antoshkin, V., Postol, A., Hurbyk, Yu., Runcheva, N. (2020). Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 304-315.

6. Kravchenko, A. S. (2019). Instrumenty finansovoho rynku ta yikh klasyfikatsiya v umovakh tsyfrovizatsiyi suspil'stva [Financial market tools and their classification in the conditions of digitalization of society]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, 4 (82), 7-10.

7. Pen'kovs'kyy, V. S. (2016). Formuvannya finansovo-investytsiynyykh resursiv rozvytku pidpryyemstv sil's'koho zelenoho turyzmu v Ukraini [Formation of financial and investment resources for the development of rural green tourism enterprises in Ukraine]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2, 58-62.

8. Mishchenko, V. I., Naumenkova, S. V., Mishchenko, S. V. (2022). Teoretychni zasady ta praktychni aspekty vprovadzhennya i vykorystannya tsyfrovyykh hroshey [Theoretical principles and practical aspects of the introduction and use of digital money]. *Ekonomichna teoriya*, 2, 44-66.

9. Shkvarchuk, L. O., Slav'yuk, R. A. (2019). Forvardni kontrakty yak instrumenty stabilizatsiyi valyutnoho rynku [Forward contracts as instruments of currency market stabilization]. *Finansova infrastruktura v zabezpechenni staloho rozvytku: Zb. nauk. mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv: KNEU*, 285

10. Romaniuk, I. A. (2016). Stratehichne upravlinnya rozvytkom haluzi turyzmu na zasadakh formuvannya korporatyvnoyi kul'tury turystychnyykh pidpryyemstv [Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 24-27.

11. Ihnatenko, M., Sarapina, O., Sakun, A., Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337-340.

12. Aranchiy, V. I., Zorya, O. P., Halins'ka, T. S., Holban, T. T. (2019). Instytutsiyni zasady formuvannya investytsiyno-innovatsiynyykh klasteriv v ahrarnomu sektori [Institutional principles of the formation of investment and innovation clusters in the agricultural sector] *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, 4, 2, 17-23.

13. Romaniuk, I. A. (2019). Elementy y osoblyvosti marketynhovykh stratehiy rozvytku pidpryyemstv haluzi turyzmu [Elements and features of marketing strategies for the development of enterprises in the field of tourism]. *Naukove zabezpechennya ekonomichnoho rozvytku, pravovoho rehulyuvannya i upravlinnya v ahropromyslovomu kompleksii: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Poltava: PDAA*, 189-190.

14. Varnaliy, Z., Mekhed, A. (2022). Finansova bezpeka sub'yektiv pidpryyemnytstva v umovakh tsyfrovoyi ekonomiky [Financial security of business entities in the conditions of the digital economy]. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 4 (45), 267-275.

15. Ihnatenko, M. M., Romaniuk, I. A., Yatsenko, Ya. I. (2021). Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 51, 7-13.

16. Marmul, L., Marchenko, O., Pylypenko, K., Velychko, T., Hranovska, V. (2020). Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 287-293.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: marmul61@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>

Чорний Богдан Сергійович, кандидат економічних наук, докторант

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: ekonomika2013@ukr.net

Пеньковський Валентин Сергійович, кандидат економічних наук, викладач кафедри професійної освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: penkovskijvalentin493@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marmul Larisa, doctor of economic sciences, professor, professor of the Department of Economics, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine

e-mail: marmul61@ukr.net

Chornyi Bohdan, Candidate Of Economic Sciences, Doctoral Candidate

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine

e-mail: ekonomika2013@ukr.net

Penkovsky Valentin, Candidate of Economic Sciences, Lecturer of the Department of Vocational Education, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine

e-mail: penkovskijvalentin493@gmail.com

УДК 336.226

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-131-139>

ДОМІНАНТИ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Пасічний М. Д.,
Нікітішин А. О.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізм розробки і реалізації податкової політики держави.

Метою дослідження є обґрунтування домінант державної податкової політики, враховуючи виклики сучасної війни.

Методи дослідження. Задля вирішення поставлених завдань дослідження використано сукупність методів і підходів, що надало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано системний й структурний підходи, методи узагальнення, аналітичної оцінки, синтезу, порівняння, наукового абстрагування.

Результати роботи: В статті обґрунтовано пріоритетні напрями податкової політики держави, враховуючи виклики воєнного стану та особливого періоду. Систематизовано інституційні зміни податкової політики держави після повномасштабної війни. Визначено, що ключовим принципом сучасної податкової політики України є адаптивність. Досліджено показники формування доходів Державного бюджету України після початку гібридної та повномасштабної агресії. Доведено актуальність призупинення збільшення рівня акцизного оподаткування з огляду на показники тіньового ринку. Визначено потребу проведення комплексної податкової реформи в умовах післявоєнної відбудови.

Галузь застосування результатів. Податкова політика держави та інструменти її реалізації.

Висновки. Доцільно забезпечити інституційні перетворення податкової політики з метою підвищення її транспарентності, справедливості, фіскальної спроможності. Важливо покращувати технологічну складову розвитку податкової служби, яка б ефективно адмініструвала податки та збори, надавала якісні та зручні адміністративні послуги платникам податків і зборів.

Домінантними напрямками розвитку податкової політики держави в сучасних умовах має стати: ефективне управління діяльністю податкових інституцій за рахунок підвищення рівня автоматизації робочих процесів та процедур, створення умов для забезпечення стабільної та захищеної ІТ-інфраструктури, подальшого удосконалення системи внутрішнього контролю органів Державно податкової служби України; нова якість адміністрування податків і зборів з урахуванням масштабних викликів пов'язаних із запровадженням воєнного стану; комплексна боротьба з ухиленням від оподаткування на основі імплементації міжнародних стандартів та покращення наявних аналітичних інструментів.

Затяжна тривалість війни та суттєве зростання дефіциту бюджету обумовлює необхідність розширення фіскального простору країни, що є актуальним напрямком подальших досліджень.

Ключові слова: податки, податкова політика, бюджетні доходи, фіскальна результативність, воєнний стан.

THE TAX POLICY DOMINANTS

Pasichnyi Mykola,
Nikitishin Andriy

The research subject includes the theoretical basis and mechanism of tax policy formation and realization.

The study aims to determine tax policy priorities, considering the modern war challenges.

Methods. *In order to achieve the appropriate tasks, we used a set of methods and approaches that helped to ensure the conceptual unity of our investigation. The systemic and structural approaches, generalization methods, analytical evaluation, synthesis, comparison, scientific abstraction are applied.*

Results. *In the paper we distinguished the dominants of tax policy, taking the challenges of martial law and the special period into account. Also, we systematized the institutional changes in the tax policy after the full-scale war. It was determined that adaptability is the key principle of tax policy formation in Ukraine now. We compared the budget revenues' indicators of the State Budget of Ukraine after the beginning of the hybrid and full-scale aggression. Authors justified the urgency of suspending the increase in excise tax on tobacco, considering the level of shadow market. The need for a comprehensive tax reform in the post-war reconstruction period has been determined.*

Practical implications. *Tax policy and instruments of its implementation.*

Conclusions. *It is advisable to ensure institutional transformations of tax policy in order to increase its transparency, fairness, and fiscal capacity. It is important to improve the technological component of the tax service development, which would effectively administer taxes and fees, provide high-quality and convenient administrative services to taxpayers.*

In modern conditions the dominants of tax policy should be: effective fiscal management by increasing the level of work automation, creating conditions for ensuring a stable and protected IT infrastructure, further improvement of the internal control system of the State Tax Service of Ukraine; new quality of taxes and fees administration, taking into account the large-scale challenges associated with the introduction of martial law; comprehensive fight against tax evasion based on the implementation of international standards and improvement of existing analytical tools. The war duration and the significant increase of fiscal deficit determine the need to enhance the fiscal space, which is a vital direction for further research.

Keywords: *taxes, tax policy, budget revenues, fiscal performance, martial law*

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, яка розпочалась наприкінці лютого 2022 р. суттєво вплинула на економіку України, Європи та світу загалом. За прогнозними оцінками міжнародних фінансових організацій та Національного банку України реальний валовий внутрішній продукт за підсумками року знизиться на 32–36%. Серйозні пошкодження інфраструктури, внутрішня та зовнішня міграція населення, ускладнення логістичних маршрутів та шоки ринку енергоносіїв позначились на динаміці та структурі бюджетних доходів. Питома вага податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету за підсумками III кварталів 2022 р. складає 65,6%, хоча перед війною значення даного показника стабільно перевищувало 80%. З початком повномасштабної військової агресії уряд оперативно розпочав реалізовувати дискреційну фіскальну політику - цілеспрямовано змінюючи розміри податкових доходів, державних витрат, сальдо державного бюджету тощо, активно протидіючи негативним наслідкам викликаних війною. На перший план вийшла стимулююча податкова політика, зокрема зменшення податкового навантаження на платників податків, їх підтримка в умовах різкого погіршення умов ведення фінансово-господарської діяльності. В умовах воєнного стану, для підтримки належного рівня соціально-економічного розвитку країни, важливо формувати нові та коректувати діючі доміанти податкової політики держави з метою забезпечення збалансованого бюджетно-податкового регулювання, що визначає актуальність дослідження. Важливо удосконалювати підходи до розробки і реалізації державної податкової політики в умовах війни, гармонійно знаходячи баланс між фіскальними цілями та збереженням умов для відновлення економічного зростання. Особливо актуальним є адаптації податкового законодавства до норм і правил Європейського Союзу (далі ЄС), враховуючи отримання статусу державою кандидата на членство в ЄС.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання розвитку механізму формування і реалізації вітчизняної державної податкової політики досліджені у наукових працях К. Швабія, А. Нікітішина, І. Чугунова [1, 5, 6]. Пильна увага вітчизняних і зарубіжних учених приділена питанням удосконалення регуляторного механізму податкової політики, інституційних засад її координації з іншими складовими економічної політики держави, обґрунтуванню пріоритетів фіскального регулювання економіки. Даними питаннями активно займаються А. Ауербах, Ф. Біанчі, Дж. Бостон та Р. Преббл, А. Соколовська та інші [7-10].

Предмет дослідження складають теоретичні засади та механізм розробки і реалізації податкової політики держави.

Метою дослідження є обґрунтування доміант державної податкової політики, враховуючи виклики сучасної війни.

Методи дослідження. Задля вирішення поставлених завдань дослідження використано сукупність методів і підходів, що надало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано системний

й структурний підходи, методи узагальнення, аналітичної оцінки, синтезу, порівняння, наукового абстрагування.

Викладення основного матеріалу. Згідно теоретичних концепцій та емпіричних спостережень найбільш нейтральними до процесів економічного розвитку є категорія податків на споживання. Враховуючи вітчизняні реалії, де податок на додану вартість (далі ПДВ), акцизний податок та мито генерують більше половини податкових надходжень владним інституціям слід сконцентруватись на питаннях розвитку механізму адміністрування, забезпечити прогнозованість та стабільність податкового середовища для платників податків, та підвищити результативність взаємної співпраці щодо розвитку податкового законодавства. За сучасних умов критично важливим є дотримання та виконання державою зобов'язань щодо відшкодування ПДВ, адже при економічній рецесії та зниженні експортного потенціалу підприємства потребують оборотних коштів. Демонструючи виконання своїх зобов'язань, держава сприятиме зростанню рівня довіри платників податків до здійснюваної політики, що є важливим фактором забезпечення економічного розвитку у наступних бюджетних періодах.

Належний рівень реалізації податкової політики вимагає оперативного реагування владними інституціями на екзогенні та ендогенні чинники, які впливають на фіскальні механізми формування податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів [5]. Для податкової політики є характерним вплив на соціально-економічні процеси із затримкою – часовий лаг, який включає:

- розрив сприйняття – проміжок між початком розбалансування та його ідентифікацією;
- адміністративний розрив – час від розробки заходів до початку їх реалізації;
- операційний розрив – період між початком реалізації заходів та їх дією на практиці, отриманням результату.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України в Україні 24 лютого 2022 року введено воєнний стан. Уряду вдалося максимально швидко зміцнити інституційну базу та реалізувати комплекс заходів дискреційної фіскальної політики з метою забезпечення належного функціонування вітчизняної економіки, бюджетної та податкової системи (табл. 1). Вагомими інституційними змінами у податковій політиці держави стала лібералізація системи оподаткування, зокрема надано можливість для суб'єктів господарювання працювати на спрощеній системі оподаткування та сплачувати податок за ставкою 2% від обороту. До введення зазначених змін ставка була 3% для платників податку на додану вартість та 5% для неплатників зазначеного податку з річним лімітом доходу 7,6 млн. грн. Для платників єдиного податку 1-ї та 2-ї груп на період дії воєнного стану в країні передбачено добровільну сплату цього податку. Також звільнено від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення товарів на митну територію України платниками єдиного податку 1-ї, 2-ї та 3-ї групи, що сплачують податок за ставкою 2%.

Таблиця 1. Інституційна база формування та реалізації домінантів податкової політики держави у період воєнного стану.

№	Назва регулюючого документу: Закону України	Дата прийняття	Дата набрання чинності
1	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану»	03.03.2022	07.03.2022
2	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»	15.03.2022	17.03.2022
3	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану»	24.03.2022	05.04.2022
4	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків в період воєнного, надзвичайного стану»	01.04.2022	16.04.2022
5	«Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»	21.04.2022	30.04.2022
6	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану»	12.05.2022	27.05.2022
7	«Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей визначення рентної плати за користування надрами для видобування газу природного на період дії воєнного стану»		
8	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання виробництва спирту етилового денатурованого»	31.05.2022	07.06.2022
9	«Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування»	21.06.2022	01.07.2022

Джерело: розроблено авторами.

Вже з 17 березня 2022 р. влада вдалась до застосування пониженої ставки ПДВ у розмірі 7% для пального задля недопущення різкого стрибку цін в країні на даний тип товарів в умовах зростання вартості нафти на світових ринках. Одночасно було скасовано сплату акцизного пального на нафтопродукти, водночас з 30 вересня 2022 р. влада повернулась до його справляння, але за ставками, які суттєво нижчі за довоєнний рівень – 100 євро/1000 л для бензину й дизелю, 52 євро/1000 л для газу.

Застосовуючи зниження податкового навантаження у сфері податків на споживання здійснюється пом'якшувальний вплив на інфляцію. Вартість пального закладена у ціну товарів масового вжитку, адже логістичні витрати є їх важливою складовою. Використання фіскальних стимулів в умовах війни дозволяє підтримати купівельну спроможність домогосподарств, що є проявом соціальної справедливості. Держава демонструє підтримку населенню та бізнесу за часів економічної невизначеності та погіршення соціально-економічної ситуації. Одним з важливих кроків у сфері оподаткування за умов воєнного стану стало застосування пільгових умов для безмитного імпорту автотранспортних засобів. Ініціювання таких кроків відбулось внаслідок пошкодження та знищення транспортних засобів від бойових дій, а також необхідності забезпечення національної армії та відповідних підрозділів автомобільною технікою для введення бойових дій та транспортних цілей. Задовольнивши першочергові потреби населення, підприємництва та збройних сил (довідково за період функціонування даних положень з квітня по 30 червня 2022 р. імпортовано понад 240 тисяч транспортних засобів) з 1 липня 2022 р. дія фіскальних стимулів була припинена. На новій стадії ведення війни проти України здійснюються численні масовані обстріли державної енергосистеми, що обумовило суттєві пошкодження та дефіцит електрики в країні. За таких умов уряд ініціював звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита операції з імпорту електричних генераторів, трансформаторів, акумуляторів та іншого спеціалізованого обладнання. Фіскальний захід має на меті підтримати населення і бізнес в умовах проходження надскладного опалювального сезону та забезпечення альтернативними джерелами енергії при потенційному «блекауті». За даними заступника голови комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики з 01 по 21 листопада 2022 р. на митно території країни вже ввезено понад 136 тисяч генераторів різної потужності. Дані цифри свідчать про значний попит на таку продукцію з боку суспільства. З огляду на зазначене, можемо пересвідчитись, що одним з ключових принципів при формуванні та реалізації сучасної державної фіскальної політики є адаптивність. Держава, виходячи з суспільних потреб, незважаючи на значні фіскальні потреби бюджету надає податкові пільги для товарів масового вжитку, які критично необхідні для нормальної повсякденної діяльності. Запроваджені податкові пільги мають цільове призначення та тимчасовий спектр дії, водночас саме такий підхід до використання фіскальних стимулів є запорукою ефективності їх застосування.

Значної трансформації зазнала система податкового контролю: встановлено частковий (дозволяється проведення фактичних та камеральних перевірок – у разі подання заяви про повернення суми бюджетного відшкодування) та тимчасовий (на період дії правового режиму воєнного стану) мораторій на проведення податкових перевірок платників податків. Врегульовано питання втрати первинних документів на території населених пунктів, де проводять (проводили) бойові дії.

Вагомим змін зазнав механізм притягнення платників податків до відповідальності за порушення інституційних правил оподаткування. На період дії воєнного стану звільнені від відповідальності за такі дії платників податків і зборів: недотримання термінів сплати податків і зборів та термінів подання податкової звітності; відсутність реєстрації у відповідних реєстрах; неподання електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального й обсяг обігу пального або спирту етилового. Після припинення або скасування воєнного стану зазначенні податкові порушення необхідно буде виконати протягом шести місяців.

Значних трансформацій зазнав механізм оподаткування ПДВ:

- на період дії правового режиму воєнного стану на пальне передбачено пільгову ставку податку в розмірі 7%, але не довше ніж до 1 липня 2023 р.;
- звільнено від оподаткування податком та ввізним митом імпорту нового обладнання для індустріальних парків;
- не буде оподатковуватися гуманітарна допомога, завезена громадськими організаціями.

Розширено повноваження органів місцевого самоврядування при встановленні місцевих податків та/або зборів і податкових пільг зі сплати місцевих податків та/або зборів.

Доцільно оперативно вносити зміни до податкового і митного законодавства в подальшому, з метою відновлення та стимулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах війни, але з мінімізацією втрат бюджетних надходжень.

З початком повномасштабної війни вагомим змін зазнала інституційна архітектура бюджетно-податкової політики країни. Роль податкових надходжень, як найважливішого джерела формування доходів Державного бюджету України, зменшилася, а кредитів від Міжнародних фінансових організацій, доходів від військових облігацій, а також двосторонніх кредитів та грантів – збільшилася [2].

Гібридна та повномасштабна агресії по різному вплинули на показники формування доходів Державного бюджету України. Після початку гібридної агресії 2014 р. за період березень-травень 2014 р. в порівнянні з березнем-травнем 2013 р. доходи Державного бюджету України (з офіційними трансфертами) становили 110,69%, податкові надходження тільки 98,07%, неподаткові надходження – 169,30%, доходи від операцій з капіталом - 192,37%, надходження від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій,

донорських установ – 74,91%, надходження у цільові фонди – 88,84%. За вказаний період частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету України (з офіційними трансфертами) зменшилася на 9,29 відс. пунктів, що свідчить про зменшення їхньої фіскальної ролі при формуванні доходів бюджету, а неподаткових надходжень навпаки збільшилася на 9,28 відс. пунктів (табл. 2).

Таблиця 2. Показники формування доходів Державного бюджету України після початку гібридної та повномасштабної агресії

Державний бюджет України (з офіційними трансфертами)	Гібридна агресія 2014 р.		Повномасштабна агресія 2022 р.	
	Зміна показника березня-травня 2014 р. до березня-травня 2013 р.		Зміна показника березня-травня 2022 р. до березня-травня 2021 р.	
	Сума доходів, %	Частка у доходах бюджету, відс. пунктів	Сума доходів, %	Частка у доходах бюджету, відс. пунктів
Доходи бюджету	110,69	-	116,18	-
Податкові надходження, у т.ч.:	98,07	- 9,29	96,27	- 14,73
- податок та збір на доходи фізичних осіб	105,07	- 0,11	103,14	- 1,26
- податок на прибуток підприємств	86,42	- 4,44	110,88	- 0,53
- рентна плата	124,17	+ 0,46	194,77	+ 2,99
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	75,95	- 2,89	57,41	- 3,04
- акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	164,99	+ 1,06	65,27	- 2,72
- ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	93,38	- 4,12	97,95	- 4,36
- ПДВ з ввезених на територію України товарів	89,00	- 5,40	73,88	- 10,58
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	86,40	- 0,82	59,83	- 1,50
Неподаткові надходження, у т.ч.:	169,30	+ 9,28	203,76	+ 9,71
- частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств	113,15	+ 0,01	726,02	+ 7,37
- кошти, що перераховуються НБУ	411,45	+ 11,70	115,33	- 0,03
Доходи від операцій з капіталом	192,37	+ 0,01	144,66	+ 0,01
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	74,91	- 0,11	53099,71	+ 5,61
Цільові фонди	88,84	- 0,02	45,51	- 0,02

Джерело: розроблено авторами за [5].

Після початку повномасштабної агресії 2022 р. за період березень-травень 2022 р. в порівнянні з березнем-травнем 2021 р. доходи Державного бюджету України (з офіційними трансфертами) становили 116,18%, податкові надходження лише 96,27%, неподаткові надходження – 203,76%, доходи від операцій з капіталом - 144,66%, надходження від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 53099,71% (зросли у 530 разів), надходження у цільові фонди – 45,51%. За аналізований період частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету України (з офіційними трансфертами) зменшилася на 14,73 відс. пунктів, що свідчить про ще більше зменшення їхньої фіскальної ролі при формуванні доходів бюджету за рахунок зменшення надходжень по акцизному податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), ПДВ з ввезених на територію України товарів, а також податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції.

Військові дії також вплинули на структуру податкових надходжень Державного бюджету України:

- за період березень-травень 2014 р. у порівнянні з березнем-травнем 2013 р. частка податку та збору на доходи фізичних осіб у загальних податкових надходженнях зросла на 0,19 відс. пунктів, рентної плати на 1,22, акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) на 1,81, а таких податків як податку на прибуток підприємств зменшилася на 2,95 відс. пунктів, акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) на 2,55, ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) на 1,55, ПДВ з ввезених на територію України товарів на 3,13, а також податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції на 0,55;

- за період березень-травень 2022 р. у порівнянні з березнем-травнем 2021 р. частка податку та збору на доходи фізичних осіб у загальних податкових надходженнях зросла на 0,93 відс. пунктів, податку на прибуток підприємств зменшилася на 2,05, ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) на 0,56, рентної плати на 5,26, а таких податків як акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) зменшилася на 2,82 відс. пунктів, акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) на 2,33, ПДВ з ввезених на територію України товарів на 7,86, а також податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції на 1,36.

В умовах трансформації системи державних фінансів доцільним є вдосконалення податкових інституційних механізмів, які відповідають за формування доходів бюджетів усіх рівнів. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, дієві механізми та інструменти формування його дохідної частини є необхідною умовою ефективної бюджетної політики [1, 4, 11, 12].

Аналізуючи структуру Державного бюджету України за січень-вересень 2022 р. за доходами відмітимо, що найбільшу частку становлять податкові надходження – 54,83% (за аналогічний період минулого року – 85,37%), надходження від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 27,35% (відповідно 0,10%) та неподаткові надходження – 17,32% (13,52%). Зовсім незначну бюджетоформуючу роль відіграють доходи від операцій з капіталом – 0,05%, надходження від органів державного управління – 0,45% та цільових фондів – 0,01% (рис. 1).

У структурі податкових надходжень Державного бюджету України за січень-вересень 2022 р. найбільшу частку займали: внутрішні податки на товари та послуги 59,82%, податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості – 28,03%, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів – 9,38%.

З урахуванням війни, значного падіння рівня життя населення, а також умов функціонування ринків підакцизної продукції, актуальним та можливим було сповільнення або ж скасування запланованих підвищень ставки акцизного податку з 01 січня 2023 р. Насамперед це стосується такої підакцизної групи як тютюнові вироби, а саме – сигарети, стіки для тютюнових виробів для нагрівання тощо. Галопуюча динаміка тіньового сегменту ринку тютюнових виробів вказує на необхідність розробки системи заходів щодо протидії ухиленню від акцизного оподаткування.

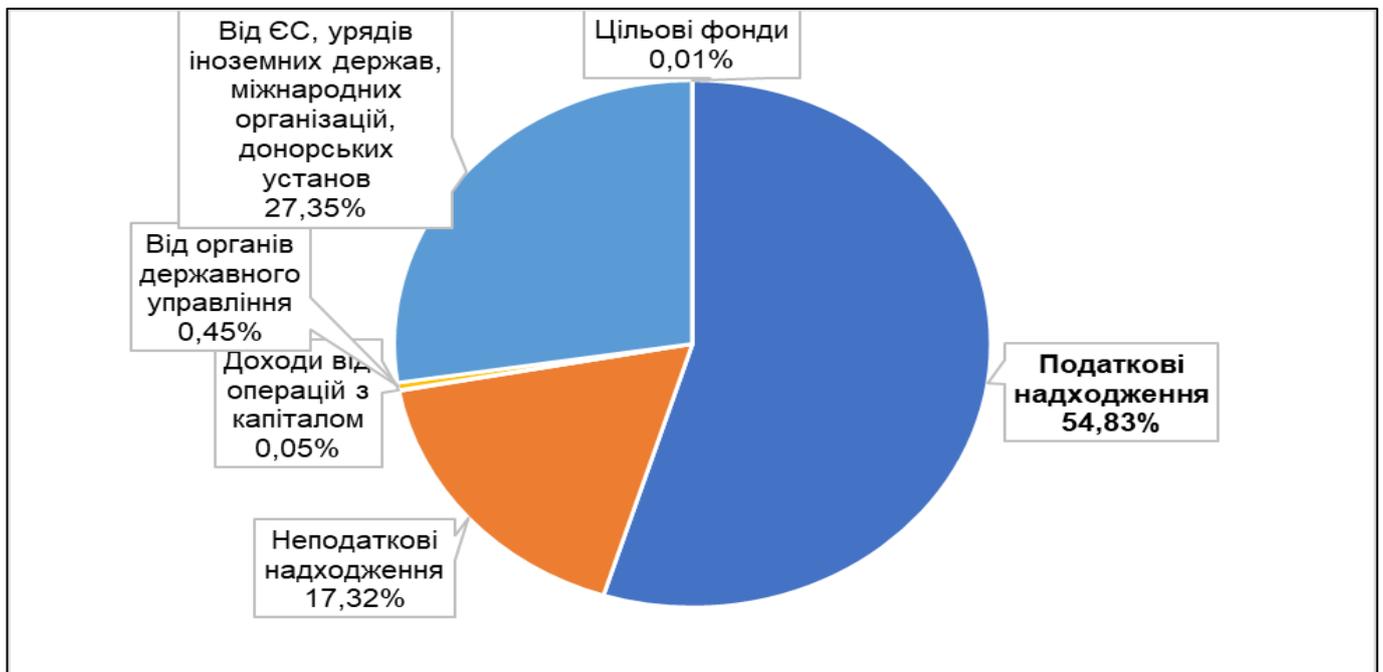

Рисунок 1. Структура Державного бюджету України за січень-вересень 2022 року за доходами
Джерело: побудовано за даними [13-15].

Середньорічна питома вага нелегального обігу тютюнових виробів в Україні за 6 років зросла з 2% у 2017 р. до 16% у 2021 р., відповідно за минулий рік недонаходження доходів бюджету від даного виду акцизу

навіть за консервативними оцінками склали близько 15–16 млрд грн. Галопуючі темпи розширення тіншового ринку сигарет збереглися і у 2022 р., за даними аналітичної агенції KANTAR у серпні 2022 р. його розмір складає 21,9%. Відповідно оцінювання потенційних втрат надходжень акцизного податку з тютюну і тютюнових виробів становить понад 22 млрд грн. В умовах зниження купівельної спроможності населення важливо не допустити ще більшого збільшення частки нелегального обігу тютюнових виробів, що є системним викликом для держави та контролюючих органів. Натомість, можливим є збільшення фіскальної значимості акцизного податку, розширивши базу оподаткування ним. До підакцизних товарів за прикладом багатьох країн ОЕСР, зокрема ЄС, можна включити солодкі безалкогольні напої – газовані води, енергетики, холодний чай тощо. За висновками Всесвітньої організації здоров'я раціонально, використовуючи фіскальний інструментарій обмежити споживання даних виробів, особливо неповнолітніми. Ще класик економічної теорії А. Сміт зауважував, що цукор є одним з товарів масового вжитку, і одночасно не товаром першої необхідності, тому являє собою гарний приклад об'єкту оподаткування акцизним податком. Фіскальний потенціал податку за різними моделями, в залежності від розміру ставки податку знаходиться в межах 3–4,5 млрд грн на рік, які можуть використовуватись на нагальні потреби держави в сучасних умовах.

Європейський досвід реалізації податкової політики останніх років свідчить про загально виражену тенденції поступового зниження ставок податку на доходи фізичних осіб та прибуток. Пандемія COVID-19 інтенсифікувала приклади використання низки податкових пільг у сфері стимулювання зайнятості та підтримки рівня доходів найменш оплачуваних працівників. Податкова політика країн ЄС спрямована на створення конкурентних переваг у сфері оподаткування праці та капіталу, адже дані засоби виробництва є ключовими у забезпеченні сталого економічного розвитку. Слід наголосити, що у нашій державі за сучасних умов ведуться фахові дискусії щодо доцільності зменшення рівня оподаткування доходів населення з метою детінізації доходів та модифікації підходів щодо справляння податку на прибуток. Разом з тим, в умовах воєнного стану реалізація змін, що може знизити бюджетні надходження не є доречними в контексті забезпечення обороноздатності держави та макроекономічної стабільності. Проте після особливого періоду питання реформування податкової системи держави є надзвичайно актуальним. І основний акцент реформи має бути зосереджений на створенні сприятливих умов для залучення капіталу, зокрема іноземного для післявоєнної відбудови України і підтримки високого рівня зайнятості. Одними з можливих фіскальних компенсаторів є подальший розвиток механізму екологічного оподаткування, що може забезпечити додаткові надходження. Актуальним і необхідним є імплементація у практичну площину та адаптація до вітчизняних умов наступних елементів екологічного оподаткування: диференціація ставок акцизного податку з нафтопродуктів за екологічними показниками палива у комплексі з нормативами щодо вмісту в ньому шкідливих речовин.

Сучасний етап розвитку податкових відносин характеризується посиленням деструктивного впливу податкового боргу на стан формування доходів бюджету. З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України податковий борг платників податків збільшився на 16,8 млрд. грн., що у 10 разів більше, аніж за весь 2021 рік. За минулий 2021 р. податковий борг виріс тільки на 1,7 млрд. грн. (рис. 2).

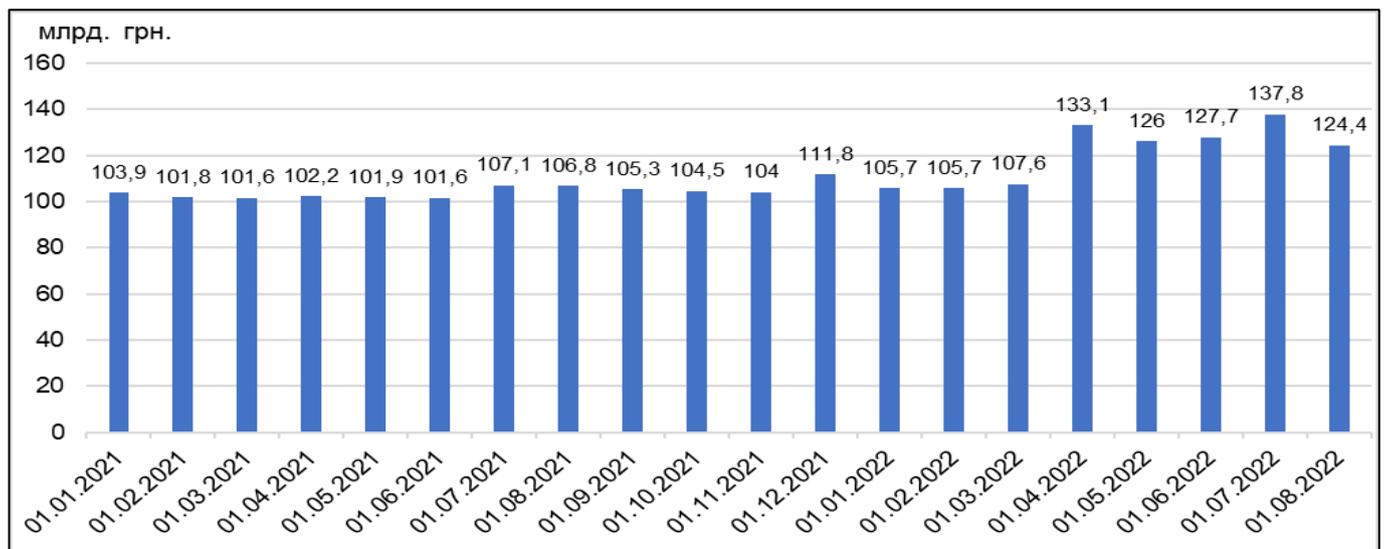

Рисунок 2. Загальна сума податкового боргу (без врахування митних платежів), млрд. грн.
Джерело: побудовано за даними [7].

Одним із важливих завдань податкової політики є забезпечення повноти сплати платниками податків і зборів, нарахованих податкових зобов'язань. Рівень податкового боргу, відображаючи ефективність діяльності державних інституцій, на яких покладений обов'язок адміністрування податків і зборів, негативно впливає на стан виконання бюджету країни, зменшує дієвість бюджетно-податкової політики [2, 11, 12].

Висновки. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації має вагомий вплив на джерела формування доходів Державного бюджету України: за січень-вересень 2022 року найбільшу частку доходів становлять податкові надходження – 54,83%. Проте, за аналогічний період 2021 року їх частка становила - 85,37%, що свідчить про значне зменшення їхньої бюджетоформуючої ролі. Доцільно забезпечити інституційні перетворення податкової політики з метою підвищення її транспарентності, справедливості, фіскальної спроможності. Важливо покращувати технологічну складову розвитку податкової служби, яка б ефективно адмініструвала податки та збори, надавала якісні та зручні адміністративні послуги платникам податків і зборів.

Домінантними напрямками розвитку податкової політики держави в сучасних умовах має стати:

- ефективне управління діяльністю податкових інституцій за рахунок підвищення рівня автоматизації робочих процесів та процедур, створення умов для забезпечення стабільної та захищеної ІТ-інфраструктури, подальшого удосконалення системи внутрішнього контролю органів Державно податкової служби України, зокрема оновлення моделі функціонального та структурного забезпечення їхньої діяльності.

- нова якість адміністрування податків і зборів з урахуванням масштабних викликів пов'язаних із запровадженням воєнного стану, зокрема: трансформація підходів та процедур податкових перевірок, значне спрощення адміністрування податків, удосконалення погашення податкового боргу, посилення системи контролю за ухиленням від оподаткування, поліпшення прогностико-аналітичної роботи, враховуючи нові системні ризики;

- комплексна боротьба з ухиленням від оподаткування на основі імплементації міжнародних стандартів та покращення наявних аналітичних інструментів: дієве управління податковими ризиками та підвищення аналітичної спроможності фіскальних органів, подальший розвиток системи податкового контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів, посилення міжнародної співпраці по обміну інформацією в сфері оподаткування, реалізація концепції стимулювання добровільної сплати податків.

Затяжна тривалість війни та суттєве зростання дефіциту бюджету обумовлює необхідність розширення фіскального простору країни, що є актуальним напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Чугунов І. Я., Канєва Т. В. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія. За заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2015. 376 с.
2. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *SCIENTIA FRUCTUOSA*. 2022. № 5. С. 124–137.
3. Чугунов І. Я., Нікітішин А. О. Податкова безпека держави. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 4. С. 31–41.
4. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T. & Nikitishin, A. (2021). Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42–52. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p42
5. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
6. Швабій, К. Пріоритети податкової політики держави в Україні. 2021. *Світ фінансів*. Вип. 1. С. 149-162.
7. Auerbach, A. J. (2018). Measuring the effects of corporate tax cuts. *Journal of Economic Perspectives*, 32(4), 97-120.
8. Bianchi, F., & Ilut, C. (2017). Monetary/fiscal policy mix and agents' beliefs. *Review of economic Dynamics*, 26, 113-139.
9. Boston, J., & Prebble, R. (2013). The role and importance of long-term fiscal planning. *Policy Quarterly*, 9(4).
10. Податкова гармонізація в Україні в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС : монографія. За ред. А. М. Соколовської ; ДННУ «Акад. фін. управління». К., 2017. 448 с.
11. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et. al. General editorship Chugunov I. *Scientific Route*. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
12. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
14. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
15. Офіційний сайт опендатабот. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/tax-debts-in-war>

References

1. Chuhunov I. Ia., Kanieva T. V. (2015). Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren : monohrafiia [State financial regulation of economic transformations: monograph] Za zah. red. A.A. Mazaraki. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelnno-ekonomichnyi universytet, 376 p. [in Ukr.].
2. Chuhunov I., Pasichnyy M., Nikitishyn A. (2022). Dokhody Derzhavnogo byudzhetu Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu [State budget revenues of Ukraine amid martial law]. *Scientia fructuosa*, 5, 124–137. [in Ukr.].
3. Chuhunov I. Ya., Nikitishyn A. O. (2019). Podatkova bezpeka derzhavy [Tax security of the state]. *Visnyk KNTEU*, 4, 31–41. [in Ukr.].
4. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T. & Nikitishin, A. (2021). Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42–52. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p42 [in Engl.].
5. Nikitishyn, A. O. (2019). Podatkova polityka v umovah ekonomichnykh peretvoren' [Tax policy in the context of economic transformation]. Kyiv: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukr.].

6. Shvabiy, K. (2021). *Priorytety podatkovoyi polityky derzhavy v Ukraini [State tax policy priorities in Ukraine]*. *Svit finansiv*, 1, 149-162. [in Ukr.].
7. Auerbach, A. J. (2018). *Measuring the effects of corporate tax cuts*. *Journal of Economic Perspectives*, 32(4), 97-120. [in Engl.].
8. Bianchi, F., & Illut, C. (2017). *Monetary/fiscal policy mix and agents' beliefs*. *Review of economic Dynamics*, 26, 113-139. [in Engl.].
9. Boston, J., & Prebble, R. (2013). *The role and importance of long-term fiscal planning*. *Policy Quarterly*, 9(4). [in Engl.].
10. *Podatkova harmonizatsiia v Ukraini v umovakh realizatsii Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu i YeS [Tax harmonization in Ukraine under the terms of the Association Agreement between Ukraine and the EU]*. Kyiv: DNNU «Akad. fin. upravlinnia», 2017. [in Ukr.].
11. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et al. (2018). *Budget policy of social development*. Chugunov I. (Ed.). *Scientific Route*. Tallinn, Estonia [in Engl.].
12. Pasichnyj, M. D. (2019). *Finansova polityka derzhavy [Financial Policy of the State]*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukr.].
13. *Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy*. [Official site of the National Bank of Ukraine]. URL: <https://bank.gov.ua>
14. *Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy*. [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
15. *Ofitsialnyy sayt Opendatabot [Official website of Opendatabot]*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/tax-debts-in-war>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Пасічний Микола Дмитрович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, Державний торговельно-економічний університет
02156, м. Київ, Кіото 19

e-mail: m.pasichnyi@knute.edu.ua

orcid.org/0000-0001-7663-776X

Нікітішин Андрій Олександрович, доктор економічних наук, доцент, декан фінансово-облікового факультету, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
вул. Анатолія Бортняка, буд. 6, кв.2, м. Вінниця, 21037, Україна

e-mail: nikitishinao@ukr.net

orcid.org/0000-0002-7951-4017

DATA ABOUT THE AUTHORS

Pasichnyi Mykola, Sc.D., Associate professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics
02156, Kyiv, 19, Kioto st.

e-mail: m.pasichnyi@knute.edu.ua

Nikitishin Andriy, Sc.D., Associate Professor, Professor of the Department of Finance
Dean of the Faculty of Accounting and Finance
Vinnitsia Institute of Trade and Economics SUTE

21037, Ukraine, Vinnitca, Anatolia Bortnyaka str 6, ap. 2.,

e-mail: nikitishinao@ukr.net

УДК 336.71

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-139-145>

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БАНКУ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Слюсар С. Т.
Прихідько Р. В.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти формування маркетингової стратегії розвитку банківського сектору.

Метою статті є дослідження існуючих аспектів формування маркетингової стратегії та визначення на їх основі сучасних підходів щодо формування маркетингової стратегії банку.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень: порівняльний, аналітичний, вибірковий, діалектичний, системний підхід, індукція та дедуція, узагальнення.

Результати роботи. У статті досліджено теоретичні аспекти формування маркетингової стратегії розвитку банківського сектору. Узагальнено наукові концепції і досліджено сутність маркетингової стратегії та її особливостей в діяльності банківських установ, сформовано алгоритм формування ефективної маркетингової стратегії банку, визначено роль банківського маркетингу у формуванні банківської стратегії на ринку банківських послуг.

Галузь застосування результатів в діяльності банківських установ України.

Висновки. Маркетинг стає одним з найважливіших факторів успіху в банківській справі, поряд із загальним управлінням, фінансами та технологіями. В цьому контексті задачею українських банків є використання того досвіду, що вже набутий розвинутими країнами. По-перше, він вже є перевірений на практиці; подруге, дозволить мінімізувати кошти і час для банківської системи; по-третє він може виступити базисом для сучасних методологій розробки та впровадження маркетингових стратегій в комерційних банках.

Ключові слова: банківська діяльність, банківський маркетинг, маркетингова стратегія, ефективність банківської діяльності, конкурентна боротьба.

FORMATION OF MARKETING STRATEGY FOR BANK DEVELOPMENT IN THE BANKING SERVICES MARKET

Sliusar Svitlana,
Prikhodko Ruslan

The subject of research is theoretical aspects of the formation of a marketing strategy for the development of the banking sector.

The purpose of the article is aimed at researching existing aspects of marketing strategy formation and determining modern approaches to bank marketing strategy formation based on them.

The methodological basis of the study is general scientific and special methods of scientific knowledge used at the empirical and theoretical levels of research: comparative, analytical, selective, dialectical, systemic approach, induction and deduction, generalization.

Results of work. The article researches theoretical aspects of formation of marketing strategy of development of banking sector. The scientific concepts are generalized and the essence of the marketing strategy and its peculiarities in the activities of banking institutions are studied, the algorithm for forming an effective marketing strategy of the bank is formed, the role of banking marketing in the formation of the banking strategy in the banking services market is determined.

Field of application of results in the activities of banking institutions of Ukraine.

Conclusions. Marketing is becoming one of the most important factors of success in banking, along with general management, finance and technology. In this constable, the task of Ukrainian banks is to use the experience already acquired by developed countries. First, it is already proven in practice; the second, will minimize the funds and time for the banking system; thirdly, it can act as a basis for modern methodologies for the development and implementation of marketing strategies in commercial banks.

Keywords: banking, banking marketing, marketing strategy, efficiency of banking activity, competition.

JEL Classification: M30, M31, M39.

Для забезпечення достатньої ефективності банківських установ у мінливій ринковій ситуації необхідно знаходити нетрадиційні рішення стратегічних та операційних завдань. Одним із них є маркетинговий підхід до організації банківської діяльності, який може швидко реагувати на ринкові ситуації за допомогою планування та реалізації таких конкретних заходів щодо створення, поширення та просування банківських послуг і продуктів до споживачів, при цьому банк досягає успішних і тривалої реалізації експлуатації. Банківський маркетинг – це бізнес-стратегія та концепція, яка потребує глибокого та всебічного аналізу, підготовки альтернативних та гнучких рішень, усі банківські сектори активно працюють над впровадженням конкретних заходів для досягнення важливих цілей банківської діяльності – підвищення ефективності та стабільності в конкурентних умовах. Маркетинговий підхід припускає першочергову орієнтацію банку не на створення продукту, а на вивчення реальних потреб клієнтури (аналіз ринку, смаків та переваг споживачів банківських послуг).

Оскільки маркетинг поступово стає домінуючою функцією менеджменту, то всі інші напрями менеджменту розглядаються через призму маркетингового менеджменту як системи заходів щодо досягнення найвищих результатів діяльності при зниженні витрат. Посилення конкуренції різко знизило ефективність широко використовуваних маркетингових інструментів, змушуючи банки шукати нові способи виходу на ринок для оптимізації вирішення проблем.

Зокрема, все більше банків залучають власних клієнтів до розробки послуг, надаючи їм персоналізовані продукти та персоналізовані методи обслуговування. Важливим завданням сучасного маркетингу є забезпечення якнайшвидшого впровадження передових засобів дослідження та процесів банківської та технологічної автоматизації, підвищення якості обслуговування клієнтів, що сприятиме задоволенню їхніх потреб та забезпеченню фінансової стійкості та конкурентоспроможності банківських установ [7]. Це вимагає побудови маркетингової стратегії з урахуванням процесів, що відбуваються на фінансовому ринку, беззастережного прийняття всіх управлінських рішень для досягнення поставлених цілей і задоволення потреб клієнтів.

Наукове спрямування дослідження сутності стратегічного маркетингу та теоретичних основ маркетингової стратегії банку забезпечило велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців,

зокрема, таких як: Р. Акофф, І. Ансофф, М. Стоун, П. Друкер, Ф. Котлер, О. Свіжак, Є. Голубков, В. Домнін, Е.А. Уткін, Т.П. Данько, В.Д. Базилевич, М.В. Вачевський, А.П. Градов, Л.О. Примостка, Є. Єгоров, А. Романов, В. Романова, Л. Поречкіна та інші. Проте, незважаючи на наявність суттєвої теоретичної бази з цього питання, дослідження в економічній літературі показують, що питання українських банківських установ на основі банківського маркетингового вибору та стратегії формування лише почало розвиватися.

Слово «стратегія» походить з грецької мови і перекладається як «мистецтво генерала». Слово спочатку відноситься до загальних навичок менеджера, що проявляються в процесі прийняття ним рішень, «strategem» (стратегія) перекладається як «операція або дія в процесі командування». З часом термін «стратегія» не використовувався, а сьогодні під стратегією розуміють мету та можливість її досягнення.

Основні визначення поняття «стратегія» пояснюються в монографічній літературі, присвяченій вивченню корпоративної стратегії. Наприклад, Є. М. Коротков у книзі «Концепції менеджменту» під поняттям «стратегія» розуміє набір орієнтирів і обмежень для визначення напряму розвитку компанії відповідно до поставлених цілей [1].

Не заперечуючи цього визначення, М. П. Данько пропонує таке визначення стратегії: «Стратегія – це вибір найбільш загальних напрямів розвитку фірми, які для неї найкращі, з урахуванням конкретних ціннісних орієнтацій, які вона представляє найбільш поширеним для неї профілем дій. досягнення мети. Кінцевий прогнозований результат у майбутньому» [5].

Семантика слова «стратегія» передбачає певний процес зі своїми цілями, процедурами та очікуваними результатами. Словник сучасної економіки дає таке визначення стратегії як «всеосяжний набір дій, спрямованих на отримання конкурентної переваги». Під комплексом дій деякі вчені точно розуміють маркетинговий комплекс, а саме товарну, цінову, збутову та комунікаційну політику [4].

Банківська стратегія – це загальний план дій банківських фінансових установ, який визначає пріоритетність стратегічних завдань, ресурси та послідовність етапів досягнення стратегічних цілей. Основними завданнями стратегії є виведення подальшого розвитку банку на новий якісний рівень та збереження та розширення клієнтської бази, надаючи клієнтам те, що їм дійсно потрібно і буде потрібно в майбутньому. Стратегія є основою всього стратегічного планування і зачіпає абсолютно всі підрозділи та співробітників банківської установи.

Слід зазначити, що характеристики стратегії банку визначаються особливостями банківських продуктів, а саме: абстрактністю, формою вираження вартості, договірним характером відносин із «покупцем» банківського продукту, тривалістю, тривалістю, тривалістю, тривалістю, тривалістю, тривалістю, тривалістю і тривалістю. поведінки користування послугами банку, а комерційного банку Основні цілі діяльності – стабільна прибутковість, універсальність, лідируючі позиції в обслуговуванні національної економіки, надійність, висока якість банківських продуктів, повна довіра клієнтів.

На думку вітчизняного вченого О.І. Штейна, який займається питаннями банківського маркетингу, «стратегія» в загальному розумінні відноситься до банків і являє собою «бізнес-план банку, спрямований на зміцнення власних позицій, задоволення потреб клієнта в обслуговуванні і враховує інтереси банку, власні інтереси», що включає «вибір найбільш загального напрямку розвитку банку, який є для нього найкращим з урахуванням конкретної ціннісної орієнтації, що представляє собою загальну модель дій для досягнення кінцевого прогнозованого результату майбутнього».

На думку тих же дослідників, поняття «стратегія управління комерційним банком» полягає в «послідовному виборі та дотриманні загального напрямку діяльності банку на ринку банківських послуг з урахуванням його специфічних ціннісних орієнтацій та уточнення, врахування різноманітних впливів зовнішніх факторів, політичної кон'юнктури, поведінки конкурентів, розвитку економічної ситуації та інших факторів, що дозволяють коригувати стратегічні рішення для досягнення ефективних результатів у майбутньому» [2].

Німецькі вчені Е. Дихтель і Х. Хершген вважають, що маркетингова стратегія є головною віссю загальної стратегії, прийнятої виконавчим органом [7]. Таке ж визначення маркетингової стратегії та її мети додав відомий бельгійський вчений Ж.-Ж. Ламбен, який бачить потребу в маркетинговій стратегії для досягнення стійкої конкурентної переваги для свого закладу. Відомий американський маркетинголог Пітер Р. Діксон [8] розглядає маркетингову стратегію як напрямок досягнення конкурентної переваги. Точка зору цих економістів схожа саме в тому, що всі вони визначають маркетингову стратегію як єдиний надійний напрямок, який може сформулювати і підтримувати довгострокову конкурентоспроможність організації.

Відповідно до класичної теоретичної точки зору української наукової школи маркетингу, маркетингова стратегія – це система управління маркетингом. Тобто це комплекс послідовних маркетингових заходів, спрямованих на реалізацію маркетингових функцій і принципів, результатом яких є виявлення та задоволення потреб клієнтів, а банківські установи – отримання очікуваного прибутку. Крім того, акцент робиться на обов'язковій послідовності етапів маркетингової кампанії [4].

У дослідженнях І. Ансоффа [1] стратегічне планування розглядається як елемент стратегічного управління, що забезпечує системний підхід до проблем розвитку підприємств, особливо банків. Такої ж точки зору дотримуються вітчизняні економісти В. Вітлінський та О. Пернарівський, які досліджують питання захисту комерційних банків від кредитних ризиків. Ці вчені бачать стратегічне планування як «...важливу частину процесу стратегічного управління діяльністю банку. Результатом має стати встановлення довгострокових цілей і розробка поточного плану діяльності, спрямованого на досягнення цих цілей» [5].

Стратегічну спрямованість банківської діяльності досліджували російські економісти Є. Єгоров, А. Романов, В. Романова, які визначили маркетинг банківських послуг як стратегію виявлення та вивчення суспільних потреб і вимог до банків щодо послуг комерційного використання.

Дослідниця Л. Порєчкіна вважає, що маркетингова стратегія банку – це певна система управління, складена з ряду взаємопов'язаних дій, методів, завдань і правил прийняття рішень, спрямована на досягнення довгострокових маркетингових цілей, стратегічний маркетинг – це складна системна діяльність, спрямована на ефективний Реалізувати довгострокові цілі банку на основі задоволення потреб клієнтів цільового ринку, включаючи маркетингові стратегії та маркетингові плани [9].

Саме в зв'язку з вищевикладеним важливо розрізняти дві категорії зі схожим змістом «Маркетингова стратегія» і «Маркетингова тактика». З усіх наведених вище визначень і порівнянь можна сказати, що у випадку маркетингової стратегії маркетинг є основним процесом, який здійснює банк, а у випадку маркетингової стратегії – у рамках розробки та реалізації стратегій, ми займаються його маркетинговою складовою. Маркетингова стратегія – це широка модель дій, за допомогою якої банківська установа вирішує свої маркетингові завдання. Він включає конкретні стратегії для цільових ринків, комплекс маркетингу та рівні маркетингових витрат. Маркетингова стратегія - це засоби, сформовані та реалізовані для досягнення цілей в окремих ринкових умовах. Він заснований на використанні набору банківських котирувань, спеціально розроблених для досягнення цілей банку з урахуванням різної прибутковості окремих елементів набору, а також системи їх розподілу. Отже, маркетингова стратегія – це вибір оптимального способу досягнення цілей діяльності банку засобами маркетингу [12].

Маркетинговий підхід у банківській галузі полягає у визначенні потреб, вимог та очікувань споживачів і, у зв'язку з цим, у визначенні сегментів ринку, на яких можна знайти нішу для впровадження нових банківських послуг і продуктів у конкуренції з іншими банками та відповідно до максимальної фінансової реалізації результатів.

Вітчизняний вчений Романенко Л.Ф. [6] банківський маркетинг визначається як система управління банківською діяльністю, яка фіксує та вивчає процеси, що відбуваються на ринку капіталу в цілому та його різних секторах: банківському секторі, кредитній системі, ринку цінних паперів, фондовому ринку тощо. На його думку, основним завданням банківського маркетингу є аналіз процесів, що відбуваються на ринку капіталу, тобто безпосередньо у сфері діяльності кредитно-фінансових установ, особливо в банківській сфері та на ринку цінних паперів, включаючи первинний ринок, вторинний ринок (біржа) і позабіржовий (так званий вуличний) ринки.

Як правило, банк на основі аналізу ринку капіталу, змін у його обсягах та структурі, вивчення споживчих звичок та очікувань, обліку соціально-психологічних особливостей регіону складає програму із залучення коштів (вкладів, депозитів) й надання кредитів і позик.

Відповідно до вимог сьогодення, скажемо, що сучасний стратегічний маркетинг можна визначити як маркетинг відносин, в якому втілені певні філософські принципи – відносини компанії (банку) із собою, клієнтами, співробітниками, учасниками, постачальниками, конкурентами.

Розробка маркетингової стратегії, як складової частини процесу стратегічного планування діяльності банку, має бути тісно пов'язана з формуванням фінансової стратегії банку. Маркетингова стратегія відіграє вирішальну роль у визначенні пріоритетних напрямів інвестиційних фондів, управлінні грошовими потоками та спрямуванні ресурсів банку на ті сфери ринку, які є найбільш привабливими з точки зору задоволення потреб клієнтів. Це сприяє зростанню доходів банку, позитивно впливає на фінансові результати роботи банку та ефективність діяльності банку.

Тому маркетингова стратегія є найважливішою умовою планування всіх дій банку на ринку та здійснення заходів з управління всіма без винятку маркетинговими заходами. Іншими словами, маркетингова стратегія є «дорожньою картою» між банком і ринком, і ефективність цього маршруту залежить від того, наскільки швидко зростає дохід банку на цьому ринку. Зокрема, маркетингова стратегія банку залежить від чітко сформульованого та прийнятого підходу до досягнення заявлених цілей на цільовому ринку. Вони засновані на використанні набору банківських продуктів і послуг, пропонованих спеціально для досягнення цих цілей, з урахуванням різної прибутковості окремих елементів набору, системи їх розподілу та методів просування продуктів і послуг споживачам.

Формулювання маркетингової стратегії починається зі складання команди досвідчених економічних прогнозистів, які повинні провести детальний аналіз сильних і слабких сторін банку, виявлення сприятливих і несприятливих факторів, з якими банк може зіткнутися в своїй діяльності і в довгостроковій перспективі. Водночас він аналізує середовище та умови діяльності банку, проводить поглиблений аналіз операційної діяльності банку та інших ключових показників за останні 2-3 роки. Результати такого дослідження є основою для документа, який описує поточний стан банку та умови, з якими він може зіткнутися в майбутньому. Після окреслення стратегічної місії група визначає напрямком розвитку банку від поточного стану до бажаних цілей і представляє свої висновки для розгляду та затвердження радою директорів банку.

Організувати правильне виконання поставлених завдань, розподілити ресурси, визначити обсяг інвестицій, технічне забезпечення, кількість працівників, приміщення. На основі цих показників і затверджених стратегій кожний підрозділ банку, в тому числі його філії, складає плани роботи на найближчий період. Розробка маркетингової стратегії починається з визначення меж ринку послуг, на якому працює банк, цільових ринків для кожного типу послуг і продуктів, а також їх цільових сегментів, якщо банк планує там працювати.

Американський економіст Ф. Котлер [7] виділяє три етапи маркетингової стратегії: створення іміджу продукту або послуги, представлення товару або послуги на ринку і, головне, утримання ринкової позиції цього бренду. Інші автори – Є. Голубков, П. Друкер – зазначають, що основними складовими процесу формування маркетингової стратегії є: постановка мети (формування місії та цілей компанії); аналіз (зовнішнього, внутрішнього середовищ); визначення місця торгової марки компанії (позиціонування бренда, вибір конкурентної позиції бренда); формування перспективної стратегії розвитку бренда (визначення атрибутів товару та атрибутів бренда).

Узагальнену структуру цих складових стратегії можна побачити на рисунок.

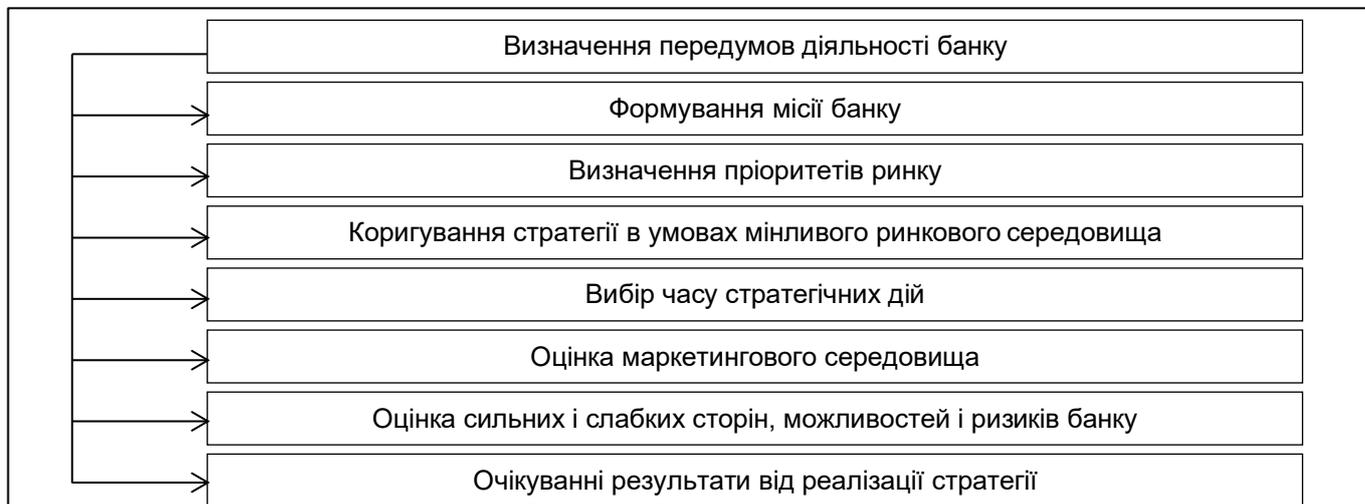

Рисунок. Основні складові маркетингової стратегії банку

Джерело: сформовано автором на основі [11]

Щоб розробити маркетингову стратегію банку з найменшими витратами часу та коштів і в кінцевому підсумку створити дійсно функціональний фінансово-економічний інструмент, необхідно виконати певну послідовність дій, яка відображена в таблиці. Для цього має бути створена тимчасова або постійна робоча група з дорученням цього завдання незалежному внутрішньому проєкту банку для розробки стратегії.

Таблиця. Етапи розробки маркетингової стратегії

Етапи	Характеристика
1. Підготовка аналітичних економічних оглядів	Необхідно виявити тенденції розвитку регіону, країни та світової економіки та отримати показники, які свідчать про успішне функціонування різних видів фінансових ринків.
2. Визначення цільових ринків	Сформулювати основні стратегічно важливі напрями роботи банку на фінансовому ринку та проаналізувати ринок банківських послуг, що входять до сфери цих основних напрямів діяльності.
3. Збір і обробка внутрішньої інформації	Проаналізуйте здатність банку створювати задовільні компоненти маркетингового плану (маркетинг-мікс) на кожному цільовому ринку.
4. Формулювання цілей банку	У процесі порівняння можливостей розвитку на кожному цільовому ринку та ресурсів, необхідних банку для забезпечення задовільної діяльності на цих ринках, банк розробляє короткострокові та довгострокові очікування для кожного цільового ринку.
5. Збір інформації про цільові ринки	Детальне вивчення особливостей попиту на банківські послуги та поведінки споживачів на кожному цільовому ринку дозволяє визначити цільові сегменти в межах неоднорідних ринків.
6. Розробка маркетинг-міксу	Для кожного цільового ринку і цільового сегмента маркетинг-мікс розробляється з урахуванням цілей банку в цих сферах і ресурсних обмежень, доступних для їх досягнення. Визначте політику прибутковості банку для кожної послуги та витрати на розповсюдження та просування цих послуг.
7. Стратегічне планування	Розробка планів і бюджетів реалізації маркетингових стратегій є інструментами, які використовуються банком для виконання роботи для досягнення поставлених цілей і управління реальними діями різних підрозділів і співробітників банку.
8. Моніторинг положення банку на ринку	Щоб організувати необхідний зворотний зв'язок керівництва банку між поведінкою банку та ринковими змінами, необхідно постійно контролювати реакцію середовища.
9. Операційні коригування маркетингової стратегії	Регулярно протягом певного часу або нерегулярно у зв'язку зі зміною позиції банку на ринку, що вимагає своєчасного реагування.

Джерело: розроблено автором за джерелом [11]

Розробка банківських маркетингових стратегій, детальних планів і бюджетів, стратегічні коригування супроводжуються значними ризиками системних помилок, наслідки яких важко передбачити. Перелічимо кілька найпоширеніших помилок, яких банки допускають при розробці маркетингової стратегії:

- 1) доручити відділу маркетингу всю роботу з формування плану маркетингової стратегії;
- 2) стратегічні елементи, сформульовані різними відділами банку, є неузгодженими;
- 3) недостатня або неякісна інформація;
- 4) використання недостовірних даних про цільові ринки та загальні економічні умови [3].

Вивчивши деякі наукові дані, не можна не погодитися з думкою вітчизняного вченого Т. А. Васильєвої про те, що основними шляхами формування маркетингової стратегії банку є:

1. Провести конкурентний аналіз наявності та якості пропонованих споживачам власних банківських продуктів. Починається з визначення основних характеристик групи послуг, яка включає послуги, що представляють інтерес для споживачів.

2. Аналіз споживачів (сегментація ринку послуг). За допомогою загальних характеристик споживачів та їх розподілу на різних цільових ринках можна визначити, які цільові ринки, ймовірно, будуть найбільш прибутковими.

3. Розробити концепцію маркетингової стратегії. По суті, це пошук можливостей і варіантів ведення банківської діяльності, спрямований на досягнення успіху серед конкурентів.

4. Розвиток іміджу бренду банку. Створюйте продуктивні та позитивні асоціації, що сприятимуть прийняттю споживачами банківських установ.

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про те, що процес подолання наслідків фінансової кризи, яка суттєво вплинула на економіку, в тому числі й на вітчизняний банківський сектор, зробив питання розробки маркетингової стратегії банків предметом широкого наукового дослідження та обговорення. В умовах економічної кризи виникли серйозні проблеми з продажами, позиціонуванням та просуванням банківських продуктів. Тому основним завданням вітчизняних банків є формування ефективної маркетингової стратегії просування банківських продуктів та відновлення довіри споживачів до банківської галузі.

Слід зауважити, що внаслідок невизначеності та різнобічного трактування категорій «банківського маркетингу», «стратегії банківського маркетингу», «стратегічного маркетингу банку» виникає плутанина у термінах, не створюється цілісне уявлення щодо реалізації стратегічної орієнтації маркетингу в банку. Підсумовуючи зміст наведених понять, виділимо основні аспекти: банківський маркетинг – це стратегія, що вивчає попит, а стратегічний маркетинг спрямований на зниження ризиків у середовищі, в якому працюють комерційні банки.

Необхідними умовами реалізації маркетингової стратегії банку є наявність чітко сформульованого стратегічного плану банку, єдиної системи маркетингової інформації, структурних підрозділів для планування, виконання та контролю за напрямом маркетингової діяльності. Маркетингові стратегії мають певні особливості та складність, включаючи стратегії вибору цільових ринків, стратегії формування конкурентних переваг, товарні стратегії та стратегії покупок.

Сьогодні маркетинг і новітні технології є основними ресурсами активізації банківської діяльності. Багато банків розширюють канали поширення послуг за рахунок телекомунікаційних можливостей, насамперед глобальних мереж Інтернет. Такий підхід може залучити якомога більше нових клієнтів. І навпаки, споживачі віддають перевагу цінним банківським брендам, тому що вони швидше визнають і розуміють переваги банків, мають більше почуття довіри до банків і більш задоволені банківськими послугами.

Список використаних джерел

1. Васильєва Т. А. Підходи до формування маркетингової стратегії банку. *Бізнес Інформ*. 2012. № 3. С. 218–220.
2. Градескова К. М. *Маркетингова стратегія розвитку банку в сучасних умовах господарювання. Економічні науки 1. Банки та банківська система*. URL : www.rusnauka.com /13_EISN_2009 /Economics /45266.doc.htm
3. Дубовик О. В. *Маркетинг у банку: навч. посіб.* К.: Алерта, 2007. 275 с.
4. Джоббер Д. *Принципы и практика маркетинга: уч. пос.: пер. с англ.* М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. 688 с.
5. Друкер Питер Ф. *Задачи менеджмента в XXI веке: пер. с англ.: учеб. пособие* : Издательский дом «Вильямс», 2005. 272 с.
6. Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. *Стратегічний менеджмент банку: навч. посіб.* Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. 734 с.
7. *Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. за ред. В. В. Вітлінського.* К.: Знання, КОО, 2007. 251 с.
8. Нікітін А. В. *Маркетинг у банку. Опорний конспект: навчальний посібник.* Київ: Кондор. 2008. 182 с.
9. Ніколаєнко А. А. *Особливості маркетингової діяльності банку. Банківська справа.* 2007. № 1. С. 35-40.
10. Павлюк В. Н. *Аналіз процесу стратегічного маркетингового планування в банківській сфері. Банківська справа.* 2008. № 6. С. 30–39.
11. Романенко Л. Ф. *Банківський маркетинг: підручник.* Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 344 с.
12. Штейн О. І. *Банківський маркетинг: сучасна стратегія на ринку банківських послуг.* Вісник СевНТУ. Севастополь: В-во СевНТУ, 2014. Вип. 73: Економіка і фінанси. С. 219-227.

References

1. Vasilyeva T. A. (2012). *Pidkhody do formuvannia marketynhovoї stratehii banku [Approaches to the formation of the marketing strategy of the bank]*. *Business Inform*, 3. 218-220.
2. Gradeskova K. M. (2009). *Marketynhova stratehiia rozvytku banku v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Marketing strategy of bank development in modern economic conditions]*. *Ekonomichni nauky 1. Banky ta bankivska systema – Economic Sciences. Banks and banking system*. URL : www.rusnauka.com/13_EISN_2009/Economics/45266.doc.htm
3. Dubovyk O. V. (2007). *Marketynh u banku [Marketing in the Bank] navch. posib. 2-he vyd. K.: Alerta, 275 s.*
4. Jobber D. (2006). *Pryntsy y praktyka marketynha [Marketing Principles and Practices] uch. pos.: per. s anhl. M.: Yzdatelskyi dom «Vyliams», 2006. 688 s.*
5. Drucker Peter (2005). *Zadachy menedzhmenta v XXI veke [The tasks of management in the XXI century] per. s anhl.: ucheb. posobye : Yzdatelskyi dom «Vyliams», 272 s.*
6. Kozmenko S. M., Shpig F. I., Voloshko I. V. (2003). *[Strategic management of the bank: tutorials]. Sums: VTD «University Book». 734 p.*
7. Kredytnyi ryzyk komertsiihnoho banku [Credit risk of a commercial bank]. *navch. posib. za red. V. V. Vitlinskoho. K.: Knowledge, KOO, 2007. 251 p.*
8. Nikitin A. V. (2008). *Marketynh u banku. [Marketing in the bank]. Oporny konspekt: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Kondor. 182 s.*
9. Nikolayenko A. A. (2007). *Osoblyvosti marketynhovoї diialnosti banku [Features of marketing activity of the bank]. Banking – Bankivska sprava, 1. 35-40.*
10. Pavliuk V. N. (2008). *Analiz protsesu stratehichnoho marketynhovoho planuvannia v bankivskii sferi [Analysis of the process of strategic marketing planning in the banking sector]. Banking – Bankivska sprava, 6. 30-39.*
11. Romanenko L. F. (2008). *Bankivskyi marketynh [Banking marketing] pidruchnyk. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 344 s.*
12. Stein A. I. (2014). *Bankivskyi marketynh: suchasna stratehiia na rynku bankivskykh posluh [Banking marketing: a modern strategy in the banking services market]. Visnyk SevNTU. Sevastopol: V-vo SevNTU, 73: Ekonomika i finansy. S. 219-227.*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Слюсар Світлана Тимофіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: devko89@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3068-6387
Researcher ID: T-1176-2019

Прихідько Руслан Володимирович, аспірант кафедри фінансів, спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» I року навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: prv1986@ukr.net

DATA ABOUT AUTHORS

Sliusar Svitlana, PhD (Economics), associate professor of account, taxation and business management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, Kyiv Region, 08401, Ukraine
e-mail: devko89@ukr.net

Prikhodko Ruslan, postgraduate student of the department of finance, specialty 072 «Finance, banking and insurance» I year of study, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, Kyiv Region, 08401, Ukraine
e-mail: prv1986@ukr.net

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

КИРИЛОВ Ю. Є., ІГНАТЕНКО М. М., ГРАНОВСЬКА В. Г. Адміністрування та управління соціальної компоненти наукової та освітньої діяльності в аграрних університетах.....	5
ЛЕВАЄВА Л. Ю., КРАСНОЖОН А. С., ЗАХАРІН І. С. Інноваційне забезпечення стратегій розвитку аграрних підприємств на засадах цифровізації та реінжинірингу бізнес-процесів.....	12
ЧАБАН Г. В., ЧАБАН В. Г. Мотивування працівників апарату управління на підвищення інноваційної діяльності підприємства.....	17

Економіка та управління

ВИНОГРАДНЯ В. М., ЧЕРНЯЄВ О. С., СТЕЦЕНКО В. І. Управління конкурентоспроможністю продукції підприємств в сучасних умовах.....	24
ГОРОШКОВА Л. А., КАРБІВНИЧИЙ І. О., МАСЛОВА О. В. Програмний підхід в управлінні інфраструктурою об'єднаних територіальних громад.....	29
КАЧАН Т. В., МИСЮРА О. М. Ресурсне забезпечення виробництва та оцінка його ефективності.....	40
КОВАЛЬ С. В., СКРИПНИК С. В., ШЕПЕЛЬ І. В. Концептуальні засади автоматизації обліку праці та зарплати працівників аграрних підприємств.....	47
КОВАЛЬ С. П. Моделювання ризиків у сфері оплати праці.....	53
МАРЧЕНКО О. А., ПОСТОЛ А. А. Формування готельно-ресторанних послуг підприємств сільського зеленого туризму.....	59
ПЕНЬКОВСЬКИЙ С. В., ПЕРЧУК О. В., ЯЦЕНКО І. М. Принципи організації обліку й аналізу розрахунків з оплати праці та її оподаткування.....	65
РОМАНЮК І. А., КУЧЕРЕНКО С. Ю. Розвиток маркетингових комунікацій та організація рекламних кампаній у туристичних підприємствах.....	70

Економічна теорія

АНТОШКІН В. К., АНТОШКІНА Л. І. Концептуальні положення збереження економічної безпеки в умовах війни та військового стану.....	77
ГОРОШКОВА Л. А., КАРБІВНИЧИЙ Р. О., МАСЛОВА О. В. Багатовекторна модель управління програмою децентралізації управління в Україні.....	83
КСЬОНЖИК І. В., МАЦЬКІВ Г. В., СОРОЧАН Н. Г. Європейський досвід функціонування та контролю механізму закупівель товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти.....	97
СЕМЕНЕНКО О. Г., ДОСКОЧ А. Ю. Комерційна діяльність підприємства: система аналізу та оцінки.....	105

Фінанси, грошовий обіг та кредит

АНДРУЩЕНКО В. Л., РІППА М. Б., ТУЧАК Т. В. Оподаткування багатства і багатих як соціальний імперати.....	119
МАРМУЛЬ Л. О., ЧОРНИЙ Б. С., ПЕНЬКОВСЬКИЙ В. С. Формування цифрових фінансових інструментів та їх використання у діяльності підприємств туристичного й готельно-ресторанного бізнесу.....	126
ПАСІЧНИЙ М. Д., НІКІТИШИН А. О. Домінанти податкової політики держави.....	131
СЛЮСАР С. Т., ПРИХІДЬКО Р. В. Формування маркетингової стратегії розвитку банку на ринку банківських послуг.....	139

CONTENTS

Knowledge Economy, Innovative Economy

KYRYLOV YURII, IHNATENKO MYKOLA, HRANOVSKA VIKTORIIA. Administration and management of the social component of scientific and educational activities in agrarian universities	5
LEVAIEVA LIUDMYLA, KRASNOZHON ANASTASIYA, ZAKHARIN IVAN. Innovative provision of development strategies of agricultural enterprises based on digitalization and reengineering of business processes	12
CHABAN GALINA, CHABAN VITALIY. Motivating employees of the management apparatus to increase the innovative activity of the enterprise.....	17

Economy and Management

VYNOGRADNYA VITA, CHERNYAEV OLEKSANDR, STETSENKO VOLODYMYR. Management of the competitiveness of enterprise products in modern conditions	24
HOROSHKOVA LIDIYA, KARBIVNYCHYI IVAN, MASLOVA OKSANA. A programmatic approach to the infrastructure management of united territorial communities	29
KACHAN TYMOFII, MYSIURA OLEKSANDR. Resource provision for production and evaluation of its efficiency	40
KOVAL SVITLANA, SKRYPNYK SVITLANA, SHEPEL INESA. Conceptual principles of automation of accounting for work and salaries of employees of agricultural enterprises	47
KOVAL SVITLANA. Modeling of risks in the sphere of wages.....	53
MARCHENKO OKSANA, POSTOL ANATOLY. Formation of hotel and restaurant services for rural green tourism enterprises	59
PERCHUK OKSANA, PENKOVSKY SERHIY, YATSENKO IHOR. Principles of the organization of accounting and analysis of calculations for the payment of labor and its taxation.....	65
ROMANIUK IRYNA, KUCHERENKO SVITLANA. Development of marketing communications and organization of advertising campaigns in tourist enterprises	70

Economic Theory

ANTOSHKIN VADIM, ANTOSHKINA LIDIA. Conceptual provisions for preserving economic security in the conditions of war and martial law	77
HOROSHKOVA LIDIYA, KARBIVNYCHYI ROMAN, MASLOVA OKSANA. Multi-vector management model of decentralization program management in Ukraine.....	83
KSONZHYYK IRYNA, MATSKIV HALYNA, SOROCHAN NATALIYA. European experience with the operation and control of the procurement mechanism for goods, works, and services using budget funds.....	97
SEMENENKO OLENA, DOSKACH OLEKSANDR. Commercial activities of the enterprise: analysis and evaluation system	105

Finance, Monetary Circulation and Credit

ANDRUSHCHENKO VOLODYMYR, RIPPA MARIA, TUCHAK TETIANA. Taxation of wealth and the rich as a social imperative	119
MARMUL LARISA, CHORNYI BOHDAN, PENKOVSKY VALENTIN. Development of digital financial tools and their use in tourism, hotel, and restaurant business enterprises	126
PASICHNYI MYKOLA, NIKITISHIN ANDRIY. The tax policy dominants	131
SLIUSAR SVITLANA, PRIKHODKO RUSLAN. Formation of marketing strategy for bank development in the banking services market	139

До авторів збірника Шановні автори!

Університет Григорія Сковороди в Переяславі приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно Увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською мовою)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською чи англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відобразити досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;

- постановка проблеми;

- аналіз останніх досліджень і публікацій;

- виділення недосліджених частин загальної проблеми;

- постановка завдання, мети дослідження;

- метод або методологію проведення дослідження;

- викладення основного матеріалу (результати роботи);

- галузь застосування результатів;

- висновки відповідно до статті.

- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 11 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;

- постановка проблеми;

- аналіз останніх досліджень і публікацій;

- виділення недосліджених частин загальної проблеми;

- постановка завдання, мети дослідження;

- метод або методологію проведення дослідження;

- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);

- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);

- дані про автора в тій же послідовності англійською мовою.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються. Цитати з іншомовних джерел наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»).

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами; +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>; Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 x 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 11 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;

- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»).

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

Tel.; +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>; E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 55

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55>

Головний редактор Л.О. Мармуль

Переяслав
2022

Підписано до друку 30 грудня 2022 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Агіал. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 15,25.
Ум.др. арк. 17,90. Наклад 50 примірників.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 55

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2022

Signed for print on December 30, 2022. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 15,25.
Issued sheets 17,90. 50 copies.